

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA
EĞLENCE KÜLTÜRÜ**
Doktora Tezi

PERVER ALİJİ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA
EĞLENCE KÜLTÜRÜ**
Doktora Tezi

PERVER ALİJİ

Danışman
Prof. Dr. Bâki ASİLTÜRK

İstanbul, 2019

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Perver ALIJL'nin Reşat Nuri GÜNTEKİN'in Romanlarında Eğlence Kültürü konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Baki ASILTÜRK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Sema UĞURCAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Harun DUMAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Ayşe Emel KEFELİ
Üniversitesi 29 Mayıs Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. İmran KARABAĞ
Üniversitesi Kocaeli Üniversitesi

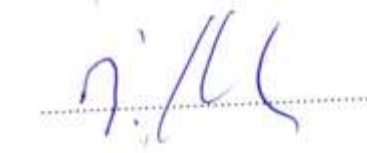
İmza

S. Uğurcan

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 24.06.2019 tarih ve 2019/14-S sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. İmkan YESİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR GÜNDELİK HAYAT VE EĞLENCE GÖRÜNÜMLERİ	1
1. Osmanlı Hayatında Batılılaşma ve Modernleşme Süreci	1
2. Osmanlı Döneminde Toplumsal Değişim	3
2. 1. AİLE HAYATI	3
2. 1. 1. Ev ve Eşya Düzeni	4
2. 1. 2. Kılık-Kıyafet.....	7
2. 1. 2. 1. Kadın Giyimi.....	8
2. 1. 2. 2. Erkek Giyimi.....	9
2. 1. 3. Eğitim ve Öğretim.....	10
2. 2. SOKAK VE KENT HAYATI	13
2. 2. 1. Sokağın Fizikî Değişimi.....	13
2. 2. 2. Şehir Düzeni	14
2. 2. 3. Yeni Sosyal Etkinlik Mekânları.....	15
2. 3. EĞLENCE HAYATI	18
2. 3. 1. Kahvehaneler	19
2. 3. 2. Gazinolar	20
2. 3. 3. Çay Partileri	21
2. 3. 4. Tiyatro	22
2. 3. 5. Müzik.....	23
2. 3. 6. Kumar ve Diğer Oyunlar	24
II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜNDELİK HAYAT VE EĞLENCE GÖRÜNÜMLERİ	26
1. Cumhuriyet Döneminde Yenilikler ve Batılı Yaşayış.....	26

2. Cumhuriyet Döneminde Toplumsal Değişim	28
2. 1. AİLE HAYATI	28
2. 1. 1. Ev ve Eşya Düzeni	29
2. 1. 2. Kılık-Kıyafet.....	30
2. 1. 2. 1. Kadın Giyimi.....	32
2. 1. 2. 2. Erkek Giyimi.....	33
2. 1. 3. Eğitim ve Öğretim.....	34
2. 2. SOKAK VE KENT HAYATI	36
2. 2. 1. Şehir Düzeni	36
2. 2. 2. Sosyal Etkinlik Mekânları.....	37
2. 3. EĞLENCE HAYATI	39
2. 3. 1. Balo.....	39
2. 3. 2. Dans.....	41
2. 3. 3. Talih Oyunları, Spor ve Diğer Eğlenceler	42
III. REŞAT NURİ GÜNTEKİN HAKKINDA	45
IV. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA EĞLENCE KÜLTÜRÜ.....	54
1. Roman Özetleri ve Genel Eğlence Görünümleri.....	54
2. Romanların Eğlence Yönünden İncelenmesi.....	105
2. 1. Eğlence Biçimleri	105
2. 1. 1. Müzik.....	105
2. 1. 2. Dans.....	115
2. 1. 3. Balo.....	122
2. 1. 4. Tiyatro-Sinema	127
2. 1. 5. Düğün	138
2. 1. 6. Oyun	149
2. 1. 6. 1. Çocuk Oyunları	149
2. 1. 6. 2. Yetişkin Oyunları.....	154
2. 2. Eğlenceye Dayalı Etkinlikler.....	159
2. 2. 1. Sosyal Eğlenceler	159
2. 2. 2. Spora Dayalı Eğlenceler.....	175
2. 2. 3. Boş Vakit Eğlenceleri	180
2. 3. Eğlence Mekânları	183

SONUÇ.....	199
ROMANLARDA EĞLENCE GÖRÜNÜMLERİ TABLOLAR	207
KAYNAKÇA.....	222
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ÖNSÖZ

Reşat Nuri Güntekin, kullandığı sade Türkçe ve eserlerinde işlediği konular nedeniyle, “millî edebiyat romancısı” olarak nitelendirilmiştir. Yazarın eserleri günümüze kadar Anadolu’ya ilişkin verilerin ışığında yorumlanmış, romanlarda anlatılanlardan yola çıkılarak, metinlerde yansıtılan tarihsel döneme ilişkin toplumsal gerçekliklerin izi sürülmüştür. Yapıtlarıyla dönemine ayna tutan yazar, gündelik hayatın bir parçası olan eğlenceyi de eserlerine taşımıştır. Biz bu çalışmada yazarın romanlarında eğlence kavramını hangi yönleriyle ortaya koyduğunu ve eğlenceyi romanlarına nasıl taşıdığını tespit ederek, dönemin eğlence biçimlerini ve eğlence unsurlarını belirlemeyi hedefledik.

Cumhuriyet dönemi Türk romanının kurucularından biri olarak kabul edilen Reşat Nuri Güntekin’in yapıtları farklı yönlerden değerlendirilip incelenmiş olmakla beraber araştırdığımız konu hakkında daha önce bir inceleme çalışması bulunmamaktadır. Dönemin eğlence kültürünü daha iyi kavrayabilmek için, Türk edebiyatının geçiş dönemi olarak nitelendirilen “İmpartorluk’tan Cumhuriyet’e” geçiş sürecinde edebiyat dünyasına giren Reşat Nuri’nin romanları, bu açıdan kapsamlı bir şekilde araştırılmaya muhtaçtır. Çalışma sırasında romanların yayım tarihlerine göre yapılan okuma ve araştırma aşamasında, zamanla eğlence anlayışının ne ölçüde gelişip değiştiğini, bazı eğlencelerin ise zaman içinde azalıp yok olduğunu saptayarak, Reşat Nuri’nin romanlarında dönemden döneme eğlence biçimlerinin nasıl bir farklılık gösterdiğini ortaya koymaya çalıştık.

Tezin Giriş bölümünde gündelik hayat ve eğlence kavramları üzerinde durduk. Giriş kısmının birinci bölümünde, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kadar Gündelik Hayat ve Eğlence Görünümleri” başlığı altında, Osmanlı hayatının Batılılaşma ve modernleşme sürecini kısa bir şekilde özetledik. Daha sonra birinci bölümün devamında “Osmanlı Döneminde Toplumsal Değişim” başlığı altında “Aile Hayatı”, “Sokak ve Kent Hayatı”, “Eğlence Hayatı” alt başlıkları altında toplumsal değişmeyi ele aldık. “Aile Hayatı” bölümünde, “Ev ve Eşya Düzeni”, “Kılık-Kıyafet” (Kadın Giyim, Erkek Giyim), “Eğitim ve Öğretim” kavramlarına değinerek, dönem içinde bu alanlarda görülen değişiklikleri açıkladık. “Sokak ve Kent Hayatı” bölümünde “Sokağın Fizikî Değişimi”, “Şehir Düzeni”, “Yeni Sosyal Etkinlik Mekânları” adlı başlıklar üzerinden kent hayatında Tanzimatla birlikte görülen yenilikler hakkında bilgi vermeye çalıştık. “Eğlence Hayatı” adlı son bölümde ilk olarak geleneksel dönem eğlence

anlayışı hakkında bilgi verdik. Daha sonra Batılılaşma dönemi eğlence hayatı hakkında bilgi vererek “Kahvehaneler”, “Gazinolar”, “Çay Partileri”, “Tiyatro”, “Müzik”, “Kumar ve Diğer Oyunlar” gibi başlıklar altında dönemin en önemli ve popüler eğlence türlerini incelemeye çalıştık. Giriş kısmının ikinci bölümünde gündelik hayat unsurlarını ve eğlence görünümünü aynı başlıklar altında Cumhuriyet dönemi içinde değerlendirdik. Yalnız, “Eğlence Hayatı” kısmında incelediğimiz eğlence türlerini dönemin eğlence anlayışına uygun olarak “Balo”, “Dans”, “Talih Oyunları, Spor ve Diğer Eğlenceler” adı altında inceleyerek açıklamaya çalıştık. Asıl inceleme alanını kapsayan ikinci bölümde Reşat Nuri’nin hayatı hakkında yapılan kısa bir bilgilendirmeden sonra tezin gelişme kısmına geçtik. Araştırmamızın bu üçüncü bölümünde, ilk aşamada Reşat Nuri Güntekin’in on dokuz romanını eğlence kavramı altında değerlendirdik ve okuduğumuz romanların özetlerini vererek, eğlenceye dair izlenimleri ortaya koyduk. İkinci aşamada “Eğlence Biçimleri” başlığı altında romanlarda geçen eğlence türlerini tespit ettik. Bu türleri okuduğumuz romanlar doğrultusunda; “Müzik”, “Dans”, “Balo”, “Tiyatro-Sinema”, “Düğün” ve “Oyun” (Çocuk Oyunları ve Yetişkin Oyunları) adlı alt başlıklar altında inceledik. Diğer bir başlık olarak ele aldığımız “Eğlenceye Dayalı Etkinlikler” bölümünde romanlarda geçen etkinlikleri; “Sosyal Eğlenceler”, “Spora Dayalı Eğlenceler” ve “Boş Vakit Eğlenceleri” alt başlıkları içinde değerlendirdik. Devamında “Eğlence Mekânları” başlığı altında romanlarda geçen eğlence mekânlarını tespit ederek değişen eğlence anlayışını, romanlarda konuyla ilgili örnekler üzerinden göstererek gelişme kısmını tamamladık. Sonuç kısmında Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde değişen sosyal hayatı ve bu değişimin etkisiyle ortaya çıkan eğlence türlerini tespit ederek modern hayatın ve Batılılaşmanın toplum üzerindeki etkisini ortaya koymaya çalıştık. Tezin sonunda yazarın romanlarında yansıttığı ve dönemin eğlence anlayışını ortaya koyduğu eğlence türlerini tablolaştırarak çalışmamızı tamamladık.

Bu çalışma sürecinde engin bilgi ve tecrübeleriyle beni her zaman doğru bir şekilde yönlendiren ve tezimi tamamlamamı sağlayan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Bâki Asiltürk’e şükranlarımı arz ederim. Öğrencilik hayatım boyunca örnek aldığım olağanüstü kişiliğiyle, her koşulda ilgi gösterdiği ve yardımlarını esirgemediğinden dolayı kendisine minnet duyarım. Ayrıca maddi-manevi desteğiyle bu aşama sırasında yanımda olan anne ve babama, destek ve sonsuz anlayışlarıyla sıkıntılarımı paylaşan kardeşlerime de teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

19. yüzyıl, Osmanlı toplumunda sokak düzeninden aile hayatına, kılık kıyafetten eğlence biçimlerine kadar, yeniliğe ve değişikliğe açılan bir modernleşme dönemidir. Bu çalışmada, 1889-1956 yılları arasında yaşayan ve eserleriyle Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Reşat Nuri Güntekin'in romanlarından yola çıkarak, dönemin eğlence anlayışını belirlemeye çalıştık. Bu bağlamda incelenen on dokuz romanda eğlenceye dair malzemeler tespit edilerek sınıflandırılmış ve dönemin eğlence anlayışını ortaya koyma yoluna gidilmiştir. Eğlence kültürü, gündelik hayat kapsamı içinde Giriş kısmında incelenmiş, ayrıca Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde söz konusu olan aile, sokak-kent ve eğlence hayatı ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmiştir. Ana bölümde, okunan romanlardan çıkarılan eğlence malzemeleri, iki bölümde ele alınarak incelenmiştir. Birinci bölümde romanlarda genel eğlence görünüşleri, ikincisinde eğlence biçimleri, eğlenceye dayalı etkinlikler ve eğlence mekânlarına dair kısımlar romanlar üzerinden tespit edilerek dönemin eğlence kültürü değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında okunan romanlarda bahsi geçen eğlence kavramları dönem içinde geçirdiği değişimle beraber ortaya koyulmuştur. Son olarak romanlarda tespit edilen eğlence malzemeleriyle ilgili tablo sunularak dönemin eğlence anlayışı daha açık bir şekilde ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri, roman, eğlence kültürü

ABSTRACT

The 19th century is a period of modernization in Ottoman society, ranging from street life to family life, from costume to entertainment, to innovation and change. In this study, we tried to determine the entertainment understanding of the period based on the novels of Reşat Nuri Güntekin who lived between 1889-1956 and had an important place in Turkish literature with his works. In this context, in the nineteen novels examined, entertainment materials were identified, and classified and the entertainment concept of the period was put forward. The culture of entertainment was examined within the scope of the daily life. In addition, the family life, street-city life and entertainment life in the Tanzimat and Republic periods were evaluated separately. The entertainment materials extracted from the novels read in the main section are examined in two sections. In the first part, the general entertainment appearances in the novels, the entertainment forms, activities based on entertainment and entertainment places in the second were determined through novels and the entertainment culture of the period was evaluated. In the conclusion section, the entertainment concepts mentioned in the novels are presented together with the change in the period. Finally, the entertainment theme of the period was presented more clearly by presenting the table of entertainment materials identified in the novels.

Key words: Reşat Nuri, novel, entertainment culture

KISALTMALAR

Age.: Adı geçen eser	H.Ç.: Harabelerin Çiçeği
Bkz.: Bakınız	Ç.: Çalığışu
C.: Cilt	G. E.: Gizli El
Çev.: Çeviren	D.: Damga
Doç.: Doçent	D. K.: Dudaktan Kalbe
Dr.: Doktor	A. G.: Akşam Güneşi
Ed.: Editör	B. K. D.: Bir Kadın Düşmanı
Haz.: Hazırlayan	Y. G.: Yeşil Gece
İst.: İstanbul	A.: Acımak
Kit.: Kitabevi	Y. D. Yaprak Dökümü
nr.: Numara	K. D.: Kızılılık Dalları
S.: Sayı	G.: Gökyüzü
s.: Sayfa	E. H.: Eski Hastalık
ss.: Sayfa sayıları	A. G.: Ateş Gecesi
Prof.: Profesör	D.: Değirmen
vb.: Ve benzeri	M. T.: Miskinler Tekkesi
Yay.: Yayınları	K. D.: Kan Davası
	K. Y.: Kavak Yelleri
	S. S.: Son Sığınak

GİRİŞ

I. TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E KADAR GÜNDELİK HAYAT VE EĞLENCE GÖRÜNÜMLERİ

1. Osmanlı Hayatında Batılılaşma ve Modernleşme Süreci

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık on iki yıl süren Lâle Devri (1718-1730), Batı ile olan ilişkilerin geliştiği ve reform hareketlerinin başladığı yeni bir dönemdir. Bu dönemde kapılarını Avrupa'ya açan Osmanlı toplumunda askeri, kent, sanat, eğlence vs. gibi birçok alanda yenilikler görülür. III. Selim devrinde de (1789-1807) devam eden yenilik hareketleri, 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle tam anlamıyla bir reform halini alır. Tanzimat anlayışı doğrultusunda Avrupa devletleriyle artan ekonomik ve siyasi ilişkiler, toplumu da etkileyerek Batılılaşma hareketlerini hızlandırır. Batı'da görevlendirilen Osmanlı hariciye memurları sayesinde, Avrupa'yla ilk sistematik değerlendirmeler yapılır ve Batı'nın bir model olarak kullanılması için “düzeltme” teklifleri sunulur.¹

Başta Mustafa Reşit Paşa olmak üzere, Ali Paşa, Fuat Paşa, Mithat Paşa gibi isimler Batı'nın kültürünü, askerî ve siyasi yapısını Osmanlı İmparatorluğu'na aktaran Tanzimat kurucuları olarak bilinmektedir. Ayrıca Avrupa'ya yapılan gidip gelmeler “yeni medeniyeti” Osmanlı kamuoyuna her yönüyle göstermektedir. Böylece Batılı hayat unsurları toplumun geniş kitlelerine yayılmakta ve günden güne benimsenmektedir. Artık “Avrupa”, Osmanlı hayatında önemli rol oynayan bir kavramdır. Tanzimat döneminde Batılılaşmanın en belirgin özellikleri: Giyim kuşamda, yaşam şeklinin alafrangalaşmasında, müzik ve mimarideki yeniliklerde görülür.

19. yüzyılda, endüstri devrimi ile birlikte Batı toplumlarının köklü değişimler geçirdiği bilinen bir gerçektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı etkisinin hızla artması da bu yüzyılda olmuştur. Kavcar, “Kendimizi Batı karşısında küçük görme, özellikle 19. yüzyılda artar. Çünkü büyük sanayi devrimini gerçekleştiren Batı, bizden çok ileri olan kültürü ve teknik araçları ile, asıl büyük etkisini o yüzyıl içinde göstermeye başlar. İşte bu yüzden biz, Batı'ya yönelmek,

¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 11

onu örnek almak zorunda kaldık”² sözleriyle bizim Batı karşısında bulunduğumuz durumu özetler. 19. yüzyılın ortaları ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı devletinin Batılılaşması, modernleşmesi için yapılan yenilikler, toplumda köklü değişimlere yol açar. Bu değişimin temelini askerî, siyasi, ekonomik ve sosyal hayat alanları oluşturur. Siyasi yapının Avrupa’daki gelişmeleri temel alarak tercih ettiği Batılılaşma politikaları, sanayileşme, kentleşme, hızlı nüfus artışı ve teknolojik yeniliklerin yaşama biçimini etkilemesi, toplum hayatının geleneksel dönemden tamamen farklılaşmasına neden olur. Tarım toplumundan, kentleşmiş bir topluma doğru hızlı olmasa da bir ilerleme kaydedilir.

Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde, Osmanlı toplumunda siyasi ve sosyal hayatın yeniden düzenlenmesinde Avrupa, referans olarak kabul edilmekte ve bütün alanlar Batı ölçülerine göre yeniden tanzim edilmektedir. Geleneksel dönemde gündelik hayat, hiçbir değişikliğe uğramadan olduğu gibi aktarılan örf, âdetler ve gelenekler çerçevesinde şekillenmiştir.³ Tanzimat’tan sonra gündelik hayatın değişmesi, geleneksel dönemdeki âdâb-ı muâşeret anlayışını da etkilemektedir. Modernleşmeyle farklılaşan sosyal hayat, artık Batı formatlarında kurulur. Evlerin yapısı, ev eşyası, giyim, insanlar arası ilişkiler artık Avrupai olmuştur.

Tanzimat reformlarının getirdiği yeniliklerle değişen sosyal hayat, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecini arttırır. 19. yüzyılda ilerleme gösteren bir diğer değişiklik, kadının modern rolünün kabulü olur. Artık kadın, sınırları günden güne genişleyen, kişisel özgürlük alanı içinde yeniden şekillenen bir varlıktır. Şerif Mardin, Osmanlı İmparatorluğu’nda Batı’nın etkisini, “Doğu kültürü üzerindeki kabuğu kıran Batılı fikirler” olarak değerlendirir.⁴ Türk aydını ve halkı, Batı kültürünü 1839’dan sonra tanıyabilmiştir. Bu dönemle birlikte Batılılaşmanın birçok ögesi toplum hayatına girmiş ve böylece Osmanlı toplumunda yeni bir yaşayış şekli başlamıştır.

² Doç. Dr. Cahit Kavcar, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985, s. 107

³ Nevin Meriç, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi-Âdâb-ı Muâşeret*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000, s. 28

⁴ Şerif Mardin, *age*, s. 145

Batılı düşünce ve yaşayış tarzının, bilim düşüncesine dayandığı bilinmektedir. Oysa doğuda hâlâ ortaçağ zihniyeti hakimdir. O halde bizim en başta benimsemek zorunda olduğumuz şey, bilimsel zihniyettir. Medeniyet değiştirmek, her şeyden önce zihniyet değişikliğini gerektirir. Zihniyet değişikliğinde ilk olarak eğilinmesi gereken unsur ise, insandır.⁵ Tanzimat dönemiyle başlayan batılılaşma hareketleri ancak Cumhuriyet'in ilanı ile istediği sonuçlara ulaşacaktır. Uzun bir süreci kapsayan bu dönemde Batı kültürü ve yaşayış tarzı, Türk kültürü ve yaşayış tarzını her yönden etkileyerek değiştirmiştir.

2. Osmanlı Döneminde Toplumsal Değişim

2.1. AİLE HAYATI

19. yüzyıldaki gelişmeler, Osmanlı hayatında bir kültür değişmesine yol açmıştır. Tanzimat'tan sonra Batılı ölçülere, Batı düşüncesine yönelme çabaları artmıştır. Modernleşme sürecinde meydana gelen toplumsal değişme, ailenin yapısını da ciddi anlamda değiştirmiştir. Tanzimat ailesi, Batılılaşma sürecinde kültürel çatışma içine girerek, aile fertlerine ait rollerin ve ahlâki değerlerin değişmesine neden olmuştur. Bu değişimlerden en önemlisi ise geniş aileden çekirdek aileye geçiş noktasında yaşanmıştır. Ailenin iletişim içinde bulunduğu kişiler ve alanlar yeni toplum zeminini oluşturmaktadır. Ailede meydana gelen değişimler, zamanla toplumsal yapıyı tamamen değiştirmiştir. Bu gelişmeler dönemin en çok ele alınan konularından biri olmuştur.

Modernleşme sürecinde toplumsal hayatın özel-kamusal olarak bölünmesi, Osmanlı ailesini de etkilemiştir. Değişmeye başlayan yaşam tarzıyla beraber iş alanları evden ayrılmış, evin selamlık bölümü eski işlevini kaybetmiştir. Böylece aile erkekleri, akşamları evlerde kadın ve çocuklarla daha çok birlikte olmaya başlamıştır.⁶ Osmanlı ailesinde yaşanan değişim, zamanla gündelik yaşam ritüellerini, eğlence şeklini, kutlamaları da etkileyerek yeniden şekillendirmiştir. Dolayısıyla ailenin yaşadığı değişim, toplum hayatında yeni alanların açılmasına sebep olmuştur.

⁵ Kavcar, age, s. 77

⁶ Meriç, age, s. 66

Modernleşme çabalarıyla beraber, Osmanlı toplumunda yeni insan görüşü ve hayat anlayışı filizlenmeye başlar. Ailedeki değişimin temelinde de yeni kadın anlayışı vardır. Toplum hayatındaki yeni kadın imajı, geleneksel dönemden tamamen farklı olarak yeniden şekillenmiştir. Zamanını sadece evde geçiren ve yaşantısı ev eksenli olan kadın, Tanzimatla beraber sosyal hayatta kendisini göstermeye başlar. Bu dönemde İstanbul'a gelen Mısırlı paşa hanımlarının şehirde meydana getirdikleri yenilikler de Osmanlı kadınının değişiminde etkili olmuştur.⁷ Kadının çalışma hayatına girmesi, geleneksel dönemden farklılaşan aile yapısının değiştiğini gösteren diğer bir durumdur. Geleneksel dönemde mahrem kabul edilen kadın, modernleşme sürecinde artık bir birey olarak algılanmaya başlamıştır. Kadının toplumsal hayatta öne çıkmasıyla başlayan gelişmeler, zamanla kadın zihniyetini ve kıyafetini de etkiler.

Kısacası Batılılaşma, toplumsal alanda her ferdi kuşatarak etkilemiş ve Osmanlı ailesini değiştirmiştir. Kadın da bu değişime dahil olmuştur. Meşrutiyet sonrası süreçte Avrupa romanlarından etkilenerek yazılan kitaplar ve yayımlanan kadın dergileri, Osmanlı kadınının değişimine destek vermiştir. Denilebilir ki 19. yüzyıl, Türk kadını için hürriyet kapsamı aralamış ve her şeyden önce yeni bir kültür yapılanmasına yol açmıştır. Böylelikle Avrupa ile doğu medeniyetinin insana, özellikle kadına bakış tarzındaki en büyük fark yavaş yavaş aşılmaya başlanmıştır.

2. 1. 1. Ev ve Eşya Düzeni

Modernleşmeyle başlayan toplumsal yenilikler, geleneksel ev mimarisini ve kullanımını da etkileyerek değiştirmiştir. Artık evler, Batı yaşama biçimine ait eşyalar örnek alınarak, Avrupa evleri gibi düzenlenmeye başlamıştır. Evlerde ilk değişime uğrayan odaların kullanım şekilleri olmuştur. Odalar; yemek odası, misafir odası, yatak odası gibi bölümlerle yeniden tanzim edilmiştir. Özellikle evlerin giriş ve salon kısımlarının mimarisi misafirlere göre düzenlenmiştir. Misafir ziyaretlerinde akraba, dost gibi samimi kişilerle, yeni tanışılan kişiler artık aynı yerde kabul edilmemektedir.⁸ Evlerin odalarında yapılan bu düzenlemeler, kullanılan eşyanın değişimini de beraberinde getirmiştir. Batılı yaşama biçimine ait eşyalar bu dönemden

⁷ Meriç, age, s. 192

⁸ Age, s. 175

itibaren evleri süslemeye başlamıştır. Koltuk, kanepeler, masa, sandalye gibi ev eşyaları artık Türk evlerinde yerini almıştır.

19. yüzyıl ortalarından itibaren, evlerde başlayan değişim Türk yaşam kültürünü temelinden sarsmıştır. Eski Türk evlerinde mobilya olarak kullanılan sedir, divan, minder gibi eşyalar, yerini koltuk, kanepeler, yemek masası, çalışma masası gibi alafranga eşyalara bırakır. Sosyal yaşayıştaki değişiklikler özellikle Kırım Savaşı'ndan (1853) sonra hız kazanır. Bu dönemde İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız askerleri, yeni hayat tarzının belirlenmesinde önemli bir rol oynarlar. Toplum hayatında zaman içinde yatak odası, oturma odası ve salon eşyalarında önemli yenilikler ortaya çıkar ve bunlar alafranga düzene göre tasarlanır. Yeni usûle göre düzenlenen yatak odalarına; karyola, aynalı elbise dolapları, çekmece dolabı, komodinler, gece lambaları, musluklu lavabo, tuvalet masası gibi eşyalar yerleştirilir. Oysa eski tip yatak, geceleyin yere serilen uzun bir döşek ve örtülerinden meydana gelir, gündüzün bir köşeye katlanırdı.⁹ Geleneksel dönemde yemekler yuvarlak sini üstünde yenilirken, modernleşme sürecinde masada yenilmeye başlanmıştır. Ayrıca yemek yerken kaşığın yanına çatal, bıçak da eklenmiştir. Osmanlı evlerine ilk çatal-bıçak takımı ancak 19. yüzyılda, II. Mahmud devrinde girmeye başlamıştır.¹⁰ Modernleşme sürecinde evlerin ve konakların içi Batılı bir görünüş almaya başlarken eski eşya ve mobilyaların bir kısmı muhafaza edildi. Bazı evlerde bağdaş kurularak oturmaya elverişli minderler, sini, sofralar gibi eşyalar bir süre daha kullanıldı.¹¹ Tanzimat sonrası yenilenen ev ve eşya tanziminin toplum hayatında benimsenmesinde, bu dönem çıkan gazete ve dergiler de etkili olmuştur.

Evlerde Batılı yaşayış ve kültürün yayılmasında etkili olan bir diğer unsur, Türk çocukları için tutulan yabancı mürebbiyelerdir. Çoğunluğu Fransız olan bu mürebbiyeler, ders verdiği çocuklara yabancı dil öğretmekle kalmaz, Batı kültürünü de aktarırlar. Özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra aileler, çocuklarına batı musikisi dersleri aldirmek üzere yabancı öğretmenler tutar. Böylelikle piyano yavaş yavaş Türk evlerinde yerini almaya başlar. Geleneksel dönemde ud ve kanun çalan kızlar, artık piyano ile ilgilenir. Zamanla piyano, varlıklı ailelerin evlerinde vazgeçilmez bir möble ve en önemli enstrüman haline gelmiştir.

⁹ Kavcar, age, s. 163

¹⁰ Meriç, age, s. 134

¹¹ Kavcar, age, s. 179

Aynı zamanda salon ve misafir odaları için büyük bir süs olur. Osmanlı evlerinde alafranga yaşayışa yönelme hızı giderek artar ve yaygınlık kazanır. Gün geçtikçe modern yaşayışa önem veren varlıklı ailelerde, gerek mürebbiyeler ve gerekse özel öğretmenler vasıtasıyla çocuklara piyano dersleri aldırılmak moda haline gelir.

Tanzimat döneminde hızlanan Batılılaşma ve yenilik hareketleri, saraydan başlayarak konaklara, oradan memur evlerine yayılarak şehir hayatına ulaşır. Başta Fransız ve İngiliz zevki olmak üzere Batı etkisi, ev ve eşya düzenine hakim olur. Konaklar da Avrupa evleri gibi bölümlere ayrılır, döşenir, duvarlar renki kağıtlarla kaplanır. Saray, konak ve evlerde giderek yaygınlaşan Batılılaşma, eski ile yeni arasında çatışmaya yol açar. Ancak bu durum, yeninin yayılmasını engellemez. Osmanlı evinin mutfağına kadar sızan yenilikler, zamanla sosyal hayat alanlarını, kıyafetleri de etkileyerek değiştirir.

Geleneksel dönemde zengin aileler genel olarak konaklarda otururdu. Kış mevsimini konakta geçirmeyi tercih eden aileler, yaz aylarında Boğaziçi'ndeki yalılarına taşınırdı. Esnaf ve küçük memurlar da küçük ve daha basit evlerde otururdu. 1. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır ekonomik şartları, konak hayatını zorlaştırmış ve hizmetli sayısında azalmalara neden olmuştur.¹² Böylece aileler daha ekonomik bir hayat yaşamak durumunda kalarak apartman hayatına yönelmiştir. Apartmanlar, ailelerin tercih ettiği yeni yaşama mekânları olmuştur. Bu ve benzeri gelişmeler sonucunda apartman yaşantısına yönelen Müslüman aileler, geleneksel yapılanmadan farklı yeni semtlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Toplumsal değişim sürecinde evler, hem konum itibarıyla, hem de aile bireylerinin beklentileri açısından birçok değişime uğramıştır. Modernleşme sürecinde ailenin geçirdiği değişim, evin geçirdiği değişimle paralel bir gelişmedir. Batılı olmaya çalışan Osmanlı insanı için ev, alafrangalığın durumunu yansıtan simgesel bir değer taşır. Evin toplumsal bir simge olmasının yanı sıra resmi bir proje haline gelmesi, ancak Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleşir.¹³ Tanzimat sonrası değişim süreci, evin yapısını, mimarisini, fonksiyonlarını değiştirerek diğer

¹² Meriç, age, s. 88

¹³ Çilem Tercüman, *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim 1923-1940*, İletişim Yay., İstanbul 2018, s. 140

birçok değişime zemin hazırlamıştır. Bu değişiklikleri, Batı kültürüne yönelişimizin mekânsal yansıması olarak da değerlendirebiliriz.

2. 1. 2. Kılık-Kıyafet

Kılık-kıyafet alanında Avrupa ile ilk temasların Lâle Devri'nde başladığını biliyoruz. Yine o dönemde ziynet ve giyim eşyası gibi Batılı ürünlerin, ülkemize girdiği görülür. Osmanlı toplumunda medeniyet değiştirme hareketleri ilk olarak kıyafet değişimiyle başlamıştır. Batılılaşma sürecinde medeniyet değiştirme ile kıyafet değiştirme işi birbirine paralel olarak düşünülmüştür. II. Mahmut devrinde, 3 Mart 1829 tarihinde kıyafet kanunu yayınlandı. Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası olan kıyafet kanunu, Avrupalıları örnek alma ve onlar gibi giyinme çabalarının resmi bir sonucudur.¹⁴ Yeni giyim tarzı sivil kesimi de içine alır. İlmiye sınıfı dışındaki memurlara sarık, cübbe, kavuk, şalvar yasaklandı. Artık devlet memurları ceket, pantolon ve fes kullanacaklardı. Batılılaşma açısından kıyafet alanında yapılan resmi değişiklikler, tebanın eşitliğini sağlaması bakımından da önemlidir. Kıyafet Devrimi, Müslüman olmayan tebanın başlarına, vücutlarına, ayaklarına giydikleri giysilerin biçim ve renk bakımından Müslümanlarınkinden farklı olma geleneğine son vermiştir.¹⁵ Kadınların dış mekân kıyafeti olan çarşaf ve peçe de siyasi yapıdaki değişime göre şekillenmiştir. Zamanla Avrupalı kadın kıyafetlerinde görülen botlar, eldivenler, çoraplar vb. ortaya çıkmış ve peçe yüz saklamaktan çok bir süs olarak kullanılmıştır.¹⁶ II. Meşrutiyet'ten sonra çarşaf yerine pelerin giymeye başlanmıştır. Fakat İstanbul, Selanik, İzmir gibi şehirlerin dışında kadınlar çarşaf ve peçe giymeye devam etmiştir. Son olarak Cumhuriyet döneminde çarşaf ve peçeler ortadan kalkarak yerini mantoya bırakmıştır. Osmanlı kadınının dış kıyafetinde görülen bu değişim, erkek kıyafetinde olduğu gibi geri dönülmez bir Batılılaşma sürecini başlatmıştır diyebiliriz.

Kıyafet alanında yapılan değişimler dış mekâna ve iç mekâna ait kıyafetleri yeniden belirlemiştir. İnsanın gideceği yere göre giyinmesi modernleşmenin kıyafet üzerindeki etkisini gösteririr. Bu değişim Avrupalı yaşama biçimini taklitle ilgilidir. Tanzimat döneminde yaşanan toplumsal değişim, eskiye ait adetleri değiştirirken, yeni adetleri belirler. İş yerinde, sokakta

¹⁴ Kavcar, age, s. 144

¹⁵ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yay., İstanbul 1973, s. 175

¹⁶ Berkes, age, ss. 391-392

veya ev gezmeleri, eğlencelerde, tercih edilen kıyafetler Avrupai ölçülere uymak zorundadır. Toplum hayatının değişiminde Batılı gibi görünmek en temel ilkedir. Böylelikle Avrupa modası giderek etki alanını genişletir ve halkın büyük bir kısmına yayılır. Meriç bu konu hakkında, “Batı kıyafetleri öncelikle kamusal/kurumsal alanda siyasi irade tarafında kabul edilmiştir. Kamusal alanın görünür yanı kıyafet değişimini mecburi kılmıştır. Çünkü Batılı gibi görünmek ilk olarak kıyafet değişikliğiyle ortaya çıkmakta ve bu şekilde anlaşılmaktadır.” der.¹⁷ Denilebilir ki kıyafet konusu erken modernleşme döneminin en güçlü yapı taşlarından biridir. Gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet modernleşmesinin güçlü referanslarından biri olup toplumsal değişimi etkileyen en güçlü olgulardandır.

2. 1. 2. 1. Kadın Giyimi

Toplumsal değişim sürecinde kıyafet alanında yapılan yenilikler, Osmanlı kadın ve erkeklerini büyük ölçüde Avrupa modasına yönlendirmiştir. Şüphesiz ki kadınlar bu modaya kendilerini erkeklerden daha çok kaptırmıştır. Özellikle Paris ve Londra modaları, İstanbul kadınlarının takibinde birinci sıradadır. İstanbul’da yabancı moda dergilerine abone olan kadın sayısı gün geçtikçe çoğalıyordu.¹⁸ Kadınlar, Beyoğlu terzilerine Paris modasına uygun elbiseler diktiriyorlar, bazen de Avrupa modasını Türk zevkine uyduruyorlardı. Sokakta ise kadın çarşafıdır. Avrupa modasını yansıtan kıyafetler çarşafın altından giyilmektedir. Böylece Osmanlı kadınları Avrupai kıyafetleri özel alanın sınırları içinde göstermektedir. Çarşafın tamamlayıcı aksesuarı olan peçe ise II. Meşrutiyet’ten sonra yavaş yavaş çıkarılmıştır. Giyilen Avrupai kıyafetler, değiştirilen saç modelleri geleneksel dönemden farklılaşan yeni bir sosyal kadın yaşamını haber vermektedir. Fotoğraflarda kadınların saçlarının açık olması “değişmenin içselleştirilmesi” ve “dini kabullerin belirleyiciliğinde” meydana gelen esnemeyi göstermesi açısından önemli bir göstergedir.¹⁹ Moda ve kadın kıyafeti konusuna bu dönem yazarları da romanlarında sıkça yer vermiştir.

Tarihin her döneminde kıyafete ait belirlemelerde kadınlar önde değerlendirilmiştir. Osmanlı toplumunda Batılılaşmanın etkisiyle görülen yenileşme de öncelikle kadın kıyafetini

¹⁷ Meriç, age, s. 51

¹⁸ Nureddin Sevin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., İstanbul 1973, s. 129

¹⁹ Meriç, age, ss. 55-56

değiştirmiş ve yeniden belirlemiştir. Tanzimat kadını, artık Avrupa modalarının belirlediği kıyafetleri tercih etmeye başlamıştır. Kadınlar, giydikleri çarşaf, ferace ve iskarpinleri Avrupai aksesuarlarla tamamlarlar. Kadınların bu dönemde tercih ettikleri en önemli aksesuarlar eldiven ve şemsiyedir. Bilindiği gibi Osmanlı toplum yapısı kadının dış mekânda görünürlüğüne izin vermez, onu sıkı bir baskı altında tutardı. Toplumsal değişmeyle beraber Tanzimat kadını bu algıyı değiştirmiş ve kendini sosyal ortamlarda göstermeye başlamıştır. Batılılaşma sürecinde görülen yeni sosyal etkinlikler beraberinde “salon hayatını” getirmiştir.²⁰ Artık kadınlar geleneksel dönemden farklı olarak erkeklerle beraber aynı mekândadır. Kadının sosyalleşmesi kıyafetini de etkileyerek değiştirmiş ve dekolte modasını getirmiştir. Tercüman, bazı kadınların dekolteyi zevkle kullandıklarını, bazılarının ise bilinçsizce, sadece moda olduğu için dekolte giydiklerini söyler.²¹ Osmanlı toplum geleneklerine tamamen yabancı olan dekolte, modernleşme sürecinde kadın kılık kıyafetindeki değişimin en tartışmalı konusu olmuştur. Bu giyim tarzı modernleşmenin, sosyo-kültürel alanı değiştirmedeki etkisini göstermesi açaşından da önemlidir.

2. 1. 2. 2. Erkek Giyimi

Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda modernleşmeyle ilgili yapılan değişimler ilk olarak askerî alanda başlamıştır. Kıyafete ait değişim de bunlardan biridir. Batılı ölçülere göre dizayn edilen yeni kıyafetler önceleri siyasi, askerî ve bürokratik yapıda kabul edilmiştir. Bu dönemde sivil ve memurlar, Avrupalı erkek kıyafeti olan “redingot”u giymeye başlamıştır. Redingot, Batılı bir giyim tarzı olarak gençler tarafından da benimsenmektedir. Zamanla moda haline gelen bu kıyafet, Avrupa giyimine duyulan ilgiyi giderek arttırır. Böylelikle toplumsal yapıda redingotun giyilmesi Avrupai’lik göstergesi olarak kabul görmüştür. Avrupa’dan 1828 yılından sonra bize geçen setre, Batılılaşma sürecinde erkek giyiminde moda olan bir diğer kıyafettir.²² 1860’a doğru İstanbul terzileri elinde değişime uğrayan setre, yakaları kısaltılıp yukarı tarafında süs gibi duran ilik düğmeleri iliklenir hale getirilerek “İstanbulin” denilen Alaturka setre olarak değiştirildi.²³ Modernleşme sürecinde kadınlar kadar olmasa da erkekler de modayı takip etmeye başlamıştır. Beyoğlu terzilerinde, Avrupai görünüşe uygun kıyafetler

²⁰ Meriç, age, ss. 148-149

²¹ Tercüman, age, s. 37

²² Kavcar, age, s. 147

²³ Age, s. 147

diktiren erkek sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu devirde ceketlerde, İngiliz kumaşı olan alpago en çok aranan kumaşı.²⁴

Günlük erkek kıyafetlerinde tercih edilen pantolon, ceket ve iskarpinler, Avrupa modasına uygun olarak yeniden tanzim edilmiştir. Artık erkekler İstanbul sokaklarında yüksek yakalı setreler, ütülü ve dar pantolonlar, işlemeli kolalı gömlekler, Avrupalı silindir şapkaları gibi fesler, Napolyon çizmeler giymeye başlamışlardı. Ayrıca yakalıklar, kolluklar, boyunbağı, şemsiye, eldiven, şapka ve baston gibi Avrupa'dan gelen aksesuarlarla da bu modern kıyafet tamamlanmaktadır.²⁵ Kısa zamanda bu giyim tarzı İstanbul'da yayılmaya başlayarak erkekleri etkisi altına alır. Alafrangalığa özenen erkekler bir Fransız beyzadesine benzemeye çalışırken zaman zaman gülünç duruma düşmekten kurtulamazlar. Böyle tiplere romanlarında sıkça yer veren dönem yazarları, halkı bilinçli bir şekilde Batılılaştırmaya çalışmışlardır.

2. 1. 3. Eğitim ve Öğretim

II. Mahmut zamanında askerî ve siyasi alanda başlatılan yenilikler, dönemin eğitim anlayışını da etkilemiştir. Daha bu dönemde eğitimin devletleştirilmesi hakkında birtakım fikirler yürütüldüyse de tam olarak bir ilerleme katedilememiştir. Okullar, modern eğitim alan öğretmenler henüz bulunmadığı için bir süre daha medresenin etkisi altında kalmıştır.²⁶ Batıyı model olarak alan bir diğer padişah II. Abdülhamit döneminde ise durumlar değişmeye başlamıştır. Padişah, Batı'nın tekniğini, idari sistemini, askerî teşkilatını ve eğitimini örnek alarak Osmanlı toplumunda modernleşme adına sürdürülen çalışmaları hızlandırmıştır. Bu doğrultuda, Harbiye, Mülkiye ve Askerî Tıbbiye'nin programları geliştirilerek, okullarda yeni bilimsel gelişmelere göre bilgili kuşaklar yetiştirmeye başlamıştır. Tanzimat döneminde, henüz Abdülhamit tahta geçmeden, eğitim alanında yapılan yenilikler çağdaş öğretmen yetiştirme düşüncesini doğurmuştur. Böylece Cevdet Paşa'nın önderliğinde, medrese mezunları arasından seçilen öğrenciler için 1848'de Darülmualimin adıyla ilk öğretmen okulu kuruldu.²⁷ 1870'te de kız öğretmenler yetiştirmek üzere Darülmualimat kuruldu. Bu okullarda hadis, tefsir dersleri hafifletilerek genel fen dersleri koyuldu. Ayrıca okullar medreselerin bağlı olduğu

²⁴ Kavcar, age, s. 146

²⁵ Sevin, age, s. 144

²⁶ Berkes, age, s. 203

²⁷ Age, s. 203

Şeyhülislamlığa değil, Maarif Bakanlığına bağlandı.²⁸ Tanzimatın eğitim alanındaki en büyük başarısı, kız öğrencilerinin ortaöğretim görmelerini başlatması olmuştur. 1862'den itibaren kız öğrencilerine normal eğitimden başka öğretilerin kazandırılması adına sanat okulları da açılmıştır. Bu sayde kız çocukları okuma-yazmanın yanında el sanatları, müzik, yabancı dil vb. bilgileri öğrenerek yetişmiştir. Tanzimat döneminde eğitim alanını bütünleştirecek bir müesseseye karşı duyulan ihtiyaç karşısında, 1851'de Mustafa Reşit Paşa önderliğinde, ilk akademik kurul olarak bilinen Encümen-i Dâniş kurulur. Ayrıca, Mühendishane, Harbiye ve Tıbbiye gibi yüksekokulların gelişmesi devam etmiştir. Batı kültürünün İstanbul'da yayılması için aydınlar ve gönüllü temsilcilerin yanında yabancılar da yoğun çaba harcamıştır. 1868'den itibaren Robert Koleji, Fransız Katolik, Avusturya Katolik, İngiliz, Alman, İtalyan okulları gibi birçok yabancı okul açılmıştır. Öğretim dili Fransızca ve İngilizce olan bu okullar özellikle Hristiyan Osmanlılar arasında, sanat ve ticaret hayatı için yararlı pratik usûlleri öğretmede etkili olmuşlardır.

Batılılaşma adına en büyük eğilim, gelenek ve din alışkanlıkları yerine aklın ve özellikle Batı'da gelişen bilimsel ölçülerin eğitim alanında faaliyete konulmasıdır. Tanzimat döneminde ilköğretim alanında hiçbir gelişme olmadığı gibi, Meşrutiyet dönemine kadar medreselerin etkisi altında kalmıştır. 1838'de Rüştüye okullarının açılması kararı, ilkokullara öğretmen yetiştirmek düşüncesiyle alınmıştır. 1835'ten itibaren kurulan Harp Okulları'nda ancak 1846'dan sonra hendese, cebir, mahrutiyat (geometrinin konik şekillerden bahseden bölümü), fizik, mihanik, kimya ve Fransızca okutulmasına başlanmıştır.²⁹ Tanzimat döneminde eğitim alanında faaliyet gösteren diğer okullar Maarif Okulu ve Edebî Bilgiler Okulu'dur. Maarif Okulu'ndan mülkiye memurları, Edebî Bilgiler Okulu'ndan hariciye memurları yetişmiştir. Bu okullar II. Mahmut zamanında ilkel biçimlerinde kaldıysalar da, Abdülhamit zamanında kurulan Mülkiye Okulu'nun bir bakıma temelini oluşturdular.

Tanzimatla birlikte ortaya çıkan Batı kültürünü yayma çabaları zamanla büyük bir hız kazanır. II. Mahmut devrinden sonra Avrupa'ya öğrenci gönderme faaliyeti, Tanzimat döneminde ve sonrasında daha da artar. Gerek devlet yardımı ve gerekse kendi imkânları ile

²⁸ Berkes, age, s. 203

²⁹ Age, s. 171

birçok Türk genci Avrupa'ya giderek, çeşitli konularda tahsil ve ihtisas görürler.³⁰ Yurtdışında eğitim alan gençler, birçok geleneksel müesseselerin, tutumların, alışkanlık ve zevklerin çözülüşü üzerinde etkili olmuştur. Yine bu süreçte kız ve erkek çocuklarına mecburî okul eğitimi, yaşama biçimini geleneksel dönemden farklılaştırmada etkili olmuştur. Okullar genç kuşaklara yeni hayatın “yeni” insan tipini öğretirken, aynı zamanda Batı’lı ölçülerin toplumsal alanda yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. Tanzimat sonrası süreçte Osmanlı toplum yapısında meydana gelen Avrupalılaşma, Batı’ya gönderilen büyük elçi ve talebelerle devam etmiştir. “Sivil seyyahların kaleme aldığı ve bir kısmı gazetelerde tefrika edilen, bir kısmı doğrudan kitap olarak yayılan seyahatnamelerin bu çerçevedeki önemi” de büyüktür.³¹

II. Abdülhamit döneminde kız çocuklarına ilkökul eğitiminin mecburi olmaya başlaması, toplumsal değişimin en önemli faktörlerinden birini oluşturur. Modernleşme sürecinde genç kızın eğitimi ve öğretmen olarak sosyal hayatta yer alması, toplumsal değişim açısından önemli görülür. Eğitim sürecini bitiren genç kızlar sayesinde toplum hayatının daha hızlı biçimde Batılılaşması hedeflenir. Meriç bu durumun toplum hayatında bireyleri, devlet eksenli olarak yeniden şekillendirdiğini ve kamusal alandaki davranışlarıyla da toplumun değişmesinde önemli rol oynadıklarını söyler.³² Diğer bir yandan okul eğitimi, geleneksel toplum hayatının âdet ve geleneklerini gelecek kuşaklara taşınmasına izin vermemiştir. Bunların en başında evlilik gelir. Eğitilmiş genç kız ve erkekler evlilik konusunda geleneksel algılayıştan farklı düşünmeye başlamışlardır. Geleneksel dönemde birbirini görmeden yapılan evlilikler eğitilmiş gençler tarafından artık normal karşılanmamaya başlamıştı. Eğitilmiş genç kızlar ve erkekler geleneksel yargılardan farklılaşarak “birbirlerini görerek evlenme” taleplerini arttırmışlardır. Kurumsal eğitim alan genç kız ve erkekler evlilik konusunda geleneksel algılayıştan farklılaşarak, toplumsal yapının güçlü kurumlarından olan aile kuruluşunu da etkileyerek yeniden şekillendirmiştir. Modernleşme sürecinde eğitim alanında yapılan değişiklikler diğer resmi kurumlarda da yapılmaya devam etmiştir. Bu dönemde eğitim içeriğinde ve kurumlarında yapılan değişiklikler Cumhuriyet dönemindeki, çağdaş eğitim sisteminin güçlü temellerini oluşturmuştur diyebiliriz.

³⁰ Kavcar, age, ss. 43-44

³¹ Bkz. Bâki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000, s. 62

³² Meriç, age, ss. 183-184

2. 2. SOKAK VE KENT HAYATI

2. 2. 1. Sokağın Fizikî Değişimi

19. yüzyıldan itibaren modernleşme algısı Osmanlı toplumunda birçok değişime neden olmuştur. Bu değişim sürecinde geleneksel dönemde din merkezli olarak şekillenen zihin ve hareketler de Batılılaşma sürecinde değişime uğrayarak toplumsal alanı kullanma biçimi açısından etkilemiştir. Böylece sosyal hayatı yeniden biçimlendirme yoluna gidilmiştir. Kamusal ve özel alan olarak ayrılan toplum hayatı yeniden tanımlanmıştır. Modern yaşama biçimine ait davranışlar “medeni”, “çağdaş” kelimeleriyle ifade edilerek yeni bir toplum hayatına ait davranışları dile getirir. Modernleşme sürecinde bütün sosyal alanlar değişime uğrayarak yeniden şekillenmiştir diyebiliriz. Bu değişim şehrin ruhunu, şeklini, planını etkileyerek yeni hayat imkânları doğrultusunda yeniden yapılanmaya götürmüştür. Bu anlamda sokağın geçirdiği değişim, toplum hayatının değişiminde önemli bir faktör olmaktadır. Sokak, birbirine yabancı insanların birlikte bulunduğu mekân olması açısından sosyal alanın merkezi konumundadır.

Tanzimat döneminin ilk yıllarında, Osmanlı Devleti’nde Batılı tarzda şehir düzeni uygulamaları oldukça hız kazanır. Bu dönemde şehrin dış görünüşünde ciddi değişiklikler yapılmıştır. İstanbul’un fizikî yapısını değiştirmek doğrultusunda 1840’lardan itibaren sokakları genişletme çalışmaları başlar.³³ Batı kentlerine benzer bir görünüm için İstanbul’da birçok yapısal düzenleme yapılmıştır. Tanzimat sonrası dönemden itibaren İstanbul’da Şehr Emaneti’nin kurulması, Şirketi-i Hayriye vapur seferleri, toplu taşıtlar, tünel, elektrik, su, havagazı tesisatları vs. gibi yenilikler kent insanının hayatına girmeye başlar.³⁴ Osmanlı sarayı ve aydını, kendi dış görünüşü ve zihninde olduğu kadar, payîtaht olan İstanbul’da da ciddi değişiklikler yapmaya başlamıştır. Şehir düzenlemesinde yapılan değişikliklerde Avrupa kentleri örnek alınmıştır. “Batı kentlerinin, geniş ve ağaçlık caddeleri, biçimli şehir planları, yüksek binaları vb. gibi yapılar değişecek Osmanlı kentleri için” her zaman model olarak kullanılmıştır.³⁵

Sokağı kamusal alanın en geniş yönü olarak kabul eden modernleşme, geleneksel dönemden farklı olarak sokağı modern ölçülere göre yeniden tanzim eder. Sokakların

³³ Meriç, age, s. 85

³⁴ Age, s. 82

³⁵ Bkz. Bâki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000, s. 34

genişletilmesi, yaya kaldırımlarının yapılması ve temizlik, sokak değişiminde göze çarpan ilk yeniliklerdir.³⁶ Yolların, arabaların geçişini sağlayacak derecede genişletilmesi, caddelerin kenarlarına yapılan yeni iş yerleri, eğlence mekânları kentin görüntüsünü farklılaştırmıştır. Geleneksel dönemde gece eğlencesi çok fazla olmayan Osmanlı insanının değişmesinde, bu yeni düzen tarzı önemli bir faktördür. Batılılaşmayla beraber değişen sosyal hayat, insanın ev dışı mekânlarda daha fazla bulunmasına neden olmuştur. Bu durumda sokak, ortak kullanım alanlarının en geniş alanını oluşturur. Böylece sokak eski görüntüsünden farklılaşarak insanların birlikte bulunduğu yeni bir sosyal alan olarak yeniden tanımlanır.

2. 2. 2. Şehir Düzeni

Osmanlı Devleti'nde yeni hayat tarzının belirlenmesinde Kırım Harbi sırasında İstanbul'a gelen İngiliz ve Fransız askerlerinin etkisi büyüktür. Batılı yaşayışın tanınıp yayılmasında etkili olan bir diğer kesim, İstanbul'da yaşayan melezler ve Müslüman olmayan yerli azınlıklardır. İstanbul'un daha çok Beyoğlu semtinde oturan bu kesim Avrupa hayatının adeta canlı bir örneğini veriyordu. Mağzaları, terzileri, kahve ve lokantaları, otelleri, eğlence yerleri, tiyatro grupları, konserleri ile Beyoğlu günden güne daha fazla ziyaretçiye ağırlayan Şehir merkezi konumuna gelir. Diğer taraftan İstanbul'da Batı mimarisine göre inşa ve dekore edilen köşkler, yalılar, konaklar gün geçtikçe artıyor ve geleneksel dönemdeki Şehir hayatı büyük bir hızla değişiyordu.

Geleneksel dönemde ev dışındaki hayatın mekânları belliydi. İstanbul gibi bir büyük Şehirde bile mahalleler, kendi içlerine dönük "köyümsü" yapılarıyla, hayatın büyük kısmının geçtiği mekânlardı.³⁷ Bu dönemlerde Şehir hayatı, ev içinde ve dışında geçen zamanlarla dengeli bir Şekilde bölünmüştü. Batılılaşma sürecinde Osmanlı üst tabaka aileleri, gayrimüslimlerin bulunduğu yerleşim bölgelerine taşınarak geleneksel dönemdeki mahalle algısını işleyişinden koparmıştır. Tanzimatla beraber yüzünü Batı'ya çeviren Türk halkı sosyal yaşamını değiştirerek Şehir hayatını da etkilemiştir. Bu dönemden itibaren Batı kültürü ve adetleri kolaylıkla benimsenerek yayılır. Halk arasında kimi zaman tepkiyle karşılanan bazı durumlar yaşansa da zamanla bu tepkiler son bulur. 1908 yılına gelindiğinde, Batılı unsurların

³⁶ Meriç, age, s. 87

³⁷ Murat Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1983, s. 839

ve yaşam pratiklerinin Osmanlı gündelik hayatına girmesi yoğunlaşır. Çünkü II. Meşrutiyet'e kadar yarı bilinçli bir arzu olarak beliren Batılılaşma, artık bir zorunluluk haline gelmişti ve toplumun en önemli meselelerinden biri olarak görülüyordu.³⁸ Şehir hayatında Batı etkisine ve özentisine esas olan ortam, Beyoğlu ve yabancı kesimlerin yaşadığı çevrelerdir. Buralardan gelen yenilikler ve değişimler geleneksel şehir hayatının değişmesine yol açar. Batı medeniyetinin bütün yönleri, alafranga yaşayışın, moda ve eğlenceleri İstanbul'da Beyoğlu semtinde görülür. Avrupai kılık ve kıyafetlere, alafranga ev eşyalarına, türlü araçlara, tiyatro, opera, operet gibi yabancı ekipler tarafından oynanan oyunlara hep Beyoğlu caddelerinde rastlanılırdı.³⁹ Bütün bu yönleri ve Avrupai hayatın canlı bir merkezi olması bakımından Beyoğlu, Osmanlı şehir yaşamını etkilemesi bakımında önemli bir yere sahiptir.

Haberleşme ve ulaşım alanında meydana gelen gelişmeler sayesinde Batılı yaşama biçimleri toplumsal alanın her kesimine yayılır. Modernleşmeyle beraber hızlanan alafranga yaşam, Osmanlı toplum hayatını her yönden etkilemiş ve değiştirmiştir. İstanbul'da yeni şehir düzeniyle beraber binalar, sokaklar fizikî bir değişim geçirirken, sokak davranışlarını ve insan ilişkilerini de yeniden belirlemiştir. Artık şehride dolaşırken bile Avrupai kıyafet giymek, medeni görünmek, Osmanlı insanı için önemli bir sosyal statü kazanımıdır.⁴⁰ Modernleşme hem birbirlerine yabancı insanları, hem de karşı cinsleri/kadınları şehir hayatına taşımıştır. Artık gündelik hayattaki kamusal alanlar iletişim kurulan mekânlardır. Ayrıca şehirlerde ulaşım sağlayan toplu taşıtların artmasıyla bu birliktelikler yaygınlaşır. Şehir hayatında görülen bu ve benzeri gelişmeler karşılıklı iletişimi etkileyerek geleneksel dönemden farklılaştırır.

2. 2. 3. Yeni Sosyal Etkinlik Mekânları

Tanzimatla birlikte çeşitli etkinlikler ve birliktelikler için yeni mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu dönemden itibaren İstanbul'un cadde ve sokaklarında Batılı tarzda mekânlar yavaş yavaş açılmaya başlamıştır. Osmanlı modernleşmesinde Batılılaşmaya ait değişimlere örnek teşkil edilecek bütün ilkler Beyoğlu'nda yaşanmıştır. Bu dönemde İstiklal Caddesi'nde (Grand Rue de Pera) açılan mağzalar önemli bir sosyal değişim mekânları olarak kabul edilmektedir. Beyoğlu'nda açılan mağzalar, Avrupa modasını İstanbul halkının ayağına

³⁸ Tercüman, age, s. 27

³⁹ Kavcar, age, s. 193

⁴⁰ Meriç, age, s. 52

getirmekle beraber, geçmiş döneme ait alışveriş kültürünü de değiştirmiştir. 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da "bonmarche" denilen ve içinde her çeşit yiyecek, giyecek, kullanılacak eşya satılan mağzalar gibi Beyoğlu'nda da bu tip mağzalar açılmıştır.⁴¹ Bu dönemde Avrupa malı satan mağzaların sayısı gün geçtikçe artar ve Beyoğlu alafranga hayatın tek adresi durumuna gelir. Beyoğlu'nda; Au Lion d'or, Bazar Alleman, Baker, Bon Marche, Herald, Lion, Patriano, Pygmalion dönemin en tanınmış mağzalarıdır. 19. yüzyılın sonunda İstanbul'da özellikle Pera'da açılan Avrupai kafeler ve birahaneler Hristiyan azınlıkları kadar Müslüman azınlığının da tercih ettiği mekânlar olmuştur. Flamme, Cafe Cristal, Cafe Couron, Alkasar, Vogel vb. yerler Pera'nın en ünlü mekânları arasındadır.⁴² Ayrıca bu mekânlarda karnavallar, maskeli balolar da yapılabiliyordu. Zamanla canlanan Pera, yeni hayata girmek isteyen Osmanlı gençlerinin Beyoğlu'ndan sonra en vazgeçilmez eğlence merkezi haline gelir. Sosyal hayattaki bu değişim şehrin fizikî görüntüsünü etkilediği kadar, toplum hayatını da etkileyerek kadınla-erkeğin ayrışması temeline dayalı yapıyı yeniden şekillendirmiştir. Geleneksel dönemde sadece erkeklerin gittiği mekânlardan farklı olarak, modernleşme sürecinde kadınların da gittiği lokanta, süthane gibi yeni sosyal alanlar görülmeye başlar. Kent ve semt ölçeğinde görülen değişimler zamanla kadınların dış mekânlarda bulunmasını arttırmış ve kadın geleneksel dönemden farklı olarak kendi cinsleriyle birlikte sosyal alanlarda görülmüştür.

Bilindiği üzere II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı toplumunda Batılılaşma adına sürüdürülen yenilikler büyük bir hız kazanır. Özellikle Rus İhtilâli sırasında İstanbul'a gelen Ruslar, birçok yeniliğin öncüsü olmuşlardır. Lokantalar da bunlardan biridir. İstanbul şehir hayatında açılan lokanta, pastahane vb. gibi etkinlik mekânları Batılı yaşam tarzının toplumsal hayata taşınmasında etkili olmuştur. Modernleşmeyle beraber Osmanlı insanı, mahalle ve sokaklardan çıkarak şehir merkezi bölgelerinde görünmeye başlar. Buralarda açılan yeni etkinlik mekânlarına gitmek, oralarda vakit geçirmek dönemin başlıca modalarında sayılır. Tiyatrolar, lokantalar, pastahaneler, parklar artık Türk halkının yeni birliktelik mekânlarıdır. Özellikle Müslüman Osmanlı kadınlarının parkları dış mekân gezinti alanları olarak kullanmaları geleneksel dönemden farklılaşmayı gösteren örneklerden biridir.⁴³ Parklar,

⁴¹ Kavcar, age, ss. 216-219

⁴² Belge, age, ss. 842-843

⁴³ Meriç, age, s. 97

kentlerin fizikî değişiminde de dikkate değer etki oluşturmuştur. Batılı ölçülere göre yeniden dñzenlenen sosyal alanlar önceki dönemden farklı olarak birlikteliklerin içerik ve şekil olarak farklılaşmasını göstermesi açısından önemlidir. Yeni sosyal alanlarda toplumsal değişmeye paralel olarak yeni davranış biçimleri gösterilmeli ve yeni kıyafetler giyilmelidir. Bu anlamda ziyaretler, kutlamalar, eğlenceler vs. anlayışları ve tavırları değişerek yeniden tanzim edilmiştir.

2. 3. EĞLENCE HAYATI

Geleneksel Dönemde Eğlence Hayatı

Osmanlı toplumunda eğlence denildiğinde akla ilk olarak şüphesiz saray eğlenceleri gelir. Özellikle padişah kızlarından biri evlendiğinde veya padişah çocuklarının doğum kutlamaları ve sünnet düğünleri sırasında yapılan şenlikler haftalarca sürerdi. “Sûr-i Hümayûn” adı verilen bu şenlik gecelerinin eğlenceleri arasında ateş oyunları önemli bir yer tutar.⁴⁴ Bunun dışında Ortaoyunu ve Karagöz, Türk eğlence hayatının bilinen en eski türleridir. Bu oyunlar, asırlar boyu Osmanlı toplumunun tarih ve kültürünü yaşatmış olmaları bakımından da önemlidir. Geleneksel dönem eğlence ortamları destan, masal, fıkra, bilmece, türkü gibi sözlü edebiyat ürünlerinin var olduğu ortamlardır. Bu açıdan Köy odaları, kahvehaneler halk kültürünün icra edildiği ve yaşatıldığı en önemli yerlerdir. Halk bu gibi mekânlarda eğlenerek, aynı zamanda sözel bilginin canlı tutulmasını da sağlamıştır. Özellikle kahvehanelerde meddahları dinlemek de dönemin bilinen eski eğlenceleri arasında sayılır. Ayrıca Ramazan eğlenceleri, bayram şenlikleri, güreş ve cirit oyunları, vb. eğlenceler, Türk eğlence kültüründe önemi bir yere sahiptir.

Dans, müzik ve tiyatronun ilkel biçimleri, değişik şekillerde de olsa geleneksel dönemde de vardı. Özellikle saray, bu eğlencelerin biçim odağıydı. II. Beyazıt zamanında saraya giren müzik, II. Selim ve özellikle III. Murat dönemlerinde en parlak günlerini yaşamıştır.⁴⁵ Ayrıca bu dönemlerde, her ailede saz çalabilen, şarkı söyleyebilen bireyler bulunduğu gibi, bu kişiler ailenin kendi boş zamanını değerlendirmesine katkı sağlamışlardır. Şehir içinde yayılan kahvehaneler, kapalı eğlence yerleri dışında; kır eğlenceleri, mesireler, deniz ve sandal eğlenceleri de günden güne artıyordu. Özellikle 1591’den sonra eğlence hayatı genişlemiş ve İstanbul’da şenlikler halinde kır eğlenceleri düzenlenmiştir. Eğlence âlemlerinin yaygınlaşması, kent yöresindeki kıyı ve ovaların köşkler ve bahçelerle bezenmesine neden olmuştur. Dönemin gezinti yerleri arasında Çubuklu, Göksu, Kâğıthane, Boğaziçi ve Fenerbahçe akla gelen ilk yerlerdir. 18. yüzyılda Kâğıthane’de kurulan “Sadâbâd” dönemin en güzel mesire yerlerindedir. Ayrıca bu dönemde kadınlar kapalı arabalar içinde gelerek,

⁴⁴ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?* İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 60

⁴⁵ Age, s. 36

Sadâbâd âlemlerine katılıyorlardı.⁴⁶ Akşam saatlerinde ve geceleri ise Boğaziçi'nde sandallarla dolaşmak o dönemin belli başlı eğlencelerinden sayılırdı.

Batılılaşma Döneminde Eğlence Hayatı

19. yüzyıla kadar Osmanlı toplumunda tam anlamı ile bir “eğlence mekânı”nın kurulduğu söylenemez. Tanzimat döneminde başlayan Batılılaşma hareketleri kültür değişmesine yol açtığı gibi dönemin eğlence anlayışını da etkilemiştir. Dolayısıyla bu etkileşim zevklerde ve sosyal hayatta bir takım değişikliklere yol açmıştır. İstanbul, Osmanlı toplumunda kent kökenli eğlence dünyasının merkezi olarak kabul edilmektedir. Özellikle İstanbul'un Beyoğlu bölgesi, eğlence hayat tarzının temellerini oldukça eski bir tarihte kurduğu bilinen bir gerçektir. Böylece yüzlerini Batıya çevirmiş olan Türk halkı eskiden olduğu gibi modernleşme sürecinde de rahat eğlence ortamını burada buldu. Tanzimat döneminde cafe, bar, restaurant vb. mekânlar aydınlanma, Batılılaşma, sembolü olarak görülmüştür. Ayrıca gündün güne değişen ve açılan yeni modern eğlence mekânları, Türk toplumsal yaşamını yeniden biçimlendirmiştir.

2. 3. 1. Kahvehaneler

Kahvehanelerin Osmanlı gündelik yaşamında 16. yüzyılda görülmeye başladığını biliyoruz. 1543 yılında kahvenin Osmanlı yaşamına girmesiyle beraber, İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde kahvehaneler açılmaya başlamıştır.⁴⁷ Kahvehaneler, dinlenme, eğlenme ve sohbet mekânı olması bakımından Osmanlı gündelik yaşamında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca önceden kahvehanelerde satranç, dama, tavla gibi çeşitli oyunlar oynanmaktaydı. Kahvehaneler aynı zamanda Türk kültür geleneklerinin icra edildiği ortamlar olmuş, meddahlık, gölge oyunları bu ortamlarda yaşatılmıştır. Özdemir, kahvehanelerin “Tarihsel ve toplumsal bilgi birikiminin Cumhuriyet dönemine taşınmasına ve dolayısıyla Türk kültürünün yazılı ya da sözel alanlarında yeni yaratımların ortaya çıkmasına hizmet etmiş” olduğunu söyler.⁴⁸

⁴⁶ Sevensil, age, s. 103

⁴⁷ Salâh Birsal, *Kahveler Kitabı*, Sel Yay., İstanbul 2014, ss. 10-20

⁴⁸ Doç. Dr. Nebi Özdemir, *Cumhuriyet Dönemi Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yay., Ankara 2005, s. 105

19. yüzyıla gelindiğinde yeni birliktelik ve modern mekânlara ihtiyaç duyulmaya başlamıştır. Bu yüzyıldan itibaren Avrupa kent hayatlarında görülen cafe, pub, bar gibi mekânlar ortaya çıkmıştır. Toplum hayatında görülmeye başlayan yeni sanatsal faaliyetler bu değişime zemin hazırlamıştır. Modernleşme sürecinde toplumsal değişime paralel olarak kahvehaneler de değişmiştir. 19. yüzyılda Fransa'ya giden Osmanlı aydınları “cafe”yi de beraberinde getirmiştir.⁴⁹ Böylelikle İstanbul'da, Viyana ve Paris usûlü, duvarları aynalarla süslü kahvehaneler açılmaya başlar. Ayrıca geleneksel dönemden farklı olarak bu mekânlarda sanatsal sohbet ve fikir tartışmalarının yapılması kahvehanelerin geçirdiği değişikliği göstermesi bakımından önemlidir. Modernleşme sürecinde değişen toplum hayatıyla beraber insanların birlikte buldukları mekânların da değiştiğini görmekteyiz. İnsanlar artık bu mekânlarda bir araya gelip, izleyecekleri eserleri, toplumun gündemini oluşturan konuları konuşmakta, tartışmaktadırlar. Kahvehanelerdeki içerik değişikliği şüphesiz ki toplum hayatında eğlence anlayışının değişimine paralel bir gelişmedir. Modernleşme sonucu meydana gelen sosyo-kültürel değişim, toplumun kültürel sembollerinin zamanla yok olmasını sağlamış ve geleceğe taşınmasında engel olmuştur.

2. 3. 2. Gazinolar

Batılılaşmayla birlikte toplum hayatında görülen bir başka yenilik de gazinolardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi kahvehaneler modernleşme sürecinde birçok değişim yaşamıştır. Bunlardan biri de kahvehanelere müziğin girmesidir. Kahvehanelerde çalınan sazlar Batılılaşmayla beraber yerini klarnete bırakmıştır. Tanzimat döneminde kahvehaneler, müzikli program eşliğinde içki içilip yemek yenilen, çoğu zaman dans da edilen eğlence yerlerine dönüşerek “gazino” şeklinde yeni bir isimlendirmeye neden olmuştur.⁵⁰ Gazinolar, Batılı yaşamışın ve alafranga müziğin sergilendiği yeni eğlence mekânlarıdır. 19. yüzyılın sonlarında Beyoğlu'nda, daha çok yabancıların gittiği gazinolar ve içinde içki de kullanılan çalgılı kahvehaneler açılır. Önceki dönemde kapalı mekânlarda ve mahallenin uzağında içilen içki, modernleşme sürecinde kent merkezlerinde, açıktan içilebilir hale gelmiştir. Dolayısıyla yeni eğlence yerleri, içki alışkanlığının yayılmasına da neden olmuştur.

⁴⁹ Özdemir, age, s. 105

⁵⁰ Meriç, age, s. 384

Geleneksel dönemde zaman zaman yasaklanan meyhaneler de Tanzimat'tan sonra büyük bir özgürlük kazanmış ve kısa zamanda İstanbul'un her yerinde çoğalmıştır. Böylece Osmanlı eğlence hayatı yeni boyutlar kazanarak çeşitlenmiştir. Kavcar, çalgılı kahveler ile çalgılı ve şarkılı gazinolar arasında fonksiyon bakımından önemli bir fark olmadığını söyler.⁵¹ Bu mekânların çoğu, gündüz kahve, gece de meyhane ve çalgılı gazino olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu mekânların bir kısmı birahane olarak kullanılır ve böyle anılırdı.⁵² Tanzimatla beraber değişen eğlence mekânları, gençlerin daha güzel ve hoş vakit geçirmelerini sağlayacak niteliktedir. Bazı çalgılı kahvelerin nargile içilen, dondurma yenen, bilardo ve çeşitli oyunlar oynan kısımları da vardı. Bazılarında ise yerli ve yabancı gazeteler, moda dergileri de bulunurdu.

2. 3. 3. Çay Partileri

Tanzimatla beraber Osmanlı hayatına Avrupa'dan geçen ve giderek moda haline gelen yaşayış ve eğlence unsurları büyük bir hızla çoğalıyordu. Bunlardan biri de, "çay ziyafeti", "çay âlemi", "danslı çay" gibi isimlerle anılan ev toplantılarıdır. Çay partileri, çeşit çeşit ikramlarla donatılmış masaları, içkileri, dans ve spontane eğlenceleriyle dönemin zengin ve keyifli bir eğlence biçimidir. Modernleşme sürecinde şehir hayatında önemli yeniliklerden biri sayılan çay partilerine zamanla bütün Türk evlerinde rastlanır. Ayrıca zengin aileler, kızlarına uygun bir koca bulmak için de çay ve eğlence partileri, ziyafetler düzenlerler.⁵³ Çay partilerinde görülen yabancılarla temas ve yeni tanışma usûlleri, Türk eğlence anlayışını farklı boyutlara taşıırken aynı zamanda âdâb-ı muâşeret alanında da değişmelere yol açmaktadır. Yeni usûl tanışmalarda Avrupa'da ki gibi erkek hafif eğilerek kadının elini öper. Dolayısıyla Osmanlı eğlence hayatına Batılı eğlence türlerinin yayılması, alafranga usûllerin toplumsal hayata karışmasına zemin hazırlamıştır.

Dansın henüz girmediği salonlarda düzenlenen çay partilerinde edebî sohbetler yapılıyordu. Tercüman, Birinci Dünya Savaşı'nın son senelerinde Avrupa'ya gidip gelen Türk

⁵¹ Kavcar, age, s. 208

⁵² Age, s. 209

⁵³ Age, s. 223

hanımlarının Şişli ve Kadıköy’de Avrupai biçimde yeni bir muhit yaratıklarından bahseder.⁵⁴ Bu ortamlarda edebiyatla meşgul olmaya başlayan kadınlar, katıldığı edebiyat ve tiyatro faaliyetleriyle ilgili sohbet ederlerdi. Çay partilerinde uzun süre devam eden edebi sohbetler alafranga dansın ülkemize girmesiyle birlikte azalır. İstanbul sosyetesinde giderek yayılan dans, çay partilerinin de yeni eğlence odağı olmuştur.

2. 3. 4. Tiyatro

19. yüzyıldan itibaren Batılı yaşam düzeni eğlence anlayışını da etkileyerek Osmanlı hayatına yeni türlerin girmesine neden olmuştur. Bu alandaki yeniliklerin en önemlisi hiç kuşkusuz ki tiyatrodur. Beyoğlu’nda Naum Tiyatrosu adıyla bilinen tiyatro binası 1844-1870 yılları arasında tiyatro alanında önemli hizmetler vermiştir. Bu bina, Avrupa’dan özellikle İtalya’dan gelen opera toplulukları temsillerine ev sahipliği yapmıştır.⁵⁵ Naum Tiyatrosu, Türk tiyatro tarihi ve Osmanlı toplumunun Batılılaşması açısından önemli bir yere sahiptir. Padişah Abdülmecit’in Batı’ya olan sevgisi herkes tarafından bilinmektedir. Tiyatroya karşı da büyük bir ilgi gösteren padişah, o dönem Naum Tiyatrosu’nda özel olarak yaptırılmış kafesin arkasından temsilleri izlemeye gelir.⁵⁶ Padişahın tiyatroya olan düşkünlüğü sebebiyle 1859’da Dolmabahçe Sarayı bahçesinde özel bir tiyatro binası yaptırıldı. Bu binada yabancı sanatçılar opera temsilleri verdi, bale gösterileri sergilendi. Bu sırada halka özgü tiyatrolar da çoğalmaktaydı. 1857’de kurulan Şark Tiyatrosu’nda, İtalyanca oyunların yanı sıra Türkçeye çevrilen oyunlar da oynanıyordu. Bu kuruldaki oyuncuların hepsi Ermeni’ydi. Türkçe oynanan oyunların ilgi görmesi üzerine kuruldaki tek Türk oyuncu olan Düyûn-ı Umûmiye Nâzırı Direktör Ali Bey, Ermeni oyuncularla ilişki kurdu. Böylece Güllü Agop lakabıyla bilinen Ermeni oyuncu, Ali Bey’in aracılığıyla Türkçe oyunlar oynamak üzere bir tiyatro topluluğu oluşturdu. Gedikpaşa’da bugün Tiyatro Sokağı denilen sokakta Soulié adlı bir İtalyan’ın yönetiminde bulunan at cambazhanesini tutularak Gedikpaşa Tiyatrosu’nun ilk temelleri atıldı.⁵⁷ Oyun uyarlama, çevirme ve hazırlamak üzere Şemsettin Sami, Namık Kemal, Ali Bey, Şahap Bey gibi isimlerin katıldıkları bir edebî kurul oluşturuldu. Halktan büyük ilgi ve destek

⁵⁴ Tercüman, age, s. 262

⁵⁵ Sevengil, age, s. 138

⁵⁶ Age, s. 139

⁵⁷ Age, s. 140

gören bu tiyatro kurulu, Türk asıllı Müslüman oyuncuların sahneye çıktığı, Türkçe oyunlar oynanan ilk tiyatro olması bakımından da önem taşır.

Tanzimat döneminde İstanbul halkının tanıştığı tiyatro türü toplum hayatına birtakım yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Tiyatroların kadın ve erkeğin birlikte bulunduğu mekânlardan biri olması bu yeniliklerden en önemlisidir. Meriç, daha sonraki dönemde toplumsal alanda görülen sinema, gazino, bar gibi yeni sosyal etkinlik mekânlarının bu gelişmeyi ve dolayısıyla değişimin seyrini göstermesi açısından önemli olduğunu vurgular.⁵⁸ Batı'dan Avrupalı zevk ve eğlenceler alınırken tiyatro ile birlikte müzik de unutulmamıştır. Tiyatro binalarında aynı zamanda operalar, baleler de oynanırdı. Ayrıca sarayda özel olarak padişah için bir müzik topluluğu oluşturulmuştur.⁵⁹ Gedikpaşa Tiyatrosu kapatıldıktan sonra tulûat heyetleri çoğalır. Tulûat tiyatrolarında oyun ve konu önemsizdir, bu nedenle çeşitlilik sağlamak için asıl oyun dışında kantolar söylenerek halkın ilgisi söylenen şarkılarla çekilirdi. Diğer taraftan halkın yeni kamusal alan eğlencelerinden biri olan sinemalar da giderek yaygınlaşır. İstanbul'da halka açık ilk sinema gösterisi 1897'de Beyoğlu'nda yapılmıştır.⁶⁰ Tanzimatın getirdiği en büyük yeniliklerden olan tiyatro sonraki dönemlerde gösteri sanatı olarak toplumsal yapıda yerini almış ve ancak Cumhuriyet'le devlet etkinliği olarak resmîyet kazanmıştır.

2. 3. 5. Müzik

Tanzimat döneminde değişen birçok değerle beraber müzik zevki de değişmiştir. Bu dönemde Batı musikisine düşkünlük tam bir moda halini almıştır. Batı müziğini tanımak, bu konu hakkında bir şeyler bilip söylemek, adeta bir kültür göstergesi durumuna gelmiştir. Batı müziği alanında görülen en yaygın enstrüman bilindiği üzere piyanodur. Piyano, bu dönemde önemli bir enstrüman olduğu kadar alafranga evleri süsleyen yeni bir dekordur.⁶¹ Değişen müzik zevki dönem eserlerinde de sıklıkla yer verilen bir konudur. Özellikle Servet-i Fünun yazarları Batı müziği konusuna hemen hemen bütün eserlerinde yer vermiştir.

Bilindiği gibi geleneksel dönem Türk musikisinde kullanılan başlıca çalgı aletleri kanun, ut, kemençe, ney ve flütür. Düğün, resmi geçit vb. durumlarda bunlara bir de davul

⁵⁸ Meriç, age, s. 158

⁵⁹ Sevengil, age, s. 150

⁶⁰ Meriç, age, s. 158

⁶¹ Kavcar, age, s. 187

eklenirdi. Türk eğlence sistemi içinde, özellikle piknikler veya kayık gezileri sırasında hep birlikte şarkı söylemekten zevk duyulurdu. Bu meclislerde güzel sesli olan birine gazel veya şarkı söylenir, büyük bir ilgi ile dinlenirdi. Ayrıca saray halkının da müziğe duyduğu ilgi herkes tarafından bilinmektedir. Tanzimat ilanı ile beraber değişen kültür değerleri müzik anlayışını ve zevkini de etkilemiştir. Toplumsal değişimle beraber ortaya çıkan yeni sosyal etkinlikler geleneksel müzik zevkini ve icrasını değiştirmiştir. Meriç, geleneksel müzik anlayışının değişimindeki tek seslilikten çok sesliliğe yönelmeyi tiyatro etkisiyle olduğunu söyler.⁶² Tiyatro oyunlarında yer alan ve Batı müziğinin bir parçası olan kantolar bu değişimin önemli bir parçasıdır. Opera, operetler de Osmanlı modernleşmesindeki Batılı formlarda değişen müzik anlayışını gösterir. Müzik zevkinde görülen bu değişimler aynı zamanda içerik olarak değişen eğlence anlayışının bir parçasıdır. Modernleşme sürecinde müzik anlayışının Batılılaşması ve değişmesi, eski müzik zevkini yavaş yavaş toplum hafızasından silmiştir diyebiliriz.

2. 3. 6. Kumar ve Diğer Oyunlar

Tanzimat döneminde Batı'dan ülkemize aktarılan eğlencelerden biri de kumardır. Batılıların kulüp adını verdikleri bu kuruluş İstanbul'da ilk kez 1870 yılında açılmıştır. Kurucuları Ali Paşa ve Mustafa Paşa başlangıçta kulüp gibi yabancı bir sözcüğün kullanılmasını uygun bulmadıkları için "encümen-i ülfet" deyimini kullanırlardı.⁶³ Bu kuruluş bir yıldan uzun süre hizmet verdikten sonra devlet tarafından kapatılmıştır. Encümen-i ülfet üyeleri, kulübün çeşitli salonlarında okuma, yemek ve oyun gibi aktivitelerle uğraşarak vakit geçirirlerdi. Daha sonraları Beyoğlu'nda kumar oynanan kulüpler açılmaya başlar. Bu kulüplerin devamlı müşterileri arasında elçiler, yabancı malî kuruluş yöneticileri ve Batı hayranı Türkler vardır.⁶⁴ Bu kulüplerde kumar oynanmakla birlikte, başka toplumsal zevkler de yaygınlaşmıştır. İnsanların kumara olan tutkusunun günden güne artması sonucu Beyoğlu'nda kumar oynatmak zamanla özel bir ticaret durumuna gelmiştir. Güvenlik kuvvetlerinin karşı çıktığı çoğu yerlerde ise gizli kumarhaneler kurulup açılmıştır.

⁶² Meriç, age, s. 160

⁶³ Sevengil, age, s. 147

⁶⁴ Age, s. 148

Eğlence ortamlarında erkekler; tavla, barbut, iskambil, satranç, beçiz, peçiç, dama, domino, tombala gibi diğer kumar oyunlarıyla vakit geçirirler. Bu oyunlar genel mekânların yanında oyun salonları, kumarhane gibi özel mekânlarda oynanmıştır. Ayrıca bu oyunlardan bazıları evlerde yapılan aile toplantıları ve eğlencelerinin de vazgeçilmez unsurlarındandır. Türk eğlence ortamlarında özellikle iskambil oyunları aile içi yapılan eğlenceler sırasında önemli bir yer işgal etmektedir. Bilindiği gibi satranç, Türk eğlence sistemi içinde uzun süreden beri oynanan bir oyun türüdür. Doğu madeniyetinin Batı dünyasına armağanı olan satranç, Osmanlı padişahları tarafından da oynanmıştır.⁶⁵ Ancak Batılılaşmayla beraber hayatımıza giren alafranga eğlence unsurları zamanla bütün salonlarının, misafir toplantılarının, çay partilerinin başlıca oyunu olmuştur. Modernleşme sürecinde domino, bilardo, iskambil gibi Avrupai oyunları oynamak alafranga yaşayışın bir göstergesi sayılır. Zamanla kadınların da katılmaya başladığı oyun ve kumar partileri, geleneksel dönem eğlence anlayışının tamamen değiştiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

⁶⁵ Özdemir, age, s. 235

II. CUMHURİYET DÖNEMİNDE GÜNDELİK HAYAT VE EĞLENCE GÖRÜNÜMLERİ

1. Cumhuriyet Döneminde Yenilikler ve Batılı Yaşayış

Batılılaşma hareketleri, Cumhuriyet döneminde de tüm hızıyla devam eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle “gündelik hayat” düzeyinde önemli olan yenilikler ardı ardına birbirini izler. Saat, takvim, hafta sonu tatilinin günü vb. gibi yenilikler Cumhuriyet inkılaplarının getirdiği değişikliklerdir. Diğer taraftan muhalefetin engellenmesi ve devletin toplum pahasına güçlenerek Cumhuriyet ideolojisini eğitim kurumları ve basın yoluyla topluma iletmeye başlaması bu dönemde gerçekleşir. Tanzimat ilanı ile başlayan Batılılaşma politikası, Osmanlı döneminde yetersiz görülse de ilerlemiştir.⁶⁶ Dolayısıyla, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Batılılaşma hareketleri radikalleşmiş ve tam anlamıyla “Batılı” bir hayat tarzının kurulması hedeflenmiştir. Bu yenilikler içinde kır ve kent hayatında farklılıklar devam etse bile değişimin Anadolu'daki merkezlerde etkisi Osmanlı dönemine göre artmıştır. Cumhuriyet rejimi Batılı görünümlü bir hayat tarzını da beraberinde getirir. Belge, henüz Medeni Kanun yokken ve Osmanlı düzeni dört kadınla evlenmeye imkân tanırken, kültürel bakımdan ayrıcalıklı sayılabilecek aileler arasında “tek-eşli” evlilik ahlâkının yerleşmiş olduğundan söz eder.⁶⁷ Bu ve benzeri gelişmeler Cumhuriyet'le birlikte yeniden girilen Batılılaşma hareketlerinin oldukça yaygın bir tabana oturduğunu gösterir. Osmanlı İmparatorluğu düzeninde yaşayan Müslüman-Türk nüfusunun gündelik hayat düzeyinde Batılı biçimlere alışmasında etnik azınlıklarının rolü de büyüktür. Rum, Ermeni, Musevi ve çeşitli Balkan ülkelerinin halkları, Müslüman-Türk kesimini Batılılığın çeşitli biçimleriyle karşılaştırmış ve zaman içinde bunlardan bazılarını benimsemelerine sebep olmuşlardır.

Bilindiği üzere Cumhuriyet modernleşmesinde hukuk, eğitim, yazı, dil gibi alanlarda yeni reformlar uygulanarak çağdaşlaşma yoluna gidilmiştir. Yaşam ve kültür alanındaki bu değişimler toplum hayatında çok ciddi yapısal dönüşümlere sebep olmuştur. Böylelikle Avrupa

⁶⁶ Murat Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1983, s. 260

⁶⁷ Age, s. 262

standartlarına uygun olarak belirlenen toplum hayatı geleneksel dönemden farklı olarak yeniden şekillenmiştir. Cumhuriyet dönemini öteki dönemlerden ayıran en önemli özellik, geleneksel İslâm-Osmanlı temeli yerine onun karşıtı olarak “ulus egemenliği” ve “bağımsızlık ilkesine” dayanmasıdır.⁶⁸ Bilindiği gibi bu konuda Atatürk, Türk halkını düşünce ve yaşayış olarak özgürleştirme yolunda oldukça çaba sarf etmiştir. Cumhuriyet’in ilanından kısa bir süre sonra halen devam eden “şapka” tartışmaları karşısında Atatürk, Türkiye’nin oldukça kapalı bir bölgesini seçerek elindeki şapkayı binlerce kişi önünde başına koyması ve halkın bu gibi konulardan özgürleşmesi gereği üzerine bir söylev vermesi halkın çağdaşlaşması adına atılan önemli bir adımdır.⁶⁹ İşte Cumhuriyet modernleşmesi, zihin ve davranış açısından içselleştirilen ve toplumun hayatında aktif olarak rol alan Atatürk gibi aydınların çoğaldığı döneme denk gelmektedir. Yine bu dönemde erkekle birlikte kadının da Batılı görünüme sahip olma gerekliliği Cumhuriyetçi çağdaş Türk kadın modelinin ideal düzeydeki evrensel boyutunu göstermesi açısından önemlidir.

Cumhuriyet döneminde siyasi ve sosyal alanı askerî yapı belirler. Ayrıca çalışma ve eğlence hayatı da askerî bürokrasi tarafından belirlenmektedir.⁷⁰ Bu anlamda Cumhuriyet modernleşmesinin resmi yüzü askerler tarafından taşınırken, doktor, öğretmen ve bir anlamda esnaf kurumsal yapının sivil taşıyıcıları olmuşlardır. Batı standartlarına göre düzenlenen devlet kurumları ise toplum hayatında etkili olan yeni gelişimleri beraberinde getirmiştir. Kadınların çalışma hayatına girmesi, çarşafın ve fesin çıkarılarak takım elbiselerin tercih edilmesi gibi değişimler, Cumhuriyetle beraber modern yaşama biçiminin bir unsuru haline gelmiştir. Ellilerden sonra Batılılaşmanın, bir tür “modernleşme” olarak yaygınlaşması, Batılı yaşama biçimlerinin Türkiye toplumunda hızla yerleşmesine yol açmıştır.

⁶⁸ Berkes, age, s. 461

⁶⁹ Age, s. 485

⁷⁰ Meriç, age, ss .59-60

2. Cumhuriyet Döneminde Toplumsal Değişim

2. 1. AİLE HAYATI

I. ve II. Meşrutiyet sonrası süreçte Batı tarzı yaşam biçimi milliyetçi fikirlerle de desteklenmiştir. İttihatçı dönemin ilk yıllarında (1908-1910) yeni bir aile yapısı toplum hayatında öne çıkarılır. Cumhuriyet modernleşmesinde devrimlerle de desteklenen Batılılaşma, aile yapısını etkileyerek değiştirir. Cumhuriyet döneminde aile açısından görülen farklılık, devletin faaliyet alanı içine girmesidir.⁷¹ Tanzimat döneminde ailede meydana gelen değişimler rol ve beklentiler düzeyinde olurken, yapısal değişiklikler daha çok II. Meşrutiyet'ten sonra gündeme gelmiştir. Bu dönemde tanzim edilen Hukuk-i Aile Kararnamesi geleneksel normlara rağmen aile hukukunun modernleştirilmesini sağlamıştır. Aile konusunda yeniliklerden nasibini en çok alan “kadın” olmuştur. Modernleşme sürecinde kadının değişimi bir gereklilik olarak görülmüştür. Geleneksel dönem aile yapısında içe dönük olan kadın, Tanzimatla beraber dışa açılır. Kadının eğitim görmesi, toplumsal hayata girmesi, kamusal alanda yer alması bu değişimin gerçekleşmesindeki temel faktörlerdir.

Geleneksel dönem aile yapısında dikiş, giyim vb. ihtiyaçlar ev içinde karşılanırdı. Kendi kültürünü de gene geleneksel yollardan üreten çoğu ailede çalgı çalmasını bilenler olur, akşamları birlikte çalınır söylenirdi.⁷² Tanzimat'tan sonra gelişen kapitalizm ve teknoloji ev dışı otoriteleri yavaş yavaş ailenin içine sokmaya başlar. Önce gramofon, sonra da radyo, evin içine girer. Modernleşme süreci ile yavaş yavaş sosyal hayatta görünmeye başlayan aile fertlerinin yaşam biçimleri de değişti. Akşam sofralarındaki aile birliktelikleri yemek sonrasında konuşmak, okumak, müzik dinlemek gibi modern alternatiflerle desteklenmeye başlanır. Özellikle bu dönemde aile birliktelikleri sırasında yapılan kitap okuma etkinlikleri yeni bir edebiyat akımının doğmasına zemin hazırlamıştır.

Batılılaşmayla beraber toplumsal hayatta zihni şekillenişler de değişmiştir. Dinî kabullerin azalarak silinmesi, laikliğin toplumsal alana dahil edilmesini kolaylaştırmıştır.

⁷¹ Meriç, age, ss. 193-194

⁷² Belge, age, s. 850

Geleneksel dönem aile yapısında doğum ve evlilik yıl dönümlerini kutlama adeti olmadığı gibi, insana ait tek anma töreni dini bir emir olduğu için öldükten sonra yapılan törendi. Cumhuriyet yıllarında artan Batılı görünme ideali bu tarz kutlamaların gündelik hayatta yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Tanzimat ile başlayan modernleşme süreci toplumsal değişim açısından bireyselleşmeyi öne çıkarmış ve bu anlamda ailedeki değişimi etkilemiştir. Cumhuriyet döneminde de devam eden değişimler toplum açısından ailenin modern bir kavram olarak yeniden tanımlanmasını sağlamıştır.

2. 1. 1. Ev ve Eşya Düzeni

Geleneksel dönemde evlerin odalarının işlevsel bölümleri olmadığı gibi ev eşyaları da oldukça sadeydi. Batılılaşmayla beraber değişen toplum hayatında Osmanlı evinin nasıl değiştiğine, odaların “yemek odası”, “yatak odası” vb. olarak bölümlere ayrılmaya başladığına daha önce değinmiştik. Osmanlı döneminde konak, yalı, köşk gibi konutlar tercih edilirken modernleşmeyle beraber Batılı yaşam çevrelerinde inşa edilen apartmanlar 19. yüzyılın ortalarında kendini gösterir. Gayrimüslim azınlıklar ve Levantenlerin kullandığı bu konutlar Batı evlerine olan hayranlığın artmasına ve apartmanlara yönelmeye zemin hazırlamıştır. Ayrıca kentsel modernleşme bağlamında ahşap evler yerine apartmanların tercih edilmeye başlanması kâgir yapı teknolojisinin çok katlı inşaata uygun olması nedenine bağlanabilir.⁷³ Böylelikle apartman şeklinde yapılmaya başlayan evler, apartman hayatına geçişin kapılarını yavaş yavaş aralamıştır.

Cumhuriyet yıllarına gelindiğinde ev belirleyici bir statü olarak karşımıza çıkar. Cumhuriyet döneminde evleri; Şişli’de bir apartman, nikel-kübik mobilyalar, duvarlarda yağlı boyalar olarak özetleyebiliriz. Modernleşme adına yapılan bütün yenilik hareketlerinin olumlu olarak sonuçlandığı Cumhuriyet döneminde de Batı bütün yönleriyle örnek alınmaya devam edilmiştir. Fransa’da doğan ve bir sanat akımı olan kübizm, Türkiye’de 1920’li yılların sonundan başlayarak yaklaşık yirmi yıl boyunca moda yapı üslûbu olmuş ve evlerin mimarisini etkilemiştir.⁷⁴ Tanzimat’tan itibaren değişen yaşam biçimiyle beraber evler de yeniden şekillenmiştir. Batılılaşma yolunda eve giren her eşya evin o dönemdeki ideolojik yönünü de

⁷³ Tercüman, age, ss. 144-145

⁷⁴ Age, s. 139

yansıtmıştır. Cumhuriyet döneminde daha kuvvetli simgesel değer yüklenen evler ise radikalliği, bütünleştirici karakteri ve güçlü ideolojik yüküyle diğer dönemlerden ayrılır.⁷⁵

Modernleşme yıllarında, alafrangalaşmak ve Batılılaşmak düşüncesi evlerin yapısını etkilediği kadar eşyaların seçimini ve tanzimini de etkiler. Bu hususta zevk ve beğeniye tayin ederken rehberliği Avrupa modası yapar. 1830'lardan 1930'ların sonunda dek yoğun bir biçimde hissedilen Batılılaşmada, geleneksel dönemden tamamen farklı tarzlar ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Özellikle eğlence anlayışındaki değişim dansın ev ortamına kadar girmesine sebep olmuştur. Cumhuriyet yıllarında dansın toplumun her tabakasına yayılarak en basit bir ev toplantısının dahi vazgeçilmez bir eğlencesi olması evlerin yapısını etkiler. Dolayısıyla evlerin salonları dans edilmeye müsait alanlar olarak yeniden tanzim edilir. Ayrıca 20. yüzyıl başlarından itibaren evlerin içinde Amerikan yaşam tarzından izler de görülmeye başlanır. "Amerikan Bar" adı ile anılan, içki için ayrılmış köşeler toplumun en alt tabakalarına kadar sirayet ederek zamanla bütün evlerin vazgeçilmez bir köşesi olur.

2. 1. 2. Kılık-Kıyafet

Şüphesiz ki moda, gündelik hayattaki çoğu değişimi belirleyen en etkili kaynaklardan biridir. Modaya dair sosyal teknik imkânlar Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile başlamış ve 19. yüzyıldan bu yana geniş kitleleri etkilemeyi başarmıştır. Tanzimatla beraber kapılarını Batıya açan Osmanlı toplumu da modayla yakından ilgilenmiştir. Özellikle Fransız modası dönemin evlerini, giyim tarzını, sosyal yaşamını oldukça etkilemiştir. Dolayısıyla bu etkileşim birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bilhassa kıyafet konusunda yaşanan değişim çoğu zaman politik ve toplumsal hadiselerle yol açmıştır. Cumhuriyet'in getirdiği özgürlük geçmişte yaşanan tartışmaları bir nevi unutturmuş ve kılık kıyafet noktasında politik görüşler yerine moda becerisi devreye girmiştir. Cumhuriyetle beraber iyice özgürleşen kıyafetler artık modanın belirlediği kumaş ve renklere göre dizayn edilmiştir. Eskiden daha koyu renk ve düz kumaşlar tercih edilirken Cumhuriyet'ten sonra daha açık renk ve kendinden desenli kumaşlar itibar görmeye başlamıştır.

⁷⁵ Handan İnci, *Roman ve Mekân: Türk Romanında Ev*, Arma Yay., İstanbul 2003, s. 59

Bilindiği üzere İmparatorluk yıllarında Müslümanların şapka takması toplum tarafından hoş görülmediği gibi kanunlarla da yasaklanmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra kılık kıyafet alanında yapılan yeni düzenlemelerde Batı ülkelerindeki normlara uygun kanunlar belirlenmiştir. Böylelikle şapka yeni rejimin belirlediği inkılaplar arasında yer alarak Cumhuriyet'in simgesi haline gelir. Şapka, erkek aksesuarı olarak kabul görmüşse de kadınlar tarafından da büyük rağbetle karşılanmıştır. Kadınlar örtülerini çıkardıktan sonra sokağa çıktıklarında şapka kullanmayı tercih etmişlerdir.⁷⁶ Zamanla büyük bir ilgiyle takılan ve moda dönuşen şapkalar her mevsim tercih edilen bir aksesuar haline dönuşmüştür. Tercüman, şapkalar arasındaki tercihte, yaş rolünün ve renklerin de etkili olduğundan bahseder: “Mesela, yuvarlak, yassı ve sipersiz başlık olan bere, genç başlığı olarak kabul edilirken yetişkin kadınların bere takması, çoğu kişi tarafından tepkiyle karşılanır. Benzer şekilde şapkaların renkleri de yaşa göre değişir. Şapka seçiminde, yaşla beraber giyilen kıyafet ve gidilecek yer de etkilidir.”⁷⁷

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Batılılaşma ve modernleşmeyi toplumsal alanda yaygınlaştırma çabaları artmıştır. Bu dönemde meydana gelen birçok değişim çağdaş ülkelerin yaşama biçimine benzer bir şekilde yapılmıştır. Toplumsal alanda meydana gelen bu değişiklikleri Batılı ülkelere göstermek için sokakta bile medeni gösterecek kıyafetler tercih edilmelidir. Bunun için toplumsal bütünlüğün korunduğu ve gösterildiği bir “milli kıyafet” tanımına ihtiyaç vardır.⁷⁸ 28 Ağustos 1925 yılında Gelibolu'da yaptığı bir konuşmada Atatürk milli kıyafeti şu sözlerle tanımlamıştır: “Ayakta iskarpin veya fotin, bacakta pantolon, yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bittabi bunların mütemmimi olmak üzere başta siperli, şemslî serpuş”tur şeklinde tarif etmiştir.⁷⁹ Avrupa referanslı değişen kıyafet, hem erkek hem de kadın alanında birçok kıyafet unsurunu da etkileyerek yeniden şekillendirmiştir.

⁷⁶ Tercüman, age, s. 61

⁷⁷ Age, ss. 62-63

⁷⁸ Meriç, age, s. 107

⁷⁹ Mesut Çapa, “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği”, Toplumsal Tarih, C. V, S. 30, Haziran 1996, ss. 22-28

2. 1. 2. 1. Kadın Giyimi

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte toplum hayatında yeni bir devir başlamıştır. Dolayısıyla yaşanan bu yeni devirde eskiye benzemeyen yeni şartlar ve hükümler gündeme gelmektedir. Bunlardan biri şüphesiz kadının, hiç olmadığı kadar özgür olmasıdır. Batılılaşmayla beraber hayatın içinde kendine yer bulan kadın, erkeğin yanındadır. 20. yüzyılın egemen anlayışı kadına istediği şekilde giyinme özgürlüğünü verir. Ayrıca kadının değişen toplumsal rolünün etkisi de göz önünde bulundurulunca kadın kılık kıyafetinde baştan aşağı bir değişim geçirdiği söylenebilir. İmparatorluk yıllarında dekolte giyinen kadınlara yönelik eleştiriler Cumhuriyet döneminde de devam etmişse de idarenin dekolte için koyduğu kurallar Cumhuriyet ilanıyla bertaraf edilmiştir.

Cumhuriyet döneminin kadın kıyafetlerinde getirdiği yenilik, dekoltenin yanında ince, esnek ve renkli kumaşlar olmuştur. Ayrıca giysiler vücudu düz ve ince gösterecek biçimde diktirilmektedir. Dönemin en çok tercih edilen ve bir bakıma moda haline gelen kumaş türü şüphesiz ki ipektir. Tercüman, “çarşafı yıllardan şapkalı yıllara kadar uzanan bir zaman diliminde, şehir merkezinden sayfiyeye kadar yayılan geniş bir alanda ipeğin, en gözde kumaş” olduğundan söz eder.⁸⁰ Dönemin kadın giysilerinin adlarına bakıldığında neredeyese hepsinin Fransızca kelimelerden oluşması ayrıca dikkat çeker. Bu devrin modasını belirleyen Fransız kadın giysileri arasında kürkler de biçim değişikliğine uğrayarak Avrupalı bir şekilde kullanılmaya başlamıştır. Eskiden giyeni sıcak tutmak için giysinin içinde yer alan postlar, artık tamamıyla dışa çıkmış ve astarlı kısımlar giysinin içinde kalmıştır. Ayrıca elegan kadınların ellerinde manşon, “elleri soğuktan korumak için astarlanmış” el kürkü ve boa “boyunlarına aldıkları yılan biçiminde dar ve uzun” boyun kürkü de kullanılmaktadır.⁸¹

Alamod (modaya uygun) kadınların ayakkabı tercihi ise ökçeli konçsuz ayakkabılar olan iskarpinlerdir. Genellikle deri ve süet olan iskarpinlerin yüksek ve ince ökçelileri modadır. İlk kullanılmaya başlandığı yıllardan beri yüksek rağbet gören bu ayakkabılar Cumhuriyet dönemi kadınlarının da vazgeçilmezi olmuştur. Dönemin kadın giyim kuşamını oluşturan parçalardan biri de ipek çoraplardır. Özellikle 1920'lerde pastel veya ten rengi çoraplar en çok

⁸⁰ Tercüman, age, s. 46

⁸¹ Age, ss. 54-55

tercih edilirken bronzlaşmayla birlikte güneş yanığı rengindeki çoraplar da moda olur.⁸² Cumhuriyet'ten sonra değişen kadın giyimi ile beraber makyaj yapma anlayışı da değişmiştir. Eskiden daha çok evlerin içinde veya kadınlar arasında yapılan makyaj dışarı çıkıldığında peçelerle kapatılırdı. 1920'lere gelindiğinde ise makyaj, bir gereksinim addedilmekte ve görülüp beğenilmek için yapılmaktadır. Ayrıca kadın giyimini tamamlayan aksesuarlar ve mücevherler de eski döneme göre daha çok çeşitlenerek modaya uygun olarak seçilmeye başlanmıştır. Dönemin giyim kuşamında tercih edilen bütün her şeyde olduğu gibi kadınların saç kesimi ve modeli konusu da yine Paris modalarına uygun olarak tercih edilmiştir.

2. 1. 2. 2. Erkek Giyimi

Şüphesiz ki giysi tercihi bireyin yaşamından izler taşımaktadır ve bilhassa erkeklerin giysilerinden toplumsal konumları hakkında fikir sahibi olabiliriz. Modernleşmeyle beraber değişen toplumsal hayat her şeyde etkili olduğu gibi erkek giyim kuşamında da bir takım yenilikler getirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde Batılı gibi görünmek kadınlarda olduğu kadar erkeklerin de önem verdiği bir konu olmuştur. Dolayısıyla erkekler de modayla yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Avrupa modasını yakından takip eden erkekler, Beyoğlu terzilerinde dönemin modasına uygun kıyafetler diktirerek Avrupa beyzadeleri gibi görünemeye çalışırlar.

Tanzimat ilanından sonra erkek giyim kuşamında en çok tercih edilen kıyafet, ceket ve pantolonlar olmuştur. Cumhuriyetle beraber geride kalan ahlâk tartışmaları ve engeller kadın kıyafetinde olduğu gibi erkek giyim kuşamında da birtakım esneklikler meydana getirmiştir. Pantolon paçalarını kısaltmak, ceket yakalarıyla oynamak, renkli aksesuarlar gibi değişiklikler erkek giyim kuşamında ilk göze çarpan yeniliklerdir.⁸³ Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ipek kumaş kadınlarda olduğu kadar erkek giysilerinde de kullanılmaktadır. Kolalı gömlek ve yakalardan kurtulan erkekler rahat kullanımı dolayısıyla artık ipek gömlekler tercih etmektedirler. 1920'lerde artık kumaşlar yumuşamış, erkekler ipek boyunbağı, ütülü pantolon modasını geride bırakarak dar ve boyları kısa pantolonlar giymeye başlamıştır. Bu giyim

⁸² Caryn Franklin vd., *Moda: Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*, çev. Duygu Özen, Kaknüs Yay., İstanbul 2013, s. 240

⁸³ Tercüman, age, s. 96

tarzıyla belirgin hale gelen çoraplarda şıklığı yakalamak için de ipek çoraplar tercih edilmiştir.⁸⁴

20. yüzyıl başı erkek modasını oluşturan bu yenilikler ceketlerin biçimlerini de değiştirerek bele oturan bir tarzda yeniden şekillendirmiştir. Özellikle savaş sonrası yıllarda sporun önemsenmeye başlanması ve atletik yapıya karşı duyulan beğeni, çizgileri iyice belirginleşen ve geometrik hatlarla tasarlanan ceketlerin kullanımını yaygınlaştırır.⁸⁵ Erkek giyim kuşamında, giysilerin olduğu kadar aksesuarların da modaaya uygun olarak seçilmesi önemli bir husustur. Giyilen giysi ile aksesuarların her biri, renk ve biçim olarak birbirine uymalıdır. Örneğin her ceket için ayrı bir kravat seçilir veya giysi ve aksesuarlarda renkler aynı olmasa bile yakın tonlar kullanılmasına dikkat edilir.⁸⁶ Monokl (tek gözlük camı), baston, yaka çiçeği, kol saati, Cumhuriyet döneminde en çok kullanılan erkek giyim aksesuarları olarak sıralanabilir.

2. 1. 3. Eğitim ve Öğretim

Bilindiği üzere 19. yüzyıl ortalarından itibaren, Osmanlı eğitim sisteminde Batılı okullardan örnek alınan eğitim kurumları kurulmuştur. Değişen toplumsal hayat şartları eğitilmiş olmayı mecbürî hale getirmiş ve kız çocuklarının eğitim görmesi Tanzimat'tan sonra gerçekleşmiştir. 19. yüzyıl ile 20. yüzyılda rüşdiye mezunları ülkede önemli bir statüye sahipken, ilerleyen yıllarda lise mezunu olmak daha çok değer kazanmıştır. Mardin, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, orta eğitim alanına giren kişi sayısının önemli ölçüde arttığından bahseder.⁸⁷ Batılılaşmayla beraber askerî okullar ve Mülkiye Mektebi gibi meslek okullarının kurulup modernleştirilmesi toplum hayatında birçok yeni meslek kapısının aralanmasına neden olmuştur. Bilhassa bu okullarda yetişen asker ve bürokrat seçkinler modern Türkiye'nin kurulmasını sağlamışlardır.⁸⁸

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle beraber kurulan yeni Türkiye devletinde kanun ve kurallar yeniden düzenlenmiştir. Getirilen yeni reformlardan bazıları eğitim sistemi hakkında

⁸⁴ Hüsnüye Altınay, Halime Yücer, *Moda ve Tarihi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1992, s. 104

⁸⁵ Çağla Ormanlar, *Giyim Kuşam Modaları: Püsküllü Bela'dan Şapka'ya 1923-1940*, s. 53

⁸⁶ Tercüman, age, s. 101

⁸⁷ Mardin, age, s. 231

⁸⁸ Age, s. 275

olmuştur. 1923'teki seçim kampanyasında ele alınan sorunlardan en önemlisi ulusal eğitimin birleştirilmesi sorunu olmuştur ve 1924'te çıkan Tevhid-i Tedrisat (eğitimin birleştirilmesi) Kanunu'yla sonuçlanmıştır.⁸⁹ Berkes, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılmasından sonra eğitim sistemindeki değişen dengeleri şu sözlerle ifade eder: "Bu kanunla bütün eğitim, Eğitim Bakanlığı'nın yetkisi altına alındı. Eğitim kurulu olarak medreseler kaldırıldı. Onun yerine bakanlık tarafından İmam ve Hatip Okulları, İstanbul Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesi açıldı. 1928'de devletin bir dini olduğu maddesi anayasadan çıkarıldıktan sonra okul programlarından da zorunlu din öğretim derslerinin kaldırılmasına karar verilerek 1930'da şehir okullarında, 1933'te köy okullarında uygulanmaya başlandı. 1933'te okullarda din öğretimiyle ilgili maddeler kaldırıldı. 1928'de Arapça ve Farsça dersleri kaldırılarak bu dillerin öğretimi üniversite düzeyinde bilimsel araştırma araçları olarak okutulması biçimine sokuldu. İlk, orta ve yüksek öğretimin ulusal eğitim bakanlığı alanı içinde Cumhuriyet dönemiyle başlayan gelişmelerin en önemlisi hiç gelişmemiş olarak kalan ilkeğitimde olmuştur."⁹⁰ Görüldüğü gibi eğitim sisteminde köklü değişikliklere gidilmiş ve bir önceki dönemden tamamen farklı, laik bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Özellikle 1928'de Latin harflerinin kabul edilmesinden sonra izinsiz olarak okul ya da kurs açarak Arap yazısının öğretilmesi yasaklanmıştır. Çocuklarına din eğitimi vermek isteyen aileler, bu eğitimi Eğitim Bakanlığı tarafından yetkili sayılacak kişiler doğrultusunda gerçekleştirebilmişlerdir. Ayrıca din eğitiminin çocuklarının okul eğitimine engel olmayacak zamanlarda yapılması koşulu öne sürülmüştür⁹¹. Cumhuriyet döneminde eğitim alanında yapılan bütün yenilikler çağdaşlaşmayı hızlandırmada şüphesiz ki en etkili yol olmuştur. Bu dönemde alınan bütün kararlar ve uygulanan reformlar devleti kurtarmak ve kalkındırmak adına olmuştur.

⁸⁹ Berkes, age, s. 472

⁹⁰ Age, s. 472

⁹¹ Age, s. 473

2. 2. SOKAK VE KENT HAYATI

2. 2. 1. Şehir Düzeni

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gelişen burjuvazi ile birlikte apartmanlar modern şehir kültürünün simgesi olarak kabul görmüştür. Modernleşen toplum hayatında özellikle bazı kesimler apartman hayatına geçişi kolaylaştırmış ve apartman hayatı saygınlık kazanmıştır. Tanzimatla beraber hızla artan Batı etkileri fiziksel mekânı değiştirmeye zorladı. Osmanlı toplumunda ahşap konutlar tercih edilirken, modernleşme sürecinde Batı tarzı apartmanlar yeni mimariye egemen oldu.⁹² Böylelikle İstanbul'da Taksim, Nişantaşı, Şişli gibi yeni ve modern semtler ortaya çıktı. Apartmanlaşma fiziksel mekân ve mimarideki değişimlerle beraber yaşam biçimini yeniden düzenlemiştir. Yeni yaşam kültürü, geleneksel dönemdeki mahalle düzenini etkilemiş ve zamanla ortadan kalkmasına neden olmuştur. 19. yüzyılın son çeyreğinde Beyoğlu'nda başlayan apartman anlayışı, 20. yüzyılda karakteristik bir yaşam biçimine dönüşür. Cumhuriyet döneminde gelişen burjuvazi, apartmanlaşmayı bir modernleşme simgesi olarak algılanmasını sağlar ve şehir içindeki apartman sayıları günden güne artar. Apartmanın toplumsal olarak tam manasıyla değer kazanması, Cumhuriyet'le gerçekleşmiştir diyebiliriz. Gerek Batılı bir yapı türü olma özelliği, gerekse temsil ettiği modern yaşantı ile apartmanlar, Cumhuriyet'in modernleşme ideolojisiyle örtüşmektedir.⁹³

Cumhuriyet döneminde siyasi yapının belirlediği yeni kamusal alan ve kurumsal alanlar toplum hayatında davranış biçimlerinin yeniden tanzim edilmesine neden olmuştur. Şehirlerde dış mekânlara ait tavırlar veya sokakta bulunurken bile davranışlar asrî olmalı ve modern çizgilerin belirlediği ölçülere göre giyinilmelidir. Meriç, bu konuyu şu sözlerle özetler: “Cumhuriyet modernleşmesi, toplumsal yaşamın vitrini olarak kabul ettiği cadde ve sokakları, fötr şapkalı erkekler ve mantolu hanımların sunduğu Avrupa referanslı evrensel modanın gösterim alanı haline getirmiştir.”⁹⁴ Cumhuriyet bir önceki dönemin katı kuralları ve iktidar protoklünü değiştirmiş ve sosyo-kültürel alanda özgür ve çağdaş yaşama biçimini getirmiştir.

⁹² Belge, age, s. 848

⁹³ Tercüman, age, s. 145

⁹⁴ Meriç, age, s. 107

2. 2. 2. Sosyal Etkinlik Mekânları

Batılılaşma sürecinde gündelik yaşam değişim geçirirken sosyal etkinlikler de içerik ve şekil açısından değişmiştir. Geleneksel dönem toplum hayatında kadının dış mekânda görülmesi mümkün değilken, modernleşme sürecinde; özellikle Cumhuriyet döneminde kadın tek başına veya erkekle birlikte toplumsal alanda görünür olmuştur. Sanayileşme ve beraberinde getirdiği kente göç toplum hayatında ciddi sarsıntılara neden olurken, kentlerde yeni eğlence sistemlerinin doğmasına neden olmuştur.⁹⁵ Modernite yerel eğlence türlerinin ya da kurumlarının yapısında değişimler getirmiş, hatta bazılarını ortadan kaldırmıştır. Kentli insanın modernleşmeyle beraber eğlendiği başlıca mekânlar; gazino, lokanta/restaurant, pavyon, meyhane, bar, kumarhane, gibi yerlerdir.

Batı tarzı yaşamı taklit ile birlikte değişen eğlence anlayışında partilerin önemli bir yeri vardır. Kent yaşamında partili eğlenceler zamanla çoğalarak Cumhuriyet sonrasında da devam eden modern bir eğlence türü olmuştur. Fransız eğlence yaşamını taklitle başlayan bu etkiye sonraki yıllarda Amerikan tarzı eğlenceler de eklenmektedir. Osmanlı döneminde, özellikle 19. yüzyılın sonlarında eğlencenin tek adresi bilindiği üzere Beyoğlu ve çevresidir. Avrupa'ya özgü eğlence mekânları, alafrağa konserleri, tiyatroları ile göz dolduran Beyoğlu, Cumhuriyet döneminde de eğlence için tercih edilen semt olmaya devam etmiştir. Beyoğlu'nda açılan mekânlar her zaman büyük bir ilgiyle karşılanmış ve Batı tarzı yaşama toplumu bir adım daha yakınlaştırmıştır. Beyoğlu'nda alış-veriş yapmak, kahve içmek veya yemek yemek Avrupalı bir hayat yaşamının belirtisi olarak kabul edilmiştir. Dönemin meşhur mekânları arasında; Tokatlıyan⁹⁶, Pera Palas⁹⁷, Gardenbar⁹⁸, Taksim Bahçesi,⁹⁹ Lebon¹⁰⁰, Maksim Bar¹⁰¹,

⁹⁵ Özdemir, age, s. 65

⁹⁶ Tokatlıyan: Kapalıçarşı'da meşhur bir aşevinin sahibi olan Mıgırıcı Tokatlıyan tarafından Ermeni Klisesi Cemaati'nden kiralanan arsa üzerine inşa edilen Tokatlıyan, lüks bir "Cafe Restaurant" olarak 1894 yılında açılır. Pera Palas'tan sonra Beyoğlu'nun ikinci büyük otelidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çilem Tercüman, *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim*, s. 182

⁹⁷ Pera Palas: 1895 yılında gösterişli bir törenle hizmete açılan Pera Palas, 1. Dünya Savaşı'na kadar en parlak yıllarını yaşar. Batılı konforu ve Şark sarayı atmosferiyle, gerek İstanbul'daki yerli ve yabancı ricâlin gerekse turistlerin ilgisini çekmektedir. Erken Cumhuriyet yıllarında otelin müşteri sayısında eskiye nispetle belirgin bir azalma görülse de Pera Palas, düzgün işletmesi ve eğlenceleriyle uzun yıllar boyunca Beyoğlu sahnesinde kalmaya devam edecektir. Bkz. Tercüman, age, s. 185

⁹⁸ Gardenbar (Garden Petits-Champs): Tepebaşı Bahçesi'nin içinde olması dolayısıyla Bahçebâr adını alan Gardenbar, 1911 yılında İstanbul'da açılan ilk modern bardır. Bkz. Tercüman, age, s. 186

⁹⁹ Taksim Bahçesi: İçerisinde gezinti yollarıyla birbirine bağlanan gazinolar, büfe, teras-bar, kahve, yüksekçe bir orkestra yeri ile bir havuz ve bunların arasında kenarlara doğru gittikçe yoğunluk kazanan ağaçlık alanların bulunduğu Taksim Bahçesi, 1870 yılında İngiliz üslubunda inşa edilmiştir. 1. Dünya Savaşı ve sonrasındaki yokluk

Serklydoryan¹⁰² akla gelen ilk yerlerdir. Beyoğlu'ndan sonra Büyük Ada'daki Yat Kulübü¹⁰³ ve Splendid Otel¹⁰⁴ dönemin tercih edilen diğer mekânlarıdır. Tanzimatla beraber değişen toplum hayatı, sosyal yaşamın Batılı ölçülere göre tanzim edilmesine yol açmıştır. Cumhuriyet döneminin getirdiği özgürlük ile sosyo-kültürel yaşam daha çok renklenerek eğlence unsurları ve kurumları başta Beyoğlu olmak üzere İstanbul'un birçok yerinde günden güne artan yeni mekânlarla uzun yıllar boyunca topluma hizmet etmeye devam etmiştir.

yıllarında bakımsız kalır. 1939 yılında yeniden düzenlenerek hizmete açılı ve uzun yıllar İstanbul'un gözde mekânlarından bir olma özelliğini korur. Bkz. age, ss. 190-191

¹⁰⁰ Lebon: Beyoğlu'nun seçkin ve meşhur pastanelerinden biri olan Lebon, 19. asrın ikinci yarısında hizmet vermeye başlamış ve bu tarihten itibaren uzun yıllar boyunca toplumsal hayatta önemli bir yere sahip olmuş; müşterileri arasındaki tanınmış şahsiyetler ve sanatçılar dolayısıyla alımod mekânlardan biri olarak İstanbul tarihine geçmiştir. Bkz. age, s. 192

¹⁰¹ Maksim Bar: İstanbul'da yaşayan, Rus asıllı Frederik Tomas, Taksim Meydanı'nda Maksim'i açar. Dönemin en alımod mekânlarından biri haline gelen bar, Tomas'ın ölümüyle kapanır. 1928 yılında yeniden düzenlenerek Yeni Maksim (New Maxim) adıyla tekrar açılır. Bkz. age, s. 193

¹⁰² Serklydoryan (Cercle d'Orient): Diplomat, yönetici ve iş adamlarından oluşan 30 kurucu üyenin sosyal amaçlarla kurdukları kulüp 1884 yılında Beyoğlu'nda açılır. Cumhuriyet'in ilanının ardından "Şark Kulübü" anlamına gelen Fransızca adı, "Büyük Kulüp" olarak değiştirilen mekân, yeni dönemde de seçkin bir adres olma özelliğini korur. Bkz. age, s. 194

¹⁰³ Yat Kulübü: 2. Abdülhamit zamanında, bir İngiliz avukat tarafından satın alınan köşkte, İngiltere'deki Yacht Club'un İstanbul şubesi olarak açılır. 1908 yılında kulübün kuleli binası inşa edilir. Otuz sene kadar faaliyetine devam eden müessese, malî sıkıntılar üzerine, 1938 yılında, merkezi Ankara'da bulunan Anadolu Kulübü'ne satılır ve yerine Anadolu Kulübü'nün Büyükkada şubesi açılır. Bkz. Tercüman, age, s. 206

¹⁰⁴ Splendid Otel: Ada'daki bir diğer meşhur mekan, Splendid Otel'dir. 1911 yılında yapımı tamamlanınca Tokatlıyan Otel'i'nin üç garsonu tarafından kiralanarak hizmete açılır. Bkz. age, s. 207

2. 3. EĞLENCE HAYATI

Günlük hayat içinde eğlence ve eğlence etkinlik alanları oldukça önemli bir yer tutar. Modern dünyada eğlence kavramı, “çalışma dışı” bir etkinlik anlamını kazanmış ve çalışma sonucu kazanılan paranın amacı haline gelmiştir.¹⁰⁵ Şüphesiz ki her dönemin eğlence biçimleri değişiklikler gösterdiği gibi geliştirilmiş ve zenginleştirilmiştir. Özellikle Batılılaşma sürecinde Osmanlı eğlence yaşantısında büyük yenilikler görülür. 19. yüzyılda iletişim ve ulaşım alanlarındaki değişimler eğlence yaşantısını etkileyerek daha geniş insan topluluğu tarafından paylaşılmasına neden olmuştur.

Eğlenceyi, “çeşitli unsurlardan oluşan karmaşık, kültürel bir bütün” olarak tanımlayan Özdemir, Türk eğlence sistemindeki adlardan büyük bir bölümünün yöresel nitelik taşıdığını, kent kökenli ve son dönem eğlence sistemi ile ilgili olanların adların ise, Amerikan, Fransız, İngiliz, Japon kültürleri başta olmak üzere yabancı kültürlerden alınmış olduğundan bahseder.¹⁰⁶ Doğu dünyasına ait eğlence gelenekleri ve son iki asırdır Batılı milletlere ait eğlence kavramları, Türk eğlence sisteminde uzun yıllar etkili olmuştur. Cumhuriyet döneminde toplumsal yaygınlık kazanan eğlence yaşantısı, Osmanlı döneminden farklı olarak daha pratik ve herkesin katılımına açık olarak düzenlenmeye başlamıştır. Bu gelişme doğal olarak eğlence anlayışında hem şekil hem de içerik açısından değişimlere sebep olmuştur.

2. 3. 1. Balo

Modernleşme ile birlikte kapılarını Batı’ya açan Osmanlı toplumunun eğlence anlayışı geleneksel döneme göre değişmiştir ve bu süreçte Avrupa kökenli eğlence anlayışı benimsenmiştir. Balolar, Tanzimat sonrası süreçte değişen eğlence anlayışını gösteren en önemli eğlence türlerinden biridir. Osmanlı hayatına giren balo, zamanla bütün evlerin, akşam ziyafetlerinin vazgeçilmez bir eğlencesi haline gelir. Bilindiği üzere balolar, dans eşliğinde düzenlenen akşam ziyafetleridir ve bolalarda dans yapılması zorunludur. Osmanlı zamanında İstanbul’da yaşayan Müslüman olmayan yerli azınlıklar veya yabancılar Boğaziçi’nde yaz-kış balolar düzenlemekteydiler. Batılılaşma sürecinde bu tür eğlence yerlerine Müslümanlar da

¹⁰⁵ Belge, age, ss. 857-858

¹⁰⁶ Özdemir, age, s. 81

gittikçe artan bir sayıyla katılıyorlardı.¹⁰⁷ Bu eğlence yerlerinde, Avrupa hayatına olan hayranlık günden güne arttığı gibi, Avrupa her şeyi ve her yönü ile daha da mükemmel görülürdü. Baloların ilgi çekici ve cazip bir eğlence olarak sunulması yavaş yavaş bütün Müslüman kesimi etkisi altına alır. Öyle ki balo kılık kıyafet adabına ters düşse de o dönemde baloya katılan bazı kadınlar çarşaf altına giydikleri dekolteleri ve başları kapalı olarak gelirlerdi fakat devir gereği dans etmezlerdi.¹⁰⁸

19. yüzyılın sonlarından itibaren baloyla tanışan Müslüman Türk kesimi Cumhuriyet zamanında balonun en görkemli dönemini yaşar. Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1925 yılında İzmir'de, Mustafa Kemal'in isteği üzerine Müslüman erkek ve kadınlara ilk defa bir balo düzenlenir. 29 Ekim 1925'te Ankara'da, Cumhuriyet bayramı kutlamaları için tertip edilen balo ise, ilk resmi balodur.¹⁰⁹ Cumhuriyet'in asrileşmek ve medenileşmek ideolojisiyle örtüşen balo, şüphesiz eğlence hayatının en önemli toplantısı olmuştur. Kısa zamanda Anadolu kent ve kasabalarına kadar yayılan balolar, büyük şehirlerin en keyifli eğlence biçimlerinden biri durumuna gelir. Cumhuriyetle beraber tam manasıyla serbestliği kazanan karma balolar bir bakıma medeniliğin simgesidir. Aynı zamanda Cumhuriyet baloları aydınların, bürokratların, ticaret burjuvazisi gibi zenginlerin katıldıkları en görkemli eğlence yerleridir. Öyle ki bu eğlencelerde kadın-erkeğin hangi kıyafetleri giyeceği, hangi konuları konuşacağı hususunda belirlenen birçok kural bulunmaktadır.¹¹⁰

Eğlence anlayışının değişmesi, gündelik yaşamda birçok yeniliği meydana getirmiştir. Osmanlı toplum yapısında yeni bir tür olan balo kadar baloların vazgeçilmez eğlencesi olan dans da sosyal hayatta yenidir. Modernleşme sürecinin getirdiği diğer bir yenilik, Müslüman kadınların balolarda görülmesidir. İlk aşamada kadınlar balolarda her ne kadar etkili olmasalar da Cumhuriyetle birlikte bu durum değişmiş ve kadın tam manasıyla özgürlüğe kavuşmuştur diyebiliriz. Dolayısıyla kadınların yabancı erkeklerle birlikte bulunması, dans etmesi, asriliğin ve medeniliğin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet döneminde yaygınlaşan ve resmi bir eğlenceye dönüşen balolar, artık tamamen Batı normlarına göre uygulanır. Ayrıca

¹⁰⁷ Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., İstanbul 1972, ss. 254-255

¹⁰⁸ Tercüman, age, s. 242

¹⁰⁹ Age, s. 240

¹¹⁰ Meriç, age, s. 62

sosyal hayatta dansa yaygınlık kazandırmak için dans şenlikleri düzenlenir.¹¹¹ Cumhuriyet ile artan balo eğlenceleri ilerleyen yıllarda cemiyet hayatında sosyal yardımlaşmalar için de düzenlenen bir eğlence türü olmuştur. Ayrıca bu dönemde yapılan balolar müslüman ağırlıklı olması yönüyle Osmanlı döneminde yapılan balolardan ayrılır.

2. 3. 2. Dans

Gündelik yaşam içinde eğlence, değişimi gerektiren faktörlerden biridir. Birey, eğlence yerlerinde kültürünün farklı yönlerini tanımakta ve kendini buna göre yetiştirmektedir. Türk eğlence sistemi içinde dans, bazı toplantılarda icra edilen ve belirli kuralları olan bir eğlence türüdür. Toplum hayatında dans, sadece bedensel değil, “kültürel ve sosyal gelişimi de sağlayan etkin bir araç” olarak kabul edilir.¹¹² Tanzimatla beraber Osmanlı toplumu, İstanbul’un gayrimüslim burjuvazisi ve Levantenler tarafından modern danslarla tanışır. 19. yüzyılın son çeyreğinde kadın-erkek çiftlerin, müzik eşliğinde uyguladıkları bu modern danslar zamanla Müslüman Türklerin vazgeçilmez bir eğlencesi olur. Böylelikle dans, evlerde ve cemiyet toplantılarında eğlencenin aslî bir unsuru olarak yerini almaya başlar.

Cumhuriyet döneminde değişen eğlence anlayışıyla beraber dans, toplumun bütün tabakalarına kadar yayılır. Eğlence mekânlarının ve her türlü toplantının vazgeçilmez eğlencesi olan danslar aynı zamanda Cumhuriyet yıllarının son derece saygın bir eğlence biçimidir. Cumhuriyet eğlence anlayışının toplum hayatında meydana getirdiği en önemli değişiklik, şüphesiz kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesidir. Osmanlı dönemi eğlence hayatında sadece aynı mekânı paylaşan erkek ve kadınlar Cumhuriyetle beraber birlikte eğlenip dans ederler.¹¹³

Kadın ve erkeğin birlikte eğlenmesinin en belirgin hali olan dans, Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde medeniliğin bir ifadesidir. Bu bağlamda dans, Cumhuriyet yıllarında mutlaka her bireyin bilmesi ve öğrenmesi gereken bir kavramdır. Ayrıca hanımların dansa nasıl kaldırılacağına bilinmesi de dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur.¹¹⁴ Yeni asrî hayatın

¹¹¹ Meriç, age, s. 154

¹¹² Özdemir, age, s. 267

¹¹³ Tercüman, age, s. 223

¹¹⁴ Meriç, age, s. 151

önemli bir merhalesini oluşturan dans, Cumhuriyet yıllarında bir bakıma Batılaşmanın bir ifadesiydi. İlk dönemlerde daha çok cemiyet hayatlarında dansa gösterilen ilgi, zamanla düzenlenen bütün merasim ve mekânların eğlence kaynağına dönüşür. Kısa zamanda Anadolu'ya kadar yayılan ve benimsenen dans, orada yaşayan şehirlilerin düzenlediği toplantıların da vazgeçilmezidir. Bu durum şüphesiz Cumhuriyet yıllarının getirdiği ve yıllardır beklenen yeni, özgür ve çağdaş yaşamın en modern zamanları olarak nitelenebilir.

2. 3. 3. Talih Oyunları, Spor ve Diğer Eğlenceler

Tanzimat döneminde toplum hayatına giren Batılı eğlence türlerinden biri de kumardır. Talih oyunları erkeklere has bir eğlence biçimi olup önceki yıllarda daha çok evlerin dışında oynanırken, modernleşme sürecinde kadınlar tarafından da büyük ilgi görmüş ve evlerde düzenlenen eğlence toplantılarına kadar yayılmıştır. Zamanla herkes tarafından büyük bir zevkle oynanan talih oyunları, Cumhuriyet döneminde danstan sonra gelen en yaygın eğlence türüdür. Ayrıca briç, poker gibi Avrupalı oyunlarını bilmek modernliğin göstergesi olduğu gibi yeni hayatın şartları arasında sayılır.¹¹⁵ Cumhuriyet yıllarında renklenen eğlence hayatıyla birlikte kumar, sabahlara kadar süren partilerin dans kadar yaygın bir eğlencesidir. Ne var ki alkol, uyuşturucu, fuhuş gibi kötü alışkanlıkların yayılmasına neden olan kumar, uzun zaman süren eğlence tartışmalarına sebep olmuştur.

19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen modern spor hareketi, ancak Cumhuriyet döneminde tam manasıyla kendini topluma hissettirmişti diyebiliriz. Bu dönemde sporun eğlence kısmından çok sağlık açısından faydalı olan yönleri ortaya çıkarılmış ve toplumu bu konu hakkında bilinçlendirme yoluna gidilmiştir. Tercüman, spor alanında yapılan faaliyetlerden söz ederken bu konuya şöyle değinir: “Atletizm, boks, yelken, tenis, bisiklet gibi sporların ülkenin en ücra köşesine kadar yayılmasına uğraşılmış; kitaplar, radyo programları ve süreli yayınlar ile halk teşvik edilmiştir. Bu yolda atılan adımların kısa sürede meyveleri toplanmaya başlanır ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağlıklı görünmek ve spor yapmak moda olur.”¹¹⁶ Günden güne yayılan spor yapma tutkusu şüphesiz kıyafet tasarımlarını da

¹¹⁵ Tercüman, age, s. 234

¹¹⁶ Age, s. 280

etkilemiştir. Ceket, pantolon, çorap, kasket ve benzeri kıyafetler artık spor ürünleri için de tasarlanmaktadır.

Modernleşme sürecinin toplum hayatına getirdiği yeniliklerden biri de denize girmek veya plaj eğlencesidir. Osmanlı döneminde 1850'lerden itibaren görülmeye başlayan plajlar “deniz hamamları” şeklinde ifade edilir ve “tente” ile örtülürdü.¹¹⁷ Toplum hayatında yavaş yavaş yer edinmeye başlayan bu eğlence türü 20. yüzyılın başında İstanbul'da hemen hemen denize kıyısı olan bütün semtlerde görülür. Cumhuriyet yıllarında ise hamamların tenteleri kaldırılarak kadın-erkek gruplar halinde insanlar özgürce denize girmeye başlamıştır.¹¹⁸ Batılılaşma döneminde toplumun gündelik hayatına yerleşen denize girmek eğlencesi, kuşkusuz dönemin en önemli yeniliklerinden biridir. Cumhuriyet'ten sonra yapılan yenilikler ve düzenlemeler içinde plajlar da yer alır. Özellikle Büyükkada'da bulunan Yörükali plajı, “1936 yılında Adaları Güzelleştirme Cemiyeti tarafından” yeniden inşa edilmiştir.¹¹⁹ İmparatorluk yıllarında Yorgoli adı ile bilinen bu plajda kadın ve erkek deniz hamamları yan yana bulunduğu gibi denize ayrı ayrı girilirdi.

Tanzimatla beraber değişen eğlence anlayışı toplum hayatında yeni sosyal etkinlikleri de beraberinde getirir. Geleneksel dönemden tamamen farklılaşan eğlenceler, artık modern ölçülere göre uygulanmaya başlanır. Otel, lokanta, restoran gibi mekânlar değişen eğlence tarzının yeni adresleridir. Modernleşme döneminde evlilik törenleri veya düğünler yapılış şeklinden oyunlara kadar değişmiş ve geleneklere göre değil de alafranga usûllere göre yapılmaya başlamıştır. Çoğunlukla “salı günü başlayıp, perşembeyi cumaya bağlayan gece sona eren düğünler”, Cumhuriyet yıllarında resmi tatilin pazar gününe alınması nedeniyle hafta sonu yapılması daha uygun görülmüştür.¹²⁰ Tercihe göre evde veya salonda yapılan düğünlerde uyulması gereken tek koşul ise alafranga usûle uygun olmasıdır. Düğünlerde yaşanan değişim, toplum hayatında mekân, zaman, kıyafet, eğlence gibi birçok alanda yenilikler getirmiştir. Modernleşme sürecinde değişen düğünler gibi cenaze törenleri de değişmiştir. Geleneksel dönemde omuzlarda taşınan cenazelerin, artık araba ile taşınmaya başlanması döneme ait yeniliklerden biridir. Cumhuriyet dönemiyle beraber başlayan cenazelere çiçek göndermek

¹¹⁷ Meriç, age, s. 145

¹¹⁸ Age, ss. 145-146

¹¹⁹ Tercüman, age, s. 203

¹²⁰ Meriç, age, s. 189

eylemi ise toplumsal alanda oldukça yaygınlık kazanmış ve günümüze kadar devam eden bir gelenek haline dönüşmüştür diyebiliriz.¹²¹ Cumhuriyet döneminde Batılı ölçülere göre yeniden düzenlenen ve geliştirilen sosyo-kültürel yaşamda, yeni eğlence türleri medeni olma ve çağdaş görünme ideolojisi doğrultusunda düzenlenerek bir bakıma sonraki kuşakların zihniyet değişikliğine de zemin hazırlamıştır.

¹²¹ Meriç, age, ss. 121-122

III. REŞAT NURİ GÜNTEKİN HAKKINDA

1. Hayatı

Reşat Nuri Güntekin, 25 Kasım 1889'da İstanbul'da doğdu. İstanbullu eski bir ailenin oğlu olan babası Nuri Bey, askerî bir doktordur. Annesi Lütfiye Hanım, tarihi bir kişiliği olan Erzurum Valisi Mareşal Yaver Paşa'nın kızıdır. Reşat Nuri Güntekin'in kız kardeşi Reşide Hanım ise genç yaşta yakalandığı hastalık sonucu ölür.¹²² İlköğretimine Üsküdar'daki Selimiye Mahalle Mektebi'nde başlayan Reşat Nuri, babasının tayini nedeniyle Çanakkale'ye gider. Bir yıl ara vermek zorunda kaldığı öğretimini Çanakkale'de Mekteb-i İptidaiyye okuluna devam ederek tamamlar. Orta öğrenimini Mekteb-i İdadide okuduktan sonra, bir yıl Galatasaray Sultanisi'ne devam eder. Daha sonra İzmir'deki Sen Josef Frerler Fransız okuluna girer ve buradan mezun olduktan sonra 1908 yılında İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ne başlar.

Reşat Nuri, İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nden 1912 yılında mezun olur. Bir yıl sonra Bursa Sultanisi'ne Fransızca öğretmeni olarak atanır. Bursa'dan sonra sırasıyla; İstanbul Beşiktaş İttihat ve Terakki Mektebi (1915), Fatih Vakıf Mektebi (1915-1917), Akşemsettin Mektebi (1917-1918), Feneryolu Murad-ı Hâmis Mektebi (1918), Gazi Osmanpaşa Mektebi (1918-1919), Vefa Sultanisi (1919-1923), İstanbul Erkek Lisesi (1923), Çamlıca Kız Lisesi (1923-1924), Erenköy Kız Lisesi (1924-1929) okullarında öğretmenlik ve idarecilik görevlerinde bulunur. Reşat Nuri, 20 Mart 1929 tarihinde Dil Heyeti azalığı görevine getirilir. Daha sonra 26 Nisan 1931 yılında Maarif Vekâleti 2. sınıf müfettişliğine tayin edilir ve bu görevine 9 Mart 1939 tarihine kadar devam eder.¹²³

Reşat Nuri Güntekin, Erenköy Kız Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı yıllarda öğrencisi olan Hadiye Hanım ile genç kızın mezuniyetinden sonra evlenir ve Ela adında bir kız çocukları olur. Uzun süren öğretmenlik mesleğinden sonra Hasan Ali Yücel'in ve Saffet Arıkan'ın tavsiyeleriyle milletvekilğine aday olmaya karar verir. 1939'da Çanakkale'de milletvekili

¹²² M. Fatih Kanter, *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2006, ss. 16-17

¹²³ Age, ss. 19-20

seçilen Reşat Nuri, 1946'ya kadar bu göreve devam eder. Bir yıl kadar ara verdiği görev hayatına (6 Ağustos 1946-13 Ağustos 1947) 1947 yılında Milli Eğitim Vekâleti Başmüfettişliği ile tekrar başlar. Reşat Nuri, Maarif Vekâletinde çalıştığı bu yıllarda aynı zamanda, hem Fransa Bölgesi Millî Eğitim Ataşesi hem de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun (UNESCO) yönetim kurulu üyeliğini sürdürür. Yetkililer, görev yükünün fazla olduğu gerekçesiyle 24 Kasım 1949 tarihinde Reşat Nuri'nin Milli Eğitim Ataşeliği sıfatının alınmasına karar verir ve bundan sonra sadece UNESCO'daki görevine devam eder. Yoğun geçen çalışma ve görevlerini başarıyla tamamlayarak 1954 yılında emekliye ayrılır ve bir süre İstanbul Şehir Tiyatrosu Edebi Heyeti'nde çalışmaya başlar. Hayatının büyük bir kısmını koşuşturma ile geçiren ve idealist bir kişilik yapısına sahip olan Reşat Nuri Güntekin'e 1956 tarihinde akciğer kanseri hastalığı teşhisi konulur. Teşhisten yaklaşık üç hafta sonra tedavi için gittiği Londara'da 7 Aralık 1956 tarihinde vefaat eder. Cenazesi 13 Aralık 1956'da İstanbul'a getirilerek Karacaahmet mezarlığına defnedilir.¹²⁴

2. Edebi Kişiliği ve Romancılığı

Reşat Nuri Güntekin'in edebiyata olan merakı çocukluk yıllarında başlar. Ailesindeki kişilerin kitaba meraklı olması çocuk yaşlarda onu kitap okumaya sevk eder. Özellikle babasının Doğu ve Batı edebiyatı eserlerinden oluşan zengin kütüphanesi, Güntekin'in en önemli besin kaynağıdır. Babasının bu kadar çok ve çeşitli kitaptan oluşan kütüphanesini Reşat Nuri, şu sözlerle anlatır: “Türkçe, Farsça divanlara, bizim divanların en iyilerine, kalın Mesnevi, Hafız şerhlerine, bütün Edebiyatı Cedide'ye ve daha evvelkilere haydi bir dereceye kadar bir menşe tasavvur edilebilsin; fakat Voltaire'leri, Rousseau'ları, Montesquieu'leri ile eski Bibliotheque Nationale'in mavi kaplı ucuz klasikler edisyonunun hemen hemen tamamını, Balzac'lar, Flaubert'ler, Zola ve Daudet'lerle Fransız realist ve naturalistlerini; Taine'i, Renan'ı, Felis Alcan kütüphanesinin en ağır başlı fikir ve felsefe neşriyatını, alaturka bir orta ailenin yirmi iki yaşlarında Tıbbiyeden asker hastanelerine geçmiş bir genç çocuğu için nasıl izah etmeli?”¹²⁵

Reşat Nuri, çocukluk döneminde başlayan edebiyat ilgisinde lalası Şakir Ağa'dan

¹²⁴ Mustafa Yücel, *Reşat Nuri Güntekin*, Berikan Yay., Ankara 2003, s. 18

¹²⁵ İbrahim Zeki Burdurlu, *Romanlarıyla Reşat Nuri Güntekin*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1971, ss. 30-31

dinlediği masalların önemini de vurgular: “Galiba ilk heyecanı ben Şakir Ağa’nın masalında duydum. Üç kardeş geyik avına çıkmışlar, çocuklar bir geyiğe tesadüf etmişler ki, yavrusunu emziriyormuş. Büyük kardeşler dokunmayalım tekin değildir demişlerse de küçük kulak asmamış. Geyik bir taşın üstüne çıkmış, o yine takip etmiş, fakat taş birdenbire yükselmeğe başlamış, yüksele yüksele tepesi görünmez bir kule olmuş (ki lalanın teminine göre bilmem nerede harabesi hâlâ dururmuş) iki kardeş bulutlar üzerine yükselen küçüklerini bir daha görmemişler. Bunun bir de manzum parçası da vardır. Şöyle bir parçasını hatırlıyorum: Üç kardeşlik çıktık geyik avına Geyik çekti bizi kendi vavına (Ne demek bilmiyorum) Üçüncüsün göğsü mavi düğmeliydi. Bu üçüncüsünün göğsü mavi düğmeli olmasına bilmem neden ağlaşırdık. Galiba lala da ağlardı.”¹²⁶ Çocukluk yıllarında ailesiyle birlikte Çanakkale’de buldukları dönemde okuma bilen hanımların bir araya gelerek okuduğu romanlar, Reşat Nuri’nin romanlara olan ilgisini daha çok pekiştirir. Burada ilköğretimine babasının isteğiyle bir yıl ara vermek zorunda kalan Güntekin, kendisiyle yapılan bir röportajda bu konuya şöyle açıklık getirir: “Bilmiyorum neden? Vücudumu zayıf buldugu için mi? Yoksa başka sebepten mi? Babam bir sene beni mektebe göndermedi. Açıklık bir bayırın üstünde olan evimizde alıkoydu, o sene müspet olarak, sapanla kuş vurmaya ve gaz tenekelerinden kayık yapmayı öğrendim. Bir de ders diye her gün “Tuhfe-i Vehbi”den dört mısra ezberletiyordu. Kendim hoca olduktan sonra bu biraz tuhaf hafızlığı bana şöyle izah etti: “Mânada müstakil olarak kulağının ve çenenin nazım âhengine alışmasını faydalı buluyorum.” Daha pek çok sonra hemen hemen öleceğine yakın da niçin o sene beni boş bıraktığını, âdeta bir genç çocuk saflığını itiraf eder gibi utanarak ve gülererek itiraf etti: O zaman Emile’i okuyormuş. Rousseau’nun Emile’e tatbik ettiği terbiye usulünü bana tatbik etmek istemiş.”¹²⁷ Lalas Şakir Ağa’dan dinlediği masallar, Çanakkale’de okuma bilen hanımların bir araya toplanarak okudukları romanlar ve babasının kütüphanesinde gördüğü kitaplar onu edebiyata daha yakın olmaya yönlendirir. Böylelikle Güntekin, romancılığının ilk temellerini hem Doğu, hem Batı edebiyatını özümseyerek atar.

Reşat Nuri’nin “kültür ve medeniyet” gibi iki büyük kaynaktan beslendiğini söyleyen Birol Emil, bu iki tamamlayıcı unsurun onun eserlerinde daima iç içe olduğunu belirtir.¹²⁸ Küçük yaşından itibaren edebiyat çevresinde yetişen ve belli bir edebi zevki oluşan Reşat

¹²⁶ Hilmi Yücebaşı, *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri*, Yeni Matbaa İstanbul 1957, s. 41

¹²⁷ Age, s. 65

¹²⁸ Prof. Dr. Birol Emil, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 3

Nuri'yi eserleriyle hayal dünyasını etkileyen ve onu hikâye yazmaya yönlendiren en önemli isim ise Halit Ziya'dır. Güntekin, eserlerinin temelini borçlu olduğunu belirttiği Halit Ziya'dan şöyle bahseder: “Asıl hikâye zevkini ve hikâye yazmak emelini Hâlid Ziya Bey'i okurken duydum. Bugün eser demeye lâyük bir şey vücuda getirebildiysem onu Hâlid Ziya Bey'e medyun olacağım.”¹²⁹ Edebiyat dünyasına, yazdığı izimsiz şiirlerle giren Reşat Nuri, ilk heves olarak değerlendirdiği bu şiir serüvenini bir röportajında şöyle anlatır: “-Birçok romancılar yazı hayatına şiir yazarak başlamışlardır. Ya siz? -Ben de öyle. Esasen bu kızamık gibidir. Hepsi onunla başlar. -Şiirleriniz neşr edildi mi? Evet vaktiyle çıkan muhtelif mecmualarda. Ama imzasız olarak. Fakat birçok yakın arkadaşlarım bile şiir yazdığımı bilmezler.”¹³⁰ Onu yazmaya en çok iten şey ise çocukluk yıllarından gelen tiyatro tutkusudur. Kendini bulma ve ifade etmeyi tiyatro ile başaran ve edebiyat dünyasına asıl bu tutku ile adım atan Güntekin, yazın dünyasına farklı türlerden verdiği eserlerle damagasını vurur.

Reşat Nuri Güntekin'in edebiyat dünyasına asıl girişi 1911 yılında, *Genç Kalemler* dergisinde “Eser ve Zat: Muhterem Rauf Bey” adlı yazısı ile olur. Daha sonra *Le Pensée Turque* dergisinde Türk edebiyatı üzerinde yazılar yazan Reşat Nuri, 1918 yılında *Zaman* gazetesinde “Temaşa Haftaları” başlığı altında tiyatro ile ilgili makalelerle yazılarına devam eder. 1917 yılında, *Diken* dergisinde yayımlanan ilk hikâyesi “Eski Ahbab”ı, 1918 yılında *Zaman* gazetesinde tefrika edilen ilk romanı *Harabelerin Çiçeği* takip eder. Güntekin'in ilk piyesi olan *Hakiki Kahramanlık* da aynı gazetede 1919 yılında yayımlanır.¹³¹ Reşat Nuri Güntekin'e asıl şöhreti kazandıran eseri, *Vakit* gazetesinde 1922 yılında tefrika edilen *Çalığışu* romanı olur. İlk olarak piyes halinde yazdığı bu metnin romana dönüştürülme sürecini Reşat Nuri şöyle anlatır: “Çalığışu evvelâ *İstanbul Kızı* isminde dört perdelik bir piyesti. Zaten o zaman roman yazmayı aklımdan geçirmiyordum, yalnız tiyatro piyesleriyle uğraşıyordum. Dârülbedâyî o zaman yalnız- ressam İzolabella'nın yaldızlı boyalarla yaptığı dekorlar içinde- salon ve aristokrat piyesleri oynuyordu. Piyesi resmen oraya vermeden evvel fikirlerini almak istediğim birkaç âzâ arkadaş, köy mektebi sahnelerini tereddütle karşıladılar. Sonra eserimdeki kızı Türkçeyi iyi konuşmayan o zamanki kadın artistlerden birine oynatmak fenama gidiyordu.

¹²⁹ Yücebaş, age, s.41

¹³⁰ Sermet Sami Uysal, “Eşlerine Göre Edebilerimiz: Hâdiye Güntekin Bize Reşat Nuri'yi Anlatıyor” Cumhuriyet, 30 Mayıs 1954

¹³¹ Kanter, age, ss. 27-28

Bunun için *İstanbul Kızı*'nı romana çevirmeyi düşündüm ve bu defter meydana geldi.”¹³²

Yazdığı roman, hikâye, tiyatro gibi edebi türlerle edebiyat topluluğunda yerini alan Reşat Nuri Güntekin, dergicilik ve gazetecilik ile de ilgilenir. İlk olarak 12 Nisan 1923 tarihinde İbnürrefik Ahmet Nuri, Yeşarizade Mahmut Ahmet Fehim ve Esad ile *Kelebek* adlı mizah dergisini 77 sayıya çıkartır. Bu dergide Güntekin, “Yıldız Böceği”, “Ateşböceği”, “Ağustos Böceği” gibi isimlerle yazılarını neşreder.¹³³ Daha sonra 1947 yılında Kemal Turan ve Ragıp Şevki Yeşim ile beraber İstanbul’da *Memleket* adlı gazetesini çıkartır. Reşat Nuri, *Kelebek* ve *Memleket* gibi kendi çıkarttığı yayımların dışında; *İnci*, *Yeni İnci*, *Edebî Mecmua*, *Büyük Mecmua*, *Nedim*, *Şair*, *Hayat*, *Güneş*, *Muhit*, *Yeni Türk*, *Ayda Bir*, *Anayurt*, *Aile*, *Varlık*, *Türk Yurdu*, *Yedigün*, *Varlık*, *Türk Dili*, *Temaşa Mecmuası*, *Darülbedayi Mecmuası*, *Türk Tiyatrosu Mecmuası*, *Devlet Tiyatrosu Mecmuası* vb. dergilerde de yazılarını ve eserlerini yayımlar.

Cumhuriyet dönemi Türkiye’sinde, Anadolu’yu ve İstanbul’u bir aşk romanıyla birleştirdiği *Çalığışu* adlı romanıyla anılan Reşat Nuri Güntekin, zaman içinde geliştirdiği teknik ve üslubuyla edebiyat dünyasına çok sayıda kalıcı eser bırakır. Her romancının belli bir dönemden sonra gerekli olgunluğa ulaştığına inanan yazarın bu konu hakkındaki görüşleri onun romancılığı hakkında önemli bilgi verir: “Muhakkak ki, bir romancı şair gibi değildir. Şairin en kuvvetli zamanı gençlik zamanıdır. O, yaşlandıkça hızını kaybeder. Hâlbuki romancı bilakis en iyi yazısını yazmak için çok görmeye, insan ve sosyete hakkındaki görüşlerini genişletmeye, okumaya ve tekniğini genişletmeye muhtaçtır. Çünkü romancı, insanın iç yüzünü görmeye, hayatın iç yüzünü anlamaya mecburdur. Buna da tabii senelerin tecrübeleri lazımdır.”¹³⁴ Bâki Asiltürk, yazarın bu sözlerinde insana verdiği önemi vurgulayarak, romanlarında insan hayatını çeşitli yönleriyle yansıtan Güntekin’inden şöyle bahseder: “Ekonomik sıkıntılar, meslekî kaygılar, eğitim ve kültür, geri kalmışlık, aşk, ayrılık, yanlış giden evlilikler, çok sevilen ya da ihmal edilen çocuklar, hatıralara bağlılık, hastalık... İnsana dair hemen her şey Reşat Nuri’nin romanlarında canlı şekilde karşımıza çıkar. Bu bakımdan

¹³² Sedat Simavi, “Reşat Nuri Güntekin ve Çalığışu”, *Yedigün*, 24 Aralık 1937, sayı 251

¹³³ Yaşar Nabi Nayır, “Edebiyatçılarımız Konuşuyor”, *Varlık Yay.*, İstanbul 1953, s.35

¹³⁴ Yücebaş, age, s.47

onun romanları bir toplum panoraması sunar.”¹³⁵

Daha çocukluk ve ilk gençlik yıllarında başlayan roman tutkusunu Halit Ziya'nın batılı tarzdaki romanlarıyla geliştiren ve kendi çizgisini bulma yolunda ilerleyen Güntekin, hayata her zaman edebiyat penceresinden bakan bir yazar olmayı becerir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından başlayarak yeni bir devletin kurulduğu sürece tanıklık etmesi onun yazarlığının değişim ve dönüşümünde oldukça etkilidir. Reşat Nuri, bu devrin getirdiği yankıları romanlarına başarılı bir şekilde yansıtır ve romanlarını bu olaylar üzerinde kurgular. Ayrıca görevi gereği Anadolu'da yıllarca bulunan Güntekin, kasaba ve köy hayatlarını canlı bir biçimde eserlerine taşıyabilen nadir isimlerdendir. Çünkü yazar kasaba gerçeklerine sadece dış bir gözlemci olarak yaklaşmaz, Anadolu'yu yaşadığı bir mekân olarak algılar. Birçok gözlemleri sonucunda ortaya koyduğu *Anadolu Notları* adlı gezi eserinde yazarın Anadolu ile ilgili şu görüşü, romancılığının merkezine oturttuğu kasaba ve kasaba insanına karşı algısını daha iyi anlamamız sağlar: “Bunlarda ne zaman, ne de yer kaydı gözetilmemiştir. Zaten Anadolu'da zamanlar ve yerler kadar birbirine yakın ve birbirine benzer ne vardır ki?”¹³⁶

Oldukça sade ve akıcı bir üslupla eserlerini kaleme alan Reşat Nuri, romanlarını belli bir olay örgüsüne göre kurgular. Romanlarında daima geniş bir şahıs kadrosu vardır ve bu kadronun büyük kısmını öğretmenler, doktorlar ve memurlar oluşturur. Toplumsal ve bireysel konuların genellikle iç içe işlendiği romanlarında yazar; aşk, sevgi, yalnızlık gibi bireysel sorunlarla, toplumsal yozlaşma, eğitim gibi toplumsal sorunları birlikte ele alır.¹³⁷ Romanlarında savaş yıllarındaki İstanbul'u, Anadolu'nun yaşantısını yansıtan yazar dönemin çeşitli sosyal meselelerine değinir. İnci Enginün, yazarın romanlarındaki eleştirel bakış açısındaki başarısını şöyle değerlendirir: “Reşat Nuri, şüphesiz ki toplumu, eğitim dünyasını ve dar dünyaları, sade yaşayışları içine hapsolmek zorundaki insanları en iyi anlatan yazardır. Birçok eserinde çok kuvvetli bir sosyal tenkit bulunur. Fakat ilk okuyuşta, okuyucunun bu cephesini hemen fark etmemesi mümkündür. Zira Reşat Nuri en derin ve hassas yaraları deşerken bile, okuyucusunun anlık tepkisini uyuşturan bir atmosfer oluşturur. İnsan bilen, tanıyan ve zaaflarından dolayı insana acıyan yazar, okuyucusundan bu insanı kabul etmesini

¹³⁵ Bâki Asiltürk, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık*, İkaros Yay., İstanbul 2009, ss. 37-38

¹³⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Anadolu Notları 1. Cilt*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1968, s. 5

¹³⁷ Kanter, age, 30

ister.”¹³⁸ İnsan sevgisine önem veren bir yazar olarak Reşat Nuri, eserlerindeki karhayanlarına daima şevkatli bakış açısıyla yaklaşır. Hiçbir insanın tamamen iyi veya tamamen kötü olamayacağı inancında olan yazar, insanların davranışlarını etkileyen toplum ve hayat şartları faktörlerini her zaman göz önünde bulundurur. Tanpınar, Güntekin’in bu özelliğini “O, Türkçenin ortasında geniş bir sevgi ve şefkat ürpermesi idi”¹³⁹ sözleriyle tanımlar.

Çevreyi çok iyi gözlemleyen özelliğiyle Reşat Nuri Güntekin, Türk toplumunun özellikle Meşrutiyet sonrası geçirdiği bunalımlı dönemlerini romanlarında başarıyla aktarmıştır. Eserlerinde sürekli Türk insanının yaşamı ve sorunlarından bahseden Güntekin, her türlü okuyucuya seslenebilen nadir yazarlardandır. İnsan hayatına verdiği değer ve Anadolu insanına karşı sergilediği hümanist tutum, onu döneminin en sevilen ve en çok okunan yazarı yapar. Ayrıca eserlerinde Türk halkının geleneklerine verdiği önem Reşat Nuri’yi Türk halkın karşısında daha çok değerli kılar. Reşat Nuri, toplumun problemlerini ve özelliklerini kendi yaşadığı tecrübelerle gören ve sonrasında onları dile getiren bir yazardır. “Ben çokça gezerim. Bunlar, diplomat gezileri gibi planlı programlı şeyler değildir, daima kendi sınırlarımız içindedir, yelken gemileri gibi esecek rüzgâra göre rota değiştirir.”¹⁴⁰ sözleriyle Güntekin, karış karış gezdiği Türk coğrafyasında her zaman idealist bir sanatçı olarak kendisini yetiştirmiş ve insanı en iyi şekilde anlatma yollarını aramıştır. Eserlerinin çok okunmasında kullandığı sade ve akıcı dilinden sonra, iyimser yaklaşımıyla insana verdiği değer vardır. Romanlarıyla olduğu kadar verdiği diğer türlerdeki eserleriyle sanatçılığında söz ettiren Reşat Nuri, tiyatro alanında birçok telif, tercüme ve uyarlama eser kazandırmış ve öykü türünde çok sayıda eser vermiştir. Yazar romanlarında olduğu gibi öykü ve tiyatrolarında da toplumu ilgilendiren olaylar üzerinde durmuş, savaş dünyasının bulanık zamanlarındaki aile çöküntülerini ve diğer sosyal meseleleri eserlerinde yansıtmıştır. Bunların haricinde ayrıca Dil ve Edebiyat, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu ve Türk Kıraati gibi önemli kitapları kaleme almıştır. Çeşitli alanlarda yazdığı eserleriyle Türk edebiyatına büyük katkılarda bulunmuş bir yazar olan Reşat Nuri Güntekin hayatının sonuna kadar edebiyatla iç içe yaşamıştır.

¹³⁸ Prof. Dr. İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Degâh Yay., İstanbul 2010, ss. 175-176

¹³⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s.461

¹⁴⁰ Güntekin, *age*, s. 5

3. Eserleri

a. Romanları: *Harabelerin Çiçeği* (tefrika: 1918, kitap: 1953), *Çalikuşu* (1922), *Gizli El* (1924), *Damga* (1924), *Dudaktan Kalbe* (1924), *Akşam Güneşi* (1926), *Bir Kadın Düşmanı* (1927), *Yeşil Gece* (1928), *Acımak* (1928), *Yaprak Dökümü* (1930), *Kızılıcak Dalları* (1932), *Gökyüzü* (1935), *Eski Hastalık* (1938), *Ateş Gecesi* (1942), *Değirmen* (1944), *Miskinler Tekkesi* (1946), *Kan Davası* (tefrika: 1955, kitap: 1960), *Kavak Yelleri* (tefrika: 1950, kitap:1961), *Son Sığınak* (1961)

b. Hikâye Kitapları: *Recm, Gençlik ve Güzellik* (1919), *Roçild Bey* (1919), *Eski Ahbap* (1919), *Tanrı Misafiri* (1927), *Sönmüş Yıldızlar* (1928), *Leylâ ile Mecnun* (1928), *Olağan İşler* (1930)

c. Oyunları: *Hançer* (1920), *Eski Rüya* (1922), *Ümidin Güneşi* (1924), *Gazeteci Düşmanı-Şemsiye Hırsız-İhtiyar Serseri* (üç oyun bir arada: 1925), *Taş Parçası* (1926), *Bir Köy Hocası* (1928), *Babür Şah'ın Seccadesi* (1931), *Bir Kır Eğlencesi* (1931), *Ümit Mektebinde* (1931), *Felâket Karşısında-Gözdağı-Eski Borç* (üç oyun bir arada: 1931), *İstiklâl* (1933), *Hülleci* (1933), *Vergi Hırsız* (1933), *Bir Yağmur Gecesi* (1943), *Yağmur Dökümü* (Aynı adlı romanın oyun versiyonu, ölümünden sonra: 1971), *Eski Şarkı* (*Eski Hastalık* romanının oyun versiyonu, ölümünden sonra: 1971), *Balıkesir Muhasebecisi* (1971), *Tanrıdaki Ziyafeti* (1971)

d. Gezi Yazıları: *Anadolu Notları* (I. Cilt:1936; II. Cilt 1966)

e. Çeşitli Kitapları: *Dil ve Edebiyat, Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu* (1935), *Türk Kiraatı* (1930)

f. Çeviri ve Uyarlamaları: *Grandeure et Decadance de Cezar Birotteau, Eugenie Grandet, Le Per Goriot* (1927), *Hakikat* (1929), *Atlı Adam. Diktatörün Romanı* (1947), *Yabancı* (1953), *Evham* (1955), *Don Kişot* (1957), *La Dam aux Camelias* (1950-1951'de *Hürriyet* gazetesinde tefrika edilmiştir), *Fakir Bir Gencin Romanı* (1951 de *Hürriyet* gazetesinde tefrika edilmiştir), *Mektep Çocuğu* (1930), *Hakiki Kahramanlık, Bir Gece Faciası* (1924), *İhtiyar Serseri, Arapça Değil mi Uydur Uydur Söyle* (1926), *Çifte Keramet* (1927), *İş Adamı* (1932), *Sevmek Hakkı* (1927), *Karanlık Kuyu* (1927), *Bahar Hastalığı* (1927), *Karaman Kahvesi* (1927), *Kalbin Gençliği, Evin İçi: Bir perdelik piyes, Sevda Politikası, Kader-Kismet, Dolapdereli, Turna Katarı, Nesrin, Yaşayan Kadavra*, (1931), *Cürüm ve Ceza* (1934),

Karamazof Kardeşler (1955), Bir Donanma Gecesi, İlm-i Mantık (1915), Kahramanlar (1943), Muhammedin Hayatı (1930), Üç Asırlık Fransız Edebiyatı 3 cilt (1932), Tolstoy Hayatı ve Eserleri (1933), Ibsen Hayatı ve Eserleri (1934), Napolyon'un Düşünceleri (1943), Ripka İfşa Ediyor (1949), İtirafılar (1955).

IV. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN ROMANLARINDA EĞLENCE KÜLTÜRÜ

1. Roman Özetleri* ve Genel Eğlence Görünümleri

Harabelerin Çiçeği¹⁴¹ bir facia romanıdır. Romanda esas kahramandan önce, anlatıcı konumundaki aktüel kahramanı tanırız. Müşahit anlatıcı Bursa belediye hekimi Doktor Hayrullah Bey'dir. Kadın hastalarından birini devamlı gözetim altında tutan Hayrullah Bey, romanın asıl kahramanı Süleyman Kemal'le hastasının sokağında karşılaşır. Daha önce de yolda birkaç kez denk geldiği bu garip davranışlı adamın orada bulunması tesadüf değildir. Hayrullah Bey'in hastası Seniha, roman kahramanının teyzesinin kızı ve çocukluk aşkıdır. Ömrünün son günlerini yaşayan kadın, durumunun birdenbire ağırlaşmasıyla Doktor Hayrullah Bey'in tüm müdahalelerine rağmen kurtarılamaz. Seniha'nın ölümünden sonra Süleyman Kemal, yakın arkadaşlık kurduğu doktorla sık sık görüşmeye başlar. Hayrullah Bey'in kendisini evinde ziyaret ettiği bir günde güven duyduğu bu adama hayat hikâyesini anlatır. Romanın bundan sonraki kısmında kahraman anlatıcı devreye girer ve çocukluğundan itibaren yaşadıklarını anlatır.

Romanın asıl kahramanı Süleyman Kemal, Abdülhamit dönemi paşalarından birinin oğludur. Küçükken ailesi tarafından çok sevilen bir çocuk olan Süleyman, el bebek gül bebek büyütülmesine rağmen şımarık değildir. Teyzesinin kızı Seniha, onun çocukluk aşkı ve yakın arkadaşıdır. Seniha'nın babası askeri doktor Hilmi Bey, Abdülhamit yönetimine karşıt görüşlü bir adam olduğu için Süleyman'ın paşa babasıyla anlaşamaz. Bir gün aralarında çıkan bir münakaşa sonucu araları açıldığı gibi, kısa bir süre sonra Hilmi Bey Fizan'a sürülür. Bu olay üzerine Seniha ile bir daha görüşemeyeceğini anlayan Süleyman, babasıyla bu durum hakkında konuşmak istese de ondan beklediği yumuşaklığı göremez. Teyzesi ve Seniha ile görüşmeleri artık yastır. Süleyman, bir gün evden kaçarak teyzesine gider ancak teyzesinin uyarılarıyla tekrar konağa döner. Evden kaçışından sütninesi Ayşe Kalfa sorumlu tutulur ve ailesi onu yerine kendisine bakıcılık etmek için İngiliz bir mürebbiye tutarlar. Süleyman artık konakta

* Özetlerin bazı kısımlarında, Bâki Asiltürk'ün *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık* adlı kitabındaki roman özetlerinden faydalanılmıştır.

¹⁴¹ Reşat Nuri Güntekin, *Harabelerin Çiçeği*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1968 (Romanın tefrikanı 1918, kitap olarak ilk baskısı ise 1953 tarihlidir.)

hapis hayatı yaşamaya başlar. Kimseyle görüştürülmediği gibi geceleri kaçmasın diye odası da kilitlenir. Bir gece konakta çıkan feci bir yangın sonucunda odası kilitli olduğu için zor kurtarılan Süleyman, ciddi hasarlar görür. Yangında harabeye dönen yüzü onca tedavilere rağmen eski haline kavuşamaz. Bu olaydan sonra, ailesinden eski ilgi ve sevgiyi göremeyen Süleyman konağın bir odasında neredeyse tecrit hayatı yaşar. En sonunda ailesi Süleyman'ı yatılı olarak Galatasaray okuluna vererek evden uzaklaştırır.

Okulda arkadaşlarının sürekli alay ve hakaretlerine mağruz kalan Süleyman, tek teselliyi ders çalışmakta bulur. İyi bir dereceyle okulunu bitirince hocalarından birinin tavsiyesi üzerine Paris'e Tıp tahsil etmeye gider. Süleyman, İstanbul'da karşılaştığı küçümseyici bakışlardan uzak burada rahat bir hayat yaşar. Yüzünün yarısını kaplayan yara nedeniyle çok çirkinleştiğini düşünen Süleyman, yetişkinlik yıllarında insanlardan kaçır, çok mecbur kalmadıkça kimseyle görüşmez. Fakat daima bir sevgi ihtiyacı içerisinde olduğu için karşı cinsten hiçbir zaman beklediği ilgiyi göremeyeceğini birkaç tecrübe ile öğrenir. Kadınlar onun sevme ve sevilme arzularına karşılık vermezler.

Paris'te göz doktoru eğitimini tamamlayan Süleyman, mutsuz ve yalnız bir adamdır. Eğitimini bitirince hocalarının asistanlık tekliflerini reddederek ülkesine döner ve Mudanya'ya yerleşir. Süleyman, burada ilk hastası olan Maryanti ile tanışır. Maryanti'nin balıkçı babasını tedavi için ikna ederek bütün masrafları kendisi tarafından karşılanmak üzere bu kör kızın tedavisini üstlenir. Uzun süren tedavi süresince Maryanti'nin genç doktora ilgisi derin bir aşka dönüşür. Fakat Süleyman, Maryanti'nin gözlerinin açılacağı gün, onu hayal kırıklığına uğratmamak için ortadan kaybolur. Anne ve babasını kaybeden Süleyman'ın gidebileceği tek yer sütünesinin yaşadığı yerdir. Çocukluğun en büyük neşe kaynağı olan bu yaşlı kadını yıllardır görmeyen Süleyman, onu Çanakkale'deki köyünde ziyaret eder. Uzun bir süre Ayşe Kalfa'nın yanında kalan Süleyman, hayatının en huzurlu günlerini burda geçirir. Sütünesinin vefaatine kadar burada kalır ve sonra İstanbul'a döner.

İstanbul'a dönüş esnasında bulunduğu vapurda teyzesi ve Seniha'ya tesadüf eder. Aradan geçen uzun zamanda, Seniha başkasıyla evlenmiş, çocukları olmuştur. Süleyman kendisini onlara tanıtmaz ve onlardan kaçır. Süleyman, bu aileye olan vefa borcunu ödemek için yaptığı yardımdan dolayı izini bulan teyzesiyle görüşse de Seniha ile karşılaşmaya cesaret edemez ve izini kaybettirir. Fakat, Seniha'nın hastalığı sebebiyle Bursa'da olduğunu öğrenince oraya

gider. Süleyman, Seniha'nın ölümünden sonra onun çocuklarına sahip çıkar ve onlarla beraber İsviçre'ye yerleşir.¹⁴²

Harabelerin Çiçeği'nde Eğlence Görünümleri

Roman kahramanı Süleyman Kemal, Bursa'da bulunduğu dönemde Doktor Hayrullah Bey ile yakın arkadaş olurlar. O dönem Büyük Kaplıca karşısındaki köşklere birinde oturan Süleyman Bey'in güzel resim yaptığını Doktor Hayrullah Bey evine gittiği ziyaretlerde öğrenir. Çocukluğundan gelen bu merak roman kahramanının biricik aşkı Seniha ile kendi köşklerinde çocukluk zamanlarında sık sık yaptıkları bir eğlencedir. O vakitler teyzesinin kızıyla çok iyi arkadaş olan Süleyman Kemal saatlerce Seniha ile çocuk oyunları oynar, gazetelerden kesilmiş vapur resimlerini, pencerenin camlarına yapıştırarak resim yaparlardı. Ne yazık ki bu güzel arkadaşlık, Süleyman Kemal'in paşa babasının Seniha'nın babası ile arasında geçen siyasî gerginlik yüzünden son bulur. Artık birbirlerini göremeyeceklerini anlayan masum iki çocuğun ardında kalan çocukluk oyunlarından başka, Süleyman Kemal'in Seniha'ya günden güne artmakta olan büyük aşkı da vardır.

Konakta çıkan yangın sebebiyle geçirdiği feci kaza sonucu yatılı olarak mektebe devam eden Süleyman Kemal, artık yalnız bir çocukluk dönemi geçirmeye mecbur kalır. Beş yıl süren mektep hayatı boyunca en büyük eğlencesi ise Karnaval mevsimleridir. Bu dönemde, Beyoğlu sokakları gibi süslenen okul bahçesi Süleyman'a neşe verir, onun diğer çocuklar arasına karışması için fırsat sunar. Özellikle maskelerle oynanan tiyatro eğlencelerinde, yüzündeki maske ile adeta eski güzelliğine kavuştuğunu sanır. O derece ki, okuldakiler bu güzelliği tanıyamaz, dışardan gelen biri zannederlerdi. Avrupa'ya uzanan tahsil hayatı ile Süleyman Kemal göz doktoru olmaya karar verir. O dönem, Paris'in neşeli ve eğlenceli hayatı karşısında kendisini yapayalnız hissederek Süleyman Kemal, en büyük teselliyi çalışmakta bulur. Yine bir karnaval mevsiminde, Opera tiyatrosunda verilecek bir maskeli balo ilânına denk gelir ve iki bilet alır. Biletlerden biri aynı pansiyonda kaldıkları ve ondan daima kaçmak zorunda kaldığı gençlik aşkı Bijut içindir.

¹⁴² Bâki Asiltürk, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık*, İkaros Yay., İstanbul 2009, s. 42

Paris'teki tahsilini tamamlayıp bir süreliğine Mudanya'ya yerleşen Süleyman Kemal burada ilk hastası Maryanti ile tanışır. Rum bir balıkçının gözleri görmeyen kızı olan Maryanti'nin tedavisi süresince birlikte vakit geçirirler. Bursa'da bir otelde devam eden tedavi süresince Maryanti, Süleyman Kemal'e âşık olmaya başlar fakat ona hiç açılmaz. Nerdeyse günün bütün saatelerini dolaşarak geçirirler, otelin bahçesinde belirli günlerde çalan müzik eşliğinde uzun uzun oturarak müzik dinlerlerdi. Gözleri açıldıktan sonra uzun zaman eğlenmediği kadar eğlenme fırsatı bulan Maryanti, adeta küçük kız çocukları gibi çocuklarla oyunlar oynamaya başlar. Süleyman Kemal ise yüzündeki yarayı görmesini istemediği genç kıza bir mektup bırakır ve Maryanti'yi bir daha görmemek üzere Mudanya'dan ayrılır.

Çalikuşu¹⁴³ romanında aşk, kaçış, öğretmenlik, fedakârlık, Anadolu hayatı, eğitim vs. iç içedir. Romanın başkahramanı, hareketli ve haşarı bir kız olan Feride'dir. Çocukluğu bir subay olan babasının tayinlerinden ötürü başta Arabistan olmak üzere Osmanlı Devleti'nin çeşitli vilayetlerinde geçer. Annesinin yakalandığı amansız bir hastalık ölümle sonuçlanınca, babası Feride'yi bir aile ortamında büyümesi için İstanbul'da yaşayan teyzesinin yanına götürür. Çocukluğunun bir kısmını Kozyatağın'da geçiren Feride son derece hareketli bir çocuktur. Kuzenleri sessiz ve nazik çocuklar olduğu için etraftaki çocuklarla oynamayı tercih eder. Ayrıca kuzeni Kâmran'a çocukça zulümler ederek onun fazla kibar olmasıyla alay etmek, Feride'nin en büyük zevkleri arasındadır. Dokuz yaşında babası tarafından Fransız Sörlük Mektebi'ne yatılı olarak verilen Feride, aynı haşarılıklarını okulda da devam ettirince "Çalikuşu" lakabıyla anılmaya başlar. Okuldaki şefkatli sörlük ve akadaş çevresiyle Feride oldukça mutludur. Kısa bir süre sonra babasının ölüm haberini alan Feride, yalnızlığını unutmak için Kozyatağı'ndaki konağa daha çok bağlanır.

Sörlük Mektebi'nde arkadaşlarının yaz tatilleri dönüşünde anlattıkları çeşitli aşk maceraları karşısında zor durumda kalan Feride, en sonunda kendisini okulda sık sık ziyaret eden kuzeni Kâmran'dan sevgili olarak bahsederek bir aşk masalı uydurur. Tekirdağ'da yaşayan teyzesinin yanına gittiği bir yaz tatilinde, ardından Kâmran'ın da oraya gelmesiyle bu aşk gerçeğe dönüşür. İstanbul'a döndüklerinde güzel haberi konaktakilerle paylaşırlar ve kısa

¹⁴³ Reşat Nuri Güntekin, *Çalikuşu*, Semih Lûtfi Kit., İstanbul 1945 (Romanın tefrikası ve ilk baskısı 1922 tarihlidir.)

bir süre içinde nişanlanırlar. Nişanlı bir kız olmasına rağmen çocukluluklarından vazgeçemeyen Feride, nişanlılar gibi davranmayı hazmedemez ve sürekli Kâmran'dan uzak durur. Avrupa'ya sefaret kâtipliği için teklif alan Kâmran'ın gitmek istemediğini öğrenince onu ikna etmek için ilk defa onunla nişanlı bir kız gibi konuşur. Kâmran elçiliklerde görevli olarak Avrupa'da birkaç yıl kalır, Feride okulu bitirir, evlilik hazırlıklarına başlarlar. Ne var ki talihsiz bir gelişme olur; evlenecekleri gece eve gelen bir kadın Kâmran'ın Avrupa'da bulunduğu sırada Münevver adlı bir kadınla tanıştığını ve birlikte olduğunu söyler. Münevver hastadır ve Kâmran'la evlenemezse ölümü kaçınılmazdır. Ayrıca Münevver, söylenenlerin doğruluğunu isbat etmek için Kâmran'ın kendisine yazmış olduğu aşk mektuplarını da gönderir. Kâmran'ın kendisini aldattığını öğrenen Feride gizlice konaktan ayrılır ve geceyi uzak akrabalarından birinin evinde geçirir.

İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya öğretmen olarak gitme derdinde olan Feride, büyük çabalardan sonra kendisini B... vilayetindeki bir okula resim ve coğrafya öğretmeni olarak atamayı başarır. Fakat aynı kadroya atanan başka bir kadının Maarif Müdürü'yle ortak süren uğraşları sonucu görevden alınan Feride'ye Zeyniler adındaki bir köye öğretmen olarak gitmesi teklif edilir. Böylelikle Feride'nin Anadolu hikâyesi bu köyde başlamış olur. Zeyniler, anlatılanın aksine ölüm ile hayatın içiçe olduğu unutulmuş bir yerdir. Gittiği okulda önceden görev yapan öğretmen, çocuklara yaşama sevincinden çok ölümü anlatmış, onları eski değerlere göre yetiştirmiştir. Feride, büyük mücadeleler sonucunda okulu ve öğrencileri bir parça kendi çizgisine getirmeyi başarır. Buradaki hayatını benimseyen Feride, kendi öğrencilerinden Munise adındaki bir kız çocuğunun ailesi hakkında öğrendiği gerçekler sonucunda küçük kızın hor görülmesine kayıtsız kalamaz. Bir gece kapısını çalan bu küçük kızı yanından ayırmamaya karar verir ve muhtarın yardımlarıyla onu evlat edinir.

Bir gün Zeyniler köyündeki okulu ziyarete gelen Maarif Müdürü, eğitim için elverişsiz bulunduğu okulu, Avrupai bir eğitim tarzıyla yapılacak bir takım değişiklikler için kapatmaya karar verir. Maarif Müdürü'nün odasında evrak işleri için bulunan ve başka bir okula tayinini bekleyen Feride, burada karşılaştığı eski bir okul arkadaşı ve Fransız eşi sayesinde B... 'deki bir kız mektebine Fransızca öğretmeni olarak tayin edilir. Münise ile beraber burada güzel bir ev tutan Feride, öğretmenliğinin en güzel günlerini bu vilayette geçirir. Okuldaki kızlarla arası iyi olduğu gibi çevresindeki herkes Feride'yi sever. Okulda müzik öğretmeni Yusuf Efendi'yle

yakın arkadaş olan Feride, bu adamın kendisine ümitsiz bir aşkla bağlı olduğunu öğrenir. Feride'nin bu hasta adama olan münasebeti dostça bir yaklaşımdan öteye geçmez. Kısa bir süre sonra Yusuf Efendi vefaat edince artan dedikodulara daha fazla dayanamayan Feride B... 'den kendi isteğiyle ayrılarak Ç... rüştiyesine tayin edilir.

Yalnız ve güzel bir genç kız olarak bulunduğu yerlerde sıkıntılı dönemler geçiren Feride, Ç... 'de de rahat bırakılmaz. Kısa sürede kendisine takılan "Gülbeşeker" lakabı bütün herkesin dilinde dolanır. Burada bulunan bir subayın Feride'yle yakından görüşmek için oynadığı bir takım oyunlar sonucunda ahlâksız dedikodulara maruz kalır. Burada kalmayı gururuna yediremeyen Feride, daha fazla dayanamaz ve okul müdüresinin tavsiyesiyle İzmir'e gider. Kendisinin tavsiye edildiği okul müdürünün okuldan ayrılması sonucunda okula tayin edilmesi zorlaşınca, burada tanıştığı önemli mevki sahibi Reşit Bey, Feride'ye kızlarına Fransızca ders vermesini teklif eder. Mürebbiyeliği sırf Munise'yi aç ve açıkta bırakmamak için kabul eden Feride, Reşit Bey'in Karşıyaka'daki konağına yerleşir. Fakat burada yakaladığı huzuru da uzun sürmez. Evin oğlu Cemil Bey'in kendisini sürekli rahatsız etmesi ve kendisinden onca yaş büyük olan Reşit Bey'in evlilik teklifine maruz kalan Feride, Maarif Müdürlüğü'nden son görev yeri olan Kuşadası'na tayinini çıkartarak oraya gider. Birinci Dünya Savaşı esnasında hastaneye dönüşen okulda daha önce Zeyniler köyündeki görevi sırasında tanıştığı doktor Hayrullah Bey'le karşılaşınca yaralı askerlerin tedavisinde ona yardım eder. Feride, savaş bittikten sonra yeniden açılan okulda müdüre olarak çalışır. Hayrullah Bey'in kendisi ve Munise'ye kol kanat gemesi Feride'yi önceden maruz kaldığı dedikodulardan kurtarır. Münise'nin ölümünden sonra büsbütün yalnız kalan Feride, kendisine zor günlerinde en büyük desteği veren Hayrullah Bey'e farkında olmadan bütün hikâyesini anlatır.

Hayrullah Bey, Feride'ye her konuda yardımcı olur. Onun vasiyeti ve ısrarı üzerine Feride, akrabalarıyla barışmayı taahhüt eder ve bunu gerçekleştirir. Bu arada Kâmran, Feride'nin İstanbul'dan ve akrabalarından kaçışından sonra Münevver'le evlenmiş, üç yıllık evliliğin ardından Münevver ölmüştür. Kâmran kısa süreli bir moralsizlik dönemi yaşar, hava değişimi için Tekirdağ'a gelir. Doktor Hayrullah'ın vasiyetini yerine getirmek, akrabalarıyla barışmak amacıyla yaz tatilinde Feride de oraya gelmiştir. Doktor Hayrullah, ölmeden önce Kâmran'a bir mektup yazmış, mektuba Feride'nin defterini de eklemiştir. Bu mektupta Feride'nin onu hiç unutmadığını anlatmıştır. Mektubu ve defteri okuyan genç adam, Feride'nin

kendisini hâlâ sevdiğini anlar ve onu bir daha bırakmamaya karar verir. Aradan geçen onca yıldan ve yaşanan onca olaydan sonra Feride ve Kâmran kavuşurlar.¹⁴⁴

Çalıkuşu'nda Eğlence Görünümleri

Romanda Feride'nin hayatı yer yer geri dönüşlerle anlatılır. Çocukluk hatıraları arasında aklında kalan en büyük eğlenceleri sütanesi Fatma ve babasının emir neferi olan Hüseyin ile ilgilidir. Feride küçük yaşta çok sevdiği ve dadısı olarak gördüğü Fatma'nın düğününe tanık olur. Ondan ayrılmakta güçlük çeken küçük Feride'yi ise süvari Hüseyin avuturur. Beraber oynadıkları oyunlar, at maceraları Feride'nin çocukluk günlerine dair en büyük eğlenceleridir.

Annesinin ölümünden sonra İstanbul'a gelen Feride, Besime teyzesinin yanında kalır. Etraftaki muhacir çocuklarıyla arkadaşlık kuran Feride, onlarla türlü türlü oyunlar oynayarak eğlenceli vakit geçirir. Yatılı olarak verildiği Fransız mektebinde de kendine bir takım eğlenceler bulan Feride'nin en çok sevdiği Paskalya bayramlarıdır. Tatil günlerini teyzesinin yanında geçirir, onlarla beraber davetlere, gezintilere katılırdı. Yaz tatillerinde bazen Tekirdağ'da bulunan teyzesinin yanına gider orada kaldığı süre içinde de araba gezintilerine, bağ davetlerine gider. Kendisini eğlendirmek adına etrafındaki çocukları peşine takar, onlarla yarmazlık yapar. Yine etraftaki çocuklarla salıncak eğlencesi yaptıkları bir günde Tekirdağ'a gelen teyzesinin oğlu Kâmran ile aralarında eğlenceli bir salıncak macerası gerçekleşir. Bunun sonucunda Feride'nin hislerinden emin olan Kâmran ona duyduğu aşkı anlatır ve nişanlanmak üzere İstanbul'a dönerler.

Akrabalara verilen küçük bir davet ile nişan merasimi yapılır. Düğünlerine üç gün kala kendisine göre haklı sebeplerle Kâmran'ı terk eden Feride izini kaybettirerek zor da olsa Anadolu'ya öğretmen olarak atanmayı başarır. Anadolu'nun zor şartları altında yerine getirmeye çalıştığı vazifesine sıkı sıkı tutunur. Bu günlerde onu avutan bir diğer kişi de evlatlık edindiği küçük kız çocuğu Munise olur. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde görev yapar. Bu süre içinde bulunduğu köylerin düğünlerine, davetlerine katılarak az da olsa acısını unutmaya ve eğlenmeye çalışır.

¹⁴⁴ Asiltürk, age, ss. 47-48

Anadolu'yu bütün yönleriyle tanıma fırsatı bulan Feride, her yöreye ait âdet ve göreneklerin büyük kısmını düğün zamanlarında öğrenir. Bu tür eğlenceler dışında resim yapmayı çok seven Feride, yalnızlık günlerini resim ile meşgul olarak ve okuldaki çocuklara eğlenceli oyunlar öğretmek için boş günlerinin en büyük eğlencesi olur. Mayıs günlerinde düzenlenen Hıdırellez eğlencelerine, kır gezintilerine Munise ile katılır, kırlarda şarkı söyleyer, etraftaki çocuklarla oynarlar. Munise'nin ölümünden sonra kendisini avutan tek kişi Hayrullah Bey olur. Anadolu'nun ona kazandırdığı bu gerçek dosta Feride bütün yüreğini açar. Ona verdiği söz sayesinde tekrar akrabalarının yanına dönen Feride, Hayrullah Beyin Kâmran'a verilmek üzere yazdığı mektubu sayesinde tek aşkına kavuşur.

Gizli El¹⁴⁵ hayatı tanımaya, hayatta yükselme yollarını aramaya azmetmiş bir gencin romanıdır. Romanın başkahramanı Şeref, başarı hırsıyla dolu bir gençtir. En büyük arzusu, yaptığı işte üst noktalara ulaşmaktır. Bunu da genellikle, alttan alta, fark ettirmeden yapar. Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra maliye müdürü olarak Gemlik'te göreve başlar. Kendisinde daha yüksek yerlere gelme kapasitesi gören Şeref, buradaki sosyal hayatına adapte olamaz ve sürekli hayal dünyasında yaşar. Gemlik'teki memuriyeti sırasında tanışıp dost olduğu Doktor Cemil aracılığıyla Aziz Paşa'yla tanışır. Paşa'nın kendisini sevmesi sonucunda birçok vesileyle Gemlik dışındaki çiftliğine gidip gelmeye başlayan Şeref, Aziz Paşa'nın küçük oğlu Adnan'la yetişkin kızı Seniha'ya ders vermeye başlar.

Şeref'te ilk başlarda Seniha'ya karşı uyanan ilgi zamanla tutkunluk derecesine gelir. Bir gece Aziz Paşa'nın çiftliğinde İstanbul'dan gelen asrî misafirlerine verdiği davette bulunan Şeref, buradaki erkeklerden Seniha'yı kıskanır. İçkinin tesiriyle çiftlikten ayrılınca, Seniha'ya olan ümitsiz aşkı ve kıskançlık nöbetlerinden dolayı, şuursuz bir şekilde intihara teşebbüs eder. Ağır yaralı olarak bulunan Şeref'i ziyarete gelen Aziz Paşa, doktor Cemil'in teşvikiyle kişiliğini çok beğendiği Şeref'e kızını seve seve verir. Şeref'in ilgisi karşılıksız değildir, Seniha da uzun süredir Şeref'ten hoşlanmaktadır. Aziz Paşa'nın onayından sonra vakit kaybetmeden evlenirler. Çiftlikte Seniha'yla son derece mesut bir hayat yaşayan Şeref, ayrıca Paşa'nın çapkınlık ve kumarbazlıklarından dolayı sarsıntılar geçiren çiftliğini yoluna koymakla da meşgul olur.

¹⁴⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Gizli El*, Çağlayan Yayınevi, İstanbul 1954 (Romanın ilk baskısı 1924 tarihlidir.)

Hayatının bir diğerk dönüm noktasını teşkil eden emekli Miralay Murat Bey'le tanışması yine doktor Cemil'in vesilesiyle olur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sonucunda Murat Bey sayesinde savaşa katılmayan Şeref, Bursa'daki Askerlik Şubesi'ne kâtip olarak verilir. Şeref, zaman içinde büsbütün Murat Bey'in himayesi altına girer. Murat Bey küçük görevlerden sonra, vatan hizmeti adı altında Şeref'e çeşitli işler yaptırır. Bir süre sonra gizli ellerin itmesiyle hareket eder hale gelen Şeref, kirli işlere bulaşır. Birinci Dünya Savaşı sırasında vagon ticareti başta olmak üzere bazı uygunsuz işlere bulaşır, karaborsada üst düzey görevlilerle ortak işler çevirir, sık sık Avrupa'ya gider gelir. Ayrıca bulunduğu çevrede arkadaşlarıyla beraber eğlenceli bir hayat yaşar. Zengin ve zirvede olmanın verdiği mutlulukla karısından çoğu zamanlar uzak kalan Şeref, aile hayatında esen soğuk rüzgârların da farkındadır. Evliliklerinin ilk zamanları çok güzel geçtiyse de Şeref'in başarı hırsı zaman zaman bu güzelliklere gölge düşürür. Seniha'yı sevmesine rağmen peşinde olduğu işler gereği kimi zaman evden uzak kalan Şeref bir defasında başka bir kadınla birlikte olmayı düşünürse de Seniha'ya bu haksızlığı yapamaz. Seniha da giderek birbirlerinden uzaklaştıklarının farkındadır. En iyisinin çiftliğe çekilmek olduğunu düşünür ve bunu yapar. Şeref de bir müddet sonra hareketli fakat beyhude hayattan sıkılıp karısının yanına döner.¹⁴⁶

Gizli El'de Eğlence Görünümleri

Mesleği memurluk olan roman kahrmanı Şeref, görevi gereği uzun bir süre Gemlik'te bulunur. Memurlar arasında yapılan içkili ve müzikli gece toplantıları zamanla Şeref'in en büyük eğlencesi olur. Bunun dışında işten arkadaşlarıyla tatil günlerinde deniz eğlenceleri düzenleyerek Adaları dolaşırlar. Gece toplantılarına katılmayı artık bir alışkanlık haline getiren Şeref, burada çeşitli dedikodular dinler; köylerde kadın oynattıklarına dair hikâyeleri memur arkadaşları büyük bir marifetle anlatır, beraber içip gülerler. Gemlik'te Doktor Cemil aracılığı ile tanıştığı Aziz Paşa, Şeref'i çok sever ve çocukları Adnan ve Seniha'ya ders vermesi için onu ikna eder.

¹⁴⁶ Asiltürk, age, ss. 44-45

Paşa varlıklı olduğu kadar hovarda bir adamdır. Sık sık İstanbul'a kumar oynamaya gider. Ayrıca tavla oynamak onun günlük eğlenceleri arasındadır. Özellikle İstanbul'dan gelen misafirlerine çiftğinde verdiği davetler bütün yerlilerin ağzında dolandır. Herkes günlerce birkaç gencin uzaktan seyrettiği bu eğlenceleri konuşur, onları her ne kadar aşağılamaya çalışsalar da, içten içe bu eğlencelere özenirler. Şeref de Aziz Paşa'nın isteği üzerine bu eğlencelere katılır. Misafirler arasında küçük düşmekten korkar ve onlardan biriymiş gibi davranmaya başlar. Misafirlerle beraber içki içer, onlarla sohbet eder, hatta gramofonda çalan alafrağa parçalara ara sıra kendini kaptırır ve âşık olmaya başladığı Seniha ile ilgili hayaller kurmaktan kendini alamaz.

Zamanla Seniha'nın da Şeref'e ilgi duyması sonucunda evlenirler. Şeref, Aziz Paşa sayesinde daha önce bulunmadığı ortamlara girme fırsatı bulur ve işinde yükselir. İş gereği Avrupa seyahatlerine de giden Şeref, eğlencenin her çeşidini buradaki gece toplantılarında görür. Evlenmeden önce Seniha sayesinde vals ve modern hayata dair birçok eğlenceyi öğrenir. Fakat hiçbiri bu ortamlarda gördüğü eğlenceler kadar cazip gelmez. Yüksek tabakadan tüccarlarla beraber kaldıkları otellerde oynanan poker ve iskambil oyunları, müzik, kadınlar Şeref'e başka bir dünyanın kapısını açar. Gündüzleri yoğun çalışmaktan, geceleri ise iş gereği olan eğlenceler sonucunda karısından giderek uzaklaşır. Çalgılı gazinolarda, barlarda kadınlarla beraber sabahlara kadar eğlense de Seniha'yı aldatmaya gönlü hiçbir zaman el vermez.

Damga¹⁴⁷ hayata karşı dirayetli olamayan bir gencin hayatının heba olmasının romanıdır. Romanın başkahramanı İffet adlı genç adam, Halis Paşa'nın oğludur. Ağabeyi Muzaffer'in aksine İffet, yaşadığı ortamdan memnun değildir. Çocukluğunda sıradan insanlarla beraber olmaya ilgi duyan ve sokaktaki çocuklarla beraber oynamak isteyen İffet, babasının paşa olmasını daima bir dezavantaj olarak görür. Öyle ki İffet, sırf babası yüzünden kendi yaşlılarıyla beraber okula gidemez, abisi ile birlikte özel hocalardan ders görür. İç dünyasında ailesi ile bir türlü barışamayan İffet, Galatasaray mektebine gidince saraya yakın olan babası yüzünden çevresinden ilgi göremez. Sadece Celâl adındaki bir gençle arkadaş olur ve onun

¹⁴⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Damga*, Semih Lûtfi Kit., İstanbul 1944 (Romanın ilk baskısı 1924 tarihlidir.)

sayesinde hürriyetçi edebiyatın önemli eserlerini okur. Babasının aksine mutlakıyete karşı olan İffet, artık tamamiyle ihtilalci fikirlere sahiptir. Başta babası ve abisi olmak üzere bütün aile İffet'i bu düşüncelerinden ötürü yadırgar. Meşrutiyet'in ilanı genç adamı ne kadar memnun ederse, aileyi de o kadar perişan eder. Babası Midilli'ye sürülür ve bütün mal varlığına el konulur. Zengin bir aileye içgüveysi olarak giden abisi ise ilk kaçanlar arasındadır. İffet, sürgün edilen babasını yalnız bırakmaz ve iki yıldan fazla Midilli'de babasının yanında kalarak ölünceye kadar ona refakatçilik eder.

İffet, İstanbul'a dönüşte birçok maddi ve manevi zorluklarla karşılaşır. Bir yandan Hukuk okur, bir yandan da Mebus Kerim Bey'in çocuklarına özel ders verir. Kerim Bey'in genç karısı Vedia'dan hoşlanmaya başlayan İffet, kendisini bir yasak aşk içinde bulur. Kerim Bey'in evde olmadığı bir gece Vedia ile baş başayken köşkten gelen sesleri duyan bahçıvan, hırsız girdiğini zannederek kontrole gelir. Aşklarının ortaya çıkması Vedia'nın mahvına neden olacaktır. Vedia'yı çok seven ve genç kadın tarafından aynı şekilde sevildiğini düşünen İffet, içine düştüğü bu durumu çocukluğunda dinlediği ve yıllarca etkisinde kaldığı trajik aşk hikâyesindeki İsmail'in hikâyesine benzetir. Kendisini aşkı için feda eden İffet, köşke gelişine hırsızlık süsü vererek yakalanmayı göze alır ve altı ay kadar hapis yatar.

Yaptığı fedakârlıktan hiçbir zaman pişman olmayan İffet, bunu bir kahramanlık olarak görür. Fakat uğruna hapis yatığı Vedia, altı ay içinde bir kez bile kendisini ziyarete gelmez. Hapisten çıktıktan sonra suçunun yüzüne vurulacağı düşüncesiyle gittiği hiçbir ortamda huzur bulamaz. Yaşadığı bu olay, İffet'i "damgalı" hale sokar ve toplum içine çıkamaz hale getirir. Yine de durumundan şikâyet etmez; çünkü yaptığı fedakârlık aşkı içindir. Hapisten çıktıktan sonra bir müddet işsiz güçsüz, parasız ve aç dolaşır. Çalışmak için girdiği çeşitli yerlerde, hapis yattığı bir şekilde anlaşılınca oralardan ayrılmak zorunda kalır. Meselenin asıl yüzünü bilmeyen iş verenlerin hiçbiri hırsızlıktan hapis yatan bir adamı yanında barındırmak istemez.

Neden sonra, eski okul arkadaşlarından Celâl'in yardımlarıyla iş güç sahibi olur. Konya'da işlerini ilerleten Celâl, İffet'i de yanına alarak bir takım tüccarlarla kurduğu şirketlerinde arkadaşına iş verir. Hayatını zaman içinde yoluna koymayı başaran İffet, iş için İstanbul'a döndüğü bir tren yolculuğu esnasında Ra'na adında bir genç kıza ilgi duyar. Hava şartları yüzünden uzun bir süre masur kaldıkları bir köyde aralarında yakınlaşma olduysa da İffet, yediği hırsız damgası yüzünden bir ilişkiye başlamayı doğru bulmaz. Bu arada,

İstanbul'da geçmişte ellerinden alınan çiftlik için açtığı davayı kazanır ve bir servet elde eder. Bir gün Vedia ile karşılaşır, ona karşı olan duygularının tamamen sönmediğini fark eder. Kerim Bey'den ayrılmış olan Vedia, İffet'in evlenme teklifini reddeder. Reddedilmek bir yana, bir zamanlar her şeyden çok sevdiği ve aynı şekilde sevildiğini zannettiği, uğruna gözünü bile kırpmadan hırsız damgası yediği Vedia'nın, "Evlenmemiz ikimizi de tuhaf bir mevkide bırakacak, hiç olmazsa bu kadar şeyi göze alacağımıza göre büyük bir aşk mazereti olsa..." sözüyle sarsılır. Romanın son cümlesi anlamlıdır: "Hayatımı bir vehme kurban etmiştim." (s. 128)¹⁴⁸

Damga'da Eğlence Görünümleri

Küçük yaşta annesini kaybeden İffet, Paşa babası ile beraber Aksaray'daki konaklarında yaşar. Çocukluğuna dair anıları arasından en eskisi ağustos şenliği gecesidir. Bunun dışında kendisini büyüten kalfanın oğlu ile oynadığı oyunlar, çocukluk hatıralarının en eğlenceli günleridir. Civardaki bahçelerden edindikleri diğer arkadaşlarla da güzel vakit geçirirler, beraber kuş ve balık avına çıkarlar. Eniştesinin kendisini ve kuzenini bir gece Beyoğlu'nda bir tiyatroya götürmesi de unutulmaz çocukluk hatıraları arasındadır. Çocukluğuna dair anılarını geri dönüş teknikleriyle öğrenebildiğimiz roman kahramanı, yaşadığı onca talhisiziliklere rağmen arkadaşı Celâl'in yardımlarıyla hayata tutunmaya çalışır.

Çocukluğundan bu yana tek eğlencesi hapisaneden aynı gün tahliye olduğu arkadaşı Vasıf Efendi ile bahar eğlencelerine tanık olmasıdır. Bu maksatla deniz kenarına inen iki arkadaş bir kahveye oturur, eğlenen insanları seyrederek. Hapisten çıktıktan sonra hayatını bir türlü düzene sokamayan İffet, zorlu bir yaşam mücadelesi verir. Yapmadığı bir hırsızlık yüzünden hapis yatması, hayatı boyunca bir damga gibi üzerine yapışır. Çalışmak için başvurduğu yerler hırsız bir adamı barındırmak istemez. En sonunda arkadaşı Celâl'in yardımıyla "Hukuku Millet" gazetesinde çalışmaya başlar. Zamanla işine ve yeni arkadaşlarına alışan İffet artık normal insanlar gibi yaşamak ister. Arasına eğlenmek için gittiği meyhanelerde eski hapis arkadaşlarına rastlaması, İffet'e bu damgadan hiçbir zaman kurtulamayacağı hissini verir. Gazeteden ayrılır ve arkadaşı Celâl'in yeni kurduğu Konya'daki iş yerinde ona yardımcı

¹⁴⁸ Asiltürk, age, ss. 49-50

olmak maksadıyla işe başlar. Böylelikle hayatı İstanbul-Anadolu arasında gidip gelmekle az da olsa renklenir.

İstanbul'a iş için Anadolu'dan gelen tüccarların kaldıkları bir otelde, Namiye adında genç ve düşük âhlaklı bir kadınla tanışır. Beraber eğlendikleri bir gecenin sabahında on sekiz lirasını kaptırdığı bu genç kadına duyduğu ilgiden dolayı kendinden utanır. Konya'da tanıştığı ve şirketin muhasebecisi olan Fazıl Bey'in İstanbul'a gelmesi ile İstanbul'un eğlence hayatını yakından tanıma fırsatı bulur. Etrafındaki herkesin damgasından haberdar olduğunu sanan ve bu yüzden istediği gibi gezip eğlenemeyen İffet, arkadaşını gezdirme maksadıyla tiyatrolara, eğlence mekânlarına gider. Yine böyle bir günde Tepebaşı bahçesine çalgı dinlemek için giderken tekrar eski hapis arkadaşlarından biri ile karşılaşır. Beraber oturdukları bir Rum meyhanesinde birer içki içip daha sonra Fazıl Bey ile Tepebaşı'na geçer. Hapis arkadaşının terkar Tepebaşı'na gelmesiyle aralarında geçen münakaşa sonucu eski damgasını yine hatırlar ve asla diğer insanlar gibi huzur içinde eğlenemeyeceğini anlar.

Dudaktan Kalbe¹⁴⁹ keman virtüözü bestekâr Kenan'la ona âşık olan Lâmia'nın romanıdır. Küçük yaşta babasını kaybeden Kenan, annesi ve kızkardeşiyle beraber İzmir'deki dayısı Saip Paşa'nın konağına yerleşir. Babasının yolsuzluk suçundan dolayı dayısı ve konak halkı tarafından sürekli hor görülen Kenan'ın da babasına benziyeceği düşünülür. Küçük yaşlarda müziğe olan ilgisi Kenan'ın zor günlerindeki en büyük tesellisi olur. İstanbul'da mühendislik tahsilini tamamlar fakat müziğe olan tutkusu peşini bırakmaz. Bir süre okullarda müzik hocası olarak çalışır, ardından Küthaya'ya gider. Çalıştığı yerlerde gördüğü sıradan çalgıcı muamemesi Kenan'ın gururuna dokunur. Sonunda okul arkadaşı Cevat'ın daveti üzerine annesinden maddi destek alarak Paris'e gider.

Meşhur bir bestekâr olarak yurda dönen Kenan, başarı ve şöhretin etkisiyle tamamen değişir. Avrupa'da olduğu kadar Türkiye'de de yoğun bir ilgiyle karşılaşır. Özellikle dayısı bu şöhretten pay çıkarmak için Kenan'a konağında özel bir daire ayarlar ve onu Bozyaka'daki bağında bir süre misafir eder. Çapkın bir genç olan Kenan, aşkın kalbe inmeyip dudaklarda kalması gerektiğini düşünen biridir. Bozyaka'daki çiftlikte Nimet adlı evli bir kadınla aşk

¹⁴⁹ Reşat Nuri Güntekin, *Dudaktan Kalbe*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1957 (Romanın ilk baskısı 1924 tarihlidir.)

yaşar. Bu ilişkiye tanıklık eden Lâmia'nın hayal dünyasında Kenan'la Nimet'in aşkları masalsi bir şeydir. Oysa gerçek hiç de öyle değildir; bu sadece tensel bir ilişkidir. Kenan, Nimet'le olduğu gibi başka kadınlarla da ilişki yaşayabilmektedir.

Mısır'lı Vefik Paşa ve kızı Cavidan, Bozyaka'da buldukları bir ziyaret esnasında Kenan'la tanışma fırsatı bulurlar. Müziğine hayran olduğu bu genç adamdan oldukça etkilenen Cavidan'a Kenan da kayıtsız kalmaz. Kenan'ın meşhur operasının İstanbul'da temsil edildiği gecede nişanlanırlar. Bozyaka'da kaldığı bir gecede, kemanını hayranlıkla dinleyen Lâmia'nın zaafından yararlanarak ona sahip olur. Kenan, o sıralar Prenses Cavidan'la nişanlıdır ama bu olay üzerine sorumluluk alıp Lâmia'yla evlenmeyi taahhüt eder. Bu evlilik vadinin aşka değil de görev duygusuna dayandığını anlayan Lâmia kendi başının çaresine bakacağını söyleyerek Kenan'ı reddeder.

Bozyaka'dan ayrılıp İstanbul'a taşınan Kenan, karısı Cavidan'la lüks bir hayat yaşar. Bir süre sonra hamile olduğu ortaya çıkan Lâmia ise amcası tarafından Kütahya'daki bir akrabalarının yanına gönderilir. Lâmia, burada Mebrure adında bir kız çocuğu dünyaya getirir. Dayısı Rıza Bey'in evinde hapis hayatı yaşayan Lâmia, kısa sürede şehirde duyulan macerası karşısında kızı için bütün zorluklara katlanmayı göze alır. Evde günden güne artan sıkıntılı ve yaşanan bir takım olaylar sonucunda namusu için evin içgüveysini öldürmek durumunda kalan Lâmia, nefsi müdafadan beraat eder. Kütahya'ya gelirken yolda tanıştığı Makbule ve babası Binbaşı Kemal Bey'in buldukları mahalleye taşınması, Lâmia'nın dayısının evinden kurtulmasına neden olur. İlk karşılaşmalarında Lâmia'dan hoşlanmayan Binbaşı, zamanla Lâmia'nın ne kadar namuslu bir kız olduğunu görür ve aralarındaki yaş farkına rağmen ona ilgi duymaya başlar. Girdiği hiçbir çevrede huzurlu olamayan Lâmia, sırf hayatına biraz düzen gelsin diye kendinden epeyce yaşlı emekli Binbaşı Kemal Bey'le evlenmeyi kabul eder. Kemal Bey, Lâmia ve kızına oldukça şefkatli davranır.

Kemal Bey'in Vedat adındaki doktor yeğeni bir takım siyasi nedenler yüzünden İstanbul'dan Kütahya'ya sürgün edilince sık sık evlerine gidip gelmeye başlar. Başlarda dayısının kendisinden küçük biriyle evlenmesini kabul etmekte zorlanan ve Lâmia hakkında yanlış düşüncelere kapılan Vedat, zamanla bu düşüncelerinde yanıldığını anlar. Yine böyle hep beraber oturdukları bir gecede sohbet ederken Vedat'ın Kenan'la arkadaş olduğunu öğrenen Lâmia onunla daha yakın arkadaş olur. Fakat ona hiçbir zaman Kenan'la olan macerasından

bahsetmez. Vedat ise, Lâmia'yı sadece arkadaşı olarak görmez, gizliden gizliye onu sevmeye başlar. Arkadaşlarıyla çıktığı av esnasında yaralan Vedat'ı ziyareti sırasında başlarına gelen talihsiz bir olay yüzünden adı Veda'tla münasebetsiz dedikodulara karşın Lâmia, kocasından ayrılmak zorunda kalır. Bu durum üzerine Vedat, Lâmia'ya olan gerçek hislerini söyleyerek evlenme teklifi eder. Fakat Lâmia bu teklifi kabul etmez ve kızı ile İstanbul'a gider.

Sürgünden sonra İstanbul'a dönen Vedat, Lâmia ile arkadaşça görüşmeye devam eder. Bir gün Mebrure'yi kontrol için muayenehaneye getiren Lâmia, Veda'tı ziyarete gelen Kenan ile yıllar sonra ilk defa karşılaşır. Aralarındaki münasebeti bilmeyen Vedat, onları yüz yüze getirerek tanıştır. Kendisinden çok sanatıyla ilgilenen Cavidan'la boşanan Kenan, zaman içinde büyük bir aşkla bağlandığını hissettği Lâmia'yı karşısında görünce hayata yeniden umutla bakmaya başlar. Fakat Lâmia aradan geçen yıllar içinde Kenan'a aynı hislerle bağlı olmadığını görür. Zamanla Vedat'ın ilgisine karşılık veren Lâmia onunla evlenmeyi kabul eder. Bu durum karşısında hayatta kalan son umudunun tükendiğini anlayan ve Lâmia'yı tamamen kaybettiğini gören Kenan, intihar ederek hayatına son verir.¹⁵⁰

Dudaktan Kalbe'de Eğlence Görünümleri

Roman Münir Bey'in İzmir'deki bağ evinde ağırladığı Vefik Paşa ile aralarında geçen konuşma ile başlar. Eskiye dayanan dostlukları ve bitip tükenmeyen Avrupa maceraları yıllarca görüşmeler de bu iki ismi ayıramamıştır. Yeniye oldukça meraklı olan Vefik Paşa, güzel sanatlara duyduğu ilgiden başka; at koşularına ve tiyatrolara da meraklıdır. Kızı Cavidan ile birlikte Mısır'a geçerken birkaç günlüğüne İzmir'e arkadaşını ziyarete gelir. Burada buldukları bir gece etrafı dolaşırken duyduğu keman sesi Cavidan'ı çok etkiler. Daha önce neredeyse gittikleri bütün eğlence mekânlarının gramofonunda tesadüf ettiği bu besteye burada denk gelmelerine Vefik Paşa şaşırır. Modern yerlerde çokça ün yapan bu bestenin böyle Alaturka bir yerde çalınmasını tuhaf karşılar. Bu beste İzmir'li Hüseyin Kenan'ın "Şark Noktürnleri" bestesidir.

¹⁵⁰ Asiltürk, age, ss. 54-55

Kenan, birkaç günden beri Münir Bey'in bağı komşusu olan dayısı Saip Paşa'nın yanındadır. Kenan'la tanışma fırsatı bulan baba-kız ona hayran kalır. Özellikle Cavidan Kenan'dan oldukça etkilenir. Ayrıca Kenan'ın müziğe ilgi duymasında büyük emeği olan Şem'i Dede ile de tanışır ve bu ihtiyarın neyinden birkaç şark bestesi dinlerler. Kenan'ın müziğe olan ilgisi çocukluk yıllarına dayanır. Babası eğlenmeyi fazlasıyla seven, güzel ud çaldığı içinde içkili toplantılara davet edilen bir adamdır. Kenan da o zaman arasına babasının udunu alarak bildiği havaları çalmağa uğraşır.

Uzun bir zamanadan sonra Bozyaka'da bulunmak Kenan'ı mutlu eder. Özellikle bağı bozumu eğlencelerine denk gelen bu ziyaret ona huzur verir. Şehir hayatındaki eğlencelerden bıkmış olduğunu fark eder ve daha uzun bir süre dayısının yanında kalmaya karar verir. Bu günlere gelmek onun için elbette çok kolay olmamıştır. Önceleri gazino, gece âlemlerinde keman çalan sıradan biriyken, şimdi herkesin bestelerini ezbere bildiği ünlü bir sanatkârdır. Burada bulunduğu sürede gramofonlarda kendi bestelerine denk gelmesi de ona ayrı bir yaşama sevinci verir. Bozyaka'da yaşadığı bir yasak aşk macerası esnasında tanıştığı Lâmia ile güzel arkadaşlık kurar. Zamanla Lâmia'nın kendisine olan duygularını fark eder ve onunla beraber olur. Lamiâ ile evlenmeyi mecburiyetten dolayı istese de Lâmia bunu kabul etmez ve Hüseyin Kenan, Cavidan'la evlenir.

Hamileliği yüzünden artık İzmir'de kalamayan Lâmia oldukça zor günler geçirir. Kütahya'ya giderken tanıştığı arkadaşı Makbule ve kızı onun en büyük destekçisi olur. Makbule, aynı zamanda Lâmia'nın hayatını bir düzene koyma düşüncesi ile evlendiği Kemal Bey'in kızıdır. Lâmia, bu iki insanın yanında az da olsa huzur bulur. Arada sırada Makbule'yle gramofon çaldıkları zamanlarda Kenan'ı düşünür ama bu aşk macerasından kimsenin haberi olmadığı için kendini fazla kaptırmamaya özen gösterir. Makbule'nin kuzeni Vedat'ın sürpriz bir şekilde evlerine gelmesiyle eğlenceli günler geçirirler. Vedat kimi zaman çocuk oyunları, kimi zaman yetişkin oyunları ile ev halkını eğlendirir. Kendisi tıbbı dair bir kitap yazmakla meşgul olduğu gibi, ava da meraklıdır.

Akşam Güneşi¹⁵¹ hayata sıkı sıkıya bağlı, hareketli yaşamayı seven genç Nazmi'nin hastalanıp sessiz sakin bir hayata mahkûm olmasının romanıdır. Nazmi'nin hayatındaki ayrıntıları, doktor arkadaşı Kemal'e anlattıklarından takip ederiz: Sekiz yaşındayken babası tarafından Galatasaray'a yatılı öğrenci olarak gönderilen Nazmi, kısa bir süre sonra annesini ve ardından babasını kaybeder. Ailesini kaybettikten sonra amcasının himayesi altındadır. Galatasaray'daki eğitimini yarıda bırakarak Harbiye'ye geçer ve eğitimini tamamladıktan sonra askerî akademi için Paris'e gider. Eğlence hayatına oldukça düşkün olan Nazmi, Paris'teki mekânlarda kısa sürede şöhretini duyurur. İyi bir dereceyle akademisini tamamlayıp İstanbul'a döndüğünde ise bu şehri artık taşkın mizacına uygun bulmaz.

Vaktinin çoğunu amcasının köşkünde geçiren Nazmi, buradaki komşu köşklere bir ailenin kızına âşık olur. Nazan adındaki bu genç kadın da Nazmi'ye yakınlık duyar ve ona ümit verir. Amcasının büyük kızı Naciye Hanım'ın eşi ile aralarında geçen bir ihanet tartışmasında kocasını öldürmeye kalkması ve geçirdiği ruhsal sıkıntılar küçük kızları Jülide'ye yansımaları diye Nazmi bu kız çocuğuyla oldukça ilgilenir. Akşamları Jülide'yle at gezintilerine çıktıkları zaman Nazan'la görüşmeyi de ihmal etmez. Bu aşkın gizli tanığı olan Jülide, genç subaya ve onların aşkına büyük hayranlık duyar. Köşte yaşayan bir diğer kuzeni Şükran, oldukça temiz kalpli ve evin neredeyse bütün işlerine tek başına koşturan bir kadındır. Ablasına zor günlerinde türlü hizmetlerde bulunan Şükran, Nazmi'yi hiçbir zaman ihmal etmez ve onunla da oldukça iyi anlaşır. Nazmi, kısa bir süre sonra Paris'e gitmek için İstanbul'dan ayrılacağı gece son olarak Nazan'la vedalaşır ve bir sonraki gelişinde tekrar görüşmeleri için ondan söz alır.

Yolda giderken Balkan komitacılarının bir suikast sonucu yıktıkları köprü yüzünden tren yola devam edemeyince yolcular geceyi Edirne'de geçirmek zorunda kalır. Nazmi burada eski arkadaşlarından birine tesadüf eder. Gönüllü bir Türk çetesine mensup olan arkadaşı ile konuşmaları sırasında Nazmi, Paris'e gitmekten vazgeçer ve bu çeteye katılır. Aylarca süren çatışmalar sırasında birçok yara alır. Bunlardan en kötüsü ise ağır yaralı olduğu bir günde saatlerce bir değirmen evinde kalarak kalp romatizmasına yakalanmasıdır. Yaralı olarak İstanbul'a getirilen Nazmi, genç yaşında yakalandığı kalp rahatsızlığı sebebiyle doktorların tavsiyesi üzerine emekliye ayrılmaya mecbur kalır. Askerlik mesleğinde ilerlemeyi, bu arada renkli bir hayat yaşamayı hayal eden Nazmi, doktorların hareket ve heyecanı kesin olarak

¹⁵¹ Reşat Nuri Güntekin, *Akşam Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1963 (Romanın ilk baskısı 1926 tarihlidir.)

yasaklaması sonucunda artık sakin bir hayat yaşamak zorundadır. Nazmi, âşık olduğu komşu kızı Nazan'la önceden evlenmeyi planladıysa da ağır hastalığı bu aşkın sonunu getirir. Nazan, son görüşmelerinde hastalığını öğrendiği Nazmi'ye soğuk davranır. Amcası ve Naciye Hanım'ın vefaatleri üzerine, Jülide'nin babasıyla Avrupa'ya gitmesi üzerine Nazmi, kuzeni Şükran'la köşkte yalnız kalır. En sonunda kendisiyle yakından ilgilenen ve daima şefkatle davranan amcakızı Şükran'la evlenip M... adasındaki Ayazma çiftliğine çekilir.

Kısa sürede çiftlik hayatına alışan Nazmi, zamanla bambaşka bir insana dönüşür. Bir zamanların çapkın, kabına sığmayan subayı, artık kendi halinde yaşayan ve bu durumuna şükreden bir çiftçi olur. Karısı Şükran'la mutlu giden evlilikleri ve herkes tarafından sevmeleri Nazmi'yi günden güne mütevazı bir insana dönüştürür. Çiftliğe geldikleri ilk zamanlarda burada yaşayan kimsesiz iki çocuğu evlat edindikleri gibi, yardıma muhtaç insanlara her zaman ellerini uzatmaları, onların M... adasında büyük bir saygınlık kazanmasına neden olur. Bir süre sonra enişte Neyyir Bey'in ölüm haberi gelince, artık bir genç kız olan Jülide'nin Şükran ve Nazmi'den başka gidecek bir yeri kalmaz. Jülide'nin Ayazma çiftliğine gelmesi beraberinde birçok macerayı da getirir. Çocukluk hayallerini süsleyen genç subayın yaşlı bir çiftçi kılığına büründüğünü gören Jülide, bu durumun etkisinden uzun zaman kurtulamadığı gibi ilk başlarda Nazmi'ye soğuk davranır. Ayrıca başıboş büyüyen ve oldukça serbest bir genç kız olan Jülide için baskıcı bir tavır takınmak durumunda kalan Nazmi, Jülide'nin şımarık tavırlarından nefret eder hale gelir. Jülide mektuplaştığı Burhan Bey adındaki bir gençten teyzesi ve Nazmi'ye bahseder. Jülide'nin evlenip çiftlikten gitmesini beklemekten başka çaresi olmayan Nazmi, eşinin hatrına ona katlanır. Fakat bir gece Jülide'yi girmesini yasakladığı kütüphanesinde yakalayınca aralarındaki o eski yakınlık yeniden başlar. Nazmi Jülide'ye kızmadığı gibi onun masum halinden oldukça etkilenir. Bu geceden sonra olgun bir kız olan Jülide ve Nazmi arasında baba-kız yakınlığı kurulur.

Bir yaz tatilinde Şükran ve Jülide'nin İstanbul'a gitmeleri üzerine, Nazmi de kısa bir süre sonra onlara katılır. Nazmi, Burhan Bey'le görüşüp artık kızı gibi sevdiği Jülide'yi evlendirme fikrinde iken Jülide sürpriz bir kararla evlenmekten vazgeçtiğini söyler. Hep beraber Ayazma çiftliğine döndüklerinde Jülide, daha önce nefret ettiği bu yere aslında ne kadar bağlı olduğunu fark eder. Artık çiftlikte eskisinden de mutlu ve huzurlu bir hayatı vardır. Evlatlık olarak yanlarında yaşayan Ayşe ile yakın arkadaş olan Jülide evlilik çağına gelen bu genç kızın düğün

haftasında ona çeşitli yardımlarda bulunur. Ayşe'nin evleneceği gece Jülide onunla bir veda konuşması yapar gibi konuşur ve ölümünden sonra eniştesine verilmek üzere ona bir mektup bırakır. Ardından sandalla denize açılan ve intihara teşebbüs eden Jülide'nin sağ salim kurtarılması üzerine korkan Ayşe, mektubu Nazmi'ye vermenin doğru olacağını anlar. Nazmi okduğu satırlarda Jülide'nin ona olan aşkını öğrenir ve aynı aşkla Jülide'ye bağlandığını geç de olsa kendisine itiraf eder. Nazmi, bu mektubu okuduğundan asla Jülide'ye bahsetemez. Aksine kendisine duyduğu aşktan haberi yokmuş gibi bu küçük kızda açtığı derin yaraları kapatmaya ve onu iyileştirmeye çalışır.

Genç Jülide uzun bir süre sonra iyileşmeye başlar ve zaman içinde azalan nöbetleri sonucunda normal haline döner. Fakat aynı şey Nazmi için geçerli değildir. Sakin bir yaşama alışan ve yaşı ilerleyen Nazmi'ye yeniden heyecan veren bu aşk, onun kalbine iyi gelmez. Jülide'nin M... adasındaki eşraftan birinin oğluya evlenmeye karar vermesi Nazmi'nin hastalığının artmasına neden olur. İhsan adında bir gençle nişanlanan ve hemen ardından evlenen Jülide'yi Nazmi bir baba vasfıyla gelin eder. Jülide hastalık halini alan aşktan sakin bir evlilik yaparak kurtulur, Nazmi'nin kurtuluşu ise ancak ölüme teslim olmakla gerçekleşecektir.¹⁵²

Akşam Güneşi'nde Eğlence Görünümleri

Uzun zamandır M... adasında yaşayan roman kahramanının gençliğine dair anılarından bir kısmını On dört Temmuz şenliği akşamında tesadüfen orda bulunan ve Nazmi ile Fransa'da tahsil yaptığı dönemde tanışan bir çift vasıtasıyla öğreniriz. "Prens dö Bosfor" olarak nitelendirdikleri kişi, M... adasının bir peygamber gibi sevdiği Nazmi'den başkası değildir. Şimdiki durgun hayatının aksine, gençliği bir o kadar macera ve eğlence içinde geçen roman kahramanının asıl hikâyesini arkadaşı Kemal'e anlattıklarından öğreniriz.

Avrupa'da tahsil gördüğü dönemde Nazmi, Paris'in eğlenceli hayatına fazla karşı koyamaz. Öyleki, zamanla oradaki eğlence mekânlarında ün salmış çapkın bir Türk zabiti olarak tanınır. Tahsilini bitirip İstanbul'a döndükten sonra avcılık ve resme merak sarar.

¹⁵² Asiltürk, age, ss. 56-57

Kafasında sürekli İstanbul'daki eğlence mekânlarını Avrupa ile kıyaslar ve İstanbul'u sıkıcı bulur. Vaktinin büyük bir kısmını amcasının konağında geçirir ve konak halkıyla yakından ilgilenir. Ara sıra kuzeni Şükran'la dolaşmaya çıkar, küçük Jülide (Şükran'ın yeğeni) ile eğlenceli vakit geçirir. Amcasının köşk komşularından birinin kızı olan Nâzan'a ilgisi de bu zamanlarda başlar. Fakat genç yaşta geçirdiği kalp hastalığı nedeniyle çok sevdiği mesleği ile beraber evlilik hayalleri kurduğu Nâzan'dan da ayrılır. Rahatsızlığı sebebiyle sakin bir hayat yaşaması gerektiği için kendisiyle ilgilenen Şükran'la evlenir ve M... adasına yerleşir.

Sakin ve mutlu hayatları, çiftliğe Julide'nin gelmesiyle değişir. Babasınının mesleği gereği birçok Avrupa ülkesini gezen Jülide çiftliğe ayak uydurmakta zorlanır. Akli sürekli balolarda, eğlence yerlerinde olan bu şımarık genç kız ile Nazmi başlarda hiç anlaşamaz. Hatta bir keresinde Jülide'nin keman çalması yüzünden kavga ederler. Bu kız sanki bilerek Nazmi'nin eski yaralarını kanatmaya çalışır, onun aslında kim olduğunu hatıralarını canlandırarak yüzüne vurur. Jülide yavaş yavaş M...'deki hayata alışır. Çiftlikteki arkadaşlarını kendisine benzetmeye çalışır ve onlarla çeşitli eğlenceler düzenler. Zamanla eniştesi ile de arası düzelmeye başlar. Nazmi, Jülide ile aralarının düzelmesinden memnundur. Bir keresinde M... adasındaki Fransızların On dört Temmuz gecesi şerefine düzenledikleri baloya giderken Jülide'yi de götürür, hatta bir ara beraber dans ederler.

Çiftlikte tanıştıkları ve kendi kızları gibi sevdikleri Ayşe'nin düğününü Nazmi eşi Şükran'la beraber kendi çiftliklerinde yapar. Düğün gününde Jülide'nin geçirdiği bir kaza sonucunda Nazmi'nin eline kendisine Jülide tarafından yazılan bir mektup geçer. Bu bir aşk itirafıdır. Bu mektuptan Jülide'ye hiçbir zaman bahsetmez ve bu küçük kızda açtığı yaraları iyileştirmek için uğraşır. Bu süre zarfı içinde kendisini Jülide'ye aynı aşkla bağlanmış olarak bulur ve kendi içinde bu hastalıktan kurtulmak için uğraşır. Zamanla iyileşen Jülide evlenir ve eski hastalığından kurtulur. Nazmi ise bu hastalıktan hayatının sonuna kadar kurtulamayacağını anlar. Yine bir On dört Temmuz akşamı davetli olduğu Fransız balosunda gece boyunca Jülide'yi düşünür. Hasta kalbi bu aşkı daha fazla kaldıramaz ve hatıralarını canlandırmak için geldiği baloda ölür.

Bir Kadın Düşmanı¹⁵³ hayatının hiçbir döneminde şefkat ve sevgi görmemiş Homongolos lakaplı Ziya ile narin ve modern bir İstanbul kızı olan Sâra'nın romanıdır. Sâra, eğlenceden başka derdi olmayan ve her fırsatta erkekleri kendisine hayran bırakmaktan hoşlanan genç bir kızdır. Görev icâbı Erzumda olan, çok sevdiği Paşa babasını sırf arkadaş çevresinden uzak kalmasın diye ziyarete gitmez. Sıhhatini öne sürerek aldığı doktor raporu sayesinde annesini tek başına Erzurum'a gönderir. Marmara'da yaşayan dayısının daveti üzerine kuzenin düğününe katılmak ve biraz da yeni eğlenceler peşinde koşmak için oraya gitmeye karar verir.

Sâra, vapur yolculuğu ile dayısının yaşadığı sahil kasabasına geldiği ilk günden beri güzelliği, giyimi, hareketleriyle kasabanın en çok konuşulan kızı olur. Kendisine duyulan hayranlıktan son derece mutlu olduğu gibi bu durumdan gizli bir haz duyar. Kuzeni Vesime ve nişanlısı Remzi Bey ile düğün gününe kadar kasabayı dolaşır. Bu süre içinde Remzi Bey'e ümit verici davranışlarda bulunarak onu kendine bağlasa da kuzenin saadetine gölge düşürecek bir çılgınlık yapmaz. Sâra, sadece kendi gücünü ispatlamak ister ve bunda başarılı olunca da Remzi Bey'le arasına mesafe koyar. Asıl macerası kasabada kamp yapan bir takım sporcu gençlerle tanıştıktan sonra başlar.

Sporcu gençlerle zaman içinde yakın arkadaş olan Sâra, aralarında kadın düşmanı olarak bilinen ve hissizliği nedeniyle Homongolos lakabıyla anılan Ziya'yı etkilemek için elinden geleni yapar. Ziya, çocukluğunda yaşadığı birçok acı tecrübelerle sevgiye olan inancını yitiren ve ayakta kalabilmek için bedenen güçlenmeye karar veren sporcu gençlerin reisidir. Aşka inanmayan bu genç adam, kadınlarla beraber aynı ortamda bulunmaktan hoşlanmaz. Ayrıca Ziya, kadınları küçümseyen, onlarla her fırsatta alay eden bir erkektir. Arkadaşları aralarında kadınlara karşı bu kadar kaba olan Ziya'ya "kadın düşmanı" derler. Sâra, Ziya hakkında söylenenlerin başta abartıldığını düşünse de onunla tanışınca söylenenlerin bu adam için az bile olduğunu düşünür. Onun bu tavırlarından son derece rahatsız olur ve kadınlık adına ondan intikam almayı planlar. Amacı, bu kadın düşmanını kendisine âşık etmektir. Sâra, içine girdiği bu macera süresinde oldukça eğlenir ve bir gün kendisine bağlayacağı bu adamı reddedeceği günü sabırsızlıkla bekler. Bu kadın düşmanını tuzağa düşürmek için kendisine yardım edenler

¹⁵³ Reşat Nuri Güntekin, *Bir Kadın Düşmanı*, İnkilâp Kitabevi, İstanbul 1943 (Romanın ilk baskısı 1927 tarihlidir.)

bile vardır. Sâra, yaptığı planın yolunda gittiğinden emin bir şekilde her fırsatta Ziya'ya kur yaparak kendisine bağlamaya çalışır. Ziya, çirkinliği yüzünden karşı cinsle ilgili duygularını körelttiğini sansa da Sâra'nın cazibesine daha fazla karşı koyamaz. Sâra, kadın düşmanının hislerinden habersiz oyununu sürdürmeye devam eder. Ne var ki tek taraflı bir oyun olduğu anlaşılan bu aşk Ziya'yı intihara sürükler. Sâra'dan etkilenmeyi gururuna yediremeyen Ziya intiharına kaza süsü vererek kendini öldürür.¹⁵⁴

Bir Kadın Düşmanı'nda Eğlence Görünümleri

Modern bir İstanbul kızı olan Sâra, dayısı kızının düğünü için gittiği Marmara'da uzun bir süre bulunur. Bu süre zarfı içinde arkadaşı Nermin'le mektuplaşır. Biz romanı bu mektuplarla takip ederiz. Sâra'nın Marmara'ya geleceği günün gecesinde arkadaşları ona bir veda eğlencesi düzenler. Ertesi gün Marmara'ya doğru yolan çıkan Sâra, vapur yolculuğu esnasında denizde boğulma taklidi yapan birine denk gelir. Kaptan, buradan her geçtiklerinde onlara boğulma veya ölü taklidi oyunu oynayan bu gencin bir sporcu olduğunu söyler. Bu kişi Homongolos'tur.

Marmara'da büyük bir ilgi ile karşılanan Sâra kendisini oradaki yerlilerden üstün ve modern görür. Geldiği gün kuzeni Vesime'nin nişanlısı Remzi Bey ve ailesi ile de tanışır. O gün damat beyin ailesi tarafından düzenlenen piknik eğlencesine hasta olduğu bahanesi ile katılmaz. Sâra düğün gününe kadar kasabayı dolaşma imkânı bulur. Kasabanın hayalinde canlandırdığı kadar ölü bir köy olmadığını görür. Fakat yine de halkın bu eski alaturka kasabayı modernleştirmek için yaptıkları ile alay eder ve burada gördüğü her şeyin gramofondan ibaret olduğunu söyler.

Sâra ilerleyen günlerde Homongolos ve arkadaşları ile tanışır. Remzi Bey'in evine davetli oldukları bir akşam, damadın abisinin yakın arkadaşları olan birkaç sporcu genç de katılır. Geceyi oldukça eğlenceli geçirirler. Bu sporcu gençler yaklaşık on beş kişilik bir gruptan oluşur ve iki üç ay kadar kasabadaki sahilde kamp hayatı geçirirler. O gece Homongolos dışında tanıştığı bu sporcular Sâra'nın ilgisini çeker ve onlarla arkadaş olur. Özellikle Homongolos için anlatılanlar onda merak uyandırır.

¹⁵⁴ Asiltürk, age, s. 58

Sporcu gençlerle zamanla arkadaşlıkları ilerler. Dayısı, onların şerefine evlerinde bir davet verir. Sabaha kadar müzik ve dans içinde eğlenirler. O gece Homongolos ile tanışan Sâra herkesin kadın düşmanı diye adlandırdığı bu genç için intikam planları düzenler. Bu sırada düğün için yapılan hazırlıklar tamamlanır. Sâra düğün içeriğiyle yakından ilgilenir. Özellikle düğün akşamında verilecek alafranga partiyi kendi düzenler. Gündüz alaturka, akşam ise alafranga olarak düzenlenen düğün töreni oldukça eğlenceli geçer. Düğün bittikten sonra Sâra, Homongolos için tasarladığı planını harekete geçirir. Kısa bir sürede kendisine oynanan oyunu öğrenen Homongolos, bir spor eğlencesinin tertip edildiği günde motor yarışlarında intihar eder.

*Yeşil Gece*¹⁵⁵ medreseden yetişmiş fakat sonraları ateşli bir inkılapçı haline gelmiş Şahin Efendi'nin eski zihniyetle mücadeleye kendini adamasının romanıdır. Tezli bir roman olan *Yeşil Gece*'de Şahin Efendi, çocukluğunda babasının isteği üzerine Anadolu'da medrese eğitimine başlar. Babası vefaatt ettikten sonra kendisine telkin edilen düşünce ve hocalarının daha iyi yetişmesi isteğiyle İstanbul'a gönderilir. Zaman içinde Şahin Efendi'nin zihninde başlayan dinî değerlere karşı sorular onu bir çıkmaza sürükler. İstanbul'un köhneleşen medrese çevresi Şahin Efendi'ye artık eskisi kadar huzur vermez. İç dünyasında başlayan isyanlar ve kafasındaki sorulara tatmin edici cevaplar bulamayan Şahin Efendi en sonunda medreseden ayrılarak öğretmen olmaya karar verir.

Bütün dinî kurumlara ve onların temsilcilerine karşı isyan duyarak ayrıldığı bu yoldan asla pişmanlık duymaz. Kısa sürede Darümuallimin'e girmek için yola koyulan Şahin Efendi, eğitimini tamamlayınca İstanbul dışına tayin edilmeyi ister. İstanbul'dan Sarıova'ya öğretmenlik yapmak üzere giden Şahin Efendi, burada yeni mektebin yaygınlaşması, çocukların yeni sisteme göre yetişmesi için mücadele eder. Sarıova, medrese ve türbelerin çok olduğu sözde dinî yaşayışa önem veren bir ilçedir. Şahin Efendi sadece okuldaki çocuklar için mücadele vermez aynı zamanda hilafetsiz bir ülkenin hesaplarını yaparak bütün halkı bilinçlendirmeye çalışır.

¹⁵⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Yeşil Gece*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1968 (Romanın ilk baskısı 1928 tarihlidir.)

Şahin Efendi Sarıova'da kendisi gibi yenilikçi fikir sahibi kişilerle arkadaş olur. Fakat gücünü halktan ve bir takım bürokratlardan alan medreselerle baş etmeleri kolay olmaz. İlçedeki bir türbede meydana gelen kundaklama olayı sonucunda yanması eski ve yeni taraftarlarını iyice karşı karşıya getirir. Okulun Fransızca hocasının üzerine toplanan iddalarla hapse atılan arkadaşının suçsuzluğunu ispat eden Şahin Efendi, aynı zamanda medreselilerin çok ısrarlı oldukları bir meselede kaybetmelerini sağlar.

Okuldaki çocukları ve kendi fikirlerine çekmeyi başardığı bazı aileleri belli bir hizaya getiren Şahin Efendi, Sarıova'da yeni bir okul inşa eder. Yunanlıların İzmir'i ve Sarıova'yı işgal etmesi üzerine ilçe yetkililerin hemen hepsi Sarıova'yı terk eder. Okulu kapatıp Milli Mücadele'ye katılmak için yola çıkan Şahin Efendi bu kararından vazgeçerek tekrar Sarıova'ya döner. Yardıma muhtaç aileler ve Milli Mücadele'ye katılmak isteyenlere gizlice yardım etmek için Yunanlıların gözüne girer ve sözde halkın direncini kıracak vaazlar vermeye başlar. Bir süre sonra yaptığı gizli yardımlar fark edilir ve Yunan adalarından birine sürgüne gönderilir. Şahin Efendi zaferden sonra Sarıova'ya döndüğünde şaşırtıcı bir manzarayla karşılaşır. Bir zamanlar medreseyi savunan, kendisine her fırsatta karşı çıkan hemen herkes inkılapçı olmuş, yeni sisteme ayak uydurmuştur. Eski öğretmenlik görevine devam etmek için döndüğü Sarıova'da, Yunan işbirlikçisi olduğu iddiasıyla göreve alınmayan Şahin Efendi, Ankara'ya gitmek için yola çıkar.¹⁵⁶

Yeşil Gece'de Eğlence Görünümleri

Çocukluğunda medrese eğitimi gören Şahin Efendi, kendisini hiçbir zaman gerektiği gibi medreseye adayamaz. Küçüklüğünde arkadaşları ile rahat oynayabilmek için fırsat buldukça sarığını çıkarır, her zaman diğer çocuklar gibi rahat rahat oynayabilmeye özenir. Sürekli sorguladığı değerler yüzünden kendisi ile mücadele içindedir. Medresenin yakınlarında bulunan piyasa caddelerini uzaktan seyrederek ve bu kalabalıktan ürkse de onların aralarında olmayı hayal eder. Medresede softaların çocuklar için düzenledikleri ortaoyunu vb. eğlenceler onu hiçbir zaman tatmin etmez. Zihninde günden güne artan sorulardan kurtulmak için bir gün Efendi Hazretleri dedikleri bir zat ile görüşmeye gider. Fakat ondan da beklediği yanıtları

¹⁵⁶ Asiltürk, age, ss. 59-60

alamaz. Gözünde büyüttüğü Efendi Hazretleri, bir kır kahvesinde havaî muhabbetler yapan ve diğer softalar gibi içi boş bir adamdır.

Şahin Efendi, medrese hayatından kurtularak, kendisini öğretmenliğe adar. Görevi gereği bulunduğu Sarıova'da, elinden geldiği kadar eski değerlerle savaşıır. Yenilikçi zihniyetinden dolayı bazı kişiler tarafından dışlansa da, hiçbir zaman pes etmez. Sarıova, meyhanesi dahi olmayan, sadece kahvelerden ibaret, gelenekçi halkın çoğunlukta olduğu bir yerdir. İçki içmek isteyen kişiler, aralarında anlaşp sıra ile her gece birinin evinde toplanarak gizlice rakı içerler. Sadece memurlar, arasıra kendi aralarında rakı eğlenceleri düzenlerler.

Acımak¹⁵⁷ ailesinden şefkat görmediği için sevmeyi, özellikle de acımayı öğrenememiş Zehra adlı öğretmenin romanıdır. Zehra, babası Mürşit Efendi'yi acımasız bir adam olarak tanımış, ailesinden küçük yaşta kopmuş, yatılı okullarda okuyarak öğretmen olmuştur. Çok iyi ve başarılı bir öğretmen olmasına rağmen acıma duygusundan yoksundur, öğrencilerin hatalarına karşı hoşgörülü değildir. Bir gün çalıştığı okula, babasının hastalığı sebebiyle İstanbul'a çağırılma haberi gelince Zehra neye uğradığını şaşırır. Sefalet içinde yaşayan babası Mürşit Efendi'yi bu güne kadar hiç arayp sormayan Zehra, babasından kimseye bahsetmediği gibi durumda bir yanlışlık olduğunu öne sürerek başta babasını inkâr eder. Fakat babasına duyduğu nefret duyguları biraz yatışınca, okul müdürünün de ısrarlarıyla trene binerek İstanbul'a gider.

Zehra'nın İstanbul'a gelmesinden bir gün önce vefaat eden Mürşit Efendi'nin cenazesi uzaktan bir akrabasının evinde kızı için bekletilir. Eve geldiği takdirde bütün ısrarlara rağmen babasının cenazesini görmeyi bile istemeyen Zehra'ya babasının hayattaki tek varlığı olan eski bir sandığın anhatarı teslim edilir. Gece geç saatlerde yattığı odada gözüne ilişen bu sandığı açıp açmamakta kararsız kalan Zehra en sonunda merakına yenilerek sandığı açmaya karar verir. Ancak cenazesine yetiştiği babasından kalan birkaç parça eşya ve onların arasında bulunan bir defterle karşı karşıya gelen Zehra, babasının "hatıra defterini" okuduktan sonra ailesiyle ilgili bütün gerçekleri öğrenir.

¹⁵⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Acımak*, İnkılâp ve Aka Kit, İstanbul 1962 (Romanın ilk baskısı 1928 tarihlidir.)

Mürşit Efendi aslında son derecede temiz kalpli, dürüst, çalışkan ve namuslu bir adamdır. Bütün zorluklara rağmen mezun olduğu Mülkiye'den sonra ilk görev yeri olan Sivas'a gider. Yeni bir hayata başlamanın mutluluğuyla kendisine bir takım prensipler belirleyen Mürşit Efendi, iş hayatında her zaman dürüst ve çalışkan olmak için mücadele verir. Fakat görev gereği çalıştığı birçok yerde başına olmadık işler açılınca zaman içinde iş dünyasının gerçek yüzüyle karşı karşıya gelir ve çalışkanlığın enayilik olduğu kanısına varır. Son olarak Diyarbakır'a atanınca artık akıllanır, iş dünyasının kendi içinde işleyen çarkına ayak uydurarak sadece kendi işine bakar.

Burada çalıştığı süre içinde başından geçen bir olay hayatının değişmesine neden olur. Çalıştığı dairedeki mal müdürü Fâdıl Efendi'nin iş çıkışında fenalaşması üzerine evine kadar ona yardım eden Mürşit Efendi, yolda adamın kalp krizinden ölmesi sonucunda matemli ailesine zor günlerinde destek olur. Başlarda gözüne melek gibi görünen merhum arkadaşının ailesi Mürşit Efendi'nin merhamet duygusundan faydalanır. Kısa bir zaman sonra ailenin küçük kızı Mevddet'le evlenmesi için ikna edilen Mürşit Efendi, başına geleceklerden habersiz seve seve bu duruma kabullenir. Evlendikten sonra yeni bir eve taşınan Mürşit Efendi, yıllardır hasretini çektiği aile özlemini karısı ve kayınvalidesiyle giderir. Kayınvalide Magbule Hanım'ın ev için yapılan masraflara uydurduğu çeşitli kılıflar sonucunda maddi anlamada zorluk çekmeye başlar ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak için borç altına girer. En sonunda Mevddet'in İstanbul'da yaşama hayallerinden ve oraya olan özleminden dolayı hastalığa yakalandığı gibi türlü yalanlar uyduran Magbule Hanım, Mürşit Efendi'yi İstanbul'a taşınmaları için ikna eder. Ailesine çok bağlı olan Mürşit Efendi İstanbul'da kendisine verilen gümrük memurluğu görevini kabul ederek İstanbul'a gitmek için hazırlıklara başlar. Gitmelerine çok az kalan bir zamanda iş yerindeki bir arkadaşının kendisini acıdığı için kayınvalidesi ve karısı hakkındaki bazı gerçekleri anlatmasından onların asıl yüzünü gördüyse de kaderine boyun eğerek söz verdiği gibi ailesiyle beraber İstanbul'a gider.

Mürşit Efendi öğrendikleri acı gerçeklerle geldiği İstanbul'da ailesini memnun edemediği gibi aldığı memur maaşıyla onların ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelir. Bir zamanlar çok sevdiği karısı ve kayınvalidesi Mürşit Efendi'ye huzur vermezler. Her fırsatta ondan para sızdırır, elinde avucunda ne varsa alır. Mürşit Efendi, ailesini geçindirmek ve onlara istedikleri bir hayat sunmak için çalıştığı yerde hırsızlıklara başlar. Bir süre sonra yaptıkları ortaya çıkınca

hapse atılan Mürşit Efendi, çıktıktan sonra hırsızlık damgası yüzünden iş bulamaz duruma gelir. Çalışmadığı için sürekli aşağılandığı gibi, kızları Feriha ve Zehra kayınvalidesi ve karısı tarafından kendisine düşman olarak yetiştirilir. Mürşit Efendi, içine düştüğü bu sefil durumdan nasıl kurtulacağını bilemez ve kendisini içkiye verir. Karısının komşulardan biriyle gayri meşru ilişkisini öğrenince sadece kızlarını bu ahlâk yoksunu insanlardan kurtarmak için mücadele verir. Büyük kızı yakalandığı amansız bir hastalık sonucu ölünce, geriye kalan küçük kızı Zehra'nın bu cehennemden kurtulması için bir arkadaşının yardımıyla onu zorla yatılı okula verir. Kendisi de yoksulluklar içinde sefil bir hayat yaşamaya başlar. Darülmuallimat'ı kazanıp öğretmen olan Zehra, anne ve anneannesi artık hayatta olmadığından öğretmenlik için Anadolu'yu tercih eder. Ailesini felakete sürüklediğine inandığı ve hayatı boyunca nefret ettiği babasından kalan defteri okuyan Zehra, yan odada ölü yatan babasına acımaya başlar. Defteri okuyarak sadece ailesine dair gerçekleri değil “acıma” yı da öğrenmiştir.¹⁵⁸

Acıma'da Eğlence Görünümleri

Anne ve anneannesi yüzünden babasına düşman olan Zehra'nın çocukluğu Mürşit Efendi'den nefret etmekle geçer. Evde sürekli misafir ağırlayan annesi, boş zamanlarında ut çalar. Anne ve anneannesi sürekli davetleri, düğünleri gezer. Bu davetlerden bir kısmına Zehra'nın ablasına da götürür ve ona iyi bir kısmet bulmak için uğraşırlar. Annesi çocukları ile yeteri kadar ilgilenmez ve onları babalarına karşı doldurur. Babasına duyduğu nefret yüzünden hayatı acıma duygusundan yoksun geçen Zehra, babasıyla ilgili gerçekleri geç de olsa öğrenir.

Mürşit Efendi, evlenmeden önce görevi gereği bulunduğu yerlerde her zaman dürüst ve çalışkan olmaya özen gösterir. Ara sıra memur arkadaşlarının düzenlediği gece âlemlerine katılır. Başlarda tereddütle gittiği gece toplantılarına da, rakıya da zamanla alışır. İçki ve müzik eşliğinde geçen bu gecelerde, memurlar birbirlerine dertlerini anlatır, iş yerlerindeki arkadaşları hakkında dedikodu ederler. Bazı günler işten çıkınca memurlar kahvesinde arkadaşları ile buluşur, tavla oynarlar. Mürşid Efendi'nin hayatı başından geçen talihsiz evliliğine kadar düzgün gider. *Acıma*, kısa bir facia romanı olduğu için eğlenceye dair veriler romanda azdır.

¹⁵⁸ Asiltürk, age, s. 60

Yaprak Dökümü¹⁵⁹ maddi imkânsızlıklar yüzünden dağılan bir ailenin romanıdır. Ali Rıza Bey, emeklilik maaşı yetmediği için ilerlemiş yaşına rağmen çalışmayı sürdüren dar gelirlili bir adamdır. Çalıştığı devlet dairesindeki işinden kendisiyle doğrudan ilgisi olmayan bir mesele yüzünden ayrılarak ailesiyle birlikte İstanbul'a döner ve iş adamı olan eski bir öğrencisinin yanında çalışmaya başlar. Bir süre sonra buradaki işini kaybeder ve maddi durumu büsbütün bozulur. İşten ayrılmasıyla ailede başlayan maddi sıkıntılar evdeki huzursuzluğu zamanla arttırır. İstanbul'da asrî hayatla tanışan kızları Leylâ ve Neclâ modern bir hayat yaşamak isterler. Eşi Hayriye Hanım çağa uygun davranılması gerektiğini savunarak kocasının katı ahlâkçı kuralları yüzünden kızlarının tarafındadır. Evin büyük kızı Fikret, olaylar karşısında sessiz kalarak tavrını ortaya koymadığı için babasını suçlar. Ali Rıza Bey zor günlerinde en büyük desteği oğlu Şevket'ten görür. Bir bankada işe başlayan Şevket, fedakârane çalışmalarıyla evi geçindirir.

Şevket'in evil bir kadın olan Ferhunde'yle yaşadığı ilişki, Ali Rıza Bey'e zar zor onaylatılarak Ferhunde'nin boşanmasından sonra evlenmeleriyle sonuçlanır. Leylâ ve Neclâ ile aynı kafada olan Ferhunde, evde modern bir yaşam için yapılmaya başlayan çeşitli eğlencelere ortak olur. Kızlarına iyi bir eş adayını bulmak için bu tarz eğlencelerin gerekliliğini savunan Hayriye Hanım, onlara her zaman destek olur. Ali Rıza Bey, bir süre sonra evin kontrolünü tamamen kaybeder hale gelir ve olaylar karşısında yine sessiz kalmayı tercih eder.

Şevket'in gücü evde düzenlenen davetlere ve bu gecelerde giyilecek kıyafetler için yapılan harcamalara yetmez. Zamanla borç batağına düşen Şevket'i kurtarmak için oturdukları evi ipoteye vererek borç almalarına razı olan Ali Rıza Bey, ailenin savurganlığı yüzünden bu parayı da kontrol edemez. Şevket, çalıştığı bankadan aldığı parayla alacaklılardan kurtulmaya çalışsa da parayı bankaya zamanında geri koymadığı için hapse girer. Ferhunde, bu olaylar üzerine bir süre sonra evi terkeder. Evdeki huzursuzluktan kaçmak için Fikret, aracılardan kendisi için bulduğu dul ve çocuklu bir adamla görüşmeden evlenmeyi kabul ederek Adapazarı'na gider. Eve gelip gidenler arasında tanıdıkları Süriye'li bir adamın Leylâ'yla evlenmek istemesi sonucunda rahatlayacaklarını düşünürler. Kendisini zengin bir adam olarak

¹⁵⁹ Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1968 (Romanın ilk baskısı 1930 tarihlidir.)

tanıtın bu adam bir süre Leylâ ile nişanlı kaldıktan sonra fikrini değiştirerek Neclâ ile evlenmek ister. Aile değerleri büyük sarsıntılara uğrayan Ali Rıza Bey bu durmu kabullenmek zorunda kalır.

Neclâ evlendiği adamın gerçekte kim olduğunu öğrenince evdekilerden destek istese de ailesi artık ona yardım edecek durumda değildir. Ailenin kısa zamanda çökmesine, çocukların sonbahar yaprakları gibi bir bir düşüp savrulmasına engel olamayan Ali Rıza Bey, en sonunda oturdukları baba yadigârı evini satmak durumunda kalarak borçlarını öder. Küçük bir eve taşındıklarında kızı Leylâ'nın bir avukatın metresi olduğunu öğrenince onu evden kovar. Eşiyle bu durum yüzünden iyice arası açılan Ali Rıza Bey, tüm ısrarlara rağmen Leylâ'yı affetmeyi kabul etmez. Karısı Hayriye Hanım ve küçük kızı Ayşe'nin bir süre sonra evi terk edip Leylâ'nın yanına taşınmasından sonra büsbütün yalnız kalır. Ali Rıza Bey, Adapazarı'nda yaşayan kızı Fikret'in yanına gider fakat burda gördüğü manzara yüzünden kızını zor duruma sokmak istemeyerek orada uzun kalmaz. İstanbul'a dönünce hasta olarak dolaştığı sokaklarda kötüleştiği bir günde arkadaşının yardımıyla hastaneye yatırılır. Eşi ve kızı Leylâ'nın hastaneye gelip kendisini oradan almaları sonucunda kızıyla arası düzelir. Ali Rıza Bey, ailesiyle birlikte bir avukat metresi olan kızına Taksim'de tutulan apartmanda yaşamaya başlar. Zaman içinde sıhatine kavuşan Ali Rıza Bey, düşükleri bu durumu kabullenmekten başka çare bulamaz.¹⁶⁰

Yaprak Dökümü'nde Eğlence Görünümleri

İşinden ayrılan Ali Rıza Bey, eskiden beri hiç sevmediği kahvelerin müdavimlerinden biri olur. Kır kahvelerinde dinlenmekle başlayan bu alışkanlık, Ali Rıza Bey'i zamanla mahalle kahvelerine alıştıırır. Memurluk zamanında miskinhaneler olarak gördüğü bu yer, zaman içinde ona huzur vermeye başlar. Burada gün boyunca gazete okur, türlü dedikodular dinler ve ara sıra tavla, iskambil oynayanları izler. Biricik eğlencesi budur. Kahveler, Ali Rıza Bey'in evinde günden güne artan kavgalardan kaçış için adeta bir sığınma yeri olur.

Modern bir hayat yaşamayı isteyen kızları Leylâ ile Neclâ ailelerinin yaşam tarzını beğenmez, yenilik, eğlence isterler. Şevket'in Ferhunde ile evlenmesiyle, Ali Rıza Bey evdeki

¹⁶⁰ Asiltürk, age, ss. 61-62

otoritesini tamamen kaybeder. Düğünleri kendi evlerinde sabah kadar süren cazbantlar, danslı eğlenceler ile yapılır. Yengeleri tam da kızların istedikleri tarzda bir kişidir. Ferhunde, modern hayatı bir parça da olsa evlerine taşımayı başarır. Haftanın belli günlerinde evde çay partileri, davetler verilmeye başlanır. Davet gecelerine özenle hazırlanırlar, evi dans edilmeye uygun olacak şekilde düzenleyerek sabahlara kadar eğlenirler. Diğer boş gecelerde de başkalarının davetlerine katılırlar. Kızlarının bu şekilde kısmet bulacağına inanan Hayriye Hanım onlara davet gecelerinde yardım ederken, Ali Rıza Bey bu vakitlerde odasından çıkmaz. Şevket ise bu yaşayış tarzını her ne kadar beğenemese de asra ayak uydurmak için gerekli bulur.

Zaman içinde yaprak dökümü gibi dağılan aile bireyleri bir daha asla bir araya gelemez. Ali Rıza Bey, küçük kızı ve eşi ile birlikte sefil bir hayat yaşar. En sonunda hastalanır, sol kolu ve sol bacağına felç iner. Karısının ısrarlarına fazla dayanamaz ve hastaneden çıkınca ailesiyle birlikte bir avukatın metresi olan kızı Leylâ'nın apartmanına yerleşir. Leylâ'nın avukat sevgilisi bazı geceler apartmanında arkadaşlarına eğlence partileri düzenler. Eskiden bu eğlence gecelerinde odasından çıkmayan Ali Rıza Bey, artık misafirlerle beraber oturur, karısına mutfakta yardım eder, hatta ara sıra misafirlerin ricası üzerine dans ettiği de olur.

Kızılıcık Dalları'nda¹⁶¹ bir konak hayatı anlatılır. Nadide Hanım, kocasından kalan konakta kızları, damatları, torunları, halayıkları ve hizmetkârlarıyla yaşamaktadır. Kalabalık aile fertleri yaz aylarını Pendik'teki köşklerinde geçirir. Bir gün Pendik tren istasyonunda kızı ve damadını karşılamaya gelen Nadide Hanım, İstanbul'a çalışmak için gelen sefil bir aileyle tesadüf eder. Perişan halleriyle dikkat çeken bu insanlar, yorganını omuzuna atmış bir adam ve iki çocuktur. Paraları olmadığı için geceyi açıkta uyuyarak geçirmeyi planlayan bu ailenin durumu Nadide Hanıma çok dokunur ve onları evine davet eder. Yorgancı diye anılan adamın aslında çocukların amcası olduğu öğrenilir. Kardeşi ve yengesinin vefaati üzerine sekiz yaşlarındaki Gülsüm ve daha küçük bir bebek olan İsmail'i bakacak kimse olmadığı için onlarla beraber İstanbul'a gelmek zorunda kalır. Nadide Hanım, yeni doğacak torunu için iyi bir dadı olur düşüncesiyle Gülsüm'ü köşkte bırakması için adamı ikna eder. Yorgancı İsmail'i de bir yetimhaneye teslim etmeye karar verir. Böylelikle Nadide Hanım'ın yardımlarıyla Gülsüm'ün haberi olmadan İsmail'i alarak evden ayrılır.

¹⁶¹ Reşat Nuri Güntekin, *Kızılıcık Dalları*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1957 (Romanın ilk baskısı 1932 tarihlidir.)

Gülsüm, köşkteki hayatına kısa zamanda alışır. Fakat kardeşi İsmail'i bir türlü unutamaz. Evin çocuklarıyla oynarken, evde iş görürken, her durumda kardeşini anması bir süre sonra Nadide Hanım ve ailesini rahatsız eder. Kardeşini unutturmak için çeşitli yollara başvurduysalar da Gülsüm İsmail'den vazgeçmez. En sonunda eve gelip giden Karamusallı Sütüne'nin verdiği tavsiyeler üzerine Nadide Hanım, Gülsüm'e kardeşinin öldüğüne dair yalan söyler. Böylelikle Gülsüm'ün yeni doğan Bülent'e bağlanacağını düşünür. Fakat Gülsüm kardeşinin ölüm haberini duyunca hayata küser. Köşkteki Nevnihal Kalfa'nın yardımlarıyla, biriktirdiği harçlıklarından kardeşi için Mevlût, yardım gibi hayır işleri içine girer.

Bülent'in uzun süren bir hastalığa yakalanması durumunda Gülsüm, kardeşinin sevgisini bu çocuğa verir. Artık tek ümidi olan bu küçük çocuğa bağlanır ve ona karşı aşırı sevgi besler. Bülent'in de Gülsüm'ü herkesten çok sevmesi bir süre sonra ailedekileri rahatsız eder. Ne var ki biraz büyümeye başlayınca onu Gülsüm'e karşı kötü sözler söyletmeye başlatırlar ve Bülent'i kızıdan koparırlar. Ev halkı tarafından sürekli aşağılanan ve yaptığı hiçbir işi beğenilmeyen Gülsüm, hırsız, dilenci gibi ağır suçlamalara maruz kalsa da umursamaz tavırlarıyla herkesi çileden çıkarır. Gülsüm'ü eve aldığı için sürekli kızları tarafından eleştirilen Nadide Hanım'da artık eskisi kadar bu kızla ilgilenmez.

Pendik'teki köşklerinde buldukları bir yaz, komşu eve sonradan yakın akraba oldukları ortaya çıkan mutasarrıf Murat Bey ve veremli karısı hava değişimi için gelir. Köşke sürekli gidip gelmeye başlayan Murat Bey'in karısı öldükten sonra Nadide Hanım'ın küçük kızıyla evlenmek niyetinde olduğu anlaşılır. Bu durum Karamusallı Sütüne'nin başının altından çıkar. Kadın, Murat Bey'e bu fikri verdiği gibi başta bu durumdan hoşlanmayan Nadide Hanım'ı da kendi yöntemleriyle ikna eder. Nadide Hanım ve ailesi vicdanlarını rahatlatmak için veremli kadınla yakından ilgilenirler, hatta bir ara Gülsüm kadına hastabakıcılık yapar. Durumunda düzelme görülmeyen kadın bir müddet sonra ölür. Nadide Hanım, kızlarından Seniye'yi Murat Bey'le evlendirmeyi kurarsa da Murat Bey'in merhum karısının lanetli vasiyeti buna engel olur. Romanın sonunda Gülsüm konaktan ayrılıp bambaşka bir hayata atılır, kantocu olur. Konak dağılır, merhumenin lanetine uğrayan konak halkından çoğu kişi hastalanarak ölür. Nadide Hanım yıllar sonra Ankara'da izlemeye gittiği bir tiyatro

sahnesinde Gülsüm'le karşılaşır. Ünlü bir kantocu olan Şark Greta Garbos'un Mualla Suzan'ı, Gülsüm'den başkası değildir.¹⁶²

Kızılıcık Dalları'nda Eğlence Görünümleri

Konağa besleme olarak alınan Gülsüm, ev işlerinde olduğu kadar konağın çocuklarıyla da ilgilenmek için vazifelidir. Kendi de hâlâ bir çocuk sayıldığı için bunu bir görev olarak görmez. Her gün çocuklarla beraber türlü türlü oyunlar oynayarak bir yandan kendi de eğlenir. Onları peşine takarak tarlalarda koşar, evin etrafında kovalamaca, saklambaç vb. oyunlar oynar. Konaktaki çocuklarla her ne kadar eğlenceli vakit geçirse de kardeşi İsmail'i hiçbir zaman ağzından düşürmez. Bu durumdan zamanla rahatsız olmaya başlayan Nadide Hanım, kardeşini unutmaması için İsmail'in öldüğüne dair bir yalan uydurur. Gülsüm'ün bu habere çok üzüleceğini bildiği için de daha az acı duyar düşüncesi ile ortaoyununu izlemeye gittikleri bir gecede söyler.

Uzun zaman ölmeyen kardeşinin yasını tutan Gülsüm, zaman içinde eski eğlenceli günlerine döner. Konaktaki çocuklarla oynadıkları oyunlar arasına tiyatroyu da eklerler. Cuma geceleri, ailece gittikleri tiyatro sahnelerinde gördüklerini çocuklar hemen her gün konakta canlandırmaya başlar. Tiyatro oynanacağı gün, evin bir bölümü sahne olarak düzenlenir. Çocuklar, oyunlarını izlemek için konak büyüklerini, komşu çocuklarını seyirci olarak davet ederler. Tiyatro oyuncularında Gülsüm de vardır. Yıllar sonra gerçek bir kantocu olarak sahneye çıkacak olan Gülsüm, sanki o günlerin provasını önceden yapar. Konak halkı ortaoyunu, tiyatro dışında ara sıra sinemaya da gider.

Gökyüzü¹⁶³ romanında adı belirtilmeyen başkahraman zengin, yaşlı ve can sıkıntısı çeken biridir. Maddiyata iman etmiş bir "ate" dir; "gökyüzü" kavramında karşılığını bulan metafizik şeylere inanmaz. Gençliğinde tıbbiye eğitimi alan roman kahramanı okul zamanında girdiği bir takım siyasi faaliyetler yüzünden süğün edilir. Burada dikkat çeken davranış ve konuşmalarıyla hakkında uydurulan ikinci bir sürgün haberi karşısında Paris'e kaçarak Jön

¹⁶² Asiltürk, age, s.64

¹⁶³ Reşat Nuri Güntekin, *Gökyüzü*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1964 (Romanın ilk baskısı 1935 tarihlidir.)

Türkler'e katılır. Paris'te mülkiyeye devam eder ve Meşrutiyet ilanına kadar burada kalır. Yurda döndüğünde kendisine uygun bir iş bulmakta güçlük çeker. Bir ara gazete çıkarmayı planlar fakat bundan da vazgeçerek kendi dünyasına çekilir. Yitirdiği dini inançlar, onu iç dünyasında kendiyile barışık olmayan bir adama dönüştürür. Dış dünyaya da ayak uydurmakta zorlandığı için babasından kalan mirasla hayatını sürdürmeye karar verir.

Roman kahramanın çevresinde genellikle yaşlı ve emekli arkadaşları vardır. Süt kardeşi Raşit ve Mükerrerem bunlar arasındadır. İlerleyen yaşına rağmen evlenmeyen kahramanımız yalnızlıktan kurtulmak için uzak akrabalarından Sevim adlı bir genç kıızı evlat edinir. Sevim, Amerikan Koleji'nden mezun ve son derece modern görüşlü bir kızdır. Eve Sevim'in gelmesiye hayatı bir parça canlanan kahramanımız, bu kız sayesinde aile olabilmenin mutluluğunu yaşar. Bir süre sonra evlerine gelmeye başlayan Turgut adında genç bir adamın Sevim'e olan ilgisini fark eder ve onların aralarını yapmak için uğraşır. Fakat Sevim kendisi kadar ileri görüşlü olmadığını düşündüğü için bu genci reddeder.

Mükerrerem'in ispartimzaya olan ilgisi ara sıra Sevim ve kahramanımızla tartışmalarına yol açar. Bursa'da düzenlenecek bir ruh seansına arkadaşının daveti üzerine sırf eğlence amaçlı Sevim'le katılmaya giderler. Mükerrerem ve bir takım ispartizma meraklısı arkadaşlarının düzenledikleri bir ruh çağırma seansında Sevim çevredeki gölgeleri ruhlar zannederek bayılır; uzun süren ve teşhis edilemeyen bir hastalığa yakalanır. Sevim'e "gökyüzü"nden bir hastalık arz olmuştur. Bursa'da ve İstanbul'da pek çok doktor onu muayene ederse de teşhis ve tedavisi yapılamaz. En sonunda hurafe kabilinden bir tedaviye başvurulur ve Sevim iyileşir. Bu tedaviye başlangıçta karşı çıksa da sonra razı olan kahramanımızın "gökyüzü"ne dair bütün katı ve maddeci görüşleri iflas etmiştir.¹⁶⁴

Gökyüzü'nde Eğlence Görünümleri

Roman başkahramanı yanına evlatlık olarak aldığı Sevim'in okulunda her yıl düzenlenen müsamereye gitmeye özen gösterir, orada sahnelenen piyesleri izler. Sevim'in son sınıf

¹⁶⁴ Asiltürk, age, ss. 65-66

diploma merasiminde de bulunur ve şarkılar, nutuklar ile geçen programın sonununda Sevim'i yanına alır. Yalnızlığından kurtulan başkahramanımız Sevim'i kendi kızı gibi sever. Neşe ve canlılığı ile eve yeni bir hava getiren Sevim ile beraber gezmeye gider, onunla eğlenceli vakit geçirir. Eve gelip gidenler arasında uzaktan akrabası olan Turgut adında bir genç de vardır. Turgut spora meraklı bir gençtir ve Sevim'den hoşlanır.

Arkadaşı Mükerrerem'in daveti üzerine Sevim'le beraber Bursa'ya eğlenmek maksadıyla giderler. Bursa'da başlarından geçen talihsiz bir olaydan sonra Sevim uzun zaman kendine gelemmez ve hasta olarak yatar. Bursa'da olduğu gibi eve döndüklerinde de Sevim'in bakıcılığını yapar. Arkadaşları da bu süre içinde ona yardım için evde kalır. Uzun ve yorucu geçen bu bakıcılık başkahramanımızı zamanla yorar. Bir akşam biraz nefes alma düşüncesi ile birkaç saatliğine dışarıya çıkar. Kendisine eğlenceli bir program hazırlar. Öncelikle çalgılı bir lokantada yemek yer, oradan sinemaya ve bara gider. İçinde delicesine eğlenme isteği olsa da sürekli Sevim'i düşünür.

Uzun bir zamandan ve uğraşlardan sonra Sevim iyileşir ve kısa sürede her şey eski haline döner. Eski neşeli günlerine dönen Sevim, Turgut'un ilgisine karşılık verir. İki genç her gün beraber saatlerce gezmeğe gider, yeni eğlence yerleri keşfederler. Aralarında Sevim'in en çok sevdiği, Kâğıthane taraflarında gittikleri güzel bir köydür.

Eski Hastalık¹⁶⁵ romanında anlaşarak evlenmiş Yusuf ile Züleyha'nın hayatı anlatılır. Züleyha, babasının Anadolu'da görev gereği bulunduğu için İstanbul'da annesiyle yaşayan modern bir genç kızdır. Amerikan Koleji'nde eğitim alan ve çevresi gereği alafranga yaşayışa oldukça düşkün bir şekilde yetişir. Dayısı Şevket Bey, İstanbul'da sosyete çevresi olan diplomat bir adamdır. Bu durum Züleyha'nın değişik modern çevrelerde bulunması için önemli bir fırsat olur. Kolejdeki son yıllarında İstanbul'un işgali, Züleyha'da Anadolu'da İstiklal Savaşı'nda olan babasına karşı bir hüznü uyandırır. Babası ve dayısının iki farklı taraflarda yer almasından oldukça rahatsızlık duyar fakat elinden bir şey gelmez. Savaştan sonra İstanbul'a yaralı bir şekilde dönen Ali Osman Bey, okulunu bitiren kızının Amerika'ya yüksek tahsil için gitmesine razı olmaz ve bir süreliğine ailesini görevli bulunduğu yere götürmek için Anadolu'ya döner.

¹⁶⁵ Reşat Nuri Güntekin, *Eski Hastalık*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1963 (Romanın ilk baskısı 1938 tarihlidir.)

Züleyha, Anadolu’da geçirdiği uzun bir süre zarfında burada modernleşme adına bir takım aktivitelerde bulunur. Kendisini önemli bir misyon uğruna mücadele veren biri olarak gören Züleyha, etrafında gördüğü aşırı ilgiden oldukça memnundur. Ali Osman Bey, savaş esnasında askeri olan Yusuf adındaki genç adamın daveti üzerine ailesiyle birlikte Silifke’ye giderler. Savaştan sonra ailesiyle beraber Gölyüzü çiftliğinde yaşayan Yusuf, gençliğinde Paris’te eğitim görmüş ileri görüşlü bir adamdır. Silifke’ye döndüğünde çiftliğin başına geçen Yusuf, daha sonra Belediye Başkanlığı’na aday seçilir. Züleyha, kendisi kadar modern görüşlü olmadığına inandığı bu adama babasının bağlılığı yüzünden zamanla ilgi duymaya başlar. Annesini kaybettikten sonra babasına olan düşkünlüğü daha da artınca İstanbul’a dönmekten vazgeçerek babasının yanında kalmaya karar verir. Ali Osman Bey’in günden güne artan hastalığı Züleyha’da onu mutlu etme arzusu uyandırır ve Yusuf’la sadece mantığa dayanan bir evlilik yapar.

Aştan “eski bir hastalık” olarak bahseden Züleyha, evlilikleri boyunca bu istikrarını bozmaz. Başlarda Silifke’de yaşayan çiftin “aşk” dışında başka bir eksikleri yoktur. Belediye seçimlerini kaybeden Yusuf, bir süre sonra karısıyla beraber Gölyüzü’ndeki çiftliğine dönmek zorunda kalır. Züleyha burada yaşamayı kendisine yediremeyerek içine düştüğü bu durumu kabul etmekte zorlandığı gibi gerektiği şekilde Yusuf’a ısınmadığının da farkındadır. Babası öldükten sonra iyice içine kapanan Züleyha, kocasının kendisi için yaptıklarından memnun olsa da huzursuz giden bu evliliği bitirme kararı alarak Yusuf’la konuşmaya karar verir. Yusuf gayet olgunlukla karşıladığı bu kararın ikisi için en iyisi olduğu düşüncesindedir. Müracaat ettikleri mahkeme çiftin boşanmasına karar verdiyse de tam anlamıyla bir ayrılığın gerçekleşmesi için bir yıl süre tanır. Böylelikle Züleyha hür bir şekilde İstanbul’a döner.

İstanbul’da kısa zamanda kendisini toparlayan Züleyha, eski eğlenceli günlerine döner. Arkadaş grubuyla katıldığı bir eğlenceli partide kendisine kur yapan bir erkeğin arabayla gezme teklifini kabul eder. Bir kaza ile sonuçlanan bu günde gazetelerde çıkan haberler çeşitli dedikodulara yol açar. Yusuf evlilikleri sona erse de hâlâ nikâhında olan ve Ali Osman Bey’e duyduğu minnet yüzünden Züleyha’yı hastaneden çıkarmak için İstanbul’a gelir. Uzun süren bir deniz yolculuğu ile Mersin’e eski iki arkadaş gibi dönen Züleyha ve Yusuf, yolculukları boyunca güzel günler geçirirler. Ayrıca Züleyha’nın hastanede bulunduğu zamanda başlayan romanda, Züleyha ve Yusuf’un hayatları hakkındaki bilgiler, vapur yolculuğu sırasında

Züleyha'nın geçmişe dönük hatıralarıyla veilir. Boşanma gününe kadar Silifke'de kalan Züleyha, bir süre mutlu çift görüntüleri sergilemek zorunda kalsa da hâlâ Yusuf'un eşi olarak görünmekten memnundur. Aralarındaki boşanmanın gerçekleştiği gün Yusuf, Züleyha'yı İstanbul'a dönmesi için tren istasyonuna kadar eşlik eder. En sonunda birbirlerine olan hislerinin aşka dönüştüğünü farketmeler de gururları yüzünden susmayı tercih ederler.¹⁶⁶

Eski Hastalık'ta Eğlence Görünümleri

Roman kaza geçiren Züleyha'nın hastanede olduğu süreyi anlatarak başlar. Yusuf ile boşanma sürecinde iken İstanbul'a dönen Züleyha eski günlerde olduğu gibi arkadaşları ile eğlenceli günlerine devam eder. Yine bir gün kalabalık bir grup ile Suadiye taraflarında bir gazino bahçesinde eğlenirken kendisine kur yapan bir sporcu delikanlı onu dağ gezintisine götürmek için yanlarına gelir. Yenilikçi zihniyete sahip olan Züleyha bu gezintiye çıkmakta bir sorun görmez ve arabaya atlayıp gider. Fakat çıktıkları gezinti sırasında geçirdikleri kazanın gazetelere taşınması, onların iki âşık olarak anılmasına yeter.

Kaza haberini gazetelerden öğrenen Yusuf, Züleyha'yı götürmek için İstanbul'a gelir. Hastaneden çıktıktan sonra uzun bir deniz yolculuğu ile Mersin'e dönerler. Yolculukları esnasında Yusuf, Züleyha'ya ara sıra müzik, plaj vb. eğlenceler düzenler. Züleyha, hiç ummadığı kadar güzel vakit geçirdiği bu yolculuk esnasında birçok yeri gezme fırsatı bulur. Vapurun durduğu limanlarda Yusuf'la beraber etrafı gezerler. Yine böyle kasabalardan birini gezdikleri bir günde, bir park sinemasına denk gelerek oturup film izlerler. Bu yolculuk Züleyha'ya çok iyi gelir. Züleyha, Yusuf'la beraber olmadığı zamanlarda ise vapurda eski günlerini hatırlar.

Çocukluğu İstanbul'da geçen Züleyha kolej eğitimi almış, modernliğe, eğlenceye oldukça düşkün biridir. Görevi gereği babasını çok az gören Züleyha, en eğlenceli olduğu anlarda bile onu hatırlayarak hüzünlenir. Bu boşluğu dayısı Şevket Bey ile doldurmaya çalışır. Her yönüyle beğendiği ve kendisine örnek aldığı dayısı uzun yıllar Avrupa'da görev yapmış, sosyete çevresi

¹⁶⁶ Asiltürk, age, ss. 66-67

olan bir adamdır. Evinde sık sık danslı çay partileri, balolar düzenleyen Şevket Bey, alafranga yaşamayı etrafındaki herkese elinden geldiği kadar öğretmeye çalışır.

Züleyha bir yaz tatilinde Anadolu’da görev yapan babasının yanına gider. Burada kaldığı süre içinde insanların ona olan ilgisi onu mutlu eder. Burada bulunmak ona bir macera filminde olma hissini verir. Buraya gelirken çok sıkılacağını düşünerek yanına aldığı kitapları etrafı gezmekten ve eğlenceler düzenlemekten fırsat bulamaz. Dayısının en kıdemli talebelerinden biri olan Züleyha, Anadolu kadınına yeni hayatı öğretmekle görevlidir. Anadolu’daki günlerini, fırka ve belediye bahçelerinde danslı partiler, kır gezintileri düzenlemekle geçirir. Yine böyle bir yaz tatili için geldiği Silifke’de Yusuf ile tanışır. Babasının Yusuf’a olan sevgisi Zülayha’da ona karşı bir ilgi uyandırır. Diğer vilayetlerde olduğu gibi bu kasabayı da asrileştirmek adına birçok eğlenceler düzenler, düğünlerin, davetlerin organizasyonluğunu yapar.

Züleyha, Yusuf’la evlendikten sonra bir süre Yusuf’un Gölyüzü’ndeki çiftliğinde yaşar. Düğünlerinin alaturka kısmı da bu çiftlikte gerçekleşir. Yusuf’la mantık evliliği yapan Züleyha başlarda Yusuf ile iyi anlaşır. Kendi kadar olmasa da, Yusuf’un yenilikçi fikirleri olan biri olması, onun Anadolu’da istediği gibi hareket etmesini kolaylaştırır. Züleyha’nın çiftlikten ayrılmak istemesiyle beraber Silifke’ye taşınırlar. Züleyha, burada İstanbul’dan gelen gençlere ve özel misafirlere eğlence amaçlı açılan bir salonun idaresini üstlenir. Bu uğraş Züleyha’ya mutsuz giden evliliğini unutturmak için büyük fırsat olur.

Ateş Gecesi¹⁶⁷ genç sürgün Kemal Murat’ın romanıdır.¹⁶⁸ Kemal Murat, Abdülhamit döneminin son zamanlarındaki sürgünlük zamanlarını Milas’ta geçirir; aslında orada onu tanıyanların zannettiği gibi “siyasi” bir sürgün değildir. Ağabeylerinden biri, bir şehzadenin saraylısı ile evlenince saray, aile üyelerinin her birini başka bir yere sürgüne yollamıştır. Kemal Murat da bu sürgün cezasının mağdurları arasındadır. Henüz on yedi yaşlarında sürgün edildiği

¹⁶⁷ Reşat Nuri Güntekin, *Ateş Gecesi*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1978 (Romanın ilk baskısı 1942 tarihlidir.)

¹⁶⁸ Reşat Nuri, *Ateş Gecesi* romanının konusunu gerçek bir olaydan almıştır. Yazarın eşi, bir röportajda bu konuda kısa bir bilgi aktarır: “Oradaki erkek kahraman, Reşat’ın büyük dayısının oğludur. Bu sebepten birçok tanıdıklarımız, tefrikanın ilânını gazetede görünce yazanı bizim Reşat zannetmişler. Sık sık telefonla bu hususu sordular. Bilmem bilir misiniz, eşim de o akrabasının Burdur’da başından geçen bir macerasını biraz değiştirerek *Ateş Gecesi* romanında kullanmıştır.” (Sermet Sami Uysal, “Eşlerine Göre Ediblerimiz: Hâdiye Güntekin Bize Reşat Nuri’yi Anlatıyor”, *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1954, kaynak: Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri*, Yeni Matbaa, İstanbul 1957, s. 8)

Milas'ta, genç yaşının verdiği taşkınlıkla başına gelen durumu ciddiye almaz. Burada Kaymakam ve ilçe doktoru Selim Bey'le daha ilk geldiği zamanda kısa sürede yakın arkadaşlık kurar. Kaymakam'ın yardımlarıyla Varvar Dudu adlı bir Ermeni kadının evinde pansiyoner olur. Rum nüfusunun yoğun olduğu klise mahallesinde yaşamaya başlayan Kemal Murat, burada tanıştığı hemen herkes tarafından sevilir. Özellikle mahalledeki Rum kızlarıyla iyi anlaşılan Kemal Murat burada çeşitli gönül eğlenceleri yaşar.

Bir süre sonra Milas'a ziyaretine gelen yaşlı anne ve babası Kemal Murat'ın hayatında önemli değişikliklere zemin hazırlar. Babasının Doktor Selim Bey'le aralarında eskiye dayanan münasebeti ortaya çıkınca Sklavaki ailesi, Milas'ta kaldıkları sürece bu aileyi elinden geldiği kadar iyi ağırlamaya çalışır. Kemal Murat, sürgün olduğu yerde yeni bir aile kazanmanın verdiği heyecanla anne ve babası döndükten sonra da Selim Bey'in evine sık gidip gelmeye başlar. Selim Bey'in iki kızkardeşi ile yaşadığı bu ev Kemal Murat'a çok iyi gelir. Büyük abla ve küçük kardeş Afife zamanla ailenin bir ferdi olarak gördükleri Kemal Murat'ı oldukça severler.

Selim Bey'in küçük kızkardeşine âşık olan Kemal Murat, evil bir kadın olan Afife'ye duygularını açmaktan çekinir. Genç yaşında İzmir'li bir tüccarla evlenen ve çocuğuna rağmen mutluluğu yakalayamayan Afife, zor günler geçirdiği evliliğinde uzun bir süre ailesinin yanında kalmayı tercih eder. Eve sürekli gidip gelmeye başlayan Kemal Murat'la aralarında başlayan arkadaşlıkta ona bir abla muamelesiyle yaklaşır. Bir kaza sonucu ayağı kırılınca Selim Bey'in isteği üzerine iyileşinceye kadar Sklavaki ailesinin evinde dinlenir. Bu sürede Afife kendisine bir nevi hastabakacılık yaparak onunla yakından ilgilenir. Aralarındaki yaş farkına rağmen kendisini Afife'ye iyice kaptıran Kemal Murat, tutkunluk derecesinde ona bağlandığını farkeder. Bir hastalık halini alan bu aşk, zamanla onda herkesin farkedebileceği bir takım duygusal değişikliklere neden olur. En sonunda Selim Bey ve ailesiyle katıldıkları bir köy düğününde Afife'yle başbaşa kalma imkânı bularak ona karşı hissettiklerini anlatır. Duydukları karşısında şaşkınlığa uğrayan Afife, ona sadece dost kalabileceklerini söyleyerek aşkına karşılık vermez.

Meşrutiyet ilan edilince sürgünden kurtulan Kemal Murat, İstanbul'a döner. Afife'ye olan duyguları henüz bitmediği için tekrar Milas'a dönmeyi düşünse de bu durum gerçekleşmez. Hayatını tamamen değiştiren bir takım olaylar zamanla onun Afife'ye duyduğu aşkı da etkiler.

Avrupa'ya eğitim için gönderilen Kemal Murat, uzun bir süre orda yaşar. İstanbul'a tekrar dödüğünde önemli mevkilerde çalışarak maddi durumu oldukça güçlenir. Aşka olan inancı eskisi gibi olmayan Kemal Murat, kadınlarla sadece arzularını karşılamak için beraber olur. Gençliğinde âşık olduğu kadın için çektiği onca acı ise onda sadece bir maceradan ibaret olarak kalır.

Kemal Murat, ailesini Üsküdar'da kaldıkları konaklarında ziyaret ettiği bir gecede Afife'yle karşılaşır. Oğlunu İstanbul'da bir okula getiren Afife, burada olduğu süre içinde aileyi ziyaret etmek istediğini söylese de asıl niyeti sonradan ortaya çıkar. Kemal Murat'ın annesi Afife'yi birkaç gün konakata misafir eder. Afife, Kemal Murat'la konuşmak için fırsat bularak ona karşı gerçek duygularını anlatır ve İstanbul'a aslında onu görmek için geldiğini söyler. Milas'ta sevmeye başladığı bu adama olan hislerini o zamanlar saklamak zorunda kaldığı için pişmanlık duyar. Kemal Murat'ın İstanbul'a döndükten sonra onu bir daha göremeyeceği düşüncesiyle acılar çektiğini gören ablası, Afife'ye onun öldüğü yalanını söyler. Buna rağmen Kemal Murat'ı unutamayan Afife'ye en sonunda gerçekleri söyleyerek onun İstanbul'a gitmesine izin verir. Kemal Murat, kendisi için bir zamanlar ulaşılmaz olan ve büyük bir aşkla sevdiği Afife'yi artık yaşlı bulduğu gibi ona karşı hissettiği derin duyguları tekrar yakalayamaz. Afife'nin İstanbul'dan ayrılacağı son gecede sevişirlerse de bu sevişme Kemal Murat için tensel bir ihtiyacın giderilmesinden başka anlam taşımaz.¹⁶⁹

Ateş Gecesi'nde Eğlence Görünümleri

Kemal Murat, sürgün için gönderildiği Milas'taki hayatından memnundur. Burada kısa sürede sevilir ve değişik çevrelerden arkadaşlar edinir. Varvar Dudu, pansiyonunda bazı gecelerde müzik eşliğinde ziyafet eğlenceleri düzenler. Kemal Murat için bu yemek günleri, yardıma gelen Ermeni kızlarla daha rahat flört etmek için bir fırsat olur. Kısa aşk maceraları ile geçen günlerinin akşamlarında ise klise mahallesi civarında kaldığı pansiyonundan, gece geç vakitlerde arka sokaklardaki insanların bir karnaval şenliği gibi sokaklara dökülerek aralarında eğlenmelerini izler.

¹⁶⁹ Asiltürl, age, ss. 68-69

Afife'yi ilk defa klise mahallesinde yapılan bir ateş yortusu eğlencesinde görür. Daha sonra aile dostu olduklarını öğrendiği Afife'nin abisi Doktor Selim Bey'in evine sık sık gidip gelmeye başlar. Bu ziyaretler, Afife'ye büyük bir aşkla tutulması için yeterli olur. Selim Bey ve kızkardeşleri Kemal Murat'ı aileden biri olarak görür ve gittikleri davetlere, düğünlere onu da götürürler. Afife'ye olan aşkını uzun bir süre içinde saklar ve en sonunda dağ evinde gittikleri bir düğünde beraber etrafı gezerken ona duyduğu aşkı itiraf eder fakat karşılık görmez.

Kemal Murat, sürgünden sonra İstanbul'a döner ve hayatı olumlu yönde ilerleyerek önemli mevkilere gelir. Hafızasında bir gençlik aşkı olarak kalan Afife ile yıllar sonra tekrar görüşür. İstanbul'a sözde oğlunu yatılı bir okula vermek için gelen Afife, kısa bir süre Kemal Murat'ın Üsküdar'da yaşayan abisi ve annesinin konağında ağırlanır. Bir gece Kemal Murat'la baş başa kaldığı bir zamanda ona geç de olsa aşkını itiraf eder. Yıllar önce aşık olduğu bu kadının aynı aşkla ona bağlanması Kemal Murat'ı mutlu etse de fazla bir etki yaratmaz. Avrupa'da kaldığı süre içinde değişik eğlence ve zevk ortamlarında bulunan Kemal Murat için Afife de artık diğer kadınlar gibidir. Afife bir zamanlar onun için ölmeyi bile düşünen Kemal Murat'tan beklediği ilgiyi bulamayınca İstanbul'dan ayrılmaya karar verir. Afife'nin son gecesinde ailece Kısıklı sokaklarında kurulan bir eğlence yerine giderler. Buradaki coşku, eğlence ve müzik Kemal Murat'a klise mahallesi akşamlarını hatırlatır.

Değirmen'de¹⁷⁰ Sarıpınar kazasında yaşanan sözde zelzelenin yol açtığı gelişmeler ironik bir bakış açısıyla anlatılır. Kaymakam Halil Hilmi Efendi, mutasarrıf Hâmit Bey, Doktor Arif Bey, jandarma kumandanı Niyazi Efendi olayın ana kahramanlarıdır. Kasabanın ileri gelenlerinden Ömer Bey'in çiftliğinde bir gece eğlencesi sırasında Sarıpınar ilçesinin bürokrat kesiminden de bazı isimler vardır. Gecenin ilerleyen saatlerinde tam da eğlencenin kızıştığı bir zamanda ne olduğu anlaşılamayan hafif bir sarsıntı hissedilir. Zelezele olduğu paniğiyle ortalık karşır ve herkes canını kurtarmak için kendi derdine düşer. Niyazi Efendi, mutasarrıflığa telgraf çekerek Sarıpınar'da meydana gelen zelden bahseder. İlçede İstanbul'daki bir gazetenin muhbirliğini yürüten Rıfat Bey, olamayan depremi abartılı bir şekilde gazetesine

¹⁷⁰ Reşat Nuri Güntekin, *Değirmen*, Semih Lûtfi Kit., İstanbul 1944 (Bu nüsha, romanın ilk baskısıdır.)

taşıır. Kısa zamanda yayılan uydurma zelzele haberleri Sarıpınar memurlarının başına olmadık işler açar.

Olay gecesinde yaralanan Halil Hilmi Efendi, geçmiş olsuna gelenlerden dolayı olup bitenlerden habersizdir. Zelzele haberlerinin İstanbul basınına yansması sonucunda başlatılan yardım çalışmaları haberini öğrendiğinde paniğe kapılan Halil Hilmi Efendi, içine düştükleri bu durumdan kurtulma yolları arar. Mutasarrıflığa çekilen ikinci bir telgrafta ilçedeki zararın çok olmadığını söylemelerine rağmen ilçe için başlatılan çalışmaları önleyemezler. Saray, zelzele mağdurlarına ödenmek üzere para ve yardım heyetleri gönderir. Oysa ortada zelzeleden zarar gören kimse olmadığı için gelen yardım heyetleri ilçeyi gezmekle günlerini geçirir.

Şehzadenin olayı yerinde incelemek üzere Sarıpınar'a geleceği haber alınınca ilçede bir takım çalışmalar başlatılır. Halil Hilmi Efendi, ilçedeki yönetici arkadaşlarıyla beraber çözüm bularak aslında bir harabeden farksız olan ilçeye zelzele süsü vermeye karar verirler. Sarıpınar'da yıkılmak üzere olan binalar yanına birkaç evi para kaşılığında yıktırarak aileleri çadırlara yerleştirmeleri sonucunda çalışmalar tamamlanır. Kısa bir süre sonra yabancı gazetecilerle ziyarete gelen şehzade, gördüğü manzara karşısında oldukça etkilenir. Ayrıca Sarıpınar idarecilerini vefakâr çalışmalarından dolayı ödüllendirerek İstanbul'a döner.¹⁷¹

Değirmen'de Eğlence Görünümleri

Sarıpınar'da görevli olan memurların ve ileri gelen isimlerin hemen hepsi keyiflerine düşkün ve eğlenceye meraklı insanlardır. Başlarına gelen bu talihsiz olay da bir eğlence gecesinde gerçekleşir. Ömer Bey, çiftliğinde bir gece eğlencesi düzenler. Müzik, içki ve dansöz eşliğinde eğlendikleri bu gecede zelzele oldu sanısı ile ortalık karışır. Sarıpınar'da asıl eğlence bundan sonra başlar. Zaman içinde saraya kadar giden zelzele haberi, Sarıpınar memurlarının başına olmadık işler açar. Devlet tarafından Sarıpınar'a yardım ekipleri gönderilir. Başlarına gelen bu durumdan nasıl kurtulacaklarını bilmeyen Kaymakam Halil Hilmi Efendi ve arkadaşları zelzele oyununu sonuna kadar devam ettirirler. Bu süre zarfı içinde eğlenceden vazgeçmez, fırsat buldukça yardım heyetine gece eğlenceleri, kır eğlenceleri düzenlerler.

¹⁷¹ Asiltürk, age, s. 71

Miskinler Tekkesi'nde¹⁷² konaklarda büyüyen bir çocuğun yetişkinlik yıllarında dilencilığe uzanan hayatı anlatılır. Adı belirtilmeyen kahramanımız, Kocabaş Şemsettin Molla'nın torunudur. Konaklarında çıkan bir yangın nedeniyle ailece daha eski bir konağa taşınırlar. Kahramanımız burada komşu konakta yaşayan Mesut Paşa'nın kızı Mesrure'ye âşık olur. Görüşmeden sevdiği bu kız için ud dersleri almaya başlar. Tahsile meraklı olmayan kahraman, sırf güzel yazı yazmayı bildiği için rüştiyeyi tamamlar ve Evkâf İdaresi'nde memur olur.

Meşrutiyet ilanından sonra aile bireyleri farklı yerlere savrulur ve konak dağılır. Bir süre sonra çalıştığı yerden ayrılır. Burada tanıştığı Talat adındaki arkadaşının teşvikiyle Zeynep Hanım Konağı'ndaki Darülfünun'a devam eder. Bir süre sonra sadece dinleyici konumunda olduğu bir takım siyasî meseleler yüzünden sürgüne gönderilir. Üç yıla yakın sürgün günlerinde muska yazarak geçimini sağlar. Daha sonra İstanbul'a gelir ve Sirkeci'de bir otele yerleşir. Talat, arkadaşına özel Nur-i İrfan mektebinde yazı hocalığı bulur. Kahramanımız, Birinci Dünya Savaşı esnasında okula yatılı olarak getirilen şehit çocukları için halktan yardım toplamakla görevlendirilir ve kendi deyimiyle ilk dilencilik alıştırmalarına burada başlamış olur.

Girdiği hiçbir işe kendini veremeyen kahraman, seferberlikte askere yazılıp cepheye gider. Askerlik günlerinde bir kazada sağ elini kaybeder ve sonrasında sefil günler geçirir. Önce Konya ve ardından İzmir' gelerek bir süre burada kalır. İzmir'de dolaştığı sokaklarda sağda solda dilenenleri görerek kolay yoldan yaşamanın yollarını öğrenir ve dilencilığe başlar. Eline belli bir miktar geçince de kendisine Tamaşalık mahallesinde bir oda tutar. Burada tanıştığı Mesule Kalfa adındaki Arap bir kadını ve küçük İsmail'i durumlarına acıdığı için kendi himayesi altına alır. Kazançları iyi gittiği için bu sefil mahallede itibarı her geçen gün artmaktadır. İsmail kendi babası gibi sevdiği kahramanı, dilencilikle geçimini sağladığını biraz büyüyünce öğrenir. Küçük çocuğun bu durumu kabullenemediği için sızlanmaları yüzünden kahramanımız onu okuldan alır ve kısa bir zaman sona hep beraber İstanbul'a giderler.

Süleymaniye'de bir ev kiralayan kahramanımız, arkadaşı Talat'ın yardımlarıyla İsmail'i İstanbul'da bir yatılı okula verir. Rahat dilencilik yapabilmek için İsmail'i evden

¹⁷² Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1946 (Bu nüsha, romanın ilk baskısıdır.)

uzaklaştırmanın en güzel yolunu bulduğuna inanır ve bir süre dinlendikten sonra tekrar işe çıkmaya başlar. Talat, arkadaşının dilencilikle hayatını sürdürdüğünü öğrenince başlarda bu durumu yadırgar ve bir süre onunla görüşmemem kararı alır. Ne var ki memuriyetle aile geçindirmenin zor olması üzerine kısa bir zaman sonra arkadaşından borç para istemeye başlayan Talat, artık Süleymaniye'deki evin en sıralı misafiri olur. İsmail'in yokluğuna alışamayan Mesule Kalfa eve gidip gelmeye başlayan Talat Bey'den küçük çocukla görüştürmesi için okula götürmesini ister. Bir süre kahramanımızdan gizli bir şekilde İsmail'le görüşmeye devam ettiyse de İsmail'in okuldaki başarılarında dolayı Bursa'ya nakledilmesinden sonra onu bir daha göremez. Bursa'dan sonra Avrupa'ya eğitim için giden İsmail, mimarlık tahsilini tamamalar ve yurda dönünce önemli mevkilerde çalışır. Kahramanımız İsmail'i görmekten artık umudunu kestiye de Mesule Kalfa bir gün İsmail'in geleceği ümidiyle yaşar. Ne var ki yıllar sonra İsmail kendisini himaye eden kahramanımızı ziyaret için eşiyile birlikte İstanbul'a döner.¹⁷³

Miskinler Tekkesi'nde Eğlence Görünümleri

Çocukluğu konaklarda geçen roman kahramanı o günlerini refah ve eğlence içinde geçirir. Ailesi ve kalabalık akraba bireyleri arasında mutludur. Bir ara âşık olduğu kız için güzel ut çalan bir akrabalarından müzik dersleri alır ve ut çalmayı öğrenir. Müzik dersleri dışında hüsnühat ile ilgilenir. Diğer çocukların oynadığı oyunlara karşı pek ilgisi yoktur. Dışarda oynanan türlü türlü oyunları uzaktan izlemekle yetinir. Küçüklüğünde oynadığı tek oyun, dilencilik oyunudur.

Küçükken oynadığı bu oyun ileriki yıllarında ona büyük kâr sağlar. Hayatını dilencilikle kazanmaya başlar. Bu durumdan hiçbir zaman şikâyetçi değildir. Aksine yaptığı bu işi bir meslek olarak görür ve mesleğini geliştirme yolları arar. İzmir'de başladığı dilencilik hayatına daha sonra İstanbul'da devam eder. İzmir'de bulunduğu sürede kaldığı yerlerde yapılan değişik

¹⁷³ Asiltürk, age, s. 73

Tanpınar, *Miskinler Tekkesi* romanının kahramanını "sinik, dilenciliği için kendisine mazeretler arayan" biri olarak değerlendirir ve yazarın bu tipi yaratışındaki başarıya dikkat çeker: "Bu romanda şantaj yapan hasta dilenciği hatırlayın. Bence bu tip, Türk hikâyesinin şimdiki kadar yarattığı insanların en kudretlilerinden biridir." (Ahmet Hamdi Tanpınar, "Reşat Nuri ve Eserleri", *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1957, nr. 11673, kaynak: Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., İstanbul 2005, s. 461)

eğlencelere tanık olur. İstanbul'a döndüğünde, İsmail'i yatılı okula verir. Ara sıra fırsat buldukça ziyaretine giderek onu sinemaya götürür. İstanbul'da kurduğu düzeninden ve dilencilik kazançlarından memnundur. Gün boyunca gezdiği sokaklarda ve yaşadığı mahallede çeşit çeşit eğlencelere tanık olur.

Kan Davası¹⁷⁴ kitap olarak Reşat Nuri'nin ölümünden sonra yayımlanan romanlarından. Tezli roman havası taşıyan ve Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde geçen eserde Yukarı Sazan ve Aşağı Sazan köyleri arasındaki kan davasından yola çıkılarak memlekette yapılması gerekenler anlatılır. Roman kahramanı Ömer'in Bozova ilçesine ilk gelişi askrelik zamanına dayanır. Ailesini küçük yaşında kaybettikten sonra yatılı okullarda yetişen roman kahramanı, muallim mektebini bitirdikten sonra bir süreliğine öğretmenlik yapar. İstiklal Savaşı sırasında öğretmenliği bırakarak askerliğe alınır. Bu dönemde doğu vilayetlerinden asker topladıkları bir tren yolculuğu esnasında Bozova tren istasyonunda mola verirler. Burada tesadüfen tanıştığı ve adını öğrenemediği kimsesiz bir kız çocuğu Ömer'i derinden etkiler. Ardından geçen onca zaman Ömer'e bu ilçe ve kız çocuğunu unutturamaz.

Yıllar sonra Cumhuriyet yıllarında doğu vilayetlerinde bir asker olarak çeşitli görevlerde bulunur. Terhisten sonra trenle geçtikleri Bozova ilçesinde durmalarıyla Ömer, yıllar önce burada tanıştığı küçük kızını bulma ümidiyle etrafı dolaşmaya başlar. Etrafı gezintiye çıktığı sırada mühendis olan eski bir arkadaşına rastlar. Murat Bey, yıllardır görmediği Ömer'i birkaç gün Bozova'da kendi evinde misafir eder. Kendisiyle beraber yaşayan Ferhat adında genç bir ziraatçi memuru ile birlikte Ömer'i Bozova'ya yerleşmesi için ikna ederler. Terhisten sonra ne yapacağına dair ciddi bir planı olmayan Ömer, bir süre burada yaşamaya razı olur.

Ömer, arkadaşı Murat Bey'i iş yerinde ziyaret ettiği bir günde vilayet binasındaki Adliye'de toplanan kalabalığı merak ederek, mahkeme salonuna girmeye karar verir. Takip ettiği mahkemede bir kan davası olayına şahitlik eder. Bozova ilçesine bağlı Yukarı Sazan ve Aşağı Sazan köyleri arasında yıllardır süren düşmanlığı etraftan öğrenir. Bu iki köy ahalisi, ötekinin başına gelen felakete sevinecek derecede birbirine düşmandır. Eski bir asker olan

¹⁷⁴ Reşat Nuri Güntekin, *Kan Davası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1960 (Bu, kitabın ilk baskısıdır ve araştırmadaki alıntılar bu baskıdandır. *Kan Davası*'nin basım yılı genellikle yanlış şekilde 1962 olarak kayıtlara geçmiştir, doğrusu 1960'tır. Tefrika yılı ise 1955'tir.)

Ömer, öncelikle bu düşmanlığın ortadan kaldırmak için arkadaşı Murat Bey ve Fehat'la bir takım planlar yapar. Ardından üç arkadaş devletin bile ayak basmadığı bu köylere gitme kararı alarak yola çıkarlar.

Burada karşılaştıkları bu sefil ve unutulmuş insanlar için mücadele verirler. Yukarı Sazan'da karşılaştığı eski bir okul binasını gören Ömer, buraya öğretmenliğini isteyerek okulun onarılması için uğraşır. Öğretmenlik yaparken bazı köy gerçeklerini de yakından tanır. Özellikle kış aylarında kıtlık ve açlık baş gösterir, sel baskınları görülür, köyden köye ulaşım imkânları ortadan kalkar. Ömer, bu köyler için fedakârca çalışmalar yapar. Araçlara saldırıp eşkıyalık yapan serseri çocukları okula yazdırarak eğitir, köylülerin hayatlarının kolaylaşması için çaba gösterir, köye doktor ve ebe getirilmesine önayak olur. Kendisi de bir süre sonra onlardan biri haline gelir, orada tanıştığı öğretmen Esmâ'yla evlenir, Yukarı Sazan'a yerleşirler. Ömer'in hayatı yazarın başka romanlarında da uyguladığı geriye dönüş tekniğiyle anlatılır.¹⁷⁵

Kan Davası'nda Eğlence Görünümleri

Romanda Ömer'in askerlik yıllarına dair anıları geriye dönüşlerle anlatılır. Bir asker treniyle geçtikleri vilayetten asker almak için Bozova istasyonuna gelirler. Lokomotifin bozulması sebebiyle Ömer etrafı dolaşmaya çıkar. O gün bayram günü olması sebebiyle istasyonun arka tarafında kurulan bir eğlence şenliğine denk gelir. Etrafta eğlenen çocukları, müzik eşliğinde hora tepen insanları oturduğu kahveden uzun uzun seyreder. Burada kimsesiz bir kız çocuğu ile tanışarak beraber şenlik yerinde eğlenir. İsmi bile bilmediği bu çocuk, onda babalık duygusu uyandırır. Daha sonra yüzünü unutmamak için resmini çizdiği bu kız çocuğunu Bozova'ya ikinci gelişinde arasa da bulamaz.

Askerliği biten Ömer trenle yine Bozova'ya gelir. Burada eski bir arkadaşı olan mühendis Murat Bey'e rastlar. Murat Bey, Ömer'i kendi evinde misafir eder. Ömer burada Ferhat ile tanışır. Ferhat, Murat Bey'in yakın arkadaşıdır ve güzel ut çalar. Beraber güzel bir yemek

¹⁷⁵ Asiltürk, age, ss. 75-76

yerler, Murat Bey'in isteği üzerine Ferhat ut çalar. Gecenin ilerleyen saatlerinde Bozova'nın modern gece hayatını Ömer'e gösterme bahanesiyle eğlenmeye giderler.

Murat Bey'in ısrarları ile Ömer, Bozova'ya yerleşir. Yukarı Sazan ve Aşağı Sazan köyleri için beraber mücadele verirler. Ömer iki köy arasında yaptığı tetkikler süresince köy kahvelerinde yapılan eğlenceleri yakından görür. Yukarı Sazan köyünde Murat Bey'le çıktıkları bir dolaşma esnasında Fettah ve Zeynep adında bir çiftle tanışır. Zeynep, Marmaris'li Giritli bir ailenin kızıdır ve moderndir. Fettah, onları Yüzbaşı Ukkaş Efendi ve kızı Ayşe ile tanıştır. Bu aile müzikle yakından ilgili olup yenilikçi fikirlere sahiptir. Kendi hallerine terk edilmiş Aşağı Sazan ve Yukarı Sazan köyleri uzun süren çabalarla olumlu sonuçlar verir. Kan davası meselesi hallolunca eğlenceye düşkün bir adam olan Murat Bey, iş için Bozova'da bulunan bir arkadaş grubuna Yukarı Sazan'da bir haftalık kamp eğlencesi düzenler.

Kavak Yelleri¹⁷⁶ memlekete hizmet düşüncesiyle Anadolu'nun bir ilçesinde hükümet doktorluğu yapan Sabri Bey'in romanıdır. Sabri Bey, görev için gittiği ilçede kısa sürede halkın ve esnafın sevgisini kazanır. Hacı Müslim'e ait eczane, ilçedeki belli başlı isimlerin bir nevi toplanma yeridir. Buranın en hatırlı kişisi olan İsa Bey, Cumhuriyet'le beraber siyasi itibarını yitiren fakat ilçedeki uzun yıllarından dolayı hatırı sayılan bir doktordur. Başlarda Sabri Bey'e küçümseyici davranışlarla onu dışlamaya çalıştıysa da Müslim Bey'in zaman içinde taraf değiştirmesiyle durum değişir. Hacı Müslim kısa bir süre içinde özel hastalarını Sabri Bey'e de göndermeye başlar ve bu durum Sabri Bey'in buradaki çevresinin artmasına neden olur. Anadolu'nun yerli halkı, esnafı, memurları romanda geniş olarak yer alır. Vicdan sahibi bir adam olan doktor, köylüleri ve yoksulları parasız tedavi eder. Hacı Müslim'in itibarını kazanan Sabri Bey, hayattaki tek kızı olan Celile'nin tedavisi için Dereboyu'ndaki eve çağırılır. İlk görüşte âşık olduğu Celile'ye kimsesizliği yüzünden günden güne bağlanır. Hacı Müslim'in maddi varlığına ortak olabilmek için kızına talip olanların sayısı çok olmasına rağmen Sabri Bey, kendisini çok seven Müftü Efendi'nin yardımlarıyla Celile'yle evlenir. Böylelikle ilçedeki itibarı Hacı Müslim'e damat olmakla daha çok artar.

¹⁷⁶ Reşat Nuri Güntekin, *Kavak Yelleri*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1979 (Romanın ilk baskısı 1961 tarihlidir.)

Kendi halinde bir kadın olan Celile, eşinin mesleği gereği yaptığı fazla mesailere hiçbir zaman alışmasa da evliliklerinde bir sorun çıkarmaz. Yıllar sonra Sabri Bey'in Celile'yle mutlu giden evliliğinden dünya gelen Cemile adında bir kızları olur. Ne var ki kısa bir süre sonra kalp rahatsızlığı yüzünden Hacı Müslim'i ve ardından yakalandığı bir hastalıktan kurtulamayan Celile'nin vefaati ilçeyi yasa boğar. İlçe ve civar köyler, kendilerine birçok iyilikleri dokunan Sabri Bey'i karısının cenaze gününde yalnız bırakmaz. Kızı Cemile ise annesini ölümüne şahit olmasın diye uzak bir akrabalarının çiftliğine gönderilir. Karısının ölümünden sonra yıllarca ilçede yaşamaya devam eden Sabri Bey, evlilik çağına gelmiş Cemile'nin kendisinin rıza göstermediği bir evlilik yapması üzerine İstanbul'a dönmeye karar verir.

Talebelik yıllarında en iyi arkadaşı olan Emin Hulûsi'yle o zamanlar imkânsızlık yüzünden tadını çıkaramadıkları İstanbul'da şimdi doyasıya gezebilme hayalleri kurduysa da arkadaşını ziyaret için gittiği Heybeliada'da onun öldüğünü öğrenir. Bu durum karşısında oldukça üzülen Sabri Bey, bir süre burda kaldıktan sonra Beyoğlu'nda bir otele yerleşir. Otelin garsonlarından Koço adındaki bir adamdan eğlence mekânları hakkında aldığı bilgilerle kendisine bir program hazırlar. Roman kahramanı, gençliğinde yaşayamadığı zevkler peşinde, başında yeni esmeye başlayan kavak yelleriyle İstanbul'un tadını çıkarır. Kendisi için ilçeden gönderilen mektupları açmaya bile teşebbüs etmeyerek orayı tamamen unutmaya çalışır. Bir süre sonra İstanbul'da eski okul arkadaşlarından Ali Osman ve Sabri ile karşılaşmaları hayatını daha da renklendirir. Otelden sonra Ali Osman'ın çalıştığı hastaneye yerleşir. Burada Perihan adında genç bir kıza ilerleyen yaşına rağmen ilgi duymaya başlar. Arkadaşı Sabri'nin eğlenceye düşkün bir adam olması sebebiyle bir takım çapkınlıklar peşine düşerler. Ne var ki arkadaşının hastanesine yaşadığı ilçeden tedavi için gelen birkaç tanıdığın kendisi için geldiğini ve bütün ilçenin onu geri döndürmek için yaptıklarını öğrenen Sabri Bey, onlarla beraber ait olduğunu düşündüğü yere dönerek hayatının sonuna kadar burada yaşar.¹⁷⁷

Kavak Yelleri'nde Eğlence Görünümleri

Görevi gereği uzun yıllar Anadolu'da bulunan Sabri Bey, çevresi tarafından hatırı sayılır bir kişidir. Cumhuriyet döneminde geçen romanda, Anadolu eğlence hayatıyla ilgili bilgiler

¹⁷⁷ Asiltürk, age, ss. 76-77

vardır. Sabri Bey yaşadığı yerdeki kaymakam, belediye, parti reisleri ile iyi anlaşır. Vilayetteki Yeni İstasyon parkı, çocuk bahçesi, gazinolar kasaba halkının gittiği başlıca eğlence mekânlarıdır. Bunun dışında burada her yıl Cumhuriyet baloları tertip edilir. Kasaba halkı balo gecelerine özenle hazırlanır. Gece; salon oyunları, dans vb. eğlenceler içinde geç saatlere kadar devam eder.

Sabri Bey, uzun yıllar kaldığı bu vilayette Cumhuriyet'ten sonra geliştirilen ve yeni açılan mekânlardan bahseder. Modern Palas, Belediye Gazinosu, Baba'nın Lokantası gibi yerler romanda geçen başlıca eğlence mekânlarıdır. Bunların dışında Sabri Bey, kasabaya ilk geldiği zamanlarda evlerde düzenlenen içki âlemlerindeki eğlencelerde de bulunur. Talebeliğini İstanbul'da geçiren roman kahramanı, ara sıra İstanbul'da arkadaşlarıyla gittiği eğlence yerlerini hatırlar. Vilayetteki eğlence yerleri kasabadakilerden farklı olduğu gibi, İstanbul eğlence yerleri de tabii ki Anadolu vilayetlerinden farklıdır.

Karısının ölümünden sonra İstanbul'a gelen Sabri Bey, arkadaşı Emin Hulûsi'nin öldüğünü öğrenince bir otele yerleşir. Otelin garsonu Koço'dan İstanbul'daki yeni eğlence mekânları hakkında bilgiler edinir. Arkadaşına karşı son görevini yerine getirdikten sonra, yirmi beş yıldır özlemini çektiği İstanbulla hasret gidermek için kendisine bir şehir turu programı hazırlar. Müzeler, sinema, çalgılı gazino, Beyoğlu'ndaki eğlence mekânları gibi yerleri gezer.

İstanbul'da bulunduğu süre içinde eski okul arkadaşları ile karşılaşır. Ali Osman adındaki bir arkadaşının hastaneye dönüştürdüğü eski bir konakta uzun bir süre yatılı olarak misafir olur. Zaman içinde hastanedeki hayatına iyice alışır. Hastalarla arkadaşlık kurar, onların ara sıra düzenledikleri tavla ve iskambil oyunlarını izler. Buraya stajyerlik için gelen Perihan adındaki genç bir kıza karşı ilgi duyar. Karşılaştığı bir diğer arkadaşı Sabri'dir. Musiki ve tiyatroya ilgisi olan bu arkadaşı ile beraber Beyoğlu mekânlarında eğlenceli zaman geçirirler. Sabri ilerlemiş yaşına rağmen çapkınlık yapmayı seven ve keyfine düşkün bir adamdır. Zamanla Sabri hastaneye de gidip gelemeye başlar. Perihan'ın Ayperi adındaki bir arkadaşı ile önceden tanışıklığı bir konuşma esnasında ortaya çıkınca da arkadaşlıklarına dört kişi olarak devam ederler. Bir gün Ayperi ile Perihan'ın Yalova Oteli Gazinosunda verilecek bir baloya gideceklerini duyarlar ve bu durumu fırsata çevirme düşüncesiyle onlarla beraber giderler.

Baloda bütün gece kızlarla dans etmenin hayalini kurduysalar da bu emellerine ulaşamazlar. Çünkü kızlar bütün geceyi yolda tanıştıkları İzmirli genç tacirlerle geçirir ve onlarla dans eder.

Son Sığınak¹⁷⁸ ismiyle müsemma diyebileceğimiz şekilde yazarın kitap olarak yayımlanan son romanıdır ve bir grup tiyatro tutkununun gezici kumpanya kurarak Anadolu'da turneye çıkmasını anlatır. Başkahraman Süleyman, İstanbullu bir ailenin çocuğudur. Çocukluk yıllarında kardeşleriyle beraber köşkerinin bahçesinde kendi hazırladıkları dekorlarla oynadıkları tiyatro oyunları roman kahramanının en büyük eğlencesidir. Galatasaray'da eğitimini tamamladıktan sonra tahsil için Paris'e gider. Gençlik döneminde iki yıl kadar Paris'te bulunur ve burada tiyatroya olan ilgisi daha çok artar. Birinci Dünya Savaşı çıkınca tahsilini yarım bırakarak yurda döner. Burada İngilizler'e esir düşer ve Mısır'a gönderilir. Zekazik kampında Süleyman'ı ayakta tutan tek şey birkaç arkadaşıyla kurdukları tiyatro kumpanyası olur. Esirden sonra İstanbul'a dönen Süleyman'ın ailesi ve evi çoktan dağılmıştır. İstanbul'da kimsesi olmadığı için Kuledibi'nde bir pansiyonda kalır ve bir şirkette kâtiplik yapar. İş için gittiği Diyarbakır'dan dönüş sırasında trenin bir vilayette uzun bir mola vermesi sonucunda Süleyman, hayatını değiştirecek bazı insanlarla tanışır.

Trenin kış şartları yüzünden yoluna devam edemeyeceğini öğrenen yolcular kendilerini istasyon yakınlarındaki bir kahveye atarlar. Bir süre sonra buraya yakın bir Halkevi'nde yapılan düğüne davet edilince büyük bir sevinçle düğüne katılırlar. Süleyman, burada eski kamp arkadaşı Azmi ve gençlik yıllarında birkaç defa bazı eğlence mekânlarında denk geldiği Servet Bey adında bir mirasyediye rastlar. Düğünden sonra Halkevi reisi ve Hoca'nın ısrarlarıyla yolcular geceyi burada geçirirler. Azmi, yıllar sonra karşılaştığı arkadaşıyla hasret giderirken orada bulunanlara yaptıkları kamp tiyatrosundan bahseder. Ardından herkesin tiyatroyla ilgili hikâyeleri dinlenir ve gecenin sonunda Servet Bey'in fikri üzerine bir tiyatro grubu kurmaya karar verirler.

İstanbul'a döndükten birkaç ay sonra, tiyatro kurma fikrini unuttuklarını sandığı arkadaşları, Süleyman'ı Kuledibi'ndeki pansiyonunda ziyaret eder. Kısa sürede tiyatro için gerekli hazırlıklar tamamlanır ve Servet Bey'in babasının eski konağında "Yeni Tiyatro"

¹⁷⁸ Reşat Nuri Güntekin, *Son Sığınak*, İnkılâp Kitabevi., İstanbul 1961 (Bu nüsha, romanın ilk baskısıdır.)

kurulur. Bir süre çeşitli imtihan ve mülakatlarla geçen yoğun çalışmalarla kumpanyanın gerekli kadrosu kurulur. Aralarında kadın-erkek yaklaşık yirmi kişilik bir gruptan oluşan tiyatrocular, hazırladıkları piyeslerle Anadolu turneleri için yola çıkarlar.

İlk gösterileri için gemi yolculuğu ile Karadeniz'e, oradan Erzurum, Kars, Van gibi çeşitli bölgelere giderler. Servet Bey'in geniş çevresinden dolayı gittikleri yerlerde ilgi görmeleri bir süre işlerini kolaylaştırır. Ne var ki bir takım aile meseleleri yüzünden İstanbul'a dönmek zorunda kalan Servet Bey, bir süre sonra aralarına katılamayacağını duyurur. Süleyman, kumpanyanın daha çok mali işlerinden sorumlu iken, Servet Bey gittikten sonra bütün sorumluluğu üstlenmek zorunda kalır. Böylelikle ümitsizliğe düşen tiyatro grubunu tekrar ayaklandırır ve onların kumpanyaya daha çok sarılmalarını sağlar.

Turneye çıktıkları Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde yaz kış demeden binbir zorluğa göğüs gererek tiyatroya olan aşklarını diri tutmaya çalışırlar. Tiyatro sadece Süleyman için değil, ötekiler için de adeta hayatta bulabilecekleri son sığınaktır. Gezdikleri birçok vilayette karşılaştıkları bir takım tulûat gösterilerine rastlamaları sonucunda "Yeni Tiyatro" dan vageçerek tulûatçılığa başlarlar. Bir süre gösterilerine bu şekilde devam eden grup, verdikleri mücadelelerle kumpanyalarını ayakata tutmaya çalışır. Ne var ki bir süre sonra başlayan maddi sıkıntılar ve grup sayısındaki azalmalar yüzünden ayrılmak zorunda kalırlar. Katıldıkları bir davet gecesi kumpanya oyuncularının beraber geçirdikleri son gece olur.¹⁷⁹

Son Sığınak'ta Eğlence Görünümleri

Roman, başkahraman Süleyman'ın bir tren yolculuğu esnasında tiyatro grubunu kurduğu arkadaşlarıyla ilk tanışmalarını anlatarak başlar. Kompartımanda, Anadolu turnesinden dönen Ayseven adında (asıl adı Makbule) şarkıcı bir kadın vardır. Makbule, çalçene ve erkeklere karşı serbest bir kadındır. Trende çıkan bir arıza sonucu yolcular bütün geceyi istasyona yakın bir kahvede geçirirler. O gece, bu civarlarda bulunan bir halkevinde genç bir subayın düğünü vardır. Tren yolcuları, Halkevi Reisi tarafından düğüne davet edilerek orada bir parça eğlenirler. Makbule, istek üzere düğünde şarkı söyler.

¹⁷⁹ Asiltürk, age, s. 81

Süleyman o gece, Beyoğlu Pariziyana eğlencelerinden tanıdığı bir generale ve Mısır'da bulunduğu zamanlarda kurdukları bir kamp tiyatrosu arkadaşı olan Azmi'ye denk gelir. Azmi ordakilere Zekazik kampına ait tiyatro hikâyelerini anlatmaya başlar. Tiyatro hakkında konuşulanlar o gece orda bulunan Servet Bey ve Hoca'ya aralarında orta oyunu oynama fikrini verir. Hep beraber oyun için hazırlık yaparak Kanlı Nigâr'ı oynarlar. Geçmişte herkesin tiyatro ile ilgili anılarını anlatması ve oynanan oyun sonrasında kendini iyice tiyatroya kaptıran Servet Bey, orada bulunanlara bir tiyatro grubu kurmayı teklif eder. Kısa zamanda tiyatro için gereken hazırlıklar (piyesler, oyuncular vb.) tamamlanır ve büyük bir coşku içinde Anadolu turnelerine başlarlar.

Anadolu'da değişik piyeslerle birçok vilayette oyunlar oynanır. Büyük bir aşkla sığındıkları tiyatro grubunu ayakta tutmak için herkes mücadele verir. Gerektiğinde hokkabazlık, şarkı, tulûat gösterileri, bale vb. eğlencelere başvururlar. Anadolu vilayetlerini gezdikleri sürece buraya gösteri için gelen operet ve tiyatro gruplarına rastlarlar. Zaman içinde başlayan bir takım maddi sıkıntılar yüzünden istemedikleri takdirde tiyatro kumpanyasını dağıtmak zorunda kalırlar.

2. Romanların Eğlence Yönünden İncelenmesi

2. 1. Eğlence Biçimleri

2. 1. 1. Müzik

Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* ve *Gökyüzü* romanları dışında hemen her romanında müzikle ilgili kısımlara yer verdiği görülür. Batılılaşma süreci içinde müzik zevkinin değişmesi, alafanga müziğe olan ilgiyi artırır. Geleneksel değerlere bağlı bir yazar olan Güntekin, romanlarında alafanga müziğe değinse de birkaç romanı dışında bu müzikle ilgili geniş bilgiler vermez. Romanlarında Anadolu'yu anlatan yazarın yarattığı kahramanlar daha çok alaturka müzik ve enstrümanlarıyla ilgilenir.

Yazarın ilk romanı olarak bilinen *Harabelerin Çiçeği*'nde müzik ile ilgili kavramlar yok denecek kadar azdır. Roman, başkahraman Süleyman Kemal'in bir facia sonucu hayatının nasıl değiştiğini anlatır. Göz doktoru olduktan sonra bir süreliğine Mudanya'ya yerleşen Süleyman Kemal, Maryanti adında kör bir kızla tanışır ve onu tedavi eder. Tedavi süresince Bursa'da bir otelde uzun süre beraber kalırlar. Romanda "Splândit" olarak adı geçen bu otelde, haftanın iki günü müzik çalar ve ikisi beraber müzik dinlerler.

"Mayıs bitmek üzereydi. Cuma ve Pazar günleri Splândit otelinin bahçesinde müzik çalıyordu. Maryanti, o sade elbisesinin içinde, baharın bütün taravetini neşrederek, bir karanlıklar melikesi ihtişamıyla ağır ağır bahçeye gelirdi. Vakur bir dikkatle müziği dinlerken, bana gülümser, gözleri daha ziyade büyürdü." (H. Ç. s. 79)

Romanda çalınan müzikle ilgili fazla detay yoktur. Biz müziğin alafanga bir parça olduğunu otelin isminden yola çıkarak tahmin ederiz. Bu otel 1900'lü yıllarda Bursa'nın Çekirge semtinde açılan modern bir oteldir. Otelde haftanın belli günlerinde müzik çalması, Bursa'da sosyal hayatın ve batı külürünün yeni gelişmeye başlaması ile ilişkilendirilebilir.

Hikâyenin büyük bir kısmının Anadolu’da geçtiği *Çalikuşu* romanında, yazarın daha çok geleneksel müziğe yer verdiği görülür. Feride’nin küçükken saz eşliğinde dinlediği türküler vardır. Çocukluğunun bir bölümünü Kerbelâ’da geçiren Feride’yle, annesinin hastalığından ötürü Hüseyin ilgilenir. Hüseyin, geçirdiği sakatlık yüzünden babası tarafından evlerine emir neferi olarak alınan bir askerdir. Feride, çocukluğunun en eğlenceli zamanlarını Hüseyin’le beraber kışlada askerler arasında geçirir. Hüseyin ara sıra neferlere saz çaldırır, bu sırada Feride ile oynar.

“Bu uzun bıyıklı kocaman adam oyun icat etmekteki maharetini ben başka kimsede görmedim. Asıl güzeli, bunların çoğu kazalı, heyecanlı şeyler olmasıydı. Meselâ beni lâstik top gibi havay fırlatıp tutar yahut kalpağının üstüne oturup ayaklarımdan tutarak sıçrar, fırl fırl çevirirdi. Hüseyin bazan da kışlada Anadolu neferlere saz çaldırır, beni yine testi gibi tepesinin üstüne yerleştirerek garip oyunlar oynardı.” (Ç. s. 8)

Annesinin ölümünden sonra İstanbul’a, oradan Anadolu’ya uzanan öğretmenlik hayatında Feride, birçok vilayette görev yapar. Görevi gereği B....’da bulunduğu okulda müzik öğretmenliği yapan Şeyh Yusuf Efendi aynı zamanda bir bestekârdır. Yusuf Efendi, eski edebiyatın aksine yeni türk edebiyatı şairleriyle yakından ilgili olup, onların eserlerinden ilham alır. “Birkaç parça eserimde küçük bir meziyet varsa, o da Hâmit, Fikret gibi bazı büyük şairlerdeki ilahi melâli samimi bir sesle ifade etmesinden ibarettir.” (Ç. s. 212) Kısa zamanda Yusuf Efendi ile Feride yakın arkadaş olur. Bir gün okulun kullanılmayan bir odasında eski bir orga denk gelen Feride, çocukluğundan hatırladığı eski kantiklerden birini çalar. Bu sırada Yusuf Efendi onu gizlice izlemektedir. Bu durumu fark eden Feride müziği durdurur ve ona çaldığı parça hakkında bilgi verir: “Bunlar kantik denilen bir nevi ilahilerdir ki, esasen böyle yanık şeylerdir efendim.” (Ç. s. 215) Yatılı olarak okuduğu Fransız mektebinde modern bir eğitim alan Feride, “ilahiler” olarak bilinen bu dinî parçaları eğitim yıllarında öğrenmiştir. Evinde müzik aletinin hemen her çeşidi bulunan Yusuf Efendi, okul ile yaptıkları bir gezintide tambur çalar. Feride’nin “ömrümde kulaklarımdan gitmeyecek” (Ç. s. 222) dediği bu musiki, orada bulunan herkesi duygulandırır. Yusuf Efendi’nin zamanla Feride’ye ilgi duyması sebebiyle çıkan dedikodular yüzünden daha önce de olduğu gibi Feride B....’yi terk eder. Bir diğer görev yeri olarak gittiği Ç...’de, Nazmiye adında bir kız ile zaman içinde yakın arkadaş olur. Nazmiye, bir yüzbaşı ile nişanlıdır ve güzel ut çalar. Bir gün nişanlısının teyzesi bağ

evinde verdiği bir ziyafete Nazmiye aracılığı ile Feride’yi de davet eder. Bu davet, güzelliği ile kısa sürede Ç... halkının ilgisini çeken Feride’yi Binbaşı Burhanettin Bey ile tanıştırmak içindir. Müzik eşiliğinde geçen bu gecede keman taksimleri yapılır. Ayrıca gazeller ve şarkılar söylenir.

20. yüzyılın başlarında, Anadolu insanının eğlence hayatında, hâlen geleneksel müzik anlayışı vardır. Yazarın, bu zaman dilimini ele alarak Anadolu hayatından kesitler sunduğu romanlarında, daha çok geleneksel müziğe yer vermesi bu durum ile ilgilidir. Romanda, Batılılaşma etkisiyle Türk evlerine giren gramofon ve piyano adeta silik bir şekilde geçer. Yazarın bu romanda batı müziği üzerinde fazla durmadığını görürüz. “Küçük hanımlar bir parça piyano çaldılar, biraz dedikodu yaptılar.” (Ç. s. 277) Burada piyano, dinlenen müzikten çok kızların hoş vakit geçirmelerini sağlayan alafranga bir uğraştır. Romanın ilerleyen bölümlerinde ise gramofon yine silik bir şekilde geçer: “Kuşlar hâlâ şenlik yapıyorlar, gramofon hâlâ çalıyordu. Kuşlar hâlâ durmuyor, gramofon gittikçe artan bir şenlikle çalınmakta devam ediyordu.” (Ç. s. 303)

Yazarın *Gizli El* ve *Damga* romanlarında alafranga ve geleneksel müziğin bazı yerlerde iç içe olduğunu görürüz. Aziz Paşa, İstanbul’dan gelen misafirlerine çiftliğinde verdiği davet sırasında gramofonda alafranga plaklar çalar. Romanda bu müzikle ilgili fazla detay olmadığı gibi misafirlerin müzik eşliğinde dansetmeleri anlatılır.

“Gramofon arada sırada alafranga plâklar çalıyordu. Ben yanlarından ayrılırken çıplak kırmızı başlı eski şehbender:

-Yahu Paşa... Bir kadril oynasak ne dersin? diyordu.

Gramofon çalmakta devam ediyordu. Bir aralık süvari zabitanın karısıyle dans ettiğini gördüm. Yine sofradaki konuşmalara arasında bu seyahatin bir nevi balayı olduğunu söylediklerine göre, yeni evli oldukları anlaşılıyordu.” (G. E. s. 72)

Şeref, iş gereği bulunduğu bazı gece toplantılarında eğlencenin her çeşidini görür. Yine böyle bir eğlence gecesinde, piyanoda bahriye çiftetellisi çalan müzikle oynayan insanları seyreder.

“Yeni hayatım! Benimki gibi bir iş muhiti olan insanın elbette yine o tempo ile yaşayan ve eğlenen bir muhiti olacaktı. Çarşaf hâlâ eski çarşaf olmakla beraber yüksek sosyete de hemen hemen kalkmıştı. Bir kapalı toplantıya sokaktan çarşaf geldiği halde onu kapıda üstünden atarak soyunan kadın hâlâ bir gece eğlencesi için, sizin için gizli soyunmuş bir kadın tesiri yapıyordu. Bu misafirliklerde tavırlar, hareketler, karşılıklı şakalar ve bakışmalar henüz ölçülerini bulamamışlardı. Üstelik bizimkiler Avrupa’daki yolculuklarımda barlarda, çalgılı gazinolarda gördüğüm kadınlardan da daha açık saçıktilar. Erkekle danseden kadın biraz birşey içti mi onun karşısında çiftetelli oynamakta da utanılacak bir şey görmüyordu.

Sıcak bir geceydi, arkasından ceketini ve yeleğini atmıştı. Bir hanıma piyanoda bahriye çiftetellisi çaldırarak kırta kırta oynuyor, kemerinden kurtulan pantolonunun bir tarafı düştüğü için onunla gömleği arasından şişman karnının bir kısmı meydana çıkıyordu. El çırparak, ayak vurarak etrafındaki erkekli kadınlı halkayı darltanların bazıları da sonradan oyuna karıştılar.” (G. E. s.132)

Damga romanının başkahramanı İffet, hapisten çıktığı gün bir bahar şenliği eğlencesine denk gelir. Arkadaşıyla deniz kenarında oturduğu kahvede zurna taksimiyle gazel okuyan bir genci dinler.

“Güzel bir mayıs günüydü. Kalabalık bir halk deniz kenarına doğru gezmeğe gidiyordu.

Vasıf Efendi surların önündeki kır kahvelerinden birine oturmak istedi. Birtakım fakir hristiyan aileleri yemeklerle beraber burada bahar eğlencesi yapmağa gelmişlerdi. Çocuklar koşuyor, kızlar kale duvarının dibinde çiçek topluyordu.

Altımızdaki kahvede genç bir tulumbacı zurna taksimile gazel okuyordu. Zurnacı bağrıyanık bir adamdı. Delikanlının okuyuşu da epeyce düzgündü.” (D. s. 56)

İffet, İstanbul’da Namiye ile kaldıkları otelde Namiye, Ada’da katıldığı bir gece eğlencesini anlatır: “Aman geçen gece Adada bir âlem yaptık. Deme gitsin. Güzel ut vardı, keman vardı. Biri de krenete midir nedir işte o zırlı.” (D. s. 115)

Dudaktan Kalbe romanının başkahramanı Hüseyin Kenan, ünlü bir bestekârdır. Kenan’ın müziğe olan ilgisi çocukluk yıllarına dayanır. Evlerinin civarında bulunan bir eski tekkede, pazartesi geceleri âyinden sonra bir musiki faslı yapılır. Kenan’ın müziğe olan ilgisi bu gecelerde daha çok kuvvetlenir. Aynı zamanda babası Nail Bey, güzel ut çalan ve eğlenmeyi seven bir İstanbul adamdır. Çocukluğu geleneksel müziğin yaygın olduğu ortamlarda geçen Kenan, zamanla alafranga müziğe yönelerek keman virtüözü olur. “Şark Noktürnleri” adlı

alafranga bestesi, modern mekânlardaki gramofon ve piyanoların en çok çaldığı parçadır.

“Şişlinin sanatkâr salonlarından, Balıklı panayırı palikaryalarına, Sandıkburnu ehlidilerine kadar birçok kimseler “Şark Noktürnleri”ni dinlemiş, piyanodan gramofona kadar her çalgı, aylarca bu musikiyi çalmıştı.

Son Karşiyaka vapuru Kordondan uzaklaşırken gece olmuştu. Menemen ovalarından doğru serin, hafif bir rüzgâr esiyor, minimni dalgalarla hâlâ sönmiyen grup aydınlıkları körfezde ince, kızıl yollar açıyordu.

Kenan, hafifçe sarhoştı. İki üç arkadaşıyla beraber Karamer’de birkaç bira içmişti.

Küpeşte parmaklığına dirseklerini dayamış, yüzünü İzmir’e çevirmişti. Kordonun şaşaalı gece hayatı yavaş yavaş parıldamağa başlıyordu. İçindeki renkli kâğıt fenerleriyle nadide bir Çin estampına benzeyen bir gazinoda kendi parçalarından birini çalıyorlardı. Kenan, bu besteyi ilk defa işitiyormuş gibi derin bir hazla dinliyor, rüzgârlar içinde dağılan en küçük parçaları zaptetmek ister gibi başını uzatıyordu.” (D.K. s. 36)

Romanda müzik daha çok Kenan’ın hayatını şekillendiren bir ilke olarak ele alınır. Bunun dışında Lâmia’nın Kütahya’da bulunduğu zamanlarda arkadaşısı Makbule ile birlikte eğlence amaçlı dinledikleri müzikler de vardır:

“Bir aralık yine gramofona başladılar, ‘Konyalı, Aman Adanalı’ türkülerini üstüste belki yirmi defa çaldılar. Makbule’nin en büyük zevki gramofon çalarak, kantolar, köçek havaları oynamaktı. Bazen Mahmure de ona uyuyor, aynı havayı tekrar tekrar çalarak karşı karşıya oynuyorlardı..” (D. K s. 117)

Cumhuriyet döneminde gramofonun kısa sürede bütün Anadolu’ya yayılması, eğlence ve müzik anlayışını etkiler. Gramofon, batı kültürünü taklitte piyano kadar etkilidir.

Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı ve Yaprak Dökümü romanlarında alafranga müzik hâkimdir. *Akşam Güneşi*’nde uzun süre Avrupa’da bulunan Jülide, M....’deki çiftliğe yerleştiği zaman ara sıra keman çalar. Buralarda daha önce bu sesin işitilmediğini vurgulayan Nazmi, Jülide’nin Paris’in meşhur bir valsini çaldığını söyler. Eğitim için gençlik yıllarında Avrupa’da bulunmuş olan Nazmi batı müziğini yakından tanır. Jülide’nin keman çalışmasını sanatkârane bulmasa da “Yayında Romanya senelerinden, Romen musikisinden kalmış tesirler vardı. Paris’in çilgın ve şakrak valsini hafif bir hüznle gölgeliyor, ona, yaz geceleri, durgun sular üstünde ağır ağır kayan sandallarda kitra ile çalınan eski romansların melûl halâvetini

verdiğini” söyler. (A. G. s.122)

Bir Kadın Düşmanı romanının başkahramanı Sâra, modern bir İstanbul kızıdır. Bir yaz tatilinde kuzeninin düğünü için Marmara’da bulunur. Kısa sürede herkesin ilgisini üzerine toplayan Sâra burada yeni arkadaşlıklar kurar. Eğlenceye fazla düşkün arkadaşlarıyla beraber kasabada hemen her gece davetler vererek sabahalara kadar cazbantların çaldığı müzik eşliğinde eğlenir. *Yaprak Dökümü*’nde Ali Rıza Bey’in kızları, alafranga yaşayışa düşkün ve eğlenceyi fazlasıyla severler. Şevket’in Ferhunde ile evlenmesiyle evlerinde danslı çay partileri verilmeye başlanır. Bu çay partileri, yine değişik alafranga müzikler içinde olur.

“Leylâ ile Neclâ, artık muratlarına ermişlerdi. Senelerden beri hasretini çektikleri asrî hayata nihayet kavuşmuşlardı.

Ali Rıza Beyin Bağlarbaşındaki kendi gibi ihtiya ve çürük evi eski mahrumiyetlerinin acısını çıkarmak ister gibi çılgın bir neşe ve şenlik içinde kalkıp kalkıp oturuyordu.

Haftada iki gece dostlara danslı çay veriliyor, en aşağı iki üç gece de başkalarının davetine gidiliyordu. Aşağı sofa ile taşlık arasındaki camekân kaldırılmış, delik deşik duvarlar sarı yıldızlı bir kâğıt ile kapanmıştı. Davet akşamları taşlıktaki su küpü, sofadaki yemek masası ve daha başka hırdavat eşya mutfağa taşınıyor, yukarıdan kilimler, iskemleler, süslü yastıklar indirilerek bir kabul salonu dekoru kuruluyordu.

Bu telâşlar arasında çok kere akşam yemeği hazırlamağa ve yemeğe vakit kalmazdı.

Herkes, misafirler için hazırlanan sofradan bir, iki bisküvi, bir sandviç alır, ayak üstünde acele acele yerdi. Biraz sonra davetliler birer birer sökün etmeğe başlayınca Hayriye Hanım, eteklerini topluyarak, kollarını sıvayarak mutfaktaki büfecilik vazifesine kapanır, Ali Rıza Bey, aşağıdaki gürültüleri mümkün olduğu kadar az işitmek için kolunda bir kitap, elinde de bir mum ile tavan arasına çıkardı. Gramofon, bütün gece çalar, çılgın kahkahalar, çığlık çığığa boğuşmalar içinde durmadan dansedilir, temelden sarsılıyor gibi olan evin harap tavanlarından tozlar yağardı.” (Y. D. s. 54)

Yazar, Anadolu hayatının ağırlıklı olarak geçtiği romanlarında daha çok geleneksel müziğe yer verir. *Acımak* ve *Değirmen* romanlarında geleneksel müzikten izler vardır. Mürşit Efendi, görevi gereği Anadolu’da bulunduğu zamanlarda arkadaşlarının düzenlediği içkili gece âlemlerine katılır. Evlerde düzenlenen bu toplantılarda müzik eşliğinde eğlenilir.

“Basık tavanlı, dokuma perdeli bir odaya bir rakı sofrası hazırlanmıştı. ... Biraz sonra kafalar tütsülenince musiki faslı başlayacak, bu meclisi şenlendiren muhterem rüfeka, sahan kapakları

çalarak, yumrukla kapı tahtalarına, tekme ile evin zangır zangır döşemelerine vurarak bağıra bağıra şarkıya başlayacaklar...

Meclis yavaş yavaş hareketlendi. Evvela, şarkılar okundu, sonra en büyüğünden en küçüğüne kadar memur arkadaşlar hakkında dedikodular başladı.” (A. s. 51)

Yine aynı şekilde, Ömer Bey’in çiftliğinde arkadaşlarına verdiği ziyafette geleneksel müzik anlayışı hakimdir:

“Yeni bir çiftetelliye başlamış olan keman, ud, darbuka durdu; yalnız yerde, çalgıcıların ayakları dibinde iki büklüm oturan Arap Ziver hiçbir şeyin farkında olmadı, yanındakilerden biri kollarını tutuncaya kadar iki yana sallanarak zilli maşasını vurmıya devam etti.” (D. s. 3)

Geleneksel müziğe, yazarın *Eski Hastalık* ve *Ateş Gecesi* romanlarında da rastlanır. *Eski Hastalık* romanında Yusuf, karısı Züleyha’ya vapur yolculukları sırasında ara sıra müzik eğlenceleri düzenler. “Şimdi sana konser dinleteceğim, dedi, tayfalar arasında Sakızlı bir muhacir var.. Güzel bağlama çalıyor.. Sizin yüksek müziklere benzemez amma. Belki seni, beş, on dakika eğlendirir.” (E. H. s. 36) Batılı düşünce ve hayat tarzına sahip olan Züleyha dinlediği bu alaturka müzikten hoşlanır. *Ateş Gecesi* romanında Varvar Dudu’nun evinde düzenlenen ziyafette, ortamı neşelendirmek için gramofonda alaturka şarkılar, Rumca gazeller çalmaktadır. *Kavak Yelleri* romanının başkahramanı Sabri Bey, İstanbul’da bulunduğu süre içinde değişik eğlence mekânlarını gezer. Yine böyle bir mâkanda eğlenmeye gittiği bir gecede o gece çalınacak müzik hakkında bilgi verir: “Program gerçekten zengindi; Büyük bir saz heyeti; solo yapacak iki meşhur okuyucu; ondan sonra da rakkaseleriyle beraber Mısır’dan yeni gelmiş bir Arap takımı ve daha başka varyeteler.” (K. Y. s. 277) Modernleşme sürecinde İstanbul’un Beyoğlu çevresinde gelişen yeni mekânlarda, batı müziğiyle olduğu kadar geleneksel müzikle de eğlenceler düzenlenir.

Alaturka müziğin bilinen en eski çalgılarından biri olan ut, Güntekin’in romanlarında kahramanların çaldığı en yaygın enstrüman olarak karşımıza çıkar. *Acımak*, *Kızlık Dalları*, *Miskinler Tekkesi*, *Kan Davası*, *Kavak Yelleri* ve *Son Sığınak* romanlarında da ut çalan kişilere rastlarız: Ut, Zehra’nın annesini yalnızlıktan ve mutsuzluktan kurtaran en büyük uğraştır. “Ev, misafirsiz kaldığı zaman annesi odasına kapanır, saatlerce kendi kendine ut çalardı.” (A. s. 32)

Kızılıcık Dalları'nda "Konağın karşısındaki belediye ebesinin güzel ut çalan bir gelinlik kızı vardı." (K. D. s. 93) sözleriyle yine ut çalan birine rastlarız. *Miskinler Tekkesi*'nde isimsiz kahramanının çocukluk yıllarında aldığı ut dersleri anlatılır: "Hemen günaşırı bize gelen bir Hüsniye yengemiz vardı ki güzel ut çalardı. Birçok yalvarıp yakarmalara bu Hüsniye yengeyi bana ders vermeğe razı ettim ve sonbaharın ilk günlerinde Uşşak peşrevinden işe başladık." (M. T. s. 18) *Kan Davası*'nda Ferhat'ın, eğlenceli kişiliği vardır. "Ferhat'ın kadın gözetlemekten başka marifetleri de vardır. Güzel ut çalar. Birkaç kadehten sonra Murat Bey, ona zorla udunu getirterek şarkı söyletiyor." (K. D. s. 31) *Kavak Yelleri*'nde Sabri Bey uzak bir tanıdığından şöyle bahseder: "Andelip hanım, atelyesinde terzilikten başka ut ve dans dersleri verdiği, hatta yine Müftünün rivayetlerine göre, para ile fal baktığı halde geçim sıkıntısından kurtulamıyor." (K. Y. s. 83) *Son Sığınak* romanında yine alaturka müzikten izler vardır. "Remziye köşede duran udu alarak oturdu, eteklerini topladı. Makbule'nin daima tekrar ettiği bir şarkıyı söylemeğe başladı." (S. S. s. 113) Romanda alafranga müzik aletlerinden çok alaturka aletlerinin geçmesi, yazarın Anadolu insanını yakından tanınmasıyla alakalıdır. Güntekin roman kahramanlarını Batı müziğine özendirmez, onları kendi geleneksel değerleriyle ve oldukları gibi romanlarına aktarır.

Kan Davası'nda Ömer ve arkadaşları Yukarı Sazan köyünü gezdikleri bir günde klarnet eşliğinde "Leblebici Horhor" operetini söyleyen Ukkaş Efendi'ye denk gelirler. Fettah daha önceden tanıdığı bu kişi ile ilgili olarak arkadaşlarına bilgi verir:

"Kulaklarımıza bir klarnet sesi geliyor. Bir kadının sesi onunla beraber, kulağıma hiç yabancı olmıyan bir şarkıyı söylemektedir. Ferhat, kulaklarını dikerek:

-Yahu, bu, bizim Leblebici Horhor, diyor, ben, Ziraat Mektebinde iken bunu Bent Deresi tiyatrosunda seyretmeğe giderdim.

Ben:

-Gramofon olacak, diyorum, yukarıki kahvede var bir tane...

Bu sefer Ferhat, söze karışarak:

-Değil subayım bizim Yüzbaşı çalışıyor, diyor ve anlatıyor: Ev sahibi Ukkaş Efendi ihtiyar bir mızıkacı mülâzimi imiş; köyün çok eski bir ailesindenmiş. Soycak çalgıcı imişler. Vaktiyle kimi bağlama çalar; kimi saz şairliği eder, vilayet vilayet gezerek vali padişahların huzurunda başka şairlerle imtihan olurmuş. Bu Ukkaş Efendi de ne olsa onlardan..." (K. D. s. 139)

Kızı Ayşe ile beraber bu köyde yaşayan Ukkaş Efendi, Sultan Hamid'i çok sevdiği gibi Cumhuriyet'in de bilincinde olan ileri görüşlü bir adamdır. Cumhuriyet marşlarını da çok iyi çalmasına rağmen gelenekle olan bağları onu eski marşları çalmaktan alıkoymaz.

Yazarın *Son Sığınak* adlı son romanında kurdukları tiyatro grubu ile Anadolu turnelerine çıkan Süleyman ve arkadaşlarının, tiyatrolarını ayakata tutabilmek adına verdikleri mücadele anlatılır. Aralarında sahne adı Ayseven olan şarkıcı bir kadın bulunur. Asıl adı Makbule olan bu kadın, tiyatro sanatçısı olmak istediye de bu emeline ulaşamaz ve sonunda Anadolu'ya giden bir saz heyetinin peşine takılarak şarkıcı olur. Şöherti ilerleyince de heyetten ayrılarak solistlik yapmaya başlar. Romanda Cumhuriyet döneminde değişen müzik anlayışı Makbule'nin yaşadığı olaylardan yola çıkarak şöyle anlatılır:

“Çok şükür, Türk kadını artık sahneye çıkabilmektedir. Biraz geç olmakla beraber Darülbedaiy'e başvuruyor. Birçok defalar gidip geliyor. Fakat kimseye dert anlatamıyor. Ah, diyor, Naşidin tulûat kumpanyasına girecek değilim ya... Çaresizlikten Anadoluya giden bir saz heyetinin peşine takılıyor. Çabucak parlıyor. Sıra şarkıcılığından çıkarak Köroğlu gibi adı dağlarda gezen şöhretli bir solist oluyor. Gel gelelim, radyoda alaturkayı yasak ediyorlar. Bunu görünce valiler gayrete gelerek şarkıcıları büyük şehirlerden kovmağa başlıyorlar. Son defa gittiği bir vilayette emniyet müdürü: 'Bir sazıcı ile beraber halk türküleri söylemeğe razı olursanız ne ala... Aksi halde piyasa şarkıları söylemenize imkân yok!' diyor.” (S. S. s. 38)

Bilindiği üzere Cumhuriyet yıllarında müziğin geliştirilmesi adına alınan bu karar, Batı'nın çok sesli müziğini yaygınlaştırmak için alınmıştır.

Radyolarda alaturka müziğin yasak olduğu dönemde Anadolu'da umulmayacak kadar çok tulûatçıya, çalgıcıya tesadüf edilir. Romanda tiyatro grubunun gezdikleri vilayetlerde çeşitli çalgıcılara rastlaması bu durumla alakalıdır. Yine oyun için gittikleri bir vilayette imamlık yapan bir adamın kahvede sazla şarkı söylemesine tanık olurlar. “Bunlardan bir tanesine tesadüf ettik: İmamlık yapıyordu. Sonra, bir gün, kahvede şarkılı bir varyetede gördük. Evvela sazla şarkı söyledi. Sonra, ellerine kaşıklar bağlayarak oyun oynadı.” (S. S. s. 179)

Romanda folklor müziğinin gelişmesiyle ilgili bilgiler de vardır. Anadolu'nun bir

vilayetinde karşılaştıkları Seyit Ali Pehlivan, bir saz şairidir. Kuvay-ı Milliye hareketine katılmış, Gazi'ye saz çalmıştır. Daha sonra, Ankara'ya gelerek büyüklerle tanışır, gecelerin sesi ve eğlencesi olur. Folklor müzğinin ortaya çıkıp ilerlemesiyle Halkevleri ondan bir hayli istifade eder. Şimdi de Anadolu'da şöhret yapmış "Handan Celal" adlı bir okuyucunun refakatinde Ankara Halkevi'nin aracılığıyla vilayetleri dolaşıp konserler vermektedir.

Cumhuriyet yıllarında Anadolu eğlence hayatı büyük bir hızla değişir ve Batı müziğine olan ilgi artar. Uzun zaman değişik vilayetlerde bulunan tiyatro grubu, Anadolu eğlence hayatını yakından görme imkânı bulur. Romanda geçen şu bölümler Anadolu'da değişen eğlence hayatını özetler niteliktedir: "Her tarafta gramofonlar, çalgılar, radyolar... Serâpâ keyif..." (S. S. s. 158) Yine bir Anadolu kasabasına oyun için gittiklerinde gördükleri manzara romanda şöyle geçer:

"Bir gramofon, arasıra tangolar çalıyor. Derken bağların arasından yine o kına rengi elbisesiyle kaymakamın ve yanısıra jandarma kumandanının geldiğini görüyoruz. Tam bir gece âlemindeyiz. Zurnalar çalıyor, göbekler atılıyor, taklitler yapılıyor." (S. S. s. 165)

Güntekin, Anadolu hayatını ağırlıklı olarak ele aldığı romanlarında daha çok geleneksel müziğe yer verir. Hemen her romanında alaturka müzikle ilgili bir kavram bulunması, Anadolu hayatında devam eden geleneksel eğlence anlayışıyla ilgilidir. Böylelikle batılılaşma karşısında gülünç ve özentili karakterler yaratmaz, onların kendi geleneksel sosyal hayatları içinde eğlenmelerini sağlar. Romanlarında yarattığı karakterler ya tam alaturka ya da alafranga tipleridir. Batı müziğine, yarattığı alafranga tipler üzerinden değinse de romanlarında bu müzikle ilgili fazla bilgi vermez. Geleneksel ve modern yaşamdan kesitler sunduğu romanlarında her iki dünyayı kendi değerleri içinde ele alır. Bazı romanlarda geçen müzikli eğlence partileri, dönemin değişen eğlence anlayışını göstermesi açısından önemlidir. Yazar, Batılılaşma karşısında karakterlerini olumsuz bir şekilde yönlendirmez, onlara sosyal çevreleri içinde doğru ve bilinçli modernleşme yolları arar. Cumhuriyet döneminde Anadolu eğlence hayatının büyük bir hızla değişmesi batı müziğine olan ilgiyi daha çok arttırır. Gramofonlar kimilerinin modern görünmek, kimilerinin ise dans öğrenmek amacıyla kullandığı en yaygın müzik aleti olur. Ayrıca radyolarda alaturka müziğin yasaklanması toplumu batı müziğine olduğu kadar halk müziğine de yönlendirir.

2. 1. 2. Dans

19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı toplumunda Batılı eğlence türleri oldukça yaygınlaşır. Modern danslar da bu dönemle birlikte Müslüman Türk evlerinde yapılan değişik eğlencelerde yerini alır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında dansla ilgili kavramlar özellikle alafranga yaşayışı anlatan romanlarında fazladır. *Harabelerin Çiçeği, Damga, Dudaktan Kalbe, Yeşil Gece, Acımak, Kızılıcak Dalları, Ateş Gecesi, Değirmen* ve *Miskinler Tekkesi* romanlarında dansla ilgili hiçbir detay yoktur. *Çalığışu* romanında ise yazar sadece bir defa dans kavramına değinir. Anadolu vilayetlerinde öğretmenlik yapan Feride, evlat edindiği kızı Munise'ye bütün bildiklerini öğretmek ister. Resim ve Fransızca derslerinin yanısıra küçük kıza ara sıra dans da öğretir. Romanda "Hatta ara sıra -köyde duyarlarsa bizi taşa gömerler diye- kapıları, pencereleri kapatarak ona bir parça dans bile öğretiyordum." (Ç. s. 174) şeklinde anlatılan gizli dans dersleri, Anadolu insanının dansa olan ön yargılarını göstermesi bakımından önemlidir.

Gizli El romanında Aziz Paşa'nın İstanbullu misafirlerine çiftliğinde düzenlediği davette alafranga eğlence anlayışı hakimdir. Paşa'nın misafirleri âdetâ Gemlik halkının dedikodu meselesi olur. Çiftlikte düzenlenen eğlenceleri gizlice gidip izleyenler bile vardır. Alafranga eğlence anlayışına yabancı olan Gemlik halkı, İstanbullu misafirlerin kadınlı-erkekli dans etmelerini aralarında şöyle eleştirir:

"Birşey sormağa hacet bırakmadan muallim hepsini söylüyordu. O da mumsöndü âyinininden bahsediyordu. Bu "mumsöndü" sözü kasabanın paolası olmuştu. Muallimin anlattığına göre, ahalden bazıları geceleri çiftliği gözetlemeğe gidiyorlardı. Bunlar karanlıkta yolun kenarındaki ağaçlara çıkarak iç bahçenin rezaletlerini seyrediyorlardı. Kendisi de bunu yapmıştı. Kızılbaş "mumsöndüleri"nde hiç olmazsa mumları söndürürlerdi; ne olsa müslümandılar, müslümanlıkta "kabahat ta mahfi, ibadet te mahfi" idi. Fakat bunlar inatlarına bir lüks lâmbası varsa yanına ikitane daha yakıyorlardı. Gerçi kendisi de gençti; namusiyle eğlemesini bilirdi. Köylerde çıplak kadın oynatırlardı. Fakat bu tiyatro oyunu gibi birşeydi. Kadınlar beş, on kuruşa namuslarını pazara çıkarmış kahpelerdi. Kolumu tutup beni yolun ortasında durdurarak:

-Bey birader, diyordu, Allah seni inandırısın, ben gece âlemlerinde öyle karılar gördüm ki, çirilçiplak ve edep yerleri tabak gibi açık olduğu halde saçlarını örterler. Çünkü ne olsa müslümandırlar. Bunlar sözüm ona namuslu aile karıları... Sonra hepsi bir aileden... Yani kardeş demek... Böyle olduğu halde kollar, göğüsler açık, erkekelerle kucak kucağa dolaşıyorlar. Kurmuşlar gramofonu vallahi billâhi dans oynuyorlar. Kodoş babaları, kocaları iftiharla onları seyrediyorlar...

Sonra dişili erkekli yilancık riyalleri gibi çift çift ortadan kayboluyorlar, bahçenin karanlık köşelerinde kimbilir ne halt etmeğe gidiyorlar?” (G. E. s. 60)

Paşa'nın modern misafirleri gece boyunca değişik Avrupa müzik ve danslarıyla eğlenirler. Misafirlere biri Aziz Paşa'ya kadril oynamalarını teklif eder. Romanda adı geçen bu dans türü, 18. yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan ve çiftlerin bir arada oynadıkları bir salon dansıdır. Misafirler arasında yeni evli olan bir çift, balayı olarak değerlendirdikleri bu seyahatte bütün gece dans ederler.

Romanda çiftlikteki davet süresince düzenlenen eğlenceler dışında, şeref Bey'in iş gereği katıldığı gece toplantılarındaki eğlenceler de anlatılır. Aziz Paşa ile tanıştıktan sonra hayatı değişen ve iş dünyasında ilerleyen şeref, alafranga eğlencelerin bir kısmına Paşa'nın çiftiğinde tanık olur. Hatta ilk vals dersini karısı Seniha'dan alır. Bilindiği üzere vals, 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinde büyük yaygınlık kazanmış bir salon dansıdır. Zaman içinde işinde yükselen ve iş gereği Avrupa'da bulunan şeref asıl alafranga eğlence yaşamını bu zamanda tanır. Katıldığı gece toplantılarındaki eğlencelerde değişik alafranga müzik ve dans figürleri öğrenir.

Akşam Güneşi'nde gençlik yıllarında askerlik eğitimi için Fransa'da bulunan Nazmi, Avrupa eğlence hayatına kısa sürede ayak uydurur. İçki, çalgı ve kadınlarla geçen gece eğlencelerinde, sabahlara kadar dans eder. Zaman içinde eğlence mekânlarının en çok aranan ismi haline gelir. Bu coşkulu eğlence hayatı İstanbul'a dönünceye kadar böyle devam eder. Eğitimden sonra amcasının İstanbul'daki köşküne dönünce hayatının en güzel mevsiminin bittiğini anlar. Nazmi, İstanbul'da geçirdiği günlerini Avrupa ile kıyaslamaktan kendini alamaz. İstanbul eğlence hayatını yetersiz bulur ve köşkte kendisini eğlendirecek meşgaleler arar. O dönemde köşkte bulunan küçük Jülide ile vakit geçirir, ona bir nevi dadılık yapar. Hatta zaman zaman bu küçük kıza bir parça dans öğrettiği bile olur. “Bahçenin ta öbür ucunda kimsenin bizi göremeyeceği, işitmeyeceği yerde bir salıncak kurmuştuk. Beraber sallanıyor, oyun oynuyorduk. Hatta bu minimini kıza bir parça dans öğretiyordum.” (A. G. s. 49)

Nazmi, yakalandığı kalp rahatsızlığı yüzünden mesleğini bırakır ve kuzeni şükran'la evlenerek, sakin bir hayat yaşamak düşüncesiyle annesinden kalan M....'deki Ayazma çiftliğine yerleşir. Yıllar sonra çiftliğe Jülide'nin gelmesi, yaşanacak trajik olayları da beraberinde getirir. Uzun yıllar babasıyla beraber Avrupa'da yaşayan Jülide, M....'ye bir Alman vapuru ile gelir. O

gece vapurun salonunda bir isim gecesi eğlencesi düzenlenmektedir. Oynak bir vals çalan piyano eşliğinde yolcuların bir kısmı yemek yerken, bir kısmı ise salonun dans için ayrılan bölümünde dans ederler.

“İçeride hiçbir hareket yoktu. Güverte yolcuları uykudaydı. Şükranla beraber kamaralar tarafına yürüdük. Karşımıza çıkan kamort kıyafetli bir adama Jülideyi sorduk. Almancadan başka bilmiyordu, fazla olarak sarhoştu da. Derdimizi anlatamadık. Aşağı inen merdivenin başında ışık görünüyor, oynak bir vals çalan piyanonun sesine kahkahalar, el şakırtıları, tabak, bardak gürültüleri karışıyordu.

Merdivenin üstünden eğilip baktım. Burası vapurun salonu idi. Kenara çekilmiş masalarda içki içiliyor, yemek yeniyor, ortada dans ediliyordu.

-Jülideyi burada bulacağımızı zannetmem. Fakat belki soracak bir adam buluruz, dedim.

Şükranla çekine çekine merdivenlerden indik. Salon, bir duman bulutıyla dolmuştu. Göz gözü görmüyordu.

Hayli zamandan beri kalabalık meclislere girmediğim için korkak bir tavırla merdivenin yanından yolculara bakıyor, kimseye yaklaşmağa cesaret edemiyordum.

Yanımızdaki piyanoyu çalan mavi elbiseli bir genç kız bir aralık yüzünü bize çevirmişti.

Şükran boğuk bir sesle: “Jülide..” dedi.

Genç kız Şükranı görür görmez piyanoyu bıraktı. Yerinden fırlayarak onu, ellerinden tuttu: “Abla... Şükran abla!”

O, benim elimi öptü, ben de onun saçlarına hafifçe dudaklarımı dokundurdum. Yanımızda şişman göbeği yeleğinden taşan smokinli, çıplak başlı, kıpkırmızı yüzlü bir ihtiyar peyda olmuştu. Jülide, ona Almanca bir şeyler söyledi. Sonra Şükranla bana döndü.

-Geminin başkaptanı... Eski bir bahriye miralay... Bu gece isim gecesi. Bu vesile ile gemi arkadaşları ve yolcular için bir ziyafet veriyor... Arkadaşları hediyeler verdiler... Benim verecek bir şeyim yoktu... Vergimi piyano ile ödemem lâzım geldi... Çünkü bu kadar kalabalık içinde geminin doktoru ile benden başka piyano çalan yok...” (A. G. s. 108)

Jülide ilk zamanlarda çiftlik hayatına alışmakta zorlanır. Akli sürekli Avrupa eğlencelerinde olduğu için bahçenin bir köşesine alafranga eğlenceler düzenleyeceği bir yer kurar. Bu durum Nazmi'nin hoşuna gitmesede fazla ses çıkarmaz. Kısa sürede bahçenin bu sessiz köşesi âdeta bir panayır yerine dönüşür. Jülide burada arkadaş edindiği Rum balıkçı kızlarına keman çalar ve beraber dans ederler. “Ağaç dallarından yeşilli, kırmızılı kâğıtlardan kordelalarla oymalar sarkıyordu. Jülide, kısa etekli bir eflâtun elbise ile keman çalıyor, ortada Rum balıkçı kızları dans ediyordu.” (A.G. s. 122)

Zamanla Nazmi ve Jülide'nin aralarındaki buzlar erir ve eski arkadaşlıklarını yeniden kurarlar. On dört Temmuz şenliği sebebiyle kasabadaki Fransızların düzenlediği balo gecesine Nazmi, Jülide'yle beraber katılır. Ayrıca Nazmi, baloya götürdüğü Jülide ile de dans etmeyi ihmal etmez. Romanda Nazmi'nin Fransız kadınlarla dans etmesi şöyle anlatılır:

“Dans başladıktan yarım saat kadar sonra Mösyö Greguvarın kızları, bu sefer ikisi bir arada, göründüler. Aşağıda birkaç el sıktıktan sonra geri döneceğim vakit büyük matmzel Greguvar bana bir dans teklif etti. Ondandırılınca küçüğü karşımda buldum ve kendisini Jülide'nin kışkırtarak bana gönderdiğini öğrendim. Derken o esnada Mariyüs Bon'un kızları salona girdiler ve soluk almadan onların da hatırlarını hoş etmek lâzım geldi.” (A. G. s. 205)

Jülide, Nazmi'ye karşı duyduğu aşkın azalmasıyla zamanla daha iyi olamaya başlar ve en sonunda tamamen iyileşerek evlenmeye karar verir. Fakat aynı şey Nazmi için geçerli değildir. O, günden güne Jülide'ye daha çok bağlanır. Evlendikten sonra Jülide'yi ziyarete gittiği bir günde, gramofonda çalan bir müzik eşliğinde kocasıyla dans etmelerini sofanın camlı kapısından izler. Nazmi için bu dans, Jülide'nin kendisini büsbütün unuttuğunun delilidir. İlerleyen yaşı ve hastalığı üstüne bu aşkın yükü Nazmi'ye fazla gelir. Yine bir On dört Temmuz akşamı şenliği sebebiyle bir Fransız tüccarının düzenlediği baloya davet edilir. Konsolosluğa gider fakat umumi salon yerine hususi bir odada oturur. İkrâm için gelen tüccarın kızına küçük bir valsten başka bir şey istemediğini söyler ve içerideki müziğe uyarak yarı karanlık odada dans ederler. Bu dans Nazmi'nin ölmeden önce yaptığı son dans olur.

“Zavallının ölümü biraz garip oldu diyordu. On dört Temmuz akşamı bir Fransız tüccarının verdiği swareye davetli imiş... Gece yarısına doğru gayet iyi giyinmiş olduğu halde konsoloshaneye gitmiş.

Genç kız misafirine bir şey ikram etmek isemiş... Nazmi Bey, gülerek küçük bir valsten başka bir şey istemediğini söylemiş... Konsolosun kızı bu arzuyu garip bulmakla beraber reddetmemiş... İçerideki müziğe uyarak bu yarı karanlık odada vals etmeğe başlamışlar...” (A. G. s. 288)

Bir Kadın Düşmanı romanında modern bir İstanbul kızı olan Sâra kuzeninin düğün için gittiği Marmara'da hiç ummadığı kadar renkli günler geçirir. İstanbul'daki son gecesinde arkadaşları Sâra'ya bir vedâ eğlencesi düzenler ve bütün gece delicesine dans ederler. Romanda bu dansla ilgili fazla bilgi yoktur, sadece “Bütün gece delicesine dans etmiştik. Bu çılgınlık yetmiyormuş gibi gibi sabaha karşı sokağa uğramış, otomobillerle Büyükdere'ye gitmiştik.” şeklinde geçer. (B. K. D. s. 21) Kısa sürede kasabadaki hayata ayak uyduran Sâra, burada yeni

arkadaşlar edinir. Düğünden önce arkadaşlarıyla beraber gerek dayısının, gerekse arkadaşlarının evinde sabahlara kadar süren partiler düzenlerler. Romanda bu eğlence gecelerinde yaptıkları dansla ilgili fazla ayrıntıya yer verilmez. “O şimdi sırtını bir ağaca dayamış, yine elleri cebinde, dansedenlere bakıyordu.” (B. K. D. s. 48) İlereleryen kısımlarda yine gençlerin dansetmeleri anlatılır. “Ötekiler taş merdivenin önündeki tarasaya benzeyen küçük meydanlıkta dansediyorlar.” (B. K. D. s. 56) Romanda sabahlara kadar süren eğlence gecelerinde dansedenler “Maamafih bu başlıyan taze sabahla beraber yeniden kuvvet bulan sekiz on çılgın genç hâlâ bahçenin bir köşesinde dansediyordu.” (B. K. D. s. 110) sözleriyle ifade edilir.

Ferhunde'nin evlerine gelin olarak girmesiyle başlayan eğlence geceleri, *Yaprak Dökümü* romanında oldukça detaylı anlatılır. Evde parti akşamlarında yapılan hazırlıklar romanda şöyle geçer:

“Haftada iki gece dostlara danslı çay veriliyor, en aşağı iki üç gece de başkalarının davetine gidiliyordu.

Aşağı sofa ile taşlık arasındaki camekân kaldırılmış, delik deşik duvarlar sarı yıldızlı bir kâğıt ile kapanmıştı. Davet akşamları taşlıktaki su küpü, sofadaki yemek masası ve daha başka hırdavat eşya mutfığa taşınıyor, yukarıdan kilimler, iskemleler, süslü yastıklar indirilerek bir kabul salonu dekoru kuruluyordu.

Bu telâşlar arasında çok kere akşam yemeği hazırlamağa ve yemeğe vakit kalmazdı.

Herkes, misafirler için hazırlanan sofradan bir, iki bisküvi, bir sandviç alır, ayaküstünde acele acele yerdi. Biraz sonra davetliler birer birer sökün etmeğe başlayınca Hayriye Hanım, eteklerini topluyarak, kollarını sıvayarak mutfaktaki büfecilik vazifesine kapanır, Ali Rıza Bey, aşağıdaki gürültüleri mümkün olduğu kadar az işitmek için kolunda bir kitap, elinde de bir mum ile tavan arasına çıkardı.

Gramofon, bütün gece çalar, çılgın kahkahalar, çığlık çığılğa boğuşmalar içinde durmadan dansedilir, temelinden sarsılıyor gibi olan evin harap tavanlarından tozlar yağardı.

Çok kere oturduğu yerde sönen mumun önünde uyuyup kalan Ali Rıza Bey, ilk sabah ışıkları içinde gözlerini açtığı vakit evi hâlâ bu gürültüler içinde sarsılıyor bulurdu”. (Y. D. s. 54)

Bu gecelerde Ali Rıza Bey ortalarda gözümkedığı için kızları Leylâ ve Neclâ rahat bir şekilde eğlenir. Gramofon bütün gece alafranga plaklar çalar, çılgın kahkahalar içinde durmadan dansederler. Hayriye Hanım kızlarına iyi bir kısmet çıkar düşüncesiyle bu gecelerde onlara yardım eder, hatta kocasını bu fikirle avutmaya çalışır. Ali Rıza Bey, zamanla bu duruma alışır ve ara sıra bu eğlence gecelerinde kızlarına iyi bir eş aday bulma ümidiyle misafirler

arasına karıştır. Bir yandan evin sakat döşemelerini çökertircesine dans edenleri, öbür tarafta salon oyunları oynayanları gören Ali Rıza Bey, bu gençlerin eğlenceden başka bir gayelerinin olmadığını kısa sürede anlar. Kızlarının modern yaşayışa duydukları ilgi sonucunda yaptıkları harcamalar zamanla aileyi iflasa sürükler.

Eski Hastalık'ta alafranga bir yaşam süren Züleyha'nın hayran olduğu tek kişi dayısı Şevket Bey'dir. Evinde sık sık danslı çay partileri, hatta balolar düzenleyen Şevket Bey, alafranga hayat tarzına oldukça düşkün bir adamdır. Gençliğinde birçok seneler Avrupa'da bulunur, İstanbul'da da sosyete çevresi geniş olduğu için alafranga yaşam şartlarını bütün inceliği ile bilir.

“İhtiyar diplomat kendini ilme ve tettebbüe vakf etmek kararında şimdilik caymış gibi idi.

Artık on yedi, on sekiz yaşında yetişkin bir genç kız olan Züleyhaya:

-Ne yapalım, madem ki memleketime başka surette faydalı olmamı imkân vermiyorlar diyordu, ben de şimdilik vatandaşlarıma modern sosyetenin kaide ve inceliklerini öğretmekle meşgul olacağım.

Kurunuvustai bir cemiyete insan gibi yaşamasını öğretmek de az hikmet değildir. Kadını açmakla pek büyük bir şey yapmış olmayız eğer onu medenî terbiye ve muaşeret âdâbı noktasından tam bir Avrupa kadını vaziyetine sokmazsak...

Züleyha, dayısının memleket idaresi gibi, muaşeret âdâbı fenninde de hakikaten bir derya olduğunu hayretle görüyor, ve böyle bir insandan istifade edilmemesini bir türlü aklına sığdıramıyordu.

Şevket Bey, gençliğinin birçok senelerini Avrupa sefaret kâtiplerinde geçirdiği İstanbul'da da daima ecebilerle düşüp kalktığı için, kibar hayat şartlarını bütün inceliği ile biliyordu.

Suwarelerin tertibine, büfelerin tanzimine nezaret eder, yalnız tuvaletler ve dansların değil, tavır ve hareketlerin de kritiğini yapar, salonda yürümesini bilmeyenlere öğretirdi.

Mahallede açılmış bir kulübe kısmen kendi kesesinden bir dans muallimi temin etmiş, fakir fukaraya fisebilillâh fokstrot ve tango dersleri verdimişti.” (E. H. s. 32)

Tango, 19. yüzyılın sonlarında Arjantin'de ortaya çıkmış olup, 1920-1940 yılları arasında tüm dünyayı etkileyen bir akım haline dönüşür. Fokstrot ise İngiliz kökenli popüler bir danstır. Bu danslar Cumhuriyet dönemi eğlence hayatının en moda dansları arasındadır.

Şevket Bey gençlere verdiği dans derslerinde oldukça önemli detaylara değinir. “Genç bir erkek, eskiden ancak anahtar deliğinden, yahut tahtaperde aralığından gözetlediği bir kadını

şimdi, çok şükür kollarına alıp dansedebiliyor.” (E. H. s. 32) cümleleriyle Cumhuriyet’in getirdiği özgür yaşamın önemini vurgular. Dans için atılan bu ilk adımın medeni bir şekilde ilerlemesi için dans ederken dikkat edilmesi gereken hususları anlatır. Bunlardan en önemlisi dans esnasında yapılan konuşmalardır. Ayrıca her dans türü farklı olduğu gibi bu danslarda konuşulacak şeylerin de farklı olması gerektiğini söyler. Romanda geçen bu bilgiler, yazarın dans kavramını detaylı bir şekilde ele aldığı tek kısımdır.

“O esnada dam ile kavalye arasında geçecek muhavere, müzik ve dansın bir nevi dili, parolü, eski tâbiriyle güftesidir. Müzik ve dans dakikaları, en kapalı kalblerin istiridye kabukları gibi kendiliğinden yavaş yavaş açıldığı, bütün sırların dışarı dökmeğe meylettiği dakikalardır. İnsan, içindeki inciyi, yahut da kiri, pisliği bu dakikalarda meydana vurur. Müzik ve dans dakikaları kadın ve erkek ruhlarının kısa anlaşma dakikalarıdır.” (E. H. s. 32)

Gökyüzü, *Kan Davası*, *Kavak Yelleri* ve *Son Sığınak* romanlarında dans ile ilgili çok fazla bilgi yoktur. *Gökyüzü*’nde Sevim’in hasta bakıcılığını üstlenen adı belirsiz roman kahramanı kafa dağıtmak için kendisine bir eğlence programı düzenler. Gittiği bir barda yakınlaştığı bir kız ile aralarında dans konusu açılır.

“Ben, çok güzel dans ederim... Hatta burada numaraya çıkacağım amma öteki arkadaşlarım patronu kandırmışlar... Bana bir türlü izin vermiyor... Yoksa ben, demin apaş dansı yapan o çıyan sarısı Macar kızından daha iyi oynarım.. Bir aralık Şehir Tiyatrosu baletine gireyim, dedim. Oraya da iltimas lazım. ‘Boyun kısa’ diye almadılar. Talih işte. Demin iskarpinim patladı... Patlamamış olsaydı sizinle dansederdik... O kadar şampanya ismarladınız... Ben de karşılık size bir tango ikram etmek isterdim amma ne çare?” (G. s. 163)

Kan Davası’nda ise sadece Zeynep ve Fettah’ın tanıştıkları zaman Marmaris’te deniz kenarında bir Rum gazinosuna gittikleri ve beraber dans etmeleri anlatılırken dans konusuna değinilir. *Kavak Yelleri*’nde Cumhuriyet’in ilk senelerinde dans hastalığı ve kadınlı erkekli aile toplantılarının moda olmasına değinirse dansla ilgili fazla detaya yer verilmez.

“Celile, kıskanç bir kadındı. Fazla zeki olmamakla beraber genç genç kadınlarla ahbaplık etmeme mâni olmak için onun düşündüğü şeytanlıkları şeytanın kendisi de düşünmezdi. Cumhuriyetin ilk senelerinde dans hastalığı ve kadınlı erkekli aile toplantıları modası her yer gibi bizim kasabayı da sardığı zaman, bunların bizim eve girmemesi için ne yaptığını hâlâ anlıyamamışımdır. Halbuki kasaba münevverlerinin başında gelen bir fen adamı memuru için bu, bir parça resmî bir inkılâp vazifesi idi. İlk zamanlar biz de bazı aile toplantılarına ve yıllık Cumhuriyet balosuna gidiyorduk. Ben, bir yandan

meslek icabı, bir yandan da herkesçe sevilip sayılan babayani bir adam olarak öteden beri kadın, erkek, farkı gözetmem. Celile, bu toplantılarda bazı açıkça lâtifelerle kadınları etrafıma toplayıp güldürmemden pirlendi ve veto yo bastırđı: “Sen erken yatıp erken kalkmağa alışmış bir iş adamısın, diyordu, üstelik çok da yemek yersin. Herkesin içinde ikide bir uyuyup horluyorsun. Âlem sana gülüyor... Sonra deli deli sözlerle herkesi güldürmen de kibrime dokunuyor. Ayıp sana... sen doktorsun!” (s. 56)

Romanda sadece Yalova Oteli Gazinosu’nda verilen baloda, gece boyunca üç defa dans edildiği anlatılır. *Son Sığınak* romanında tiyatro için mücadele veren Süleyman ve arkadaşları deniz yolculukları sırasında oldukça eğlenceli vakit geçirirler. Vapurda gösteriş meraklısı olan bir süvari, cazbant tutarak salona yerleştirir. Yolcuların arasında bir general ve birkaç mebusun bulunması sebebiyle vapurda küçük bir balo düzenlenir. Makbule bir generalle dans ettiğini Süleyman’la konuştuğu esnada anlatır.

Geleneksel eğlence anlayışında gece âlemlerinde zenne veya kadın oynatmaktan ibaret olan dans algısı, modernleşmeyle beraber değişir. Yazar birkaç romanında modern dans kavramına yabancı olan Anadolu halkını ele alır. Erkeğin kadınla beraber dans etmesi Cumhuriyet öncesinde Anadolu’da uygun karşılanmaz. Bu algı ancak Cumhuriyet yıllarında baloların serbestlik kazanmasıyla değişir. Cumhuriyet döneminde değişen eğlence anlayışı ile birlikte özellikle dans öğrenmek adeta salgın haline gelir ve saygınlık kazanır. İstanbul ve Ankara dışında her yıl Anadolu’da düzenlenmeye başlayan baloların yanısıra, davet ve toplantılarda da dans vazgeçilmez bir eğlence dekoru olur. Romanlarda geçen modern danslar; vals, tango, kadril ve fokstrot dönemin en moda dansları arasında yer alır.

2. 1. 3. Balo

Cumhuriyet dönemi eğlence hayatının bir simgesi haline gelen balolar, bu dönemden itibaren serbestlik kazanarak yaygınlaşır. Kısa zamanda Anadolu kent ve kasabalarında düzenlenmeye başlayan balo etkinlikleri, şüphesiz Anadolu’da devam eden geleneksel eğlence anlayışını da etkiler. Romanlarını eğlence yönünden incelediğimiz Güntekin, özellikle *Akşam Güneşi* ve *Kavak Yelleri* romanlarında Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Anadolu’da düzenlenen balolar hakkında geniş bilgiler verir. Bu iki roman Anadolu’da değişen eğlence hayatı açısından önemlidir. Bunun dışında *Harabelerin Çiçeği*, *Eski Hastalık* ve *Son Sığınak* romanlarında da çok kapsamlı olmamakla beraber baloyla ilgili kısımlar vardır. Yazarın diğer

romanlarında ise balo ile ilgili hiçbir veriye rastlanmaz.

Harabelerin Çiçeği'nde eğitim için Fransa'da bulunan Süleyman, gazetede Opera tiyatrosunda verilecek bir maskeli balo ilânına denk gelir. Aynı apartmanda kaldığı ve uzaktan sevdiği gençlik aşkı Bijut ile yakınlaşma düşüncesiyle iki bilet tedarik eder. “Yine karnaval mevsimiydi. Gazetede, o akşam, Opera tiyatrosunda verilecek bir maskeli balo ilânı vardı. İki bilet tedarik ettim. Bir tanesini, kapalı bir zarf içinde Bijuta gönderdim.” (H. Ç. s. 57) Süleyman, balo gecesinde yüzünde maskesi ile bütün geceyi Bijut ile geçirir. Romanda aralarında konuştukları diyaloglardan başka katıldıkları balo ile ilgili bilgi verilmez. *Eski Hastalık*'ta Şevket Bey'in evinde sık sık danslı çaylar, hatta balolar verdiği anlatılır. Yine aynı şekilde romanda bu baloların içeriği hakkında bilgi yoktur. *Son Sığınak*'ta vapur yolculuğu ile Anadolu'ya geçen Süleyman ve arkadaşlarının vapurda düzenlenen bir baloda yaptıkları tiyatro gösterisi anlatılır: “Vapurda mebuslar var, bir de general. Balo, bunların şerefine. Trupu onlar eğlensin diye numaralar yaptırmak için çağırmış.” (S. S. s. 73) Baloda Makbule ve diğer kızlar mebus ve generallerle dans eder.

Akşam Güneşi'nde hastalığı sonucu M...’ye yerleşen Nazmi ve Şükran'nın hayatı çiftliğe Jülide'nin gelmesiyle değişir. Babasının görevi gereği yıllarca Avrupa'da kalan Jülide, alafrağa eğlence hayatına oldukça düşkündür. Fırsat buldukça teyzesine katıldığı davetleri, baloları anlatır. Bir keresinde Macaristan elçiliğinde verilen ve kendilerinin de katıldığı bir baloyu anlatırken o geceye dair hatıralarından özlemlerle bahseder. Romanda bu baloyla ilgili fazla detay verilmemiştir. Çiftlikte yeni arkadaşlar edinen Jülide, Nazmi'nin evde olmadığı zamanları fırsat bilerek arkadaşlarıyla kendi aralarında kır balosu düzenler. “Sahildeki Rum balkçı kızlarını, çiftliğe dadandırmıştı. Hele ben, uzakça bir yere gittiğim vakit, derhal sakızların altında kır baloları tertibediliyor, bahçe panayır yerine dönüyordu.” (A. G. s. 127) Jülide alafrağa yaşama düşkün olduğu için çiftliğe ayak uydurmakta zorlanır. Ayrıca küçüklüğünde kendisine hayran olduğu adamdaki değişiklikler Jülide'yi Nazmi'ye karşı daha da çok hırçınlaştırır. Nazmi ile aralarında devam eden soğuk rüzgârlar uzun bir süreden sonra durulur. Zamanla araları eskisinden daha güzel olan Jülide ve Nazmi beraber eğlenceli vakit geçirmeye başlar.

Kasabada her yıl On dört Temmuz gecesi Fransızların düzenlediği balo romanda geniş

bir şekilde anlatılır. Bu baloda kasabadaki büyük memurlar ve yabancı kesim aileleri ile birlikte davet edilir.

“On dört Temmuz daveti kasabanın en beklenen gecesi idi. Büyücek memurlar onu müstesna bir eğlence fırsatı, Hristiyan ve Yahudi tüccarlar servet ve ehemmiyetlerini göstermek için bir vesile sayarlardı. Kadınlar, inci, elmas, kumaş namına gösterilecek neleri varsa takıp takıştırırlar. Her gün uzamış tıraşları, ütüsüz pantolonları, çarpılmış kravatlarıyla çarşıda, gümrükte dolanan iş adamları bu balo için sandıktan çıkarılarak ütülenen siyah elbiselerinin cendereleri içinde mağza mankenlerinde dönerlerdi.” (A. G. s. 205)

Romanda yabancı kesimin baloya görkemli bir şekilde hazırlandığı anlatılırken Müslüman kadınların o zamanda baloya gitmediği vurgulanır. Nazmi eşi ve artık aileden biri olan Jülide ile baloya davet edildiği takdirde baloya yalnız gideceğini söyler. Romanda bu bölüm şöyle geçer:

“Jülidenin tabiatı ne kadar değişmişti. Benden bir vakit almadan arkadaşlarına yetişmemek için koluma asılan bu sokulgan çocuk, bir sene evvel her şeye yüksekte bakan mağdur Jülide miydi?

-Senin hiçbir arzunu kırmak istemem, dedim, hemen bir bahane ile seni alıp götürürdüm... Fakat, başka bir mâni var çocuğum... Bu gece Fransızların On dört Temmuz şenliği... Her sene bu gece buradaki Fransız kolonisi bir balo terdibeder. Kasabadaki büyük memurlarla ecnebi aileleri davet edilir. Davetliler arasında ben de varım. Her sene bir bahane ile atlatırdım. Fakat bu sene fena sıkıştırdılar. Söz verdim. Onun için seni ancak yarın çiftliğe götürebileceğim. Sabahleyin uğrarım olmaz mı?

-Nasıl isterseniz...

-Suvareye teyzenle sen de davetlisiniz...

Jülide, birdenbire durdu:

-Biz de mi? Peki, niçin haber vermediniz?

-Bilirsiz ki böyle müsamarelere müslüman kadınları iştirak edemez... Bunu, daveti yapanlar da biliyorlar. Sırf bir hatır hoşluğu için...

Jülide, sadece: “Doğru enişte... Çok eğlenmenizi temenni ederim” dedi ve kolumu bırakarak hızlı hızlı Necmiye ile Refik Beyin yanına doğru yürüdü.” (A. G. s. 201)

Balolar, Cumhuriyet döneminde resmîyet kazanır ve böylelikle Müslüman kadınların geleneksel dönemden farklı olarak serbest bir şekilde katılabildiği bir davet olur. Romanda baloya ev sahipliği yapan Mösyö Greguvar, Nazmi'nin Jülide yüzünden baloya katılamayacağını öğrenince Jülide'ye kendi kütüphanesinden baloyu izlemesini teklif eder.

“Mösyö Gerguvar (M...) deki Fransızların en eski ve hatırlısı idi. Koloninin senelik süvaresi onun, kasabanın en mükellef binası olan evinde verilirdi. Mösyö Gerguvar ile büyük kızını bahçe kapısında bir misafir grupunu karşılarken bulduk. Bir mazeret icadına lüzum görmiyerek hakikati söyledim, arabada beni bekliyen Jülideyi çiftliğe götürmeğe mecbur olduğumu anlattım.

Ev sahibi bir kombinezon teklif etti:

-Matmazeli benim kütüphaneye alırsız, kapıyı kaparız. Bir genç kız için dansetmemek hazindir. Fakat hiç olmazsa eğlencemize seyirci olarak iştirak etmiş olur.

Jülide, çekinerek yüzüme bakıyordu.

-Sen dansetmemeğe razıysan mükemmel olur çocuğum, dedim, hiç mahzur yok...

Jülide, sevinçle arabadan atladı. Mösyö Greguvarın kızı, binanın arka tarafından bir kapı açtırdı. Koridorlardan, merdivenlerden geçerek kütüphaneye girdik. Jülide baloyu kütüphanenin camlı kapısından seyredecekti.” (A. G. s. 204)

Bilindiği üzere dans, balonun en temel şartlarından biridir. Nazmi, Mösyö Greguvar ve Mariyüs Bon’un kızları ile baloda dans eder. Ayrıca baloyu kütüphaneden izleyen Jülide’nin yanına giderek onunla da dans ederek Jülide’yi mutlu eder. Romanın sonunda yine bir On dört Temmuz akşamı düzenlenen balodan bahsedilir. Bir Fransız tüccarının konsoloshanede düzenlediği balo gecesinde, Nazmi de davetliler arasındadır. Jülide ile ilgili hatıralarını canlandırmak için salon yerine özel bir odada oturmak ister. Hayatının bu son gecesinde Fransız tüccarının kızı ile vals yaptığı esnada Jülide’yle yaptığı dansı hatırlar ve kalp krizi geçirerek ölür.

Kavak Yelleri’nde Cumhuriyet baloları vardır. Görevi gereği Anadolu’da bulunan Sabri Bey, kasabanın önde gelen isimleri ile yakın arkadaştır. Bulunduğu kasabada her yıl Cumhuriyet baloları düzenlenmektedir. Romanda vilayet müftüsünün balolara düzenli olarak iştirak etmesi geleneksellikten modernliğe doğru geçişte önemli bir husuttur. “Yıllık Cumhuriyet balosunu asla kaçırmaz, dansa kalkamazsa da eliyle, ayağıyla mızıkaya tempo tutar ve limonata bardaklarını içki kadehi gibi tokuşturarak fevkalade neşeleniyor görünür.” (K. Y. s. 55) Vilayet Sağlık Müdürü ise her Cumhuriyet balosu için karısına İstanbul’un en pahalı terzilerinden tuvalet getirir. Karısının kıskançlıkları yüzünden Sabri Bey balolara katılamaz. Fakat balo gecelerinde yaşananları kasabadaki arkadaşlarından dinler.

Romanda hükümet konağında verilen bir Cumhuriyet balosu anlatılır. Sabri Bey, karısının uydurma hastalığından dolayı baloya yine katılamaz. Baloya o gece civarda kazı

yapmaya gelmiş birkaç madenci davet edilir. Baloya eşsiz gelen madencileri gören memurlardan biri “Yahu, benim bildiğime göre baloya karısıyla beraber gelinir, bizimkileri kucağına bastırıp zıp zıp oyna.. Nerede bu bolluk!?” (K. Y. s. 58) gibi ukala sözlerle, baloya tek başına gelen gençlerin, balo adabına uygun bir şekilde katılmadıklarını iddia eder. Bu durum üzerine idareci heyetinden biri madenci gençler ile konuşur. Durumu haklı bulan gençler gitmek için müsaade isteseler de bu kez, “Yahu, misafiri bu şekilde taburcu etmek bizim misafirperverliğimize yakışır mı? Biz, onlara gidin demiyoruz ki. Misafirin başımız üstünde yeri var. Büfeden istediklerini ikram edelim. Yesinler, içsinler. Dansedenleri seyretsinler. Aralarında muhabbet etsinler, yahut edelim. Bunda milletimizin misafirperverliğine sığmayacak ne var?” (K. Y. s. 59) sözleriyle gençleri alıkoymak isterler. Madenci gençlerin gitmekte ısrar etmeleri üzerine aralarındaki münakaşa kızışır. Aralarında hastanelik olan birkaç kişinin ertesi gün Sabri Beye muayene olması neticesinde, alkol etkisiyle “kafalar normal halde bulunmadığı” şeklinde rapor hazırlanır. Sabri Bey, balolarda rakı yasak olduğu takdirde, tertip heyetinin hatırlı misafirlere ara sıra gizlice içki verdiklerini söyler. “Tertip heyeti âzaları hatırlı misafirleri ara sıra küçük bir dosya odasına sokup çıkarmaktadırlar.” (K. Y. s. 59)

Romanda bahsi geçen bir diğer balo, Yalova Oteli Gazinosu’nda düzenlenir. Karısının ölümünden sonra İstanbul’a gelen Sabri Bey, eski okul arkadaşları ile karşılaşır. Arkadaşının hastanesinde kaldığı sırada tanıştığı Perihan adındaki genç kızdan hoşlanır. Sabri adında, eğlenceye düşkün bir arkadaşıyla düzenli olarak görüşmeye başlaması sonucunda Perihan ile arkadaşı Ayperi’nin Yalova’daki baloya gideceğini duyunca Sabri ile birlikte gitmeye karar verirler. Fakat balo gecesi hiç de düşündükleri gibi geçmez. Balo gecesine özenle hazırlandıkları halde, kızların dekolte tuvaletleri ve boyalı yüzleri karşısında kendilerini onlara layık görmez ve aradaki yaş farkından dolayı rahatsızlık duyarlar. Yalova’ya gelirken yolda karşılaştıkları İzmirli tacirleri baloda görünce moralleri büsbütün bozulur. “İzmirli tacirleri birdenbire masamızın önünde bulduk. Arkalarına smokin giymişlerdi. Uzun boylarıyla önümüzde eğiliyorlar, kızları dansa davet etmek için bizden müsaade istiyorlardı.” (K. Y. s. 389)

Kızları genç tacirlere kaptırdıktan sonra bütün gece onların dans edişlerini izlerler. Baloda üç defa belli aralıklarla dans edilir.

“Dans biter gibi oluyor, fakat alkışlar, gürültüler arasında tekrar başlıyordu. Bizim grup birkaç defa kalabalığı yara yara yanımıza yaklaştı fakat tekrar geri döndü.

Bu ikinci dans sonunda yine zorla kalabalığı yararak yanımıza yaraşır gibi olduktan sonra rotayı değiştirerek içerdeki büfeye doğruldular. Üçüncü dans başladığı zaman bizimkiler büfede yüklerini almış görünüyorlardı. Bu kısmın sonuna doğru dördünü de başlarında acayip külahlar; ellerinde, ağızlarında yelpazeler ve düdüklelerle sekiz, on kişinin ortasında horon oynuyor gördük.” (K. Y. s. 390)

Reşat Nuri Güntekin’in sadece iki romanında kapsamlı bir şekilde anlatılan balolar, geleneksel dönem eğlence anlayışı ve modern eğlence anlayışını yansıtması açısından önemlidir. Cumhuriyet’ten önce düzenlenen balolarda Müslüman kadınlarına karşı tutum, Cumhuriyet ile birlikte tamamen değişir. Cumhuriyet’ten önce sırf nezaketten dolayı davet edilen fakat gidilmesi mümkün olmayan balolara, Cumhuriyet yıllarında kadınsız gidilmesi uygun görülmez. Bu durum Cumhuriyet’in kadınlara verdiği saygınlık ve özgürlükle alakalıdır. Aynı zamanda baloların Anadolu eğlence hayatını etkilemiş ve değiştirmiş olması da önemlidir. Anadolu’nun çeşitli vilayetlerinde düzenlenen yıllık Cumhuriyet baloları halka modern bir yaşamın kapılarını araladığı gibi onların medenileşmesi için de fırsat sunar.

2. 1. 4. Tiyatro-Sinema

Tanzimat döneminde büyük bir canlılık kazanan tiyatro hayatı, 1884’te II. Abdülhamit’in Gedik Paşa’daki Osmanlı Tiyatrosu’nu yıktırmasıyla uzun yıllar aksaklığa uğrar. 1908’e kadar sahne hayatı tulûat gösterileriyle devam eder. Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında hem geleneksel hem de modern tiyatrodan izler vardır. Roman kahramanlarını eğlence maksadıyla ortaoyunu, tiyatro ve sinemaya götüren yazar kimi zaman onları tiyatro oyuncusu olarak karşımıza çıkarır. Özellikle bazı romanlarında tiyatro hayatı hakkında önemli bilgiler vardır. Yazar, tiyatro kadar kapsamlı olmasa da birkaç romanında sinema konusuna da değinir. *Çalığışu*, *Gizli El*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Acımak*, *Yaprak Dökümü*, *Ateş Gecesi*, *Kan Davası* romanlarında ise tiyatro ve sinema ile ilgili hiçbir bilgiye rastlanmaz.

İlk romanı olan *Harabelerin Çiçeği*’nde tiyatro yok denecek kadar azdır. Talihsiz bir olay sonucu yüzünün yanmasıyla eski güzelliğini kaybeden Süleyman, ailesi tarafından yatılı okula verilir. Romanda Karnaval mevsimlerinde okulda düzenlenen tiyatro oyunundan bahsedilir. Fakat bu tiyatronun içeriği hakkında bilgi verilmez.

“Beyoğlu sokaklarının eğlenceleri, mektebe de sirayet ederdi. Bahçenin çamurlarında konfetiler sürünür, ağaçlarda, uçurtma kuyrukları gibi serpantinler uçardı. Talebeden bazıları, kışa mahsus üstü kapalı kısmında, maskelerle tiyatrolar oynarlardı.” (H. Ç. s. 49)

Damga'da roman kahramanı İffet'in hapisten çıktıktan sonra arkadaşının yardımıyla hayata tutunma mücadelesi anlatılır. Üzerine bir leke gibi yapışan hırsızlık damgası ona hiçbir zaman huzur vermez. Bir gece Beyoğlu sokaklarında dolaşırken küçüklüğünde buradan geçtiğini anımsar. İffet buraya eniştesi ve kuzeni Muzaffer ile birlikte tiyatroya geldiğini hatırlar: “Bu köşe başını tanıyordum, on dört on beş sene evvel yine böyle bir gece eniştem, Muzafferle beni Beyoğluna tiyatroya götürmüştü.” (D. s. 85) Başından geçen olaydan sonra eğlence yerlerine gitmekten hoşlanmasa da Konya'daki şirketin muhasebe müdürünün İstanbul'a gelmesiyle onu gezdirmek için Beyoğlu barları ve tiyatrolarına gider. Romanda bu tiyatrolar hakkında hiçbir bilgi yoktur sadece “Naçar Beyoğlunun barlarında, tiyatrolarında arkadaşım mihmandarlık etmeğe başladım. Halbuki başımdan geçen vakadan sonra böyle yerlerde kendimi göstermek istemezdim.” (D. s. 121) şeklinde geçer.

Dudaktan Kalbe'de Lâmia yaşadığı hazin bir aşk macerasından sonra hamile kaldığı için Kütahya'ya gitmek zorunda kalır. Yolda tanıştığı ve yakın arkadaş olduğu Makbule'nin babası ile evlenmesi sonucunda zor günleri az da olsa geride bırakır. Burada bulunduğu sürede Kütahya'ya sürgün edilen Vedat adındaki bir doktorla tanışır. Vedat, Makbule'nin kuzeni olduğu için sık sık evlerine gidip gelmektedir. Yine hep beraber oldukları bir akşam Vedat Kütahya'ya sürgün edilme sebebini anlatır. Davetli olduğu bir yerde arkadaşlarına eğlence olsun diye karagöz oynatır. Bu geceden sonra katıldığı başka bir davette orada bulunan bir bakanı eğlendirmek için karagöz oynatmasını isterler. Başta buna yanaşmasa da onca ısrardan sonra bunu kabul eder ve bakana bir ders vermek amacıyla onun ve metresinin karikatürünü çizer. Bu geceden kısa bir süre sonra da Kütahya'ya gönderilir. Vedat arkadaşlarına oynadığı karagöz oyununu şöyle anlatır:

“Biraz boya ile bir mukavva buldum. Çabucak üç karikatür çizdim. Biraz ressamlığım vardır. Salonun bir köşesine bir perde uydurduğum gibi her şey tamam oldu. Öyle ‘Kanlı kavak’, ‘Yalova safası’ filan oynatmıyordum. Keman ve piyano ile alafranga bir opera. ‘Siyah yıldızlar’ diye güzelce bir şey var. İstanbul'da pek meşhurdur. Onu almaya başladım.” (D. K. s. 150)

Burada modernleşme sürecinde değişen eğlence anlayışının geleneği büsbütün

unutturmadığını görürüz.

Yazarın *Akşam Güneşi* ve *Yeşil Gece* romanlarında eğlence dünyaları birbirine tamamen zıt olan iki karakter vardır. *Akşam Güneşi*'nde eğlenceye oldukça düşkün olan Nazmi'nin öğrencilik yıllarında geceleri okuldan kaçıp tiyatroya gitmesi anlatılırken, *Yeşil Gece*'de Şahin Efendi öğrenciyken tiyatro binalarını ve piyasa caddelerinde eğlenen insanları medresedeki odasının camından izler: “Medresenin biraz ötesinde kalabalık bir piyasa caddesi vardı. Gece olunca cadde, baştan başa ışık içinde yüzer, bayraklar, resimlerle süslü tiyatro kapılarının önünde mızıkaların sesleri onun kapalı taş odasına kadar gelirdi.” (Y. G. ss. 18-19)

Kızılıcak Dallar romanında geleneksel ve modern tiyatrodan izler vardır. Konağa besleme olarak alınan Gülsüm, ayrıldığı kardeşi İsmail'i bir türlü unutamaz. Bu durumdan sıkılmaya başlayan Nadide Hanım bir gece Gülsüm'ü ortaoyunu izlemeye götürür ve bu gecede Gülsüm'e kardeşinin öldüğüne dair yalan söyler. “Gülsüm kardeşinin öldüğünü ortaoyununda öğrendi. Kıza bu haberi eğlenceli bir yerde vermeli ki acısını pek duymasın.” (K. D. s. 71) Bu gecedен sonra İsmail'i artık ağzına almayan Gülsüm, konağın çocuklarıyla eğlenceli günlerine devam eder. Çocuklarla oynamak onun bir nevi vazifesi olduğu gibi Gülsüm bu durmdan istifade ederek kendisi de oldukça eğlenir. Bir süre konakta oynanmaya başlayan tiyatro oyunları konağın altını üstüne getirir.

“Çocuklar, bu defa tiyatroya merak sardırılmışlardı. Cuma geceleri bir alay halinde Direklerarası'nda Kel Hasan'ın tiyatrosuna gidiliyor, sonra orda ne görüldü ise bir hafta konakta tekrar ediliyordu. Yukarı kattaki harem sofası tiyatro salonu haline gelmişti. Her sabah konakta ne kadar yatak çarşafı, eski pencere perdesi, keçe, kilim varsa toplanıyor, perdeler kuruluyor, komşudan seyirci çocuklar, aşağıdan büyükler davet ediliyor, düdükler, dümbelekler, zilli maşalarla tiyatro oynanıyordu.” (K. D. s. 91)

Romanda çocukların oynadığı tiyatro detaylı bir şekilde anlatılarak dönemin tiyatrosu hakkında bilgi verilir. O gün, orkestra hayli zengindir. Çocuklar konağın yakınlarında oturan ve güzel ut çalan Zehra adındaki bir kız o günkü oyunda ut çalmaya razı ederler. Çocukların konakta oynadığı tiyatro oyununda Gülsüm birinci perdede Kel Hasan rolünderken, ikinci perdede dönemin meşhur kantocularından Peruz Hanım kılığına girerek şarkı söyler.

Romanın sonlarında Nadide Hanım, tiyatro izlemeye bu kez Ankara'daki Opera

meydanına gider. “Otomobil süratle ‘Karaoğlan’ çarşısını geçerek ‘Bentderesi’ yoluna saptı ve birkaç dakika sonra (Tabakhane) tiyatrolarının önündeki meydanlıkta durdu.” (K. D. s. 173) Bu gece iki tiyatro arasında şiddetli bir rekabet mücadelesi vardır.

“Otomobil durur durmaz tiyatroların renk renk bayraklar, resimler, fenerlerle süslenmiş antreleri önündeki mızıkların ikisi birden başladı. Sağdaki alaturka bir şarkı, soldaki bir fokstrot çalıyor, davullar, ziller, borular birbirinin sesini boğmak için dehşetli bir gürültü yapıyordu.” (K. D. s. 173)

Nadide Hanım yıllar sonra izlemeye gittiği bu tiyatroda Direklerarası’nı hatırlar. “Bu çalgı, bu fenerler, bayraklar, resimli ilânlar, allı yeşilli uçurtma kâğıdından askılarla süslenmiş yan yana tiyatro kapıları Nadide Hanım’a eski Ramazan gecelerini, Direklerarası’nı hatırlatıyordu.” (K. D. s. 175) Burada dinlediği kantoları gençliğinde dinlediği kantolara benzetse de “aralarına bale ve fokstrot eklenmiş” olması farklı gelir. Burada geleneksel dönemden farklı bir tiyatro söz konusudur. Batılılaşmayla beraber değişen eğlence anlayışı zamanla tiyatroların içeriğini de etkiler. İzlemeye gittikleri tiyatroda ünlü “Şark Greta Garbosu Mücellâ Suzan Hanım’ın” kantolarını dinlerler. Kantocu Mücellâ Suzan, yıllar önce konağa besleme olarak alınan Gülsüm’den başkası değildir.

“Localar, baştanbaşa kibar insanlarla doluyordu. Feridun Beyin arkasında ayakta duran ‘akraba’ arasına ona iğilerek ehemmiyetli isimler söylüyordu.

Büyük hanım, kahvesini içerken kantolar da başladı. Bunlar onun çocukluğunda Peruzdan, Amelyadan dinlediklerinin hemen hemen aynı idi. Yalnız araya bir bale ile bir fokstrot sokulmuştu. Fokstrotu kantocu kızlardan biriyle biraz evvel mızıkacılara yol açmak için ahaliye yalvaran mavi mintanlı delikanlı oynuyordu. Kavalye yorgun olduğu ve yemeni biçimindeki kunduraları galiba ayağını sıktığı için mözürü bozuyor, aktrisi kızdıırıyordu. Kızın sinirli sinirli kaşını, gözünü oynattığını kavalyeye çıkıştığını gören bir çalgıcı, bir azizlik etmek istedi; kasden borusundan acayip acayip sesler çıkarmağa, tempoyu büsbütün kıskırtmağa başladı. Nihayet, aktris dayanamadı; çalgıcıya yüksek sesle: “Eşekliğe lüzum yok, adam akıllı çal!” dedi.

Tiyatro, birdenbire alkış ve kahkaha fırtınasıyla sarsıldı. Tepinen ayaklar ikinci katın döşemelerini zangırdattıkça büyük hanım, locanın kenarlarına tutunuyor içinden dualar ediyordu.

Her yeni kantocuda misafirler soruyorlardı:

-Mücellâ Suzan Hanım bu mu?

Akraba:

-Hayır, diyordu, Şark Greta Garbosu uzun uzadıya nazlanmadan sahneye çıkmaz... Hem o çıktığı zaman tiyatro alkıştan yıkılır.

Tiyatronun iç yüzünü gayet iyi bilen akrabaya göre bu aktrisin Ankarada birçok sevdalıları vardı.

Fakat o, bunlardan ancak iki üç tanesine yüz veriyordu.” (s. 176)

Değirmen romanında kısa zamanda İstanbul’a kadar ulaşan Sarıpınar’daki zelzele haberleri günlerce gazetelerde abartılı bir şekilde yankılanır. Bu durum üzerine Tepebaşı tiyatrosunda her akşam oyunlardan önce Sarıpınar için manzumeler okunur ve yardım toplanır.

“Şair Selim Şevket’in Tepebaşı tiyatrosunda ahalinin gözyaşları arasında okuduğu manzume ‘Verin Zavallılara’nın pabucunu hakikaten dama atmıştı. Her akşam, Lorya Bey’in; Fethi Kostantaniye piyesi başlamadan evvel sahneye çıkıyor ve her akşam aynı gözyaşı sellerini akıtıyordu.” (D. s. 73)

Kavak Yelleri’nde Sabri Bey gençlik zamanlarında İstanbul’da tanıdığı Hikmet Hanım adındaki bir kadının aile toplantılarında “La dam O Kamelya” oynadığını ve kadınların sahneye çıkmasına izin verilirse kadının Darülbedai’ye girmek istediğinden bahseder: “Yine bizim zamanımızda ‘Hikmet Hanım’ diye Kadıköy çapkınlarını sürü ile peşinden koşturan şık bir genç kadın vardı. Aile toplantılarında gayet güzel ‘La dam Kamelya’ oynadığını ve kadınların sahneye çıkmasına izin verilirse Darülbedai’ye gireceğini söylerdi.” (K. Y. s. 345) Gençlik yıllarına dair anılarından hatırladığı tiyatro ile ilgili bir diğer konu da arkadaş Sabri’nin sık sık tiyatroya gittiği ve orada öğrendiği kantoları durmadan tekrar etmesidir. “Adı benim gibi Sabri olan bu arkadaş, musiki meraklısıydı. Sık sık tiyatroya gider ve orada öğrenerek defterine yazdığı kantoları akşam mütalâsında alçak sesle kendi kendine tekrar ederdi.” (K. Y. s. 346)

Son Sığınak, yazarın baştan sona kadar tiyatro konusunu ele aldığı bir romandır. Eserde geleneksellikten modernliğe geçiş sürecindeki tiyatro yapılanmaları ve oynanan piyesler dönemin tiyatro hayatı hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Romanda, Abdülhamit dönemi tiyatroları ve Cumhuriyet yıllarındaki tiyatro kumpanyaları oldukça geniş bir şekilde anlatılır. Tren yolcuları geceyi geçirmek zorunda kaldıkları vilayette, istasyon yakınlarındaki bir Halkevi’nde yapılan düğüne davet edilir. Düğünden sonra Halkevi başkanı ve Hoca’nın ısrarlarıyla yolcular geceyi orada geçirmeye razı olurlar. Aralarında başlayan tiyatro konuşmaları Süleyman ve arkadaşlarını bir tiyatro kumpanyası kurmaya kadar götürür.

O gece Süleyman yıllar önce Zekazık kampından tanıdığı Azmi adındaki arkadaşına tesadüf eder. Bu tesadüf oradaki herkesin tiyatroya dair anılarının canlanmasına sebep olur.

Azmi, Mısır'da kurdukları tiyatro sahnesinden, yaptıkları dekorlardan, oynadıkları oyunlardan büyük bir heyecanla bahseder. Elllerinde piyes olmadan, ezbere yazıp oynadıkları oyunlarla kurdukları Mısır kampındaki bu tiyatro, onlar için bir sığınak olur. Zekazik kampından sonra bu kez Hoca tiyatroya dair anılarını anlatır.

“Ben, vaktiyle onun için Bahriye’den kovuldum. O zaman bir bahriye mülâzimi idim. Tiyatro oynamak için Fatih’te bir evde toplanırdık. Saraya jurnal etmişler: Padişahın aleyhinde kumpas kuruyorlar, diye... Zaptiye nezaretinde temiz bir dayaktan sonra heppimizi bir yere sürdüler. Benim kısmetime Adana düştü... Sonra, döne dolaşa burada karar kıldık.” (S. S. s. 20)

Yolcular arasında Anadolu turnesinden dönen ve sahne adı “Ayseven” olan Makbule’nin aslında tiyatro sanatçısı olmak istediği fakat başından geçen talihsiz olaylar yüzünden şarkıcı olmak zorunda kalmasını anlatıcı şöyle aktarır:

“Türk kadını artık sahneye çıkabilmektedir. Biraz geç olmakla beraber Darülbeydi’ye başvuruyor. Birçok defalar gidip geliyor. Fakat kimseye dert anlatamıyor. Ah, diyor, Naşidin tulûat kumpanyasına girecek değilim ya. Çaresizlikten Anadolu’ya giden bir saz heyetinin peşine takılıyor. Çabucak parlıyor. Sıra şarkıcılığından çıkarak Köroğlu gibi adı dağlarda gezen şöhretli bir solist oluyor.” (S.S. s. 37)

Aralarında bir başka tiyatro aşığı olan Servet Bey de harbiye öğrencisi olduğu yıllarda ara sıra Konkardiya tiyatrosuna kaçıp gittiği için ceza gördüğünden bahseder. Tiyatroya dair anlatılan bu hikâyeler sonucunda heyecana kapılan Servet Bey ve Hoca ordakilere “Kanlı Nigâr” ortaoyununu oynar.

“Bütün bunların yanında en beklenilmez bir şey oluyor: Hoca ile Servet Bey, ortaoyunu oynamaya karar veriyorlar. Çabucak bir tertip yapılıyor. Akşam programında bir vatan piyesi oynamış olan Halkevi temsil kolunun ufak tefek eşyası arasından Yeniçeri kavukları, cübbeler uyduruluyor. Halkevi amatörlerinden birkaçını da gereken kılıklara sokuyorlar. Zurnanın yerine bir klarnet bularak ‘Kanlı Nigâr’ a başlıyorlar.” (S. S. s. 22)

Oyun bittikten sonra Hoca bu kez Minakyan kumpanyası aktörlerinin taklitlerini yapmaya başlar.

“Minakyan, Holas, Binemecyanlar, hâsılı, Osmanlı Dram kumpanyasının kadını, erkekli bütün oyuncularını, çocukluğumun en canlı hatıralarını canlandıran Balumucular, Ladam Okamleya’lar,

Paris Fukaraları içinde kendi sesleri ve çehreleriyle haykırıp ağlaşıyorlardı.” (S. S. s. 23)

Bu ve benzeri tiyatro hikâyeleriyle sabaha kadar konuştuğundan sonra önemli bir karar alırlar. O gece tiyatro sevdalılarının birleşmesi yeni bir tiyatro kumpanyası kurma fikrine sebep olur. Babasının Suriyede’ki mallarını tasfiyeden dönen Servet Bey, bu fikri ortaya atarken bütün servetini kurulacak tiyatro kumpanyasına harcamaya hazır olduğunu söyler:

“Arkadaşlar, biz, bir tiyatro yapmalıyız, diyor, babamın Suriye valiliğinden kalma biraz bir şeyler var. Onları tasfiyeden dönüyorum... Ben, bütün masrafını üzerime alırım. Darülbeydi’den çok daha iyi bir kumpanya kurarız... Zekazık kampındaki gibi Süleyman Beyi başa geçiririz. Bizlerden ve iyi tahsil görmüş gençlerden bir trup meydana getiririz. Bir de tiyatro binası... Paris’teki tiyatroların bir örneği olacak, küçük, fakat her şeyi tamam bir tiyatro binası... O, yapıncaya kadar başka bir yerde işe başlarız. Mesela Fransız tiyatrosunda. Sonra başımızı alır, Anadolu’da turnelere çıkarız.” (S. S. s. 27)

İstanbul’a döndükten birkaç ay sonra Azmi, Servet Bey, Makbule ve Hoca, Süleyman’ın Kuledibi’ndeki pansiyonuna misafir olur. Tiyatro kumpanyasından vazgeçeceklerini sanan Süleyman bu hususta yanlış olduğunu anlar ve hep birlikte tiyatro kumpanyasını kurmak için faaliyetlere başlarlar. Servet Bey’in babasının eski konağında kurulan “Yeni Tiyatro” bir açılış yemeği ile kuruluşunu ilân eder. Kurdukları tiyatro kumpanyasına oyuncu seçmek için imtihanlar düzenlenir. Bu imtihanlara birçok eski ve yeni tiyatro sanatçıları katılır.

“Bekliyenlerin çoğu genç çocuklardı. Zaten şartımız: Genç ve iyi tahsil görmüş olma. Fakat aralarına birtakım yaşlılar ve hatta uzaktan gözümün ısırdığı birkaç tulûat aktörü karışmıştı. Kim bilir ne ümit ile onlar da bekliyorlardı. İlk Meşrutiyet senelerinin hatırlı bir aktörü idi. Laryo Beyin ‘Feth-i Celil-i Kostaniye’ piyesinin -arkasında göz alıcı parlak zırh ile- galiba Konstantin rolünü oynadığını görmüştüm. İkincisi yine o devrin tanınmış bir aktörüydü. Üçüncüsü daha eski bir zamanın ortaoyununun çok sevilen bir çehresiydi. Kavuklu Hamdi ile beraber oynardı ve onun kadar tatlı bir yüzü ve bakışları vardı.” (S. S. ss. 47-48)

Kısa bir mülâkat süresinden sonra imtihanı kazananlar belirlenir ve Yeni Tiyatro kumpanyasının artist kadrosu kurulur. “Erkekler: Benimle Azmi, Hoca, Lahuti, Sadullah Nuri, Doktor Reyhan, Pertev ve imtihanlardan kazananlardan Şevket ve Necmi adlı iki genç çocuk... Kadınlar: Makbule, Süheyla, Remziye, Dürdane ve Melek ile Masume.” (S. S. s. 62)

Oynanacak piyesler hazırlarınır ve turne ekibi ilk seferini gemi ile Karadeniz'e yapar.

Servet Beyi'in tanınan bir kişi olması gittikleri yerlerde kumpanyanın resmi çevrelerden ilgi görmesini kolaylaştırır. Fakat kısa bir zaman sonra ailevi sebepler yüzünden İstanbul'a giden Servet Bey, tiyatrodan ayrılmak zorunda kalır. Bu durum kumpanyayı ümitsizliğe düşürdüyse de bir sığınak gibi sarıldıkları tiyatro trupunu ayakta tutmak için eskisinden daha çok mücadele verirler. Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde zor şartlar altında sergiledikleri "Vatan-Silistre" "Meşhedî İbadî" gibi oyunların yanında gerektiğinde ortaoyununa, hokkabazlığa, meddahlığa da başvururlar. Belli bir süre sonra maddi imkânlar yüzünden günlük masraflarını çıkaramaz hale gelirler. Son bir Erzurum turnesinden sonra ayrılma kararı aldysalar da burada karşılaştıkları tulûat kumpanyaları onlara tulûat gösterileri yapma fikrini verir. Bir gece buldukları vilayette, meşhur Hafız Nuri'nin operetini izlemeye giderler.

"Gece, bizi operete davet etmişlerdi. Kapının önünde mızıkacı çalışıyordu. Bütün gün Cüce ile Arap, ellerinde çingiraklarla halkı davet etmişlerdi. Cüce, kanto oynadı. Arap, bir silindir şapka ve basma redingotla çarliston yaptı. Altın dişli Prima Donna ile Tenoru da dinledikten sonra istasyonun yolunu tuttuk." (S. S. s. 123)

Anadolu'da bu kadar tulûatçının olması Cumhuriyet döneminde radyolarda yasaklanan alaturka müziği ile ilgilidir. Bu sebeple burada daha önce rastlamadıkları orijinal tulûat kumpanyalarına tesadüf ederler.

"Yemekten sonra tiyatroları dolaştık. Birinde erimiş bir kumpanya vardı; gideceklerdi. Ötekinde bir (Bitlisli) nin kumpanyası... Bu da hiç rastlamadığım orijinal bir truptu. Bir tulûat kumpanyası... Bitlis ağziyle gayet ağır piyesler oynuyor, ciddi şeyler söylüyorladı. Azerbaycan kumpanyası gibi bir şey oluyordu.

Bu trupun hususiyeti orijinal taklitler yapmalarıydı. En güzöldüzeni: İstanbul ağzını taklitleriydi. Biz, nasıl (Kayseri) nin, (Karadeniz) in taklidini yaparsak onlarınki de bizim İstanbul konuşmamızla alaydı.

İkinci tiyatro, bir varyete idi. Hattâ çıplak danslar vardı. Çıplak danslar, baleler... Bunlar, kostümle, ışıkla, müzikle olduğu zaman çirkinlikleri kaybolur; fakat gayet fakara kadınlar, sefil bir dekor içinde bu kadar açık saçık oynadıkları zaman bütün şenaati meydana çıkıyor, oturak âlemleri gibi bir şey oluyordu. Orkestra şefi, ak saçlı, kısa boylu bir Araptı. Bu, bir borazandı. Bahariye mızıkacılığından emekli idi. Orkestrayı büyük bir neşe ile idare ediyordu." (ss. 140-141)

İzledikleri bu gösteriler sonucunda binbir mücadele ile kurdukları Yeni Tiyatro'dan vazgeçerler ve Anadolu'da tutunmak için yollarına tulûat gösterileri ile devam ederler.

Turne boyunca gezdikleri vilayetlerde şehrin yeni yapılanmış kısımlarında tiyatro binalarına rastlarlar. Romanda özellikle Van şehrinde yapılan tiyatro binalarından şöyle bahsedilir: “Yeni yapılmış kısmında büsbütün başka bir hayat meydan almıştı. Bir kere dört tiyatrosu vardı. Evet, dört tiyatro. Hele bir tanesi ki biz, bunda oynayacaktık, göl kenarında idi.” (S. S. s. 140) Tiyatro binası olmayan vilayetlerde ise oyunlar için mutlaka bir baraka, bir kahve veya ufak sahneler vardır. Başladıkları tulûat gösterilerinde; Hakkı hokkabazlık, Hoca tulûat gösterileri, Melek ile Masume ara sıra bale yaparlar. Hatta bazen gittikleri yerlere göre Yeni Tiyatro repertuarında bulunan oyunlardan da bazılarını oynarlar.

“Hakkı ile Gazali, sokaklarda dolaşırken konserle beraber büyük revüler de ilan ediyorlar. Revüler: Hoca ile Lokman'ın hemen uydurdıkları bir şeydi ve kumpanya, bununla yeni bir oyun kazanmıştı. İkinci kısım bir sünnet düğünü revüsü idi. Bu da komedi ile karışık bir nevi tulûat... Otelden indirilen birkaç karyolayı, üzerine kurdelalar, bayraklar asarak sahneye koyuyorlar. İçine entarili çocuklar yatırıyorlar. Derken sıra ile hokkabaz, Hoca'nın meddahlığı, Gazalinin kantoları.” (S. S. s. 154)

Ciddi bir sanat kumpanyası olarak yola çıktıkları Yeni Tiyatro hedefi zamanla unutulur. Artık tek umutları tulûat kumpanyasını ayakta tutmak olduysa da kısa bir zaman sonra bunda da muvaffak olamazlar. Son birkaç vilayette yaptıkları gösterilerden sonra trup dağılmaya başlar. Van'da buldukları zamanda sert bir kış bastırması sonucu bütün kış Van'da mahsur kalırlar. Masume, eşraftan zengin birinin oğluyla evlenerek truptan ayrılır. Masume'nin evinde verilen bir davet gecesinde Remziye'nin peşinden Van'a kadar gelen kocasıyla araları düzelir ve o da trupa veda eder. Bu davet gecesi tiyatro kumpanyasının ve Yeni Tiyatro'nun son gecesi olur.

Sinema, yazarın *Kızılıcak Dalları*, *Gökyüzü*, *Eski Hastalık*, *Miskinler Tekkesi* ve *Kavak Yelleri* romanlarında geçer. *Kızılıcak Dalları*'nda evin en küçük çocuğu Bülent, uzun süren bir hastalıktan sonra gündün güne iyi olmaya başlar. Konakta âdeta bayram havası estiren bu sevinç, ev halkının eski neşeli günlerine dönmesine sebep olur. Hatta bir gece Nadide Hanım evdekilere Bülent'in artık iyi olduğunu söyleyerek onları sinemaya götürür. “Zaten doktor da

artık korku kalmadı, diye yemin ediyor. Haydi, siz de bir arabaya binip sinemaya gidin, diyordu.” (K. D. s. 105) Romanda gittikleri sinema ile ilgili bir bilgi yoktur. *Miskinler Tekkesi*’nde hayatını dilencilikle kazanan roman kahramanı, İzmir’de evlatlık olarak yanına aldığı İsmail’i, İstanbul’a geldiklerinde yatılı bir okula verir. Eğitim hayatında başarılar sergileyen çocuğu ödüllendirmek için okul çıkışı onu parka ve Sirkeci’de bir sinemaya götürmek için ona söz verir. “Yarın cuma, daire kapalı, çocuğu çıkarmağa söz verdim. Bu kadar parlak bir imtihandan sonra hakkıdır. Niyetim evvela parka, sonra Sirkeci’de bir sinemaya götürmekti.” (M. T. s. 156) Yazar aynı şekilde bu romanda da gittikleri sinema hakkında fazla bir bilgi vermez.

Gökyüzü’nde arkadaşı Mükerrerem ve Sevim ile Bursa’ya giden roman kahramanı, katıldıkları ruh seyansında Sevim’in rahatsızlanması sonucu zor günler geçirir. İstanbul’a döndüklerinde arkadaşları ile beraber Sevim’in hasta bakıcılığını yapar. Yine böyle bir gecede biraz kafa dinlemek için dışarı çıkar ve kendine eğlence yolları arar. Güzel bir lokantada yemek yedikten sonra, sinemaya gider. Roman kahramanı gittiği sinemadan “güzel ve kalabalık” olarak bahseder. Fakat sinemada gösterilen film bir hastalık filmidir. Bu ona ister istemez evde hasta bıraktığı Sevim’i hatırlatır.

Eski Hastalık’ta Züleyha’nın İstanbul’da geçirdiği trafik kazası sonucunda boşanma sürecinde olduğu eşi Yusuf ile beraber uzun bir deniz yolculuğu ile Mersin’e dönmeleri anlatılır. Yolculukları boyunca geçtikleri birçok iskelede durarak şehir ve kasabaları yakından görme fırsatı bulurlar. Yine böyle mola verdikleri bir kasabada belediyenin meydana getirdiği küçük bir parkta yeni gösterilmeye başlayan sinema haberini duyan Yusuf, Züleyha’ya oraya gitmelerini teklif eder.

“Züleyha, eski kafes ve tahta parçalarını birbine ekliyerek meydana getirilmiş bir bölümden parkın sinema kısmına geçti, biraz alarga oturmak suretiyle halktan ayrılmak isteyen kocasına aldırış etmiyerek kalabalığın tâ ortasına girdi. Orada keşfettiği iki boş sandalyeden birine sevinçle otururken ötekini kendine doğru çekerek Yusuf’a saklıyor, acele etmesi için eliyle ona işaret yapıyordu.

Eskiden beri tiyatro ve sinema etiketine en aykırı bulduğu ve Anadolu’da en ayıpladığı şey oyun esasında öteberi yiyip içmek olduğu halde, maşasını şakırdatarak sandalyeler arasında dolaşan sigaralı garsonu çağırır, kendine gazoz ve Yusuf’a kahve ısmarlar.

Bütün bu hareketleri yaparken birkaç saat evvel kumsalda otomobil kapısında hissettiği garip

duygu tekrar uyanıyor, bir insan hayatında bir defadan fazlaya tahammülü olmıyan bir harikulâde güzelliğin -maden bir heykele vurup geçen bir parıltı halinde- gözlerini, dizlerini ve yüzünün bütün hatlarını aydınlattığını görür gibi oluyordu.

Sinema; yalnız sessiz değil, çalgısızdı da... Sesi, arasıra birbirine mülâhazalarını söyleyen seyircilerin sesi; çalgısı, ikide birde annelerinin kucağında viyaklıyan küçük çocukların feryadı idi.” (E. H. s. 166)

İzledikleri sinema sessiz bir sinemadır ve “en aşağı otuz, otuz beş senelik olduğu yalnız eskiliğinden değil, resimlerin kesik hareketlerle titriye titriye birbirini takibetmesinden de anlaşılıyordu.” (E. H. s. 168) İzleyiciler arasında bulunan yerlilerden biri sinema satıcısı olan Hacı Bey’in kasabaya getirdiği sinemalar hakkında bilgi verir:

“Hacı Bey sinema zarlarını okka ile getiriyor. Okkası yirmi kuruştan. Hurda fiatına. Kopuklarını kendi yapıştırıyor. Benim gibi onun da aklı böyle ince işlere ermediğinden yapıştırılmalar bazı tersine yüzüne oluveriyor. Gayri kusuruna bakmayın. ‘Allah kabul etsin’ deyip geçiverin. Hacı Bey yamandır. Bize para ile rüya gösteriyor. Rüya satıcılığı kolay değil.” (E. H. s. 167)

Filmde, sık ormanlar arasından geçen bir nehir kenarında doğup büyümüş bir çocuğun annesinin bütün yalvarmalarına rağmen kendi yaptığı sal ile denize açılma macerası anlatılır. Filmi sonuna kadar seyreden Züleyha, bu hikâyeden oldukça etkilenir.

Kavak Yelleri romanında, eşinin ölümünden sonra İstanbul’a dönen Sabri Bey, arkadaşı Emin Hulûsi’nin öldüğünü öğrenince uzun bir müddet otelde kalır. Otelde tanıştığı Koço adındaki bir garson, Sabri Bey’e İstanbul’un eğlence mekânları hakkında bilgi verir. Sabri Bey tavsiye edilen bu mekânlardan önce sinemaya gitmek istediğini söyler. “Fakat ben, kendisine daha ziyade sinemaları sordum. Koço, onları pek bilmiyordu. Yalnız, karısının pek beğendiği bir filmi tavsiye etti. Koço’nun karısının zevkine güvenilmiyeceği için ben önümdeki gazetelerde bir başka film aradım ve bu akşam oraya gitmeğe karar verdim.” (K. Y. s. 263)

İstanbul’daki günlerini yaptığı müze gezileriyle geçiren Sabri Bey, geceleri uzun bir süre sinemaya devam eder. Böylece gazete, fıkra ve karikatürlerde İstanbul sinemaları hakkında yazılan bir takım ahlâksız haberlerin asılsız olduğunu görür. Gazetelerde İstanbul sinemaları salonlarında kadın ve erkeklerin ortalık kararınca birbirine sarıldıkları, müşteri arıyan bazı yolsuz kadınların erkeklere musallat olduğu haberlerini okuduysa da gittiği

sinemalarda böyle şeylere tesadüf etmez.

Romanda Sabri Bey'in görevi gereği bulunduğu kasabada ara sıra arkadaşlarının ısrarı üzerine gittiği bahçe sinemaları da anlatılır. Bu bilgiler, İstanbul ve Anadolu sinemaları arasındaki farkı göstermesi bakımından önemlidir.

“Rize’linin Gazinosu arkasındaki Bahçe Sineması yaz geceleri serin olurdu. Fakat gündüzden çok yorgun olduğum için oyun başlar başlamaz uyur ve ancak arada bir film kopup ahali bağırmaya başlayınca uyanırdım. Bununla beraber Rize’linin kilo hesabıyla getirttiği filmler ters yapıştırdıkları zaman bile güç farkedilecek kadar eski oldukları gibi mehtaplı gecelerde kavakların gölgesi perdeye vurunca daha da soluklaştıklarından pek bir şey kaybetmiş olamazdım. Zeki bir adam olan Rize’li, buna çare olarak ikide birde perdeyi bahçe hortumuyla sulardı.” (K. Y. s. 274)

Reşat Nuri Güntekin, romanlarında tiyatro hayatını üç dönemde ele alır. Tanzimat dönemi tiyatroları hakkında önemli bilgiler veren yazar, özellikle II. Abdülhamit döneminde gizlice tiyatroya gidenleri, istibdat yüzünden evlerde gizlice oynanan tiyatrolara yapılan baskınları vurgulayarak, dönemin tiyatro anlayışını tenkid eder. 1908’e kadar tulûat gösterileriyle devam eden tiyatro hayatı, ancak Meşrutiyet’ten sonra eski canlılığına kavuşur. Bu dönemde Darülbeydi’nin kurulması (1914) Türk tiyatrosunun gelişiminde önemli rol oynar. Özellikle kadın tiyatro oyuncularını bu dönemde çoğalarak sahneye çıkmaya başlar. Bu durum geleneksellikten modernliğe geçişteki en önemli adımlardan biridir. Cumhuriyet döneminde tiyatro hayatının artık bütün Anadolu’ya kadar uzandığını görürüz. Anadolu vilayetlerinde tulûatçılar rağbet görürken, İstanbul’da tam anlamında Batılı tiyatro anlayışı hakimdir. Modernleşme sürecinde değişen eğlence anlayışı ile birlikte sinema sanatı da giderek yaygınlaşır. Beyoğlu sinemaları dönemin en moda eğlenceleri arasındadır. Özellikle Cumhuriyet yıllarında Anadolu’da başlayan bahçe sinemaları değişen eğlence hayatını göstermesi bakımından önemlidir. Yazar, Anadolu vilayetlerinde yeni başlayan sinema hayatını ironik bir şekilde ele alır.

2. 1. 5. Düğün

Toplumsal hayatta geniş yer tutan düğün, Güntekin’in romanlarında sık başvurduğu bir eğlence türüdür. Hemen her romanında düğünle ilgili bir detay olduğu gibi geleneksel ve modern düğünler hakkında önemli bilgiler vardır. *Çalılıkusu* romanında ailesiyle beraber

Kerbelâ'da yaşayan Feride, çocuk yaşlarında dadısı Fatma'nın düğününde bulunur. Fatma'ya evlerinde yapılan düğünü Feride şöyle hatırlar:

“Dadımın gelin olduğu, köşeye oturduğu gün bugünkü gibi gözümün önündedir. Yüzleri Fatma gibi dövmeli olduğu için bana dünya güzeli gibi görünen kadınlarla dolu bir evde beni kucaktan kucağa gezdiriyorlar, Fatma'nın yanına oturtuyorlardı. Sonra, ortaya konan siniler üzerinden avuçla kapış kapış yemek yediğimizi hatırlıyorum. Nihayet, günün yorgunluğundan ve zilli deflerle testi biçiminde dümbeliklerin verdiği sersemlikten, yine erkenden dadımın dizinde uyuyakaldım.” (Ç. s. 7)

Annesinin ölümünden sonra İstanbul'a gelen Feride'yi babası Fransız mektebine yatılı olarak verir. İstanbul'da bulunan Besime teyzesinin konağı da artık onun yeni evi olur. Birkaç yıl sonra babasını da kaybedince büsbütün bu aileye sarılır. Kuzeni Kâmran ile Tekirdağ'da aralarında başlayan aşk, herkes tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. İstanbul'a döndüklerinde akrabalara verilen küçük bir davette nişan yüzüklerini takarlar. Başta nişan merasiminde bulunmak istemeyen Feride, nişanın kendisinin okulda olduğu bir zamanda yapmalarını söyler. Bu durum üzerine teyzesi “Nişan toplantısında senin yerine bir vekil mi koyacağız! Nikâhta öyledir amma, kızım, nişanda henüz böyle bir âdet çıkmamıştır.” (Ç. s. 72) diyerek Feride'yi nişan merasimine ikna eder.

Nişanlı bir kız olmasına rağmen çocukluklarından vazgeçemeyen Feride, Kâmran'dan sürekli kaçır. Kâmran'ın İspanya'ya sefaret kâtipliği için gideceğini öğrendiği zaman ilk defa iki nişanlı gibi konuşurlar. Dört yıl gibi uzun süren bir zamandan sonra Kâmran'ın Avrupa'dan dönmesi ve Feride'nin okulunu bitirmesi üzerine köşkte düğün hazırlıkları başlar. “Köşk, boyacılar, dülgerler, terziler, uzak semtlerden gece yatisına gelmiş akrabalarla dolup boşalıyordu. Herkes kendine göre bir işle meşguldü. Kimi şimdiden davet mektupları yazıyor, kimi eksikleri tamamlamak için çarşı pazar dolaşıyor, kimi dikişle uğraşıyordu.” (Ç. s. 85) Feride'nin gelinliği köşkte özel terziler tarafından hazırlanır. Düğünlerine birkaç gün kala gelinlik provasından kurtulup Kâmran'ın yanına gideceği bir günde kendisini arayan bir kadınla karşılaşır. Bir elçi olarak köşke gönderilen kadın, Kâmran'ın İsviçre'de yaşadığı ilişkisini anlatır. Bu haber üzerine Feride düğünden vazgeçer ve eşyalarını toplayarak kimseye görünmeden köşkü terk eder.

Feride yaşadığı bu olaylar karşısında hem izini kaybettirmek, hem de küçüklüğünden beri hayalini kurduğu öğretmenlik mesleğini yapmak için devlet dairesine başvurarak Anadolu'ya tainini ister. Görevi gereği değişik vilayetlerde bulunan Feride, Anadolu hayatını yakından tanıma imkânı bulur. Gittiği Zeyniler köyünde büyük bir gayret ile okul ve öğrencileri hizaya getirir. Kısa sürede köylünün kendisini benimsemesi ve burada evlat edindiği Munise, Feride'nin hüznünü az da olsa unutturur. Burada bulunduğu süre içinde Anadolu örf ve adetlerini, düğünlerini de yakından görme fırsatı bulur. Bir gün köyde yapılacak bir düğün için Feride'nin kapısını çalan ebe hanım Feride'ye Mevlût okumayı bilip bilmediğini sorar. Feride, sesinin güzel olmadığını söyleyerek ebe hanımın ricasını kabul etmez. Ebe hanım eski hocalardan birinin düğünlerde mevlut okuduğunu, bu sayde çok para kazandığını söyler. Daha sonra asıl geliş maksadını açıklayarak Feride'den evlenecek gelin için bir eski entari ister. Fakir bir kız olan bu gelin, Feride'nin öğrencilerinden Zehra adında küçük bir kız çocuğudur. Feride her ne kadar bu yaşta bir çocuğun evlenmesini doğru bulmasa da köy halkına göre kızın evlilik yaşı çoktan gelmiştir. Kimsesiz bir çocuk olan Zehra, Çoban Mehmet adında biriyle evlendirilir. Feride'nin de aralarında bulunduğu düğün muhtarın evinde gerçekleşir. Düğün gününde köylüler Çoban Mehmet mahzun olmasın diye köyün meydanında davul zurna çaldırarak, pehlivan güreştirirler. Kadınlar arasında yapılan kına gecesi merasiminde, Mevlût okunur. Feride düğün gecesinde tanık olduğu bir takım adetleri şöyle anlatır:

“Çoban Mehmet'e gelini teslim etmeden evvel gülünç bir el öpme merasimi yapıldı. Zehra yeni elbisesi, biraz evvel kendi elimle tarayıp süslediğim başile hemen hemen güzelce bir insana dönüştü. Fakat kendisini, bura âdetince, duvak yerine yeşil atlastan bir nevi torbanın içine sokmuş oldukları için çoban üzerinde ne tesir yaptığını göremedim.” (Ç. s. 167)

Zeyniler köyünden sonra görev için gitti B...'de yine öğrencilerinden birinin düğününe tanık olur. “Hoca olduğumdan beri ikinci defadır ki talebelerimin gelin olduğunu görüyorum. Evet, Cemile'yi elimle süsledim, duvağını elimle taktım.” (Ç. s. 224) Buradaki düğünler Zeyniler'den farklı yapıldığı gibi adetleri de farklıdır. B...'deki adetlere göre genç kızların başına gelin teli takmaları onlara uğur getirir. Düğün gününde Cemile'nin annesi Feride'nin ısrarlarına rağmen onun da saçına bir gelin teli koyar. Feride, Yusuf Efendi ile aralarında çıkan dedikodular yüzünden düğünden erken ayrılmak zorunda kaldığı gibi kısa bir zaman sonra B...'den de ayrılarak görevine başka bir vilayette devam eder.

Feride, yeni görev yeri olan Ç...’deki hayatına kısa sürede alışır. Bu kasabayı sevdiği gibi Ç... halkını da zamanla çok sever. Hatta buradaki kadınların “vefakâr, çalışkan, hayatlarından memnun, munis ve sade insanlar olması” Feride’nin oldukça hoşuna gider. Çalışmak gibi eğlenmeyi de çok seven kadınlar, hemen her hafta Ç...’de yapılan düğünler sayesinde oldukça eğlenirler. “Hafta geçmez ki bir düğün olmasın. Bir düğün, türlü türlü isimde kına gecelerile tam bir hafta sürüyor. Demek ki onlar hemen her gece eğleniyorlar.” (Ç. s. 237) Feride bu vilayette Mevlût yerine, müzikli düğün merasimi ile karşılaşır. Kadınlar kendi aralarında tertib ettikleri sade düğün programında armonik çalan Ermeni bir kadının söylediği parçalarla eğlenirler. Ayrıca çok masraftan kaçınmak için “bir kadın ağır bir gelinlik elbisesini on sene, yirmi sene, her düğünde giyiyor, sonra onu yine tertemiz kendi kızına giydiriyor.” (Ç. s. 237)

Romanda Anadolu’nun değişik vilayetlerinde geçen bu düğünler dışında, Kâmran’ın Tekirdağ yakınlarında eniştesiyle gittiği bir köy düğünü de anlatılır. Feride’den sonra hastalığı yüzünden Münevver’le evlenmek zorunda kalan Kâmran, Feride’yi hiçbir zaman unutamaz. Karısının ölümü üzerine çocuğuyla birlikte hava değişikliği için Tekirdağ’da bulunduğu süre içinde eniştesi eğlence bahanesiyle Kâmran’ı bir köy düğününe götürür. Romanda bahsi geçen köy düğünü; davul-zurna, köçek, pehlivan gibi geleneksel motiflerden oluşur. “Meselâ, üç gün evvel seni bir düğün bahanesile seni köye götürdüm. Çeşit çeşit insanlar gördün; davul zurna dinledin; köçek, pehlivan seyrettin; ben kendi payıma müthiş eğlendim; fakat sen eğlenmedin.” (Ç. s. 323)

Gizli El romanında eğlenceye oldukça düşkün olan Aziz Paşa, özellikle İstanbullu misafirlerine çiftliğinde verdiği davetlerle, geleneksel eğlence anlayışının sürdüğü Gemlik’te büyük yankılar uyandırır. Kızı Seniha’yı bir akraba düğünü için İstanbul’a gönderen Aziz Paşa, dönüşte kızı ile beraber gelen misafirlerini çiftliğinde ağırlar. Romanda Seniha’nın İstanbul’da katıldığı düğün hakkında fazla bilgi yoktur. Biz düğünde geçen birtakım olayları Aziz Paşa’nın misafirleriyle olan konuşmalarından öğreniriz. İstanbul’dan gelen misafirler, Aziz Paşa’ya Seniha’ya düğünde iyi bir kısmet çıktığından söz ederler. Oğlanın Seniha’yı görüp beğendiğini, anası vasıtasıyla istettiğini söyleyen misafirlerine inanmayan Paşa: “Belki düğünde dans falan etmişlerdir. Ben o çapkınları bilirim. Dansedilir ama çeneler de durmadan işler. Kimbilir kıza ne martavallar okudu? Yani belki kendi aralarında söz kesmişlerdir bile.” (G. E. s. 74)

sözleriyle modernleşme sürecinde değişen gelenekleri vurgular. Ayrıca İstanbul’da yapılan düğünlerde artık dans etmek normal karşılanan bir durum olduğu gibi modernliğin bir göstergesidir. Yazar, Batılılaşma döneminde başlayan evlilik sonrası balayı seyahatlerine de değinir. Romanda Paşa’nın misafirleri arasında bulunan evli bir çiftin balayı seyahatinde oldukları anlatıldığı gibi Şeref ve Seniha da evlendikten sonra İstanbul’a küçük balayı seyahati yapar.

Dudaktan Kalbe’de hem geleneksel hem de modern düğün anlayışından izler vardır. Alafranga bir yaşam süren Prenses Cavidan ile Hüseyin Kenan’ın nişan merasimleri bir opera gecesinde, Vefik Paşa’nın opera sonrasında verdiği “supe” davetinde gerçekleşir.

“Prenses Cavidanla Kenan, operanın ilk oynadığı gece nişanlanmışlardı. Bu evlenme, çoktan kararlaştırmıştı. Bilmeyen yoktu. Fakat Kenan, o geceye kadar ne Vefik Paşa ile, ne de hattâ Cavidanla bu meseleye dair hiçbir şey konuşmamıştı. Genç kızla olan münasebeti hürmetkâr bir arkadaşlık hududunu hiçbir zaman geçmemişti.

O gece, opera bittikten sonra Vefik Paşa, Kenanla birkaç sanatkar arkadaşını “supe” ye davet etmişti. Bu gece için onun da oynanacak bir kuvvetli numarası vardı. Eserin biraz soğuk karşılanmasını garaz, kıskançlık, müellifin yabancılığı ve saireye veren dostların genç kompozitör hakkındaki düşüncelerini birer birer dinledi. Sonra dirseklerini masaya dayadı. Kenanın musikisi için uzun bir konferans verdi.

Mendilini ağzına götürerek hafif hafif öksürüyor, asıl müessir parçayı söylemeğe hazırlanıyordu: “Kenan Bey, muvaffakiyetiniz için size kıymetli bir hâtıra vermek isterim. (Parmağını şakağına götürerek kaşlarını kaldırıyor, gözlerini derinleştiriyordu) Düşündüm, düşündüm, kızımın küçük, muazzez elinden daha kıymetli bir şey bulamadım. Kan ve hanedan asalet ve nebaletinin sanat asaletine olan bu cemile ve bergüzarını kabul eder misiniz?” (D. K. s. 66)

Burada İstanbul’da değişen eğlence anlayışının düğün ve nişan gibi merasimleri etkilemesi vurgulanır. Romanın Kütahya’da geçen bölümünde ise hâlâ geleneksel düğün anlayışı hakimdir. Bu düğün günü romanda şöyle anlatılır:

“O gün, bütün ev halkı düğüne davetliydi. Huriye Hanım’ın zengin bir koyun tüccarı olan büyük kardeşi, torunlarını sünnet ettiriyordu. İhtiyar tüccar, düğünün parlak olması için hiçbir fedakârlıktan çekinmemiş, bütün Kütahya’yı davet etmişti. İki gündün beri evinin önündeki meydanlıkta kazanlar kaynıyor, çifte davular dövülüyordu.” (D. K. s. 132)

Akşam Güneşi romanında rahatsızlığı sonucunda askerlik mesleğinden ayrılıp kuzeni ile evlenen Nazmi'yle Şükran'ın düğünleri, uzaktan gelen birkaç yaşlı ihtiyarın katıldığı sade bir törenle amcasının köşkünde gerçekleşir. Düğünden sonra M...'deki Ayazma çiftliğine yerleşen Nazmi ve Şükran yaptıkları iyiliklere kısa sürede kasaba halkının sevgisini kazanırlar. Çiftliğe geldikleri daha ilk günlerde kimsesiz iki kardeş olan Yusuf ile Ayşe'yi evlat edinirler. Babası'nın ölümünden sonra kimsesiz kalan Jülide, teyzesi Şükran'ın yanına gelerek artık çiftlikte yaşamaya başlar. Alafranga yaşama düşkün olan Jülide, başlarda Nazmi ile anlaşamasa da zamanla araları düzelir.

Çiftlik hayatına alışan Jülide, kasabadaki davetlere teyzesiyle beraber katılır. Aile dostları olan Lûtfullah Efendi'nin kızı Necmiye'nin nişan merasiminde Jülide de vardır. Ayrıca Nazmi ve Şükriye aileden gördükleri bu kızın nişanlanması şerefine çiftliklerinde bir davet verirler. Romanda Necmiye'nin düğün merasimi ayrıntılı bir şekilde verilmezken evlat edindikleri Ayşe'nin düğün gününden şöyle bahsedilir:

“Düğün günü çiftlikte bütün işler durdu. Ayşe, öksüzlüğünü anlmasını diye heppimiz son derece çalıştık. Şükran, mükellef bir köy düğünü hazırladı, Jülide, gelinin odasıyla, süsiyle meşgul oldu. Ben, kaymakamla, belediye reisinden başlamak üzere (M...) in en mühim şahsiyetlerini çiftliğe davet ettim. Hâsılı, ortahalli bir aile kızı bundan iyi bir düğün yapılamazdı.” (A.G. s. 238)

Ayrıca düğünün ilerleyen saatlerinde gençlerin aralarında müzik eşliğinde eğlendikleri anlatılır. Romanda bahsi geçen bir diğer düğün de Jülide'nin İhsan'la evlendiği günde çiftlikte yapılan merasimdir. Kasaba halkının ileri gelen isimlerinin bulunduğu düğün gününde “Kur'anlar okundu, dualar edildi. Davetliler, kâğıt fenerlerle süslü sakız ağaçları altında güle eğlene yemek yediler.” (A. G. s. 269) Yemekten sonra da bir müddet devam eden eğlenceyle düğün merasimi sona erer.

Bir Kadın Düşmanı'nda geleneksel ve modern düğün anlayışı iç içedir. Sâra, bir yaz tatilinde kuzeni Vesime'nin düğünü için Marmara'nın bir sahil kasabasında yaşayan dayısının yanına gider. Modern bir İstanbul kızı olan Sâra, güzelliği, giyimi ve hareketleriyle kısa sürede kasaba halkının ilgisini çeker. Düğün gününe kadar kasabayı dolaşır, edindiği yeni arkadaşlarıyla eğlenceli vakit geçirir. Sâra'nın arkadaşı Nermin'e yazdığı mektuplardan takip ettiğimiz romanda, Sâra düğün gününde alaturka ve alafranga olmak üzere iki merasim

yapılacağından söz eder. Gündüz yaşlılar ve yerli eşraf aileleri için yapılan alaturka merasimde, Vesime eski zaman gelinleri gibi teller, duvaklar takar. Sâra “tarih komedyası” diye alay ettiği bu merasimi arkadaşına yazdığı mektupta şöyle anlatır:

“Vak’aları sırasile anlatayım:

Düğün programını evvelce yazmışım. Gündüz alaturka bir nikâh oldu. Dualar okundu, şerbetler içildi.

Kasabanın bütün ihtiyarları bütün ağır başlıları hazırdu. Vesime tel, duvak taktı. Biz kapalı elbiseler giydik, başörtüler örttük.

Gülsuyu ve amber kokularile dolan köşkte öyle ruhani bir hava vardı ki kendimi âdeta cenaze evinde, Hicazda yahut cenette sandım. Ortalık karariken alaturka davetliler akşam yemeği yediler ve dualar, senalarla köşkten ayrılıp gittiler. Bu birinci perde, gelelim şimdi akşamdan sonra açılan ikinci perdeye... Dekor tamamile değişmiş, gündüz gülsuyu ve amber kokuları içinde kanat çırpınan meleklerin havası şimdi cazbant fırtınasile altüst oluyordu.” (B. K. D. s. 99)

Alaturka merasimden sonra akşam yapılan alafranga davette dekor tam anlamıyla değişir. “Gündüz gülsuyu ve amber kokuları içinde kanat çırpınan meleklerin havası şimdi cazbant fırtınasile altüst oluyordu.” (B. K. D. s. 99) Bütün ağaçların fenerlerle donandığı bahçede, elliye yakın kadın ve erkek sabaha kadar içki, müzik ve dans eşliğinde eğlenir. Programın tamamıyla alafranga geçen bu kısımda gece geç saatlerde davetlilere “supe” verilir. Saat iki buçuğa doğru başlayan supe için Sâra ve arkadaşları ağaçlar altına ikişer kişilik masalar hazırlayarak davetlileri çiftleştirir. Yeni buldukları bu eğlence sayesinde herkes istediğiyle baş başa yemek yiyecektir. Sâra arkadaşına yazdığı mektupta düğünün devamından bahseder:

“Vesime ile Remzi Beyin bu mesut gecesi altı gencin saadetine vesile oldu. Yani üç kızla üç erkek o gece tanıştı, anlaştı, nişanlandı.

Üç çiftten biri esasen sevişiyordu amma maddî müşküller karşısında bir türlü resmen nişanlanmağa cesaret edemiyordu. Fakat gece güzeldi, davetliler içki, çalgı ve dans ile sarhoştı. Zihinlerde düşünmek kabiliyeti kalmamıştı. Sinirler sert bir rüzgâra karşı bırakılan bir gitaranın gergin telleri gibi boğuk, tatlı ihtizazlara garkolmuştu. Bu dakikalarda insan hayatı öyle kolay görür ki... İstesek bir işaretle, bir bakışla gökyüzünün bir yıldızını ayağımıza düşüreceğimizi zannederiz... Her şey bu kadar kolayken bazı insanların bedbaht olması muamma gibi görünür. İnsan böyle dakikalarda neye cesaret edemez Nermin?”

“Saat iki buçuğa doğru davetliler yorgun düştü. O vakit supe başladı. Bu supe için yepyeni bir şey düşünmüştük. Ağaçların altına ikişer kişilik masalar hazırlatmıştık. Herbirinin üstündeki dala bir iri

fener asılmış, minimini sofracıklar..

Büyüklere evvelden haber verseydik muhakkak mâni olurlardı. Fakat gece eğlencesinin tertip heyeti bir erkânharbiye dairesi gibi gizli çalışmıştı. Bu buluş sayesinde herkes istediğiyle başbaşa yemek yiyecek, istediği gibi konuşabilecekti. Zeten o nişanlanmalar, filân da asıl bu sayede oldu ya.” (B. K. D. s. 100)

Eski Hastalık'ta alafranga yaşayışa düşkün olan Züleyha, babasının ricası üzerine gittiği Anadolu'da, dayısı Şevket Bey'in İstanbul'da yaptığı modern eğlenceleri bulunduğu vilayetlerde uygulamaya çalışır. Züleyha Anadolu'da düzenlediği asrî eğlenceler dışında yapılan davet ve organizasyonlara da elinden geldiği kadar yardım eder. Burada bulunduğu süre içinde belediye reisi yapılacak bir “asrî düğüne” Züleyha'yı da davet eder. Züleyha Anadolu'da katıldığı bu düğünden dayısına yazdığı bir mektupta alaycı bir şekilde bahseder. Onun gözünde modern yaşama özenen bu insanlar sahte ve yapmacıktır.

“Geçen hafta belediye reisi bize geldi:

-Perşembe akşamına bir asrî düğünümüz var, dedi, güvey bir eşraf ailesinin oğlu, gelin bizim belediye meclisindeki aza arkadaşlardan birinin kızı... İki aile arasında bir ihtilaf çıktı... Güvey tarafı eski usul, alaturka düğün, gelin tarafı balo istiyor... Neyse, biz araya girdik, bir bahçe eğlencesiyle meseleyi hallettik... Yani hem alaturka saz falan çalınacak, hem dansedilecek..

Ben, gözlerimi açarak sordum:

-Alaturka sazla mı?

Belediye reisi güldü:

-Ne münasebet! Mersinden caz getirteceğiz... O, ayrı; o, ayrı... Eğlenti programı tertip için komite teşkil ettik. Bu komitede siz de dahilsiniz. Bu şerefi esirgememenizi şehir namına sizden ricaya memur ettiler beni...

Dedim ya, ben artık insan gibi konuşmasını da unuttum. Yusuf Beye müstehzi bir bir tavırla şu cevabı verdim:

-Benim bildiğim eğlenti denen şeyde rasgele eğlenilir. İsteyen şarkı söyler, isteyen oynar, yahut içki içer. Böyle şeyler programa sığmaz ki komitesi olsun...

Belediye reisi fena bozuldu. Babam yanımızda bulunmasaydı, belki bana aksi bir şey de söylerdi. Fakat bu kendini beğenmiş genç derebeyi nedense babamın yanında daima bir nefer vaziyetindedir ve öyle kalacaktır.

Mahzun ve mahcup bir tavırla:

-Maksadımız, bu gibi toplantıları daha medenî bir şekle sokmak, dedi. Tabîî aklımızın ezberlediği nisbette... Siz, iyi yetişmiş bir hanfendisiniz.. Bu gibi işlerin bütün inceliğini bilirsiniz.. Bize bilmediğimizi öğretmekten belki kaçınılmazsınız, diye... Yoksa rahatsız olursanız...” (E. H. s. 46)

Romanda düğün gecesi detaylı bir şekilde anlatılır. Fenerlerle süslenmiş geniş bir bahçede gerçekleşen düğünde, Mersin'den özel olarak getirtilen cazbantçılar için pistin kenarında kameriye gibi bir yer kurulur. Cazbantçılar gelene kadar kamariyede “İnce çalgı takımı çalıyor, halkın çok tuttuğu güzel sesli bir hafız, durmadan gazel söylüyordu.” (E. H. s. 51) Cazbantçılar geldiğinde üst üste çaldıkları alafranga müzikler karşısında kimsenin dans etmeye cesaret edememesi Züleyha'yı şaşırtır. “İkinci ve üçüncü danslarda da aynı hal... Komite âzalarının bir köşede bir ayak toplantısı yaparak hararetle konuştukları ve bir mecburi dans seferberliği hazırladıklarını” (E. H. s. 53) söyleyen Züleyha, gelin ve damadın zoraki bir şekilde “titreye titreye” dans etmesinden de alaycı bir şekilde bahseder.

Düğün programını düzenleyen komite üyelerinden Fikri Bey, danslar arasına eğlenceli numaralar koyar. Bunları idare ettiği gibi bazı eğlencelerde kendisi de bizzat başrolüdür: “Bir keresinde pösteki parçasından bir sakal takarak meşhur ‘Yeğenim’ monoloğunu okudu. İkinci defasında, Fikri Bey, bir iki hokkabazlık numarası yaptı.” (E. H. s. 56) Düğün programının son numarası ise eğlenceli bir eşya piyangoşudur. Züleyha piyangodan çıkanları yine alaycı bir şekilde anlatır: “Saçsız bir adama tarak, yalancılığıyla meşhur bir avukata tahtadan yapılmış bir martin tüfeği, yüzü yanık bir kadına bir el aynası gibi şeyler çıkartılıyordu.” (E. H. s. 56) Ayrıca bu gece için komitenin düzenlediği büfede misafirlere dondurma, limonata ikram edilir. Misafirlerin gece yarısına doğru götürüldüğü büfe, bahçenin köşesinde, bir kahveci barakası içindedir.

Romanda bahsi geçen diğer bir düğün de Züleyha ile Yusuf'un düğünüdür. Hasta babasının Yusuf'a olan sevgisi, zaman içinde Züleyha'da ona karşı bir ilgi uyandırır. Aştan eski bir hastalık olarak söz eden Züleyha, babasını son günlerinde onu mutlu etmek için Yusuf ile mantık evliliği yapmaya karar verir. Ailelerin de onayladığı bu beraberliğe özellikle Yusuf'un annesi Enise Hanım çok sevinir. Oğluna çiftliklerinde dillere destan bir düğün yapmak istediye de Yusuf, “Annesinin Gölyüzü çiftliğini gecelerce çıra ve meşale alevleriyle, çalgı sesleriyle doldurmak arzusunu fazla eski, fazla köylü buluyor, Silifke'de danslı bir toplantı yapılmasını Züleyha'yı daha hoşlandıracak bir yenilik sayıyordu.” (E. H. s. 104) Bütün köylüler gibi Enise Hanım için de düğün, mukaddes bir merasim, şeref ve namus meselesidir. Düğünleri gereksiz bulan Züleyha'nın bu konu hakkındaki fikirleri şöyledir:

“Züleyhaya gelince, onun için şehirdeki danslı toplantı, köydeki meşaleli ve pehlivanlı düğünden daha az gülünç değildi. Kendini bu nevi düğünlerden birinin gelini olarak hayalen bile görmek, onu tiksinti ve istihfaf ile doldurmağa kâfi geliyordu.

Düğün diye, bir şeye ne lüzum vardı? Noterde ev kontratı imzalamaya gider gibi, bir arabaya binerek nikâh dairesine gitmeli, iki şahit karşısında bu işi sessiz, sedasız bitirivermeli idi. Ondan sonra da karı koca çantalarını alarak birkaç hafta bir yere, meselâ Yusufun Kıbrıstaki halasına savruşurlar, olur biterdi.” (E. H. s. 105)

En sonunda her iki tarafı memnun edecek ortak bir noktada buluşurlar. Düğün için gerekli işlemler tamamlanır ve resmi dairedeki nikâhtan sonra, Silifke’deki evde dostlara bir davet yapılır. Geceye doğru ise otomobillerle Gölyüzü çiftliğine gidilir.

“Resmi dairedeki nikâhtan sonra, Silifkedeki evde dostlara bir kabul yapılmış, sonra geceye doğru otomobillerle çiftliğe hareket edilmişti. Buna mukabil Züleyha, kaynanasının Gölyüzü halkını alabildiğine yedirip içirmesine ve geç vakte kadar açıkta meşaleler ve çalgılarla eğlemesine mani olmamıştı.” (E. H. s. 110)

Yazarın *Acımak* ve *Yaprak Dökümü* romanlarında düğün ve nişan gibi merasimlerin anlatıldığı kısımlar fazla ayrıntılı değildir. Annesi ve anneannesi yüzünden babasına karşı adeta bir düşman olarak büyüyen Zehra ve ablası aynı zamanda Mürşit Efendi’den çok korkarlar. Zehra çocukluk yıllarında ablası Feriha’nın babasından gizli komşularla beraber Ada’da bir düğüne gittini ve geceyi orda geçirdiği için onun yatağında yattığını hatırlar. Romanda Mürşit Efendi ile Meveddet’in düğünü de: “Bağlanan bohçalar, kapanan sandıklar yeniden açıldı ve düğün hazırlığına başladık.” (A. s. 79) şeklinde geçer. *Yaprak Dökümü*’nde Ferhunde ile Şevket’in düğünü evde misafirlere verilen bir alafranga davet ile yapılır. Düğün gecesinde ev baştanbaşa süslenir ve misafirler gece geç saatlere kadar cazbantçılarının çaldığı müzikle dans eder. “Cazbant durmadan çalıyor, iki gün evvel kafesleri sökülmüş pencerelerin arasında bir alay insanın mütemadiyen sıçrayıp tepindiği görünüyordu.” (Y. D. s. 49) Ayrıca romanda Abdülvehhap Bey adında zengin bir adamla nişanlanan Leylâ’nın nişan merasiminin damadın misafir bulunduğu köşkte sade bir törenle yapıldığı anlatılır.

Ateş Gecesi roman kahramanı Kemal Murat, sürgün olarak gönderildiği Milas’ta tanıştığı ve daha sonra babasının eski bir tanıdığı olduğunu öğrendiği Selim Bey ve kızkardeşleri ile sık sık görüşmeye başlar. Selim Bey, zaman içinde aileden biri olan Kemal

Murat'ı gittiği davetlere de götürür. Bir gün Milas'ın dağ köylerinin birinde katıldıkları bir eşraf düğününe yine hep beraber giderler. Murat, âşık olduğu Afife ile geçireceği bütün bir gecenin hayalini kurduysa da düğün yerine vardıklarında kadınları ve erkekleri farklı taraflara ayırırlar. Katıldıkları köy düğününde meydana pehlivanlar güreştirildiği gibi “Kırmızı, sarı, yeşil mintanlı delikanlılar davul, zurna ile zeybek oynuyor”, parlayan çıra ateşleri etrafında kurulan kır sofralarında “kahkahalar, kabacak gürültüleri içinde grup grup düğün yemeği yeniyordu.” (A. G. s. 222)

Son Sığınak roman kahramanları trenlerinin mola verdiği bir istasyon yakınlarındaki Halkevi'nde yapılan düğüne davet edilir. Genç bir subayın düğünün yapıldığı Halkevi'nde “İstiklal Marşı” çalındıktan sonra “evlenme marşının” çalınması, Cumhuriyet dönemi ile değişen düğün içeriklerini göstermesi bakımından önemlidir. (S. S. s. 13) Yolcular arasında solist olan ve Anadolu turnelerinden dönen Ayseven, Halkevi başkanı ve generallerin ısrarı üzerine düğünde şarkı söyler. Büyük bir coşku ve eğlenceyle geçen düğünden sonra yolcular geceyi Halkevin'de geçirir. Bu gece kurmayı planladıkları tiyatro kumpanyasını kısa sürede faaliyete geçirerek Anadolu turnelerine çıkarlar.

Gittikleri değişik vilayetlerde tulûat gösterilerine olan rağbet sonucunda tulûatçılığa başlar ve köylerde yapılan düğünlerde hokkabazlık, meddahlık, ortaoyun gibi çeşitli eğlence gösterileri sergilerler: “Köyde bir sünnet düğünü yapılıyor. Bu fırsat, Allah'tan ayağımıza gelmiştir. Hokkabazımızla, sazımızla, sözümüzle bizden âlâsı mı olur?” (S. S. s. 135) Köylerdeki sünnet düğünlerinde gördükleri ilgi sonucunda hazırladıkları revüer arasına sünnet düğünü revüsünü de eklerler: “Otelden indirilen birkaç karyolayı, üzerine kordelâlar, bayraklar asarak sahneye koyuyorlar. İçine entarili çocuklar yatırıyorlar. Derken sıra ile hokkabaz, Hoca'nın meddahlığı, Gazali'nin kantoları.” (S. S. s. 154) Romanda bahsi geçen bir diğer düğün, kumpanyanın Van'da olduğu bir zamanda gerçekleşir. “Masume, zengin birisiyle evleniyordu, bir parti yapmıştı. Kumpanyanın damadı genç bir adamdı. Nihayet düğün günü... Masume, gerçekten bir melek... Kapalı bir elbise içinde süzüm süzüm süzülüyor” (S. S. s. 194) Güle oynaya eğlendikleri düğün gecesinden sonra Masume, arkadaşlarına evinde bir davet verir. Bu davet tiyatro kumpanyasının beraber geçirdikleri son gece olur.

Reşat Nuri Güntekin romanlarında düğün kavramını sadece sıradan bir eğlence türü

olarak kullanmaz, dönemin değişen eğlence anlayışını yansıtması açısından da ele alır. Yazarın İstanbul ve yakın çevrelerinde geçen romanlarında alafranga düğün anlayışı hakim iken, bazı bölgelerde yapılan düğünlerde alaturka merasimlerine de yer verilmesi, geleneksel değerlerin tamamen unutulmadığının bir göstergesidir. Bunun dışında geleneksel eğlence anlayışının devam ettiği Anadolu bölgelerinde yapılan düğünlerin çoğu alaturka olduğu gibi, yazar iyi bildiği Anadolu halkının değişik düğün adetlerine de değinir. Bazı vilayetlerde ise başlayan batılılaşma etkileriyle düğün merasimlerine alafranga motifler eklendiğini görürüz. Bunlardan cazbant ve dans aralarında en önemlileridir. Cumhuriyet ile beraber hızla modernleşmeye başlayan Anadolu vilayetlerinde düğünler zaman içinde değişse de gelenekten tam anlamıyla kopmuş sayılmazlar.

2. 1. 6. Oyun

2. 1. 6. 1. Çocuk Oyunları

Oyun, Reşat Nuri Güntekin'nin romanlarında sıkça başvurduğu bir eğlence türüdür. Özellikle çocuk oyunları yazarın ilk romanından itibaren hemen her romanında karşımıza çıkan ve genellikle roman kahramanlarının çocukluklarına dair anılarında hatırladıkları en güzel eğlence anlarıdır. *Harabelerin Çiçeği*'nde Avrupa'da eğitim gören ve göz doktoru olan Süleyman, Bursa'da tanıştığı Doktor Hayrullah Bey'e hayat hikâyesini anlatır. Çocukluğuna dair en güzel anıları kuzeni ve hayattaki tek aşkı Seniha ile ilgilidir. Süleyman, Nişantaşı'nda oturdukları konağa ara sıra gelen eniştesi Hilmi Bey'in kendisi ve Seniha ile koşmaca oynadığını hatırlar. "Meselâ; Hilmi Bey benimle ve Seniha ile, çok kere koşmaca oynadığı olurdu." (H. Ç. s. 26) Bilindiği üzere koşmaca, çocuklar arasında oynanan en yaygın bir oyun türüdür. Geçirdiği bir kaza sonucunda hayatı değişen Süleyman, göz doktoru olduktan sonra Bursa'da tanıştığı Maryanti adında kör bir kızı tedavi eder. Uzun bir tedaviden sonra gözleri açılan kızın sevinci, "On senelik mahrumiyetin bütün acılarını çıkarmak istiyor gibi koşuyor, atlıyor, on ikişer yaşlarındaki üç fakir çocukla kartopu oynuyordu." (H. Ç. s. 84) şeklinde çocuklar gibi oynadığı oyunlarla anlatılır.

Çalığışu romanının haşarı çocuğu Feride ile annesinin rahatsızlığı yüzünden babasının

emir neferi Hüseyin ilgilenir. Feride, en güzel çocukluk hatıralarını yaşadığı Hüseyin'den şöyle bahseder:

“Bu uzun bıyıklı kocaman adam oyun icat etmekteki maharetini ben başka kimsede görmedim. Asıl güzeli, bunların çoğu kazalı, heyecanlı şeyler olmasıydı. Meselâ beni lâstik top gibi havay fırlatıp tutar yahut kalpağının üstüne oturtup ayaklarımdan tutarak sıçrar, fırl fırl çevirirdi.” (Ç. s.7)

Feride İstanbul'a geldiğinde de yaramazlığa devam eder, yatılı olarak verildiği okulu, teyzesinin köşkünü altını üstüne getirir. Okulda arkadaş bulamadığı zamanlarda ise kendi kendine oyunlar icad ederek eğlenir:

“Herkes gibi merdivenden inip çıkmak benim için değildi. Mutlaka bir köşeye sinerek arkadaşlarımla inmesini bekler, sonra ata biner gibi trabzanın üzerine atlayarak kendimi yukarıdan aşağı kapıp koyuverirdim. Yahut da ayaklarımı birbirine yapıştırarak zıplaya zıplaya basamaklardan atlardım.” (Ç. s. 16)

Feride okulda oynayamadığı günlerin acısını hafta sonları gittiği teyzesinin köşkünde çıkarır. Teyzesinin çocukları olan Necmiye ve Kâmran'ı fazla uslu bulan Feride, onlarla sıkılacağını düşündüğü için oynamaz. Kısa zamanda arkadaş olduğu etraftaki muhacir çocuklarını köşkte olduğu günlerde bahçeye toplayarak başlarına geçer ve onlarla kırlarda, bahçelerde saatlerce oynar: “Saatlerce kırlarda serserilik eder, bahçelerin çitleri üzerinden aşarak yemiş çalardık.” (Ç. s. 20) Kimi zaman ise köşkte kendi kendine ip atlar.

Yaşadığı talihsiz olaylardan sonra Anadolu vilayetlerinde öğretmenlik yapan Feride, bulunduğu yerlerde oynanan değişik çocuk oyunlarına tanıklık eder. İlk görev yeri olan Zeyniler köyü, ölümle hayatın iç içe olduğu bir yerdir. Bu köyün çocuklarının oynadığı oyunların çoğu da ölümle ilgilidir:

“Çocukları yarım saatte, bir saatte bir bahçeye çıkarıyorum, eğlenceli, meraklı oyunlar öğretmeye uğraşıyorum. Bu mihnet çekmiş, yaşlı başlı insanlara benzeyen yorgun çehreli, donuk gözlü kız çocuklarının en büyük eğlenceleri bahçenin bir köşesine toplanıp ölüm, tabut, teneşir, zebani, kabir gibi korkunç kelimelerle dolu ilâhiler okumaktan ibaret! Çocuklarımla en sevdiğikleri eğlencelerden biri de cenaze oyunudur. Ekseriya uzun öğle teneffüslerinde oynanan bu oyun âdeti bir tiyatro piyesi gibidir ve başlıca aktörleri, Hafız Nuri ile Arap Cafer Ağadır.” (Ç. s.157)

Feride uzun uğraşlardan sonra çocukları istediği çizgiye getirmeyi başarır. Burda

evlatlık edindiği küçük kız çocuğu Munise, Feride'nin hayatına renk getirir. Bu çocuğu âdetâ kendi kızı gibi sever ve ona tüm bildiklerini öğretmek ister. Feride, okulda olmadığı günlerini Munise'yle oynayarak geçirir, beraber koşmaca, top oyunları oynarlar.

Feride, Zeyniler'den sonra bir diğer görev yeri olan B...'de bir kız mektebine Fransızca öğretmeni olarak atanır. Kısa zamanda alıştığı ve sevdiği bu yerde öğrencileriyle de iyi anlaşır. Onlarla arkadaş olan Feride, ara sıra yeni oyunlar öğretmek bahanesiyle onlarla eğlenir. “Teneffüste talebelerle beraber bahçeye çıkmış, onlara yepyeni bir top oyunu öğretmek bahanesile biraz oynamış, eğlenmişim.” (Ç. s. 211) Ayrıca boş olduğu günlerinde, Munise ve kendisi için tuttuğu evlerinin bahçesinde koşmaca ve ip atlama gibi oyunlarla eğlenceli vakit geçirirler. İlkbaharın gelmesiyle beraber B...'de kır gezintileri başlar. Okulun olmadığı bir günde talebelerinin ısrarı üzerine Feride ve Munise'de bu gezintilerden birine katılır. Kalabalık yerlerden hoşlanmasa da gittikleri dere kenarında oldukça eğlenceli vakit geçiren Feride, öğrencilerin oynadıkları esir almaca ve top oyunlarını izler.

“Şurada bir iptidâî mektebi mızıka ile marş okuyor, ötede bir alay genç kız itişe kakışa, çığlık çığlığa top, yahut esir almaca oynuyor, daha ileride çocuk, büyük karmakarışık bir insan kümesi manzume okuyan, yahut nutuk söyleyen bir çocuğu alkışlıyorlardı.

Uzakta, yüksek bir sedin kenarında bir sıra kestane ağacı vardı. Genç hocalardan bazıları büyük talebelerle beraber bu ağaçlara kolan salıncakları kurmuşlardı. Yaprak kümelerin arasında renk renk etekler uçuyor, çığlıklar, kahkahalar dalgalanıyordu.” (Ç. s. 220)

En son görev yeri olan Kuşadası'nda daha önce Zeyniler'de tanıştığı Doktor Hayrullah Bey ile karşılaşmaları, Feride için büyük sürpriz olur. Birinci Dünya Savaşı başlayınca okulun hastaneye dönüşmesiyle beraber Feride, doktorun gönüllü hastabakıcılık teklifini kabul eder ve yaralı askelerin tedavisinde ona yardımcı olur. Daha ilk karşılaşmalarında kanının ısındığı bu ihtiyar doktor, Feride ve küçük Munise'ye kol kanat gerir. Hayrullah Bey saatlerce çocuklar gibi Munise'yle oynar, onu eğlendirmekten zevk alır. “Şimdi saklmabaç oynıyacağız, lâkin güç yere saklanmak yok ha, parmak kadar vücudün var. Bir yere sıkışırsın, saatlerce beni yorarsın. Sonra, beni bulamazsan, merak etme ha, belki saklandığım yerde uyur kalırım.” (Ç. s. 297)

Gizli El'de Aziz Paşa'nın isteği üzerine çocuklarına ders vermeye başlayan Şeref, bir gün bahçede Seniha'nın ip atladığından bahseder: “Bahçeden geçerken ağaçlıklardan birinde

onu mektepten getirdiği bir siyah talebe önlüğüyle ip atlarken gördüm.” (G. E. s. 37) *Damga* romanının başkahramanı İffet, yaşadığı talihsiz olay yüzünden bedbaht bir hayat geçirdiyse de çocukluğu mutluluk içindedir. Çocukluğundaki hatıralar arasında kendisini büyüten Kâmiyap isimindeki kalfanın oğlu ile oynadığı oyunlar da vardır: “Kalfanın oğlu Murat ile bahçedeki çardağın üstüne ökse kurar, kapının önünde çelik çomak oynardık.” (D. s. 7) Ayrıca her yaz abisi Muzaffer’le beraber halasının Karamürsel’deki çiftliğine hava değişikliği için gittiklerinde, çiftlikteki çocuklarla oynarlar. Çiftlikte kendi yaşlıları ve civar bahçelerdeki birkaç çocuk ile beraber ökse ile kuş tutmaya, çiftliğin yanından geçen çaydan balık avlamaya giderler.

Dudaktan Kalbe romanında Bozyaka’da yüksek bir tepenin üstünde asırlardan kalma bir çam ormanından söz edilir. Adı Kırkçamlar olan bu تنها koru, Hüseyin Kenan ve Nimet’in gizlice buluştukları yer olduğu gibi Bozyaka kadınlarının da bir nevi gizli bahçesidir. Hüseyin Kenan bu korudan “Genç kızların yeldirmelerini atarak top, köşekapmaca, körebe oynadıkları; çocukların durmadan dökülen, yerleri deniz gibi kaplıyan sararmış çam iğnelerinin içinde yuvarlandıkları” yer diye bahseder. (D. K. s. 48) Romanın Kütahya’da geçen kısmında Vedat’ın Mebrure’yi omuzlarına bindirerek sofada at koşturarak oynadıkları, bazı günlerde ise küçük beşik içinde bebekleriyle oynayan Mebrure’nin oyunları anlatılır.

Bir Kadın Düşmanı, yazarın baştan sona kadar mektup tekniğini kullanarak yazdığı bir romandır. Biz Ziya’nın hayatını ölen arkadaşı Necdet’e yazdığı mektuplardan öğreniriz. Arkadaşına çocukluk anılarını anlatırken okul hayatından da bahseder. Yatılı olarak okuduğu okulda yaramaz çocuklar müdür tarafından bodrum katındaki bir odaya kapatılır. Bu odada çok zaman geçiren Ziya, özellikle kendi gibi haşarı çocuklarla beraber kaldığı zaman burada geçirdiği eğlenceli vakitleri arkadaşına şöyle anlatır: “Yanımda arkadaş olduğu zaman ehemmiyeti yoktu. Ya güreşir, ya döğüşürdük. Yahut da yere tebeşirle dokuz taş veya dama tahtası çizerek oyun oynar, hâsılı hoşça vakit geçirirdik.” (B. K. D. s. 121)

Yeşil Gece’de çocukluğunda medrese eğitimi gören fakat aldığı eğitimden memnun olmayan, yenilikçi fikirler taşıyan Şahin Efendi’nin en sonunda öğretmenlik mesleğini seçerek Sarıova’da eski değerlere karşı verdiği mücadele anlatılır. Sarıova, medreselerin ve türbelerin çok olduğu sözde dinî bir ilçedir. Bu yerin küçük çocukları bile başlarında sarıklarla dolaşır.

Şahin Efendi'nin mücadele verdiği bir konu da çocukların sarıksız okula gelmeleridir. Bu ihtardan usanan bazı aileler çocuklarını okula sarıksız göndermeye başlasalar da sayıları azdır. Bunun üzerine Şahin Efendi sarıkla okula devam etmeye gelen çocuklar için kendince yöntemler bulmaya çalışır. Okulda çocukların oynadıkları koşmaca ve kaydırak oyunlarına “Çocuklarım, başınızda sarık var. Siz, ulemadan sayılırsınız” sözleriyle sarıklı çocukları oyunlara bir süre dâhil etmez. (Y. G. s. 91) Zamanla işe yarayan bu ve benzeri numaralar sayesinde sarıklı çocukların sayıları yarıya iner. Bu durum Şahin Efendi'nin ara sıra kendi medrese zamanlarında çocukluk arkadaşlarıyla oynamak için sarığının çıkardığı günlerini hatırlatır: “Fırsat buldukça sarığının başından çıkararak -kırık bir kolu sarar gibi- koluna sarar, arkadaşlarıyla kırlarda kuş, dereye balık avlamaya giderdi.” (Y. G. s. 16)

Kızılıcak Dalları'nda Nadide Hanım'ın konağa besleme olarak aldığı Gülsüm'e verdiği ilk vazife evdeki dört çocukla oynamaktan ibarettir. Gülsüm, kendi de çocuk yaşta sayıldığı için bunu bir görev olarak görmez, çocuklarla doyasıyla eğlenir. Hemen her gün onları peşine takarak tarlalarda koşar, evin etrafında kovalamaca, saklambaç gibi çeşit çeşit oyunlar oynarlar. Kimi günlerde çocukları bahçede kurulan salıncakta eğlendirir. Çocukların at, araba oyunu oynamak istediği zamanlarda ise daima at olur, arabaları çeker. Gündüzleri bütün işi oyun ve eğlenceden olan Gülsüm'ün çocuklarla oynadığı oyunlar arasında koşmaca ve top oyunları da vardır.

Miskinler Tekkesi roman kahramanı yetişkinlik yıllarında hayatını dilencilikle kazansa da çocukluğu refah içinde, konaklarda geçer. Çocukluk yıllarına dair hatıraladığı günlerinden “Şimdi olduğu gibi çocukken de pek canımın kıymetini bilirdim. Koşmaca, kaydırak, birdirbir gibi oyunlar asla işime gelmezdi.” şeklinde bahseder. (M. T. s. 3) Etrafındaki çocuklar sürekli bir oyun ile eğlenirken o, uzun bir süre onları izlemekle yetinir. Fakat her gün kız çocuklarının bebeklerle evcilik oyunlarını, oğlan çocuklarının teneke kılıçlarla muharebe oyunlarını gördükçe o da bir şeyin oyununu oynamaya ihtiyaç duyar. En sonunda “Lâpacı mizâcıma çok uyan kolay, rakibsiz ve kavgasız bir oyun” diye tanımladığı dilencilik oyununu icâd eder. (M. T. s. 5) Romanda bahsi geçen diğer çocuk oyunları, yanına evlatlık olarak aldığı İsmail'in İzmir'deki mahalle arkadaşlarıyla kulübe damlarında oynadığı hırsız polis ve taş muharebesi oyunlarıdır.

Eski Hastalık'ta Silifke'ye dönüş esnasında geçirdikleri uzun yolculuklarında Züleyha ve Yusuf çocukken oynadıkları bir oyunu hatırlarlar. Züleyha'nın "Çocukların biri ellerini ötekinin açık avuçları üzerine koyar" diye tarif ettiği ve Yusuf'un "Adını ben de bilmem. Fakat çocukken her zaman oynardık. Hem biz dışarlık çocukları sizin gibi nazik değiliz. Birbirimize kıyasıya vururduk." diye anlattığı bu oyun el kızartma oyunudur. (E. H. s. 153)

Ateş Gecesi'nde Kemal Murat'ın yeğenlerinin oynadığı saklambaç oyunu vardır. "Ben yengemle kanepede otururken çocuklar, alınlarına yapıştırdıkları ateşböcekleriyle saklambaç oynuyorlar, havuza girip çıkarak otların arasında saklanıyorlardı." (A. G. s. 260) *Kan Davası*'nda çocukların Yukarı Sazan köyünde oynadıkları cenaze oyunu romanda şöyle geçer: "Camii musalla taşına bir ölü bırakmışlar. Vakit erken olduğu için etrafında çocuklardan başka kimse yok. Bir kısmı tabutun önüne geçmiş, bir büyükçesi başına yemeniden sarık sararak imam olmuş, cenaze namazı oyunu oynuyorlar. (K. D. s. 37)

2. 1. 6. 2. Yetişkin Oyunları

Oyunlar, çocuklarda olduğu gibi yetişkinlerin de eğlence amaçlı sıkça başvurdukları bir türdür. Tavla bilinen en eski oyun olmakla beraber Güntekin'in romanlarında en çok geçen bir yetişkin oyundur. Bunun yanı sıra iskambil oyunları, salon oyunları, kumar oyunları da yazarın romanlarında yer verdiği diğer yetişkin oyunlardır. Bilindiği üzere kumar ve iskambil oyunları modernleşme sürecinde Osmanlı eğlence hayatına giren Avrupa tarzı oyunlardır.

Gizli El'de ilerleyen yaşına rağmen hovardalıktan vazgeçmeyen Aziz Paşa, çocukları Adnan ve Seniha ile Gemlik yakınlarında bir çiftlikte yaşar. Eğlenceye oldukça düşkün bir adam olan Paşa, sık sık İstanbul'a kumar oynamaya gider: "Yerliler onun İstanbul'a kumar oynamaya ve hovardalık etmeye gittiğini söylerlerdi." (G. E. s. 22) Delicesine kumar oynamak Aziz Paşa'nın meydanı boş bulduğunda yapmaktan hoşlandığı en büyük eğlencedir. Şeref, Gemlik'te arkadaş olduğu Doktor Cemil Bey sayesinde Aziz Paşa ile tanışır ve çocuklarına ders vermeye başlar. Ders için çiftlikte buldukları bir günde Şeref, Adnan ile çalışacakları günleri kararlaştırırken doktor ve Aziz Paşa tavla oynar.

Aziz Paşa'nın ricası üzerine kızı Seniha'ya da ders vermeye başlayan Şeref, ona karşı ilgi duyar. Zamanla Seniha'nın da bu ilgiye karşılık vermesiyle yakınlaşır evlenirler. Şeref, Aziz Paşa'nın çevresi sayesinde iş hayatında hiç ummadığı kadar yükselir ve iş için katıldığı toplantılarda alafranga eğlence hayatını yakından görür. Artık Aziz Paşa kumar oynamaya gittiği bazı gecelerde Şeref'i de yanında götürmeye başlar. "Otelin bir odasında birkaç kişi poker oynuyorlardı. Yüksek tabakadan oldukları belliydi. Birisi Bursa'da büyük dutlukları olan Ermeni bir tüccardı." (G. E. s. 99) Şeref bu gecelerde oyuna katılmaz, bütün gece onların büyük bir zevkle oynadıkları oyunu izler. Çiftlikte oldukları bazı gecelerde Paşa'yla beraber tavla oynamak Şeref için o zaman daha eğlencelidir.

Dudaktan Kalbe, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Miskinler Tekkesi ve Son Sığınak'ta roman kahramanlarının yine eğlence amaçlı oynadıkları çeşitli oyunlar anlatılır. *Dudaktan Kalbe*'de Kütahya'ya sürgün edilen Vedat, sık sık gidip geldiği dayısının evinde hemen her gece onunla çeşitli oyunlar oynarlar. "Geceleri binbaşı ile sobanın yanındaki sedirde oturuyorlar; saatlerce dama, tavla, iskambil oynuyorlardı." (D. K. s. 155) Romanda ayrıca yakaladığı şöhretle adını duyuran bestekâr Kenan'ın sabahlara kadar müzik, kadın ve kumarla eğlendiği geceler anlatılır. *Eski Hastalık*'ta yolculukları sırasında Yusuf, Taşucu gemisindeki yolcularla ara sıra tavla oynar. Ayrıca oyunlarını izleyen Züleyha'ya da tavla oynama sözü verir. *Ateş Gecesi*'nde genç yaşında sürgün edildiği Milas'ta çok sevilen Kemal Murat, yerlilerle yakın dostluklar kurar. Ara sıra kaymakamla beraber Selim Bey'in evine gittiklerinde orada oynanan tavla partilerini izler. "Bir aralık Rıfki Beyle kaymakam arasında bir tavla partisi başlamıştı." (A. G. s. 163) *Miskinler Tekkesi*'nde roman kahramanı çocukluğuna dair hatırladığı bir Ramazan gecesi eğlencesinde büyüklerin oynadıkları oyunu şöyle anlatır: "Sonra bütün aile gene yemek odasına döndü. Arkasından erkekler teraviye gittiler; muşamba fenerlerle kadın misafirler geldi; epeyce bir zaman peçiç ve yüzük oynandı." (M. T. s. 12) *Son Sığınak*'ta kumpanya oyuncularının aralarında oynadıkları "poker" ve "tavla" oyunları vardır.

Batılılaşma etkisiyle evlerde yapılmaya başlayan çeşitli toplantılarda yetişkinlerin aralarında oynadıkları salon oyunları *Yaprak Dökümü* romanında şöyle geçer:

"Bir yandan evin sakat döşemelerini çökertircesine dansedilirken, öbür tarafta salon oyunları oynanıyor, saçlı sakallı adamlar sandalyelere tüneler horoz gibi kanat çırpır ötüyorlar yahut yerlerde dört ayaküstü yürüyerek çifte atıyorlar, eş şıkırtıları, kahaahalar arasında eşek taklidi

yapıyorlar, avaz avaz anırıyorlardı.” (Y. D. s. 65)

Kavak Yelleri romanında yine benzer salon oyunları ayrıntılı bir şekilde anlatılır:

“Kadınlar yan yana sandalyelere oturuyorlar, kocaları arkalarında ayakta duruyorlardı. Kadınların karşısın da yine bekârlardan ve karısı yanında olmıyan erkeklerden bir kavalyeler grubu diziliyordu. Oyunun kaidesi şu idi. Her dam, karşısındaki kavalye ile göz göze bakışacak; kavalye, dama gözleriyle bir gizli ‘gel bana’ işareti çakacaktı; sandalyenin arkasında bekçilik yapan koca, bu işareti yakalayabilirse ne ala. Fakat bir dalgınlığına gelir yahut atik davranıp karısını vaktinde omuzlarında yakalayamazsa kadın birdenbire kuş gibi kavalyenin kollarına uçacak ve her ikisi ortada dansa başlayacaktı. Oyunu kaybeden koca da bu esnada el çırparak anırma, böğürme gibi hayvan sesleri çıkararak sosyeteği eğlendirecekti.” (K. Y. ss. 57-58)

Yazarın *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Gökyüzü* ve *Kavak Yelleri* romanlarında oyun, kimi zaman can sıkıntısını gidermek amacıyla oynanır. *Akşam Güneşi* roman kahramanı Nazmi, kalp rahatsızlığı sebebiyle mesleğini bırakmak zorunda kaldığı gibi eğlencelere de veda eder. İstanbul’da amcasının köşkünde kuzeniyle beraber oturduğu sıkıntılı gecelerinde eğlence maksadıyla ara sıra iskambil oyunları oynar: “O gece, yemekten sonra sofrada Şükran ile karşı karşıya oturuyorduk. O, bir mendil kenarı işlemekle meşguldü. Ben, iskambil kâğıtlariyle bir pasyans açıyordum.” (A. G. s. 85) Romanda Nazmi’nin Fransa’ya gittiği dönemlerde bir tren yolculuğu esnasında vakit geçirmek için “Londra’ya giden bir hariciye memuru ve iki Belçika’lı maden mühendisiyle” briç oynadığı da anlatılır. (A. G. s. 51) *Bir Kadın Düşmanı*’nda kuzeninın düğünü için Marmara’nın bir sahil kasabasına giden Sâra, arkadaşlarıyla sıkıntılarını gidermek için bezik oynadıklarından bahseder: “Dün nütemaniyen yağmur yağdığı için köşkte kapanıp kalmıştık. Vakit geçirmek için dansettik olmadı, Bezik oynadık olmadı.” (B. K. D. s. 66) *Gökyüzü*’nde yine aynı amaçla oynanan tavladan söz edilir: “Can sıkıntısından durmadan tavla atıyorduk.” (G. s. 97) *Kavak Yelleri*’nde uzun bir süre arkadaşının hastanesinde misafir olan Sabri Bey, hastaların vakit geçirme amaçlı oynadıkları oyunlardan bahseder: “Bahçede dolaşıyorlar, ağaçları arasındaki kanepeler yahut salıncaklı iskemlelerde yatıyorlar, bazen hatta bitkaçı bir araya toplanarak tavla ve iskambil oynuyorlardı.” (K. Y. s. 339)

Kahve, gazino gibi eğlence mekânlarında oynanan oyunlar da romanlarda sıkça geçer. Sarıova ilçesinde görev yapan Şahin Efendi’nin medreselere karşı verdiği mücadeleyi anlatan

Yeşil Gece'de kahvelerde iskambil ve tavlâ oynayan gençlerden bahsedilir. *Acımak* romanında Mürşit Efendi, işten çıktıktan sonra memurlar kahvesinde arkadaşlarıyla tavlâ oynamaya gider: "Akşamüstü daireden çıkınca memurlar kahvesine uğruyor, bir iki parti tavlâ oynuyorum." (A. s. 75) *Yaprak Dökümü*'nde işsiz kalan Ali Rıza Bey, evinde başlayan huzursuzluklar yüzünden gitmek zorunda kaldığı kahvelerde gördüklerini "Bazılar mütemadiyen tavlâ, iskambil oynuyorlar, arada bir durarak ağza alınmıyacak küfürlerle birbirlerine sataşıyorlar, sonra hiçbir şey olmamış gibi oyunlarına devam ediyorlardı." (Y. D. s. 33) sözleriyle anlatır. *Miskinler Tekkesi*'nde bahsi geçen bir gazinonun üst katında yeni açılan kumarhaneden söz edilir: "Yukarı katta kumar oynanır ve hemen her gece ortalık karardıkatan sonra araba araba kibar kadınlar ve erkekler gelir." (M. T. s. 185) *Kan Davası*'nda Yukarsı Sazan köyünde erkeklerin her gece kahvede oynadıkları "kâğıt ve tavlâ" oyunları anlatılır. (K. D. s. 106) *Kavak Yelleri*'nde "tavla, domino, altmışaltı" gibi oyunların oynandığı gazino, kasabanın en gözde eğlence yeridir.

"Akşam saatlerinde bu masaların yanları baş döndürücü bir hareket halindeydi; başlarında melon şapkalar gibi kaskatı duran fötr şapkalarla durmadan tavlâ ve domino oynayan insanlar, sürü sürü uzun tıraşlı insanlar... Durup dinlenmiyen pul, zar ve domino şakırtıları... Nargilelere ateş taşıyan çırağın elinde, zilmaşa gibi durup dinlenmeden işliyen ateş maşasının şakırtısı, bunların üstünde borulu gramofonun sesi." (K. Y. s. 106)

Son Sığınak'ta tiyatro oyuncularından bazıları kumpanyaya maddi destek sağlamak için bazen kahvelerde tavlâ oynarlar: "Oyun, epeyce bir hasılat yapıyordu, sonra, daha başka kahveler de buldu. Ona arkadaşlık eden Hoca ile birlikte vaziyeti idare ediyorlardı." (S. S. s. 189)

Gerek çocuk, gerekse yetişkin oyunları, Güntekin'in romanlarında sık kullandığı eğlence türü olarak karşımıza çıkar. Yazar özellikle zorlu bir hayat mücadelesi veren roman kahramanlarının eğlence dünyalarını çocukluk yıllarında çeşitli oyunlarla süsler. Bu oyunlar, çoğu zaman onların hatıralarını canlı tutan en güzel anılardır. Her çocuk için bir ihtiyaç olan oyun, kimi zaman onların hayal dünyalarını süsleyen ve mutlu bir dönem geçirmelerini sağlayan en önemli etkidir. Dolayısıyla Anadolu vilayetlerinin bazı köylerinde oynanan "cenze oyunları" çocukların hayal dünyalarının ne şekilde etkilenebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bunun dışında koşmaca, top oyunları, saklambaç, körebe vb. oyunlar

bilinen en yaygın oyunlar olduğu gibi romanlarda çocuklar arasında en çok oynanan oyunlardır.

Tavla ve çeşitli iskambil oyunları Güntekin'in romanlarında oldukça yer tutan ve hemen her yerde rahatlıkla oynanabilen yetişkin oyunlarıdır. Roman kahramanlarının çoğu zaman eğlence amaçlı oynadıkları bu oyunlar, bazı romanlarda sıkıntılı anların giderilmesi için zaman öldürmek maksadıyla da oynanır. Bilindiği üzere modernleşme sürecinde Osmanlı hayatına giren ve kısa zamanda yayılan iskambil oyunları, evlerde yapılan aile toplantılarının en büyük eğlenceleri arasındadır. Romanda poker, briç, prafa, pasyans en çok adı geçen iskambil oyunları arasındadır. Bu oyunlar İstanbul ve yakın çevrelerinde daha çok evlerde yapılan aile toplantılarında oynanırken, Anadolu'da kahvelerde oynanır. Modernleşmeyle beraber evlerde yapılan eğlence toplantılarında iskambil oyunları modernliğin bir göstergesi sayılır. Ayrıca bu toplantılarda eğlence amaçlı düzenlenen çeşitli salon oyunları yetişkinler arasında büyük ilgiyle oynanır. Yazar geleneksel dönem eğlence anlayışının değişmeye başlamasının en önemli göstergelerinden biri sayılan kumarhanelere de değinir. İlk kumarhaneler Tanzimat döneminde Beyoğlu ve çevresinde açılmış olup zamanla bütün kesimlere yayılır. Özellikle Cumhuriyet yıllarında Anadolu kasabalarında yeni açılmaya başlayan otel ve gazino gibi yerlerde kumar oynamak için ayrılan bölümler, Anadolu eğlence hayatı için önemli bir yeniliktir.

2. 2. Eğlenceye Dayalı Etkinlikler

2. 2. 1. Sosyal Eğlenceler

Davetler, içki âlemleri, doğum günü partileri, bağ gezileri, bayram kutlamaları gibi çeşitli sosyal etkinliklerin hemen hepsi eğlenceye dayanır. Romanlarında eğlence kavramını çeşitli yönleriyle irdeleyen Güntekin, geleneksel ve alafranga etkinliklere oldukça fazla yer verir. Hemen her romanında değindiği çeşitli sosyal etkinlikler, modernleşme sürecinde değişmeye başlayan eğlence anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Yazarın *Yeşil Gece* ve *Kızılıcak Dalları* romanlarında sosyal eğlencelere yer verilmemiştir.

Harabelerin Çiçeği'nde roman kahramanı Süleyman, konaklarında çıkan bir yangın sonucunda yüzünün yanması, bütün hayatının değişmesine neden olur. Annesi ve babası bir biblo gibi misafirlere sundukları çocuklarını kazadan sonra yatılı bir okula verir. Daha çok trajik olayların geçtiği romanda eğlenceye dayalı tek etkinlik karnaval mevsimidir. Bilindiği üzere kostüm ve maskelerle kutlanan bu festival, Hristiyan dinî geleneklerine dayanan bir eğlence etkinliğidir. Paskalya orucundan önce yapılan bu etkinlikte kış mevsiminin bitmesi kutlanır. Beyoğlu ve çevresinde yaşayan gayrimüslimler her yıl değişik gösterilerle karnaval etkinlikleri düzenler. Süleyman yatılı olarak verildiği okulda karnaval mevsiminde yaptıkları eğlencelerden bahseder: “Karnaval mevsiminde, Beyoğlu sokaklarının eğlenceleri, mektebe de sirayet ederdi. Bahçenin çamurlarında konfetiler sürünür, ağaçlarda, uçurtma kuyrkuları gibi serpantinler uçardı. Talebeden bazıları, maskelerle tiyatrolar oynarlardı.” (H. Ç. s. 49) Romanda Süleyman’ın Paris’te eğitim için bulunduğu dönemde yine bir karnaval mevsiminden bahsedilir. Eğlence etkinliklerinin çokça yapıldı bu mevsimde, Süleyman Opera tiyatrosunda verilecek bir maskeli balo için kendisine ve Bijut’a bilet alır.

Çalılıkusu romanında çocukluğunda İstanbul’a gelen Feride, babası tarafından bir Fransız okuluna yatılı olarak verilir. Tatil günlerini teyzesinin Kozyatağı’ndaki köşkünde veya Tekridağ’da yaşayan diğer teyzesinin yanında geçirir. Romanda okulda ve teyzelerinin evinde düzenlenen birtakım eğlencelerden bahsedilir. Feride, hocaları ve arkadaşlarıyla bazı Pazar günleri Kâğıthane’ye gezmeğe gider. “Mektebin ilk haftasında bir pazar günü idi. Sör’ler bizi Kâğıthane taraflarına gezmeğe götürmüşlerdi.” (Ç. s. 35) Bilindiği üzere Kâğıthane, Osmanlı

döneminde kayık gezintilerinin de yapıldığı meşhur mesire yerlerinden biridir. Çocukluğunda köşkte tanıklık ettiği bir diğer geleneksel eğlence etkinliği de mehtap gecesi eğlencesidir. Feride, bir ağustos mehtabı gecesindeki etkinliği “Köşke bir alay misafir gelmişti. Misafirler, köşkün önündeki verandada, lüzumsuz bir lüks lâmbası ışığında, kalabalık bir grup halinde konuşup gülsüyordular.” sözleriyle anlatır. (Ç. ss. 28-29) Yaz tatili için gittiği Tekirdağ’ında teyzesi ve kuzeni Müjgân’la hemen her gün köşk ve bağ davetlerine katılır. “O yaz bir seyahat yaptım. Uzak değil, Tekirdağına kadar. Her gün misafirlige, köşke, yahut bağa davet ediliyorduk.” (Ç. s. 51) Peşinden Tekirdağ’a gelen Kâmran da eniştesiyle beraber araba gezintilerine, bağ davetlerine gider. Davetlerin olmadığı günlerde ise Feride, bahçede kurulan salıncakta komşu çocuklarıyla eğlenir: “Arka bahçede büyük bir gürgen ağacına asılı bir kolan salıncağı vardı. Bazı günler komşu çocuklarını topluyarak burasını bayram meydanlarına çevirirdim.” (Ç. s. 67)

Kâmran’la düğünlerine birkaç gün kala öğrendiği acı gerçekler Feride’yi İstanbul’dan Anadolu’ya sürükler. Görevi gereği gezdiği birçok vilayette çeşitli insanlarla tanıştığı gibi buralarda düzenlenen birtakım kutlamalara da tanıklık eder. Zeyniler’de evlat edindiği Munise ile Anadolu’yu dolaşan Feride, ikinci görev yeri için gittiği B...’de öğrencilerinin ısrarı ile Mayıs Bayramı kutlamalarına katılır. Yolda şarkılar eşliğinde şehirden bir saat uzaklıkta bir dere kenarına giderler. Feride, buldukları yerin kalabalığını “Marşlar okuyarak gelen mektep taburları bitip tükenmek bilmiyordu” sözleriyle ifade eder. (Ç. s. 220) Kendi kız mektepleri gibi birçok talebelnin katıldığı bu etkinlikte, gün boyu değişik oyunlar, etraftaki kestane ağaçlarına kurulan salıncaklar, şarkılar eşliğinde eğlenirler.

Feride, bir diğer görev yeri olan Ç...’de hıdırellez gününde kasaba halkının düzenledikleri eğlenceye hasta bahanesiyle katılmaz, fakat o gün kasabadaki coşkuyu şu sözlerle anlatır: “Bugün Hıdırellez. Evde yalnızım. Hattâ sade evde değil, kasabada da hemen hemen öyleyim. Evler boş, çarşılar kapalı. Bütün kasaba halkı erkenden yemek sepetleriyle Söğütlük’te kuzu yemeğe gitti.” (Ç. s. 234) Kısa sürede buradaki hayatına alışan Feride, çalıştığı okuldan da memnundur. Bir akşam okulda tanıştığı Nazmiye adındaki bir arkadaşı vasıtasıyla bir bağ eğlencesine davet edilir. Nazmiye’nin yüzbaşı nişanlısı Feridun Bey’in teyzesinin verdiğini sandığı bu davete sırf arkadaşının hatırı için katılan Feride, burada kendisine hazırlanan tuzaktan habersizdir. Feride, müzik ve içki eşliğinde geçen bu eğlence

gecesine aslında kendisini yakından tanımak isteyen Burhaneddin Bey adındaki bir binbaşı tarafından davet edilir. Kendisine oynanan oyunu fark eden Feride, binbaşının yakın ilgisi, başbaşa kalmak istemesi vb. durumlara maruz kaldığı bu gecede, küçük bir baygınlık geçirir. Bu geceden sonra, başından geçen olay yüzünden daha fazla burada kalamk istemez ve Ç....'den ayrılarak İzmir'e gider.

İzmir'de iş bulmak için maarif müdürünün yanında karşılaştığı Reşit Bey, kızlarına Fransızca dersi vermesi için Feride'ye teklifte bulunur. Mürebbiyeliği çok sevmese de Munise'ye maddi sıkıntı çektirmemek için bu teklifi kabul eder ve Reşit Bey'in Karşıyaka'daki köşküne taşınır. Feride, biri kendi yaşlarında diğeri biraz küçük olan Ferhunde ve Sabahat ile zamanla yakın arkadaş olur. Kızlar köşke gelen misafirlerine Feride'yi tanıttıkları gibi düzenledikleri eğlencelere de davet ederler. Bir gün İzmir'den gelen misafirlerle deniz gezintisi yapmak istedikleri takdirde havanın bozulması üzerine evde hep beraber eğlenceli vakit geçirirler. Kızlar bir ara piyano çaldıktan sonra, eski aile albümlerini çıkartırlar. Sabahat, onların hayatları hakkında anlattığı değişik hikâyelerle maskaralık yaparak misafirleri eğlendirir.

*Gizli El'*de Aziz Paşa ile tanıştıktan sonra hayatı oldukça değişen Şeref, Seniha'yla evlendikten sonra Gemlik'ten İstanbul'a taşınır. İş âleminde günden güne büyür ve iş gereği katıldığı toplantılarda çeşitli gece eğlencelerinde bulunur: “İstıranca ormanlarında bir gece eğlencesine gidiyorduk. Harp İstanbul'unda İstıranca ormanlarında kadınlı erkekli bir gece gezintisi.” (G. E. s. 129) İçki, kadın, müzik eşliğinde geçen bu eğlencelerin yanısıra bazı pazar günlerinde iş yerindeki arkadaşlarıyla deniz eğlenceleri düzenlerler:

“Öğle yemeğinden sonra üç beş arkadaş bir deniz eğlencesi yaptık. Mebus Feridun Ziya, birkaç gün evvel güzel bir motorbot satın almıştı. Onu tecrübe bahanesiyle Marmara'ya çıktık, Adalar etrafını dolaşarak gruptan sonra şehre döndük.” (G.E. s. 12)

Romanda Şeref'in ilk görev yeri olan Gemlik'te memurların kendi aralarında düzenledikleri gece eğlencelerinden de bahsedilir. Şeref, arkadaşlarının ısrarıyla katılmaya başladığı bu eğlence gecelerini “Udun, teflerin gürültüsü, rakı kokusu ve tütün dumanı ile ağırlaşmış hava” sözleriyle anlatır. (G. E. s. 15) Gemlik'te büyük yankı uyandıran en önemli gece eğlenceleri ise Aziz Paşa'nın İstanbullu misafirlerine çiftliğinde verdiği davetlerdir.

Kadınlı erkekli misafirlerin beraber eğlendikleri bu davette alafranga eğlence anlayışı hakimdir.

Damga roman kahramanı İffet, âşık olduğu kadın için kendini fedâ ederek hayatı boyunca hırsız damgasıyla yaşamaya mecbur kalır. Uzun bir süre hapis yattıktan sonra bir mayıs günü aynı koğuştta kaldıkları Vasfi Efendi'yle beraber tahliye olur. O gün kalabalık bir halkın deniz kenarına doğru gezmeğe gittiklerine tesadüf ederler. Vasfi Efendi'nin isteği üzerine deniz kenarına inerler ve beraber oturdukları bir kır kahvesinde bahar eğlencesi yapmaya gelen aileleri izlerler: “Çocuklar koşuyor, kızlar kale duvarının dibinde çiçek topluyor, genç bir tulumbacı zurna taksimile gazel okuyordu.” (D. s. 56)

İffet, işlemediği bir suç yüzünden üzerine yapışan hırsızlık damgasında hiçbir zaman kurtulamaz. Zorlu hayat mücadelisinde ona yardım eden tek kişi eski arkadaşı Celâl olur. Arkadaşı için çeşitli iş imkânları bulsa da İffet hiçbirinde muvaffak olamaz ve bir şekilde oralardan ayrılmak zorunda kalır. En sonunda Kütahya'da işlerini yoluna koyan Celâl, arkadaşını kendi yanına alır. İffet iş gereği İstanbul'a geldiği zamanlarda çoğu Anadolu tüccarlarının gittiği Taksim'de bir otele gider. Burada otel işletemecisi Eftad Efendi'nin bazı müşterilerine düzenlediği gece eğlencelerine tesadüf eder: “Bir akşam gece yarısına doğru Adana tüccarından sarıklı sakallı bir hacı efendinin odasına gizlice iki hanım getirir, ertesi gece Konya eşrafından üç beş kişi için çalgılı, kadınlı bir içki âlemi tertip ederdi.” (D. s. 112)

Dudaktan Kalbe'de alaturka ve alafranga eğlence etkinlikleri dikkat çeker. Saip Paşa alaturka eğlenceyi, Vefik Paşa ve kızı ise alafranga eğlenceyi temsil eder. Alaturka eğlenceler detaylı şekilde anlatılırken, alafranga eğlenceler yüzeyseldir. Bozyaka'da yapılan bağ eğlenceleri romanda en çok adı geçen etkinliktir. Sonbahar mevsiminde geceleri türküler eşliğinden bağdan bağa misfair kabileleri gelip gider. Haftalarca süren bu ayrılık eğlencelerinde çalgılar çalınır, hora tepilir, sabahlara kadar meşalelerle kabileler dolaşır.

Baharın gelmesiyle beraber yeniden canlanan Bozyaka'da mehtap gecelerinde davetler düzenlenir. Bağ hayatı, çocuk haykırışmaları, kahkahalar, türkülerle şenlenir. Saip Paşa, her yıl olduğu gibi mehtabın on beşinci gecesinde bağında komşularına davetler, ziyafetler düzenler. Romanda ayrıca komşu bağlarda yapılan davetler de sık sık geçer. “Mehtabın en güzel gecesiydi. Dayım, âdeti üzere bu yaz da Kırkçamlar'da komşularına bir ziyafet verecekti.

Bağda bir haftadan beri hazırlıklar görülüyordu.” (D. K. s. 214)

Gelenekselleştirilmiş bağ eğlencelerinde daha çok alaturka eğlence anlayışı hakimdir. Kadın ve erkeklerin beraber bulunduğu ziyafet ortamları ayrı masalarda yenilen yemekler eşliğinde gerçekleşir. Ayrıca içki içmek isteyen gençler daha kuytu bir köşeye çekilirler. Kadınlar bağ eğlencelerinde erkeklerle beraber oynamazlar. Romanda Saip Paşa'nın verdiği ziyafetler ayrıntılı bir şekilde anlatılır:

“Mehtabın on beşinci gecesini Saip Paşa, birkaç komşusunu Kırkçamlar'da akşam yemeğine davet etmişti. Yemek için lâzım olan şeyleri bağcılar gündüzden küçük el arabalarıyla taşımışlardı. Biri Saip Paşanın hacıdan, hocadan yaşlı ahbabları için asıl meydana, biri de kadınlar için kuytuca bir köşeye iki rakı sofrası kurulmuştu. Rakı içen gençler, çamların aşağıdaki sel çukuruna yakın daha kuytu bir köşesine çekilmişlerdi. Orada çalgı çalıyorlar, zeybek oynuyorlar, kıyametleri koparıyorlardı.” (D. K. s. 81)

Hemen her gece Kırkçamlar'da yapılan mehtap âlemlerinde gençler sabahlara kadar çalıp eğlenirler. Yine böyle bir yaz mevsiminde Bozyaka'da bulunan Kenan, komşu bağda düzenlenen bir davete dayısının ısrarı ile katılır. Şehirden de birçok ehemmiyetli davetlilerin olduğu bu eğlenti gecesini Kenan şöyle anlatır:

“Misafirler evvelâ, takım takım çardaklar, ağaç diplerine ayrılıyorlar, biraz fazla resmî eğleniyorlardı, fakat gece yarısına doğru topal Hâfız'ın eşeği ut ve kemanla yeni bir çiftetelli oynamağa başlayınca kahkahalar coştı; meşaleler daha kuvvetle parlamaya başladı, teklif tekellüf bir tarafa bırakıldı. Büyük, küçük herkes kardeş, canciğer oldu. İhtiyar malmüdü ile bir kolcubaşı karşı karşıya iktelli oynuyorlar.” (D. K. s. 93)

Romanda adı geçen alafranga davetler “supe” ve “kabul günü”dür. Bu davetler bilindiği üzere batılılaşma dönemi etkisiyle toplum hayatına giren Avrupalı etkinliklerdir. Romanda bu davetler az olduğu gibi çok fazla detay verilmeden anlatılır. Vefik Paşa, bir opera gecesinden sonra Kenan ve arkadaşlarına bir supe verir. Ayrıca bu davet Kenan ile Cavidan'ın bir nevi nişan merasmi sayılır. Alafranga yaşayışa düşkün olan Cavidan'da “kabul günü” adı altında arkadaşlarına evinde sık sık davetler düzenler.

Akşam Güneşi'nde eğlenceye dayalı etkinliklerin hemen hepsi alafranga usulüdür. Avrupa'da eğitim gördüğü senelerde eğlence hayatına oldukça düşkün olan Nazmi, hemen her

gece çeşitli mekânlarda sabahlara kadar eğlenir. Romanda Bulgarların bir millî bayramı için gazinoda verdikleri ziyafetten bahsedilir. “Çok geçmeden bir akşam, Bulgarların bir millî bayramı gecesi, Balkanlı talebenin bir gazinoda küçük bir ziyafeti olmuştu.” (A. G. s. 34) Balkanlı bir arkadaşının verdiği bu davette Nazmi de vardır. Eğitimden sonra İstanbul’a döndüğünde Nazmi’nin eğlence hayatında büyük bir boşluk oluşur. O zamanlar tek eğlencesi amcasının köşk komuşularından âşık olduğu Nazan’la ara sıra görüşmek ve köşkte bulunan küçük Jülide ile ilgilenmektir. Nazmi küçük Jülide için bahçenin bie ucunda salıncak kurar, onunla türlü türlü oyunlar oynar.

Nazmi hasatlığı yüzünden sakın bir hayat yaşamak için evlendiği kuzeniyle M...’deki çiftliğine taşınır. Zaman içinde Jülide’nin de aralarına katılması uzun sürmez. Babasının vefaati yüzünden teyzesiyle yaşamak zorunda kalan Jülide, M...’ye Avrupa’dan bir Alman vapuruyla gelir. O gece vapurda yolculardan birinin isim gecesi için düzenlenen ziyafete katılan Jülide kutlamayı akrabalarına şöyle anlatır:

“-Geminin başkaptanı... Eski bir bahriye miralay... Bu gece isim gecesi. Bu vesile ile gemi arkadaşları ve yolcular için bir ziyafet veriyor... Arkadaşları hediyeler verdiler... Benim verecek bir şeyim yoktu... Vergimi piyano ile ödemem lâzım geldi... Çünkü bu kadar kalabalık içinde geminin doktoru ile benden başka piyano çalan yok...” (A. G. s. 109)

Avrupa’da büyüyen Jülide alafranga eğlencelere oldukça düşkündür. Çiftlikte Rum balıkçı kızarıyla düzenlediği eğlenceler sırasında bir gün kendi isim günü için de kutlama yapar. Ayrıca Jülide Nazmi’den gizli Freskomilo köyünde sonbaharda düzenlenen panayır etkinliklerine de katılır. Romanda ayrıca İstanbul’da buldukları bir dönemde Nazmi’nin Jülide’yi konsere götürdüğü anlatılır.

M...’de yaşayan Fransızlar her yıl ulusal bayramlarında “On dört Temmuz şenliği” adı altında etkinlikler düzenler. Romanda sıkça geçen bu eğlence gecelerinde “her sene bu gece buradaki Fransız kolonisinin bir balo tertibettiği” anlatılır. (A. G. s. 201) On dört Temmuz, kasaba halkının en beklenen tarihidir. O tarihte gündüz başlayan kutlamalar akşam verilen balolarla sabahlara kadar devam eder. On dört Temmuz şenliği sadece kasabada değil, köyler de kutlanır. “Uzak deniz kenarlarında, tepedeki köylerde funda ateşleri yanmağa başlamıştı.” (A. G. s. 10) Gün boyu denizde kâğıt fenerlerle donanmış kayıklar dolaşır, rıhtım gazino ve

kahvelerinde orkestralar çalgı çalar.

“Bu On Dört Temmuz daveti kasabanın en beklenen gecesiydi. Büyücek memurlar onu müstesna bir eğlence fırsatı, Hristiyan ve Yahudi tüccarlar servet ve ehemmiyetlerini göstermek için bir vesile sayarlardı. Kadınlar, inci, elmas, kumaş namına gösterilecek neleri varsa takıp takıştırırlar. Her gün uzamış tıraşları, ütüsüz pantolonları, çarpılmış kravatlarıyla çarşıda, gümrükte dolaşan iş adamları bu balo için sandıktan çıkarılarak ütülenen siyah elbiselerinin, cendereleri içinde mağaza mankenlerine dönerlerdi.” (A. G. s. 205)

Bir Kadın Düşmanı romanında Sâra’ya arkadaşları Marmara’ya gideceği için İstanbul’da bir veda eğlencesi düzenler. Modern bir kız olan Sâra, kız ve erkek arkadaşlarıyla beraber o gece sabaha kadar eğlenir. Marmara’da bulunduğu zamanda da eğlencelerden vazgeçmez. Burada tanıştığı arkadaşlarıyla fırsat buldukça düğünden önce çeşitli eğlenceler düzenlerler. Yeni tanıştıkları sporcu arkadaşlar için de dayısı ayrıca evinde bir davet verir. “Sporcu misafirlerle senli benli arkadaş olmuştuk. Dayım cuma akşamı onların şerefine bir davet tertip etti.” (B. K. D. s. 42)

Sâra kasabaya ilk geldiği zamanlarda kuzenin nişanlısı tarafından düzenlenen pikniğe hasta bahanesiyle gitmek istemez, evde kalarak arkadaşına mektup yamzayı tercih eder. Yazdığı mektupta piknik ortamını az çok zihninde canlandıran Sâra, bu tarz etkinliklerde nişanlıların baş başa kalmak için uyguladıkları eski bir gelenekten arkadaşına şöyle bahseder:

“Remzi Bey ile Vesime’ye gelince, balayı arifesinde bulunan mes’ut nişanlıların akşam saatlerinde deniz kenarına gitmeleri eski bir an’anedir. Onun için Remzi Bey de Vesime’yi dikenli bir keçi yolundan denize indirmiştir.” (B. K. D. s. 27)

Acımak romanında okuyucu, Mürşit Efendi’nin asıl hayatını ölümünden sonra kızı Zehra’nın eline geçen hatıra defterinden öğrenir. Mülkiyeyi bitirdikten sonra ilk görev yeri olan Sivas’a maiyet memuru olarak atanan Mürşit Efendi yeni hayata başlamanın sevinciyle kendisine koyduğu birtakım prensipleri işinde uygulamak istese de zaman içinde iş hayatının gerçek yüzüyle karşılaşınca bunda muvaffak olamaz. Bulduğu yerde memurların işten çok tembelliğe yatkın olması onu hayal kırıklığına uğratsa da zamanla bu duruma alışır. Memurlar aralarında düzenledikleri eğlence gecelerine Mürşit Efendi’yi de davet etmeye başlarlar.

Aralarında “maarif başkâtibi, evkaf mümeyyizi, muhasebe memurlarının” da bulunduğu bir davette Mürşit Efendi de aralarında. İçki ve şarkılar eşliğinde geçen bu gece âlemi “Basık tavanlı, dokuma perdeli bir odaya bir rakı sofrası” kurularak düzenlenir. (A. s. 51) İçki eşliğinde yenen yemekte türlü dedikodular yapılır. Meclis hareketlenmeye başlayınca da şarkılar okunarak musikî faslına geçilir. Mürşit Efendi, arkadaşı Tahir Efendi’nin evinde katıldığı bu ziyefette içki içmediği için alay konusu olur. “Böyle yerde rakısız nasıl yaşanır evlat? Gönüllerin pasını silmek için bundan başka vasıta yok.” sözleri üzerine bir iki kadeh içerek memurların eğlencesini izler. (A. s. 52)

Diyarbakır’da görev yaptığı zamanda tanıdığı Magbule Hanım ve kızlarını bir melek olarak gören Mürşit Efendi, ailenin iç yüzünü öğrendiğinde iş işten geçmiş olur. Ailenin küçük kızı Mevddet’le evlendikten sonra saçma bahaneler ile İstanbul’a taşınırlar. Feriha ve Zehra adında kızları olan Mürşit Efendi sıcak yuva özlemine kayın validesi yüzünden hasret kalır. Kısa sürede başlayan maddi sıkıntılar, Mürşit Efendi’ye olmadık işler yaptırır. Bir türlü memnun edemediği ailesi ise bu durumu umursamaz eğlencelerine, davetlerine devam ederler. Kızı Feriha’nın hastalığa yakalanması Mürşit Efendi’yi derinden yaralar. Hastalığının arttığı bir günde denizi seyrederek rıhtımın önünden bayraklarla donanmış bir gezi vapuruna tesadüf eder. İçinde gezmeye götürülen çocuklar mızıkalar eşliğinde şarkılar söyler. “Rıhtımımızın önünden bayraklarla donanmış bir tenezzüh vapuru geçiyordu. İçinde gezmeye götürülen bir mektep vardı. Mızıkacı çalıyor, çocuklar şarkı söylüyordu.” (A. s. 119) Mürşit Efendi bu dakikalarda çocuklarıyla dilediği gibi geçiremediği günlerin hasretini duyar.

Yaprak Dökümü’nde Ali Rıza Bey, kızlarının modern yaşamın gerektirdiği şekilde yaşamak istemeleri sonucunda onlara mağlup olur. Karısı Hayriye Hanım’ın “Ali Rıza Bey çıldırıyor musun? Ne yapalım şimdi böyle geçiyor. Kızlara koca bulmak lazım.” sözleriyle desteklediği davetler, artık evin en beklenen günleridir.

“Çok kere oturduğu yerde sönen mumun önünde uyuyup kalan Ali Rıza Bey, ilk sabah ışıkları içinde gözlerini açtığı vakit evi hâlâ bu gürültüler içinde sarsılıyor bulurdu.

Ailenin misafirlğe gittiği gecelere gelince, o vakit de yine bitip tükenmez hazırlıklar sebebiyle akşam yemeklerine vakit kalmazdı. Kızlar, yengeleriyle beraber saatlerce söküük dikerler, bozulmuş elbise parçalarından uydurma süsler hazırlarlar, vücutlarının görünecek yerlerini kolnya ile silerler, ayna karşısında kantocu kızlar gibi boyanırlardı.

Küçük, büyük evin bütün insanlarına ârız olan titizlik ve hırçınlık Ali Rıza Bey'e de sirayet ediyor gibiydi.

İhtiyar adam, bazan kızını köpürüyor, bu rezaletlere tahammül edemeyeceğini bağıra bağıra söylemeğe başlıyordu. O vakit, Hayriye Hanım, nerede ise koşup yetişiyot:

-Ali Rıza Bey çıldırıyor musun? Ne yapalım şimdi böyle geçiyor... Kızlara koca bulmak lâzım... Eve kapatılmış bir kız bu zamanda kimse arayıp sormuyor... Bu yaptıklarımız sırf onlara hayırlı bir kısmet bulmak için... Çocuklarına hanlar, hamamla mı yaptın? Bırak biçareler de başlarının çaresine baksınlar...

diye çıkışıyordu. Görünüşte Şevket de bu fikirde idi:

-Baba, hayat değişmiş, diyordu, emin ol ki bu eğlencelerde zannettiğin kadar korkulacak bir şey yok.. Şimdi, bütün dünya böyle. Ne yapalım? Asrın icabatına uymağa mecburuz. Sen, başka bir zamanın adamı olduğun için bunları ne kadar tabii ve zarurî şeyler olduğuna görmüyorsun.

Ali Rıza Bey, evvelâ şaşırıldı; oğlunun da öteki çocukları gibi değiştiğine, bozulduğuna hükmetti. Fakat biraz sonra anladı ki Şevket, yine eski Şevketir.” (Y. D. s. 55)

Hayatlarına yengeleri Ferhunde'nin girmesiyle diledikleri asrî hayata kavuşan Leylâ ve Neclâ artık eskisi kadar mutsuz değildir. Günlerce süren davet hazırlıklarında el birliğiyle çalışırlar.

“Böyle olmakla beraber davet günleri geldiği zaman yine her şey değişiyordu. Bütün ev halkı barış görüş oluyor; yüzler gülüyor, el birliğiyle bir çalışmadır başlıyordu. Kimi yemek masasını taşıyarak kabul salonunu hazırlıyor; kimi sökkük dikiyor, çorap tabanı tamir ediyor, kimi ütü ütülüyor, Ayşe, eski bir zimba makinesiyle renkli uçurtma kâğıtlarından konfeti kesiyordu.” (Y. D. s. 56)

Kızlar evde normal günlerde yırtık hırkalarla dolaşırken, davet gecelerinde giydikleri ipek tuvaletlerle bambaşka insan olurlar. Sabahlara kadar süren bu eğlence gecelerinde müzik ve dans eşliğinde eğlenirler. Evde davet olmadığı gecelerde ise çoğu kez başka davetlere katılırlar.

Aile geçimini üstlenen Şevket zamanla borç batağına düşer. Ali Rıza Bey, emekli maaşının yetersizliği yüzünden evi geçindiremez durumunda olduğu için evin iptotek edilmesine karşı gelemez. Ali Rıza Bey, Emniyet Sandığı'ndan alınan para ile birkaç ay evlerini rahata erdireceğini düşünse de yanılır. Evdeki maddi sıkıntıları umursamayan kızlar, Şevketin en zaruri borçları ödendikten sonra geriye kalan para ile davet geceleri için aldıkları yeni kıyafetler yanında misafir salonu için de “yağlı boya yastık, mermer heykelcikler, bebekler” gibi çeşitli süs eşyaları alırlar. Yaptıkları onca alışverişten sonra ise geriye kalan para

ile davetler düzenlerler. “Misafir salonu için birkaç yağlı boya yastık, mermer heykelcikler, bebekler, sekiz on tane yeni Charleston ve Tango plâğı geldi. Dostlara biri Çamlıca, biri evde iki ziyafet verildi.” (Y. D. s. 69)

Gökyüzü'nde yalnız bir hayat yaşayan roman kahramanı, Sevim adındaki genç bir uzak akrabasının mektubu ile okul müsamesesine davet edilir. Akrabalar tarafından pek sevilmeyen Sevim, ailesi olamadığı için yıllarca yatılı okullarda kalır. Roman kahramanı diğerlerinin aksine Sevim'e alaka duyduğu gibi onu okul etkinliğine davet etmesine memnun olur. Böylece her yıl Amerikan Koleji'nde düzenlenen bu etkinliğe katılmaya özen gösterir. “Çocuklar sahnede piyes oynarken ben de yerimde Sevim'e daima birinci derecede ehemmiyet vermiş şefkatli amca rölü oynuyordum.” (G. s. 30) Sevim'in son sınıf diploma merasiminde bulunan roman kahramanı “nutuklar, şarkılar, mızıkalar içinde verilen diplomalardan sonra” gidecek bir yeri olmadığı için Sevim'i kendi evine bir nevi kızı olarak alır. Bu tür etkinliklere yabancı okullarda sık tesadüf edilirken, ancak Cumhuriyet'ten sonra devlet okullarında düzenlenmeye başlanır.

Eski Hastalık'ta İstanbul'da modern bir yaşam süren Züleyha, Amerikan Koleji'nde okur. Ders, iş, spor ve eğlenceyle dopdolu bir hayatı vardır. Gündüzleri okulda, akşamları ise okul arkadaşlarıyla beraber bahçe ve salon toplantılarında geçer. Özellikle yaz akşamları arkadaşlarıyla Boğaz'da sanadal gezintileri yapar. Bütün yazı Rum ve Ermeni arkadaşlarıyla beraber denizde veya deniz kıyısında düzenledikleri çeşitli eğlencelerle geçirir. Dayısı Şevket Bey'in sosyete arkadaşları için düzenlediği davetler, toplantılar, Züleyha için kuşkusuz en modern eğlence etkinlikleridir. Her yönüyle örnek aldığı dayısından alafranga yaşamın en ince detaylarını öğrenir ve her fırsatta onları uygulamaya çalışır.

Babası Ali Osman Bey, Anadolu'da bulunduğu için bir yaz tatilinde Züleyha'nın yanına gitmesini ister. Bu durum Züleyha'nın hiç hoşuna gitmese de babasını kıramaz ve Anadolu'ya gider. Burada karşılaştığı ortam ona göre eğlencesiz, haraketsizdir. Züleyha yeni modernleşmeye başlayan vilayette yapılan hiçbir etkinliği beğenmez, elinden geldiği kadar burada asrî eğlenceler düzenlemeye çalışır. “Züleyha bu işlerde dayısının iyi bir talebesi olarak yetişmişti. Onun İstanbul'da yaptığını, kendisi Anadolu'da yapıyor, fırka ve belediye bahçelerinde sık sık gardenpartiler, danslı kır gezintileri tertibediyordu.” (E. H. s. 34) Züleyha

burada yaptıklarından memnun olduğu gibi halk tarafından gördüğü ilgiyle iyice şımarır. İstanbul'da sıradan bir hayatın parçası gibi gördüğü bu etkinlikler, Anadolu'da bu kadar rağbet görmesi zamanla onda buradaki halka karşı bir aşâğlık duygusu uynadırır. Memur ve zabıt aileleri hemen her gün Züleyha'yı çeşitli bahçe ve kır eğlenceleri düzenlemek için teşvik ederler. Züleyha büyük bir neşeyle düzenlediğı bu etkinliklerde kimi zaman "eğlencelerin iptidailiğı, dekor ve insanların sadeliğı karşısında kendini ye'se kaptırıyordu." (E. H. s. 41)

Anadolu'da babasıyla ziyaret ettikleri bir yer de Silifke'dir. Züleyha buraya babasının İstiklal Savaşı esnasında tanıdığı Yusuf adındaki bir gencin daveti üzerine gider. Babasının Yusuf'a olan sevgisi Züleyha'da bu gence karşı bir ilgi uyandırır. Osman Bey'in ilerleyen hastalığı karşısında onu mutlu etmek düşüncesiyle zaman içinde Yusuf'la mantık evliliğı yapmaya kara vererek büsbütün Anadolu'ya yerleşir. Evlendikten kısa bir süre sonra babasını kaybeden Züleyha kendi içine kapanır. Karısının bu melankoli hallerine üzülen Yusuf, Züleyha'ya iyi geleceğini düşünerek ona İstanbul'da bir seyahat yapmalarını teklif eder. Züleyha bu teklifi kabul ederek Boğaz'ın تنها bir köşesinde seçtiğı otelde burdaki eski hayatından uzak bir tatil geçirmek ister. Ara sıra Yusuf'la akşamüstleri sandal gezintisine çıkarlar. Ayrıca dayısını ziyaret gittikleri bir günde Şevket Bey onları birkaç gün Erenköy'de misafir eder. Burada kaldıkları süre içinde gece yemeklerine, deniz eğlencelerine katılırlar. "Bir defa birkaç saatlik bir ziyaret için, Erenköyüne gittikleri halde, Şevket Bey onları üç gece alıkoydu. Sonra daha başkaları da, onları gece yemeklerine, denizde motör eğlencelerine zorladılar." (E. H. s. 119)

Silifke'ye bambaşka bir insan olarak dönen Züleyha, bunca zaman nasıl burada yaşadığına hayret eder. Kısa bir zaman sonra Yusuf'la yaptıkları dostça bir konuşma sonucunda boşanmaya karar verirler. Mahkemenin bir yıl gibi bir süre içinde sonuçlanması Züleyha için uzun bir süredir. Aralarında resmi bir boşanma halen gerçekleşmese de ikisi de eski günlerine dönerler. Artık İstanbul'da olan Züleyha yavaş yavaş eski mutlu günlerindeki gibi eğlencelere devam eder. Yine böyle bir eğlence sırasına başından geçen bir araba kazası, boşanma sürecinde olan Yusuf ile yollarını yeniden kesiştirir. Yusuf, gazetelerde yapılan kaza haberlerine kayıtsız kalmayarak Züleyha'yı Silifke'ye göndermek için İstanbul'a gelir. Hastaneden çıktığı gün birlikte Taşucu vapuruyla yaklaşık on-on beş gün süren bir deniz yolculu ile Silifke'ye dönerler.

Yolculukları sırasında Marmara ile Ege sahillerinde verilen molalar ve buradaki sahil kasabalarını gezme fırsatı bu yolculuğu bir tatil niteliğine dönüştürür. “Marmara bitmiş, Çanakkale Boğazı’na girilmişti. Burada da yine öyle ağır gidiliyordu. Gündüzler küçük kasaba ve köylerde geçirildikten sonra gece, sahillerin yeşil, kırmızı fenerleri arasında başka bir iskeleye doğru tekrar yola çıkılıyordu.” (E. H. s. 135) Aralarında eskisinden de güzel yeni bir arkadaşlık başlar ve Yusuf yolculukları esnasında Züleyha’yı her koşulda mutlu etmek, eğlendirmek için elinden geleni yapar. Bazı sahil kasabalarında verdikleri mola esnasında Yusuf, Züleyha’nın hoşuna gidecek deniz eğlenceleri düzenleyerek onu plaja götürür. Ayrıca Ayvalık’ta buldukları bir günde önceden düşündüğü bu etkinlik için Züleyha’ya mayo alır. Züleyha tek başına denize girerken, burada geçirmekte olduğu zamanı ve bu kumsalı hayatı boyunca unutmayacağını hisseder.

“Köprü geçildikten biraz sonra otomobil, güneşin altında yer yer sedef parıltılarıyla yanan ıssız bir kumsalın kenarında durmuştu.

Deniz, o kadar uzaklara çekilmişti ki, bu kumsaldan nerede ayrıldığı birdenbire farkedilmiyordu.

Yusuf, arabadan atılarak iki avucunu kumla doldurdu. Sonra da onları Züleyhanın yüzüne yaklaştırarak:

-Bakınız, bu kadar güzel ve temiz şey gördünüz mü? dedi. Dünyanın en güzel bir plajındayız...

Maamafih, yalnızlığı insana hüzün veriyor.

Sonra ilave etti:

-Ayvalıktan aldığım mayonun hikmeti anlaşıldı değil mi?

Züleyha, gülerek sordu:

-Benim için mi?

-Burada kendi başınıza bir plaj eğlencesi yapacaksınız... Hastalığınızı kıyıda bırakıp Taşucu’na sapsağlam dönmek için bundan iyi çare yoktur... Size kabin olarak otomobili bırakıyoruz... Biz, şoför arkadaşla biraz ilerdeki Altınova köyünde kahve içmeğe gideceğiz... Keyfinize nasıl eserse soyunursunuz, giyinirsiniz, kumlarda yatarsınız... Kendi işinizi kendiniz görürsünüz... Gitmek istediğiniz zaman da klâksonu öttürürsünüz... Zaten Dikili’den nihayet bir iki kilometre uzaktayız.. Şu kayaların üstünden bakarsanız evleri seçebilirsiniz... Biraz açıktaki duman da her halde bizi bekliyen Taşucu’nun olacak.

Sular çok ısınmıştı; hararetleri dışardaki havanın hararetiyle aynı derecede gibi idi. Züleyha, adım adım ilerledikçe ayaklarının ağırlaştığını duymasa deniz içinde yürüdüğünü farkedemeyecek sanıyordu.” (E. H. s. 160)

Ateş Gecesi romanında Milast’ta sürgün için bulunan Kemal Murat, klise mahallesinde

yapılan değişik eğlenme etkinliklerine tanıklık eder. Kısa sürede mahalleye ayak uydurarak buradaki sürgün günlerini genç yaşının getirdiği coşkuyla bir fırsata dönüştürür. Varvar Dudu adlı Ermeni bir kadının evinde geçen günleri, zaman içinde tanıştığı ve yakın arkadaş olduğu Rum kız arkadaşlarıyla renklenir. Klise mahallesinin arka sokaklarında yaşayan kalabalık kesimin her arkşam meydanlara dökülerek gece geç saatlere kadar aralarında eğlenmelerini Murat büyük bir zevkle izler.

“Asıl demokrat kalabalık arka sokaklardaki izbelerde yaşar ve geceyle beraber, eğlenceli bir karnaval kalabalığı halinde ara yollardan meydana dökülürdü. Piyasa, geç vakte kadar devam eder birbirlerini bellerinden kavramış ikişer, üçer kişilik genç kız grupları kâh yanak yanağa konuşup gülüşerek, kâh şarkı söyleyerek bir aşağı, bir yukarı dolaşırlardı. Bazı gecelerde kalabalığın ortasında kızlarla erkekler elele vererek gramofon veya gayda ile kasap havaları oynarlardı.” (A. G. s. 42)

Varvar Dudu ara sıra evinde kaymakam, papaz ve muhtar için verdiği ziyafetlerde Rum kızları yardıma gelir. Kemal Murat, fırsat bildiği bu ziyafet günlerinde Rum kızlarla rahatça flört eder. Ayrıca bu ziyafet geceleri için özel olarak gramofon ayarlanır, müzik eşliğinde yenen yemekler gece geç saatlere kadar sürer. Romanda bahsi geçen ateş yortusu gecesi bilindiği üzere Hristiyan dinî gelenekelerine dayanan bir bayramdır. Klise mahallesinde bu gece için bir hafta önceden başlayan etkinliklere birçok Müslüman ve Yahudi halkı akın eder.

“Kilise Mahallesi her zamankinden fazla kalabalıktı. Ortalık karardıktan sonra meydana ve sokak aralarında öbek öbek çalı ateşleri parlamaya başlamıştı. Sade çocuklar ve gençler değil, ihtiyarlar da alevlerin üstünden atlıyorlar, bu esnada birbirine çarpıp düşenler oluyor, çığlıklar, kahkahalar, şarkı sesleri ortalığı tutuyordu. (A. G. s. 71)

Değirmen romanı Sarıpınar memurlarının da içinde bulunduğu bir ziyafetle başlar. İlçenin zenginlerinden Ömer Bey’in evinde verdiği bu yemekte çalgılı, içkili bir eğlenme gecesi düzenlenir. Geceyi renklendiren en önemli kişi ise dansöz kızdır.

“Eğlentinin en kızıştığı zamandı. Sırmalı cepkeninden sonra tül bluzunu da çıkarmaya razı olan Bulgar kızı ayakta, çıplak omuzlarından biri ev sahibi Ömer Bey’in göğsüne dayalı, dudaklarının kırmızısını bozmamak için onun elinden bir bağa hoşaf kaşığı ile konyak içiyor, parmaklarında düzelttiği zilleri hafif hafif titreterek tekrar oynamaya hazırlanıyordu.” (D. s. 3)

Keman, ut, darbuka eşliğinde “çiftetelli” oynadıkları bir sırada içki tesiriyle deprem oluyor sanısı ile ortalık karışır. Deprem haberi kısa sürede ilçeye yayılarak, Sarıpınar memurlarının başına olmadık işler açar.

İstanbul gazetelerinde, olmamış deprem için bir sürü haberler yapıldığı gibi, ilçeye yardım amaçlı heyetler gönderilir. Fakat Sarıpınar’da heyetin halka yapacağı yardım bulunmadığı için, halk heyete yardım etmeye başlar ve “muhterem misafirleri” ağırlamak için ellerinden geleni yaparlar: “Yardımcılardan bir kısmı, yerli ahabpların kılavuzluğu ile çarşı pazar dolaşarak kışlık zahire düzer, meşhur Sarıpınar yerli bezlerinin en iyi ve ucuzlarını seçmiye çalışırken bir kısmı da bağlarda, kır eğlencelerine gidiyorlardı.” (D. s. 71) Eğlencenin en görkemlisi yine Ömer Bey’in yardım heyeti için çiftliğinde verdiği davette gerçekleşir. Davete yardım heyetinden başka, yerli halk ve memurlar da davet edilir. “Bir düğün programı kadar yüklü” geçen bu davet, gece geç saatlere kadar sürer: “Gündüz sabah serinliğinde hareket edilecek, gece yarısından sonra mehtapta dönülecekti.” (D. s. 71)

Miskinler Tekkesi’nde roman kahramanı İzmir’de başladığı dilencilik kazançlarıyla Tamaşalık mahallesinde kendisine bir oda tutarak buraya yerleşir. Mahallede yaşayanların çoğu Afrikalı zencilerdir. Sefaletin kol gezdiği bu mahalledeki insanlar da roman kahramanı gibi dilencilikle geçinir. Burada her yıl düzenlen “Dana Bayramı” mahallede büyük bir coşkuyla kutlanır. Şehir ve yakın kasabalarda ne kadar Arap varsa bu bayram için mahalleye akın ederler. Aylarca evvel başlayan bayram hazırlıkları büyük bir coşkuyla sürer. Kadın ve erkekler yeni giydikleri elebiseleriyle “boynunda ve boyunuzlarında kırmızı gaz boymalariyle” süsledikleri danayı sokak sokak dolaştırırlar. Zilsiz teflerle oynadıkları oyunlar eşliğinde evlerden kendileri için para, dana için zenzavat toplarlar. Roman kahramanın “herhalde Afrika’dan getirilmiş bir putperest ayini” olarak tanımladığı bu bayram günü romanda ayrıntılı bir şekilde geçer:

“Havadaki toz toprak bulutlarını bir kat daha ağırlaştırarak sıcak günlük dumanları arasında zilsiz tefler döğör, hep bir ağızdan şimdiki dans havalarına benzeyen bir takım şarkılar okunur; dananın etrafında içiçe birkaç daire teşkil eden erkek Araplar oldukları yerde maymunlar gibi zıplayıp dönerek ve ellerindeki sopaları birbirlerinkine vurarak acayip bir horan oynarlardı. Sonra gene bu sesler arasında dana kesilir, akla sığmayacak süratle yüzölüp parçalanır, kenardaki çalırıp ateşinde pişirilerek yenirdi.” (M. T. s. 58)

Roman kahramanı dilencilik hayatına İzmir'den sonra İstanbul'da devam eder. Tamaşalık'ta evinde kaldığı Mesule bacıyı ve evlat edindiği İsmail'i de yanında getirerek kısa sürede Süleymaniye'de kalacakları bir ev ayarlar. İsmail'den dilenci olduğu için sıkılan roman kahramanı daha çok İsmail'i başından savmak için geldiği İstanbul'a arkadaşının yardımıyla onu yatılı okula vererek rahatlar. İşe çıkmadığı günlerde evde otururken mahalle komşularını gözetleyerek onların hayatları hakkında çeşitli bilgiler öğrenir. Bu mahallede uzun yıllar yaşayan postacı bir adamın eşi ve çocuklarıyla yaşadığı evde kızların ara sıra düzenledikleri eğlenceler de kahramanın gözünden kaçmaz: “Gündüzleri evde buldukları zaman burada alafranga şarkı derslerine ve almancaya çalışırlar; ara sıra teklifsiz arkadaşlarına çay verirler.” (M. T. s. 177)

Kan Davası romanında Ömer, bir istasyonda bayram günü kutlamalarına denk gelir. Askerlik zamanlarında doğu vilayetlerine gittiği bir tren yolculuğu esnasında Bozova vilayetinde mola verilir. Bu bekleme süresi içinde etrafı dolaşmaya çıkan Ömer, istasyonun arka tarafında kutlanan bayram şenliklerine tesadüf eder. Romanda bu etkinlik şöyle anlatır:

“Salaş istasyonun arka tarafındaki meydanlık da başka bir âlemdir. Bugün orda bayram yeri kurulmuştur. İçlerinde üst üste, kucak kucağa darbukalar, zilli maşalar çalarak sallanan bayram çocuklarıyla birkaç salıncak. Bir atlıkarınca. Yola çıkmak için dolması beklenen, dallar ve çiçeklerle donanmış bir, iki yük arabası. Elllerinde çakal eriği sepetleri, boyalı şerbet ve gazoz şişeleriyle kalabalığın içinde oyulgalanan satıcılar. Arkadaki çardaklar, sıra kahveler hıncahınc dolu. Burada gramofonlar çalıyor; bir boş arsada davul, zurna ile durmadan hora tepiliyor.” (K. D. s. 12)

Romanda bahsi geçen diğer etkinlik, Murat Bey'in Yukarı Sazan köyünde kalabalık bir misafir grubuna düzenlediği bir haftalık kamp eğlencesidir. Bu eğlencede aralarında iki kadın arkadaşlarının da bulunması romanda “yenilik” olarak bahsedilir. Ömer, “Dağda umulduğundan çok daha eğlenceli ve rahat bir kamp haftası geçti. Doğu sırtındaki hafif meyilli yamaçlarda gezintiler, hatta av eğlenceleri yapıldı”ğından söz eder. (K. D. s. 217)

Kavak Yelleri'nde Sabri Bey, Tıbbiye'yi bitirdikten sonra Anadolu ilçelerinden birine hükümet doktoru olarak atanır. Kısa sürede halkın ilgisini kazanarak kasabanın önde gelen isimleriyle yakın arkadaşlık kurar. Burada yaptığı evlilik onu büsbütün Anadolu'ya bağlar. Cumhuriyet'in ilk yıllarında kasabada yapılan yeni projelere tanıklık eder. Ayrıca burada

bulunduğu süre içinde çeşitli eğlence ortamlarında bulunur. Sabri Bey, Cumhuriyet'ten önce geldiği Anadolu'da değişen eğlence hayatını da yakından görür. Kasabada her yıl düzenlenmeye başlayan Cumhuriyet etkinliklerinden önce Anadolu'ya ilk geldiği zamanlarda arkadaşı tarafından götürüldüğü bir içki âleminde bahseder:

“Yeni Mahalleye ilk geçtiğim sıralarda, bir gece beni de iki genç arkadaşının arkasına katarak zorla bir içki âlemine götürmüştü. Gittiğimiz yer yine Niyazi Bey'in arkadaşlarından, bir manastır muhacirinin evi idi. Gecenin geç bir vaktine kadar içildi. Tekke ilahileri, gazeller okunarak eğlendi.” (K. Y. s. 99)

Cumhuriyet'le beraber kasabada çeşitli etkinlikler yapılır. Özellikle Serbes Fırka'nın ilk günlerinde kasabada yapılacak okul için temel atma töreni düzenlenir.

“Tören gününde hemen bütün kasaba halkı çoluk çocuğu ve yiyecek sepetleriyle erkenden yollara dökülüyor, bir yandan da civar köylerden, davul, zurnalı köylü kabileleri iniyordu. Bayraklar, rozetler, üniformalı kız ve erkek mektepleri, gelin odası gibi süslenmiş söylev kürsüleri, kınalanıp yaldızlanmış kurbanlık koçlar, vb. vb. (K. Y. s. 226)

Son Sığınak'ta Anadolu turnelerine çıkan tiyatro kumpanyasının hazırladıkları piyesler dışında sahnede uyguladıkları eğlence etkinlikleri romanda detaylı bir şekilde anlatılır:

“Kambur elinde iskambil kâğıtları, mendillerle mütemadiyen marifetler yapıyor; elindeki paraları kaybediyor, birinin cebinden ötekinin cebine geçiriyor. Bu, adeta bir hokkabazlık oyunudur. Kambur, hatta orangotan maskesini de getirmişti. Hakkı, ateşbazlık da oynadı. Tutuşmuş pamukları lokma diye ağzına soktu.” (S. S. s. 76)

Romanda ayrıca tiyatro trupunun gösteri için Anadolu'yu gezdikleri sırada vilayetlerden birinde yaptıkları bir plaj eğlencesinden bahsedilir:

“Biraz daha yaklaşınca kıyıda ve derenin içindeki küçük adacıklarda insanlar gözümüze çarpıyor. Yaklaştığımız zaman adeta bir plaj görüyoruz. Uzaktan haykırışmalar, çığlıklar geliyor. Zurnanın sesine sudan çıkan çocuklar, başları sarılı, bacakları çıplak kadınlar, erkekler koşuyorlar. Makbule dayanamıyor, suya giriyor. Derken hepsi giriyorlar.” (S. S. s. 170)

19. yüzyılda başlayan ve Cumhuriyet'e kadar devam eden batılılaşma çabaları toplum hayatını her yönden etkiler. Modernleşme sürecinde değişmeye başlayan eğlence hayatı,

alafranga etkinlik ve kutlamalarla çeşitlenir. Reşat Nuri Güntekin'in bazı romanlarında geçen geleneksel dönem etkinliklerinde erkek eğlenceleri ön plandadır. Bu tarz eğlencelerde bulunan kadınlar sadece yabancı veya dansöz kadınlardır. Kadın ve erkeğin beraber bulunduğu bazı davetlerde ise yemek sofralarının ayrı olduğu görülür. Bağ gezintileri, ziyafetler gibi etkinlikler daha çok İstanbul ve İzmir çevrelerinde gerçekleşirken, Anadolu'da bahar kutlmaları ön plandadır. Yazar ayrıca farklı din ve geleneklerdeki kutlamalara da romanlarında yer verir.

Alafranga eğlencelerin en önemli özelliği şüphesiz ki kadın ve erkeğin beraber eğlenmesidir. Batılılaşma sürecinde başlayan modern sosyal etkinlikler zaman içinde Anadolu'ya kadar yayılır. Güntekin'in romanlarında geçen isim günü, supe, kabul günü, gardenparti, plaj eğlenceleri gibi etkinlikler dönemin en önemli Avrupalı etkinlikleri arasındadır. Özellikle Cumhuriyet yıllarında Anadolu'da kadınların da aralarında bulunduğu etkinlikler oldukça artar.

2. 2. 2. Spora Dayalı Eğlenceler

Osmanlı toplumunda Batılılaşma sürecinde başlayan spor aktiviteleri ancak Cumhuriyet döneminde etkisini göstererek yaygınlık kazanır. Meşrutiyet ilanından sonra geliştirilmeye ve ilgi duyulmaya başlan tenis, boks, atletizm gibi spor dalları en çok tercih edilen aktivitelerdir. İnsan yaşamını çeşitli yönleriyle ele alan Reşat Nuri Güntekin, bazı romanlarında spor konusuna da değinir. Yazarın, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Gökyüzü*, *Eski Hastalık*, *Kan Davası* dışında kalan diğer romanlarında sporla ilgili hiçbir veriye rastlanmaz.

Dudaktan Kalbe'de Mısır'lı Vefik Paşa ve kızı Cavidan, romanda alafranga yaşayışı temsil eden tiplerdir. Vefik Paşa, sanata düşkün, at koşularını, sergi ve tiyatro mevsimlerini kaçırmayan modern bir kişidir. Paris'te eğitim gördüğü senlerde tanıştığı İzmir'li Münir Bey ile yakın arkadaştır. Kızı Cavidan'la geldiği bir İzmir seyahatinde ünlü bestekâr Hüseyin Kenan'la tanışır. Baba kız Kenan'dan ve müziğinden oldukça etkilenir. Zaman içinde Kenan da Cavidan'ın ilgisine kayıtsız kalmaz ve meşhur operasının İstanbul'da temsil edildiği gecede nişanlanırlar. Evlendikten sonra Bozyaka'dan ayrılıp karısı Cavidan'la İstanbul'da lüks bir

hayat yaşayan Kenan, zaman zaman ilham almak için Bozyaka'ya gelir. Karısı Cavidan'ın da ara sıra eşlik ettiği Bozyaka seyahatlerinde bir gün Münir Bey onları Buca'da yapılan at yarışlarına davet eder. Kenan bu tekliften hoşlanmaz ve karısına buradaki yarışların “Avrupa'nın âdi bir karikatürü” olduğunu söyler. Avrupa'da sık sık bu tarz yarışlara katılan Cavidan İzmir'de at yarışlarını izlemenin daha eğlenceli olacağını düşünerek at yarışlarına Münir Bey ile beraber gider.

“Bu sabah geç uyanmıştım. Yatağımın içinde tembel tembel sigara içerken Cavidan odaya geldi. Elinde bir kâğıt vardı:

-Münir Beyden şimdi tezkere aldım. Bugün Bucada at yarışları varmış... Bizi davet ediyor, iki saat sonra bizi almak için arabasıyla bağa uğrayacağını söylüyor...

Birdenbire canım sıkıldı:

-Ne müسابetsiz fikir, dedim, biz buraya dinlenmeğe geldik... Avrupada yarışlardan gına geldi. Öyle değil mi?

-Evet amma... Bu, başka... İzmir yarışlarını görmek eğlenceli bir şey olacak.

-Adam, sen de, gördüklerimizin âdi bir karikatürü...

-Daha iyi dedin ya... Tabii bu fırsatı kaçırmayacağız...

-Vazgeç Cavidan... Görmeğe değer bir şey olsa ben hiç seni götürmek istemez miyim?.. Bak, daha misafirlerden göz açamadık... Seninle güzel güzel evimizde otururuz... Sonra, akşama doğru gezmeğe çıkarız... Sen daha etrafı görmedin... Kırkçamlara gideriz... Hattâ istersen seni Arapderesine götüreyim...” (D. K. s. 197)

Akşam Güneşi 'nde uzun yıllar Avrupa'da yaşayan Jülide, babasının ölümünden sonra M....'de yaşayan teyzesi Şükran ve Nazmi'nin yanına gelir. Alafranga yaşayışa meraklı olan Jülide, çiftlik hayatına ayak uydurmakta oldukça zorlanır. Arkadaş edindiği birtakım Rum balıkçı kızlarıyla fırsat buldukça çiftliğin bir köşesinde kır baloları, danslı eğlenceler vs. etkinlikler düzenler. Nazmi ve Şükran'ın çiftlikte evlatlık edindikleri Ayşe de Jülide'nin arkadaşları arasındadır. Zamanla yakın arkadaş olduğu Ayşe ile bir gün çiftlikte tenis oynarlar.

“Çamaşırlıktan aldıkları iki tokaçın kenarlarını yontarak” kendi yaptıkları raketlerle tenis oynadıkları esnada, Nazmi yanlarına gelir. Jülide oynadıkları oyun için sözde izin almalarının gerekli olacağını düşünerek Nazmi'ye alaylı bir şekilde raketlerin üzerine imza atmasını söyler. İmzanın üzerinde de: “Bu oyun müzik ve dans gibi zararlı değildir. Çocuklarca oynanması câizdir diye yazacaksınız.” der. (A. G. 162)

Bir Kadın Düşmanı romanı spror aktivitelerinin en yaygın olduğu romandır. Sâra, daha

kasabaya gelmeden yolculuğu sırasında Homongolos'un nâmını duyar. Marmara'ya gelirken vapur yolculukları esnasında denizde boğulan birini görmeleri üzerine yolcular paniğe kapılır. Kaptanın bu duruma kayıtsız kaldığını gören Sâra, bu kişinin aslında iyi bir yüzücü olduğunu ve buradan her geçtiklerinde yolculara ölü taklidi numarasını yaptığını kaptandan öğrenir. Sohbetleri esnasında kaptan Sâra'ya şu bilgileri de verir: “Bu adam sporcudur. Allah belası bir herif. Fok balığı gibi karada da yaşar denizde de. Birkaç seneden beri her yaz arkadaşlarıyla beraber burada bir kamp kurar, bir iki ay kalırmış.” (B. K. D. s. 25)

On beş kişiden oluşan bu sporcu gençler, kasaba halkının da büyük ilgi odağıdır. Sâra, kasabaya gelince bu gençlere hakkında her gün yeni şeyler öğrenir. Hatta kuzeni Vesime'nin nişanlısının ailesi bu gençlerden bir kısmını yakından tanırlar. Sâra, Remzi Bey'in evinde bahçe eğlencesi yaptıkları bir günde onların da davet edilmesiyle bu sporcularla tanışır. Arkadaşı Nermin'e yazdığı mektupta sporcuların eğlenceye gelişlerini şöyle anlatır:

“Ortalık karardıktan sonra onların öyle bir gelişleri vardı ki anlatamam. Bisikletlerini kırmızı fenerlerle süslemişlerdi. Karşı tepeden inen karanlık yolda, zeytinlerin arasında bu ışıkların beneklenip akması görülecek şeydi. Sağlam göğüslerinin bütün kuvvetile hep bir ağızdan söyledikleri türküler, marşlar on, on beş dakikalık yoldan bize kadar geliyordu.” (B. K. D. s. 35)

Tanışma faslı bittikten sonra hep beraber bahçeye geçerler. Fakat sporcu gençlerin açılması biraz zaman alır. Kamp hayatının bu gençleri vahşileştirdiğini düşünen Sâra, aralarındaki sessizliği bozmak için spora meraklı olduğunu bildiği Handan'dan gençlerin ilgisini çekecek konu açmasını söyler: “Sen spora meraklısın, gazetelerde maçları falan takip edersin. Son hadiselerle dair bir şey biliyorsan ortaya at. Çeneleri açsın.” (B. K. D. s. 40) Gülümseyerek başını sallayan Handan, gazetelerden takip ettiği bir boks maçı konusunu açınca da ortam canlanır. Sâra, sporcu gençleri neşeli ve cana yakın bulur. Ayrıca beraber eğlenebileceği yeni arkadaşlarının olması fikri onda mutluluk uyandırır.

O gece aralarında olmayan fakat hakkında duyduklarıyla Sâra'nın ilgisini en çok çeken kişi Homongols olur. Hissizliği yüzünden kalp ve duygu yoksunu bir sinema film kahramanının adını verdikleri bu sporcunun asıl adı Ziya'dır. Romanda ayrıca Ziya'nın arkadaşına yazdığı mektuplarda çocukluğundan beri spora ne kadar düşkün olduğu anlatılır: “Meselâ sporda çok ilerleyecek, meşhur dünya şampiyonları sırasına girecektim.” (B. K. D. s.

141) Fakat küçük bir boks maçı esnasında seyircilerin güzel yüzlü bir çocuğun kendisi tarafından hırpalandığına isyan etmeleri Ziya'yı derinden etkiler ve bu fikirden vazgeçerek tek başına değişik sporlarda kendisini geliştirir. Remzi Bey "sporcuların hakikî reisi" olarak Sâra'ya bahsettiği bu gencin "Bilhassa motosiklet meraklısıdır. Sonra harikulâde bir yüzücüdür. Deniz onun için evinin bahçesinden daha emin" olduğunu söyler. (B. K. D. s. 37) Sâra yolculuğu esnasında ölü taklidi yapan kişinin Homongolos olduğunu o zaman öğrenir.

İlk tanışmaları dayısının kendi evinde sporcu gençler şerefine verdiği davette olur. Bu gecedен sonra Sâra kadın düşmanı Homongolos'u kendisine âşık ettirme fikrini kafasına koyar. Hiç kimsenin kendisine kayıtsız kalamayacağını düşünerek her fırsatta onunla yakından ilgilenir. Çeşitli tuzaklarla ağına düşürmeye çalıştığı Ziya'ya verdiği bir demet çiçeklerden spor kulübü konusu açılır. Ziya, üyesi olduğu "Gümüşyay" kulübünün renklerini yansıttığı için çiçekleri sevdiğini ve onları "karyolasına asacağını" söyler. Bu tesadüfe hayret eden Sâra, spora yakından ilgiliymiş gibi grünür: "Spor kulüplerimiz hakkında maalesef çok az şey öğrenebildim. Etrafımdakiler dansın nevilерinden başka bir şey anlamıyan mânasız insanlar. Çok merak ediyorum Ziya Bey. Bana bunlar hakkında bir parça malûmat verir misiniz?" (B. K. D. s. 83)

Sâra amacına ulaştığının farkında bile olmadan Ziya'ya oyunlar oynamaya devam eder. Oysa Ziya, bu oyunlardan birinde meselenin iç yüzünü öğrenerek, kendisine oynan oyunun farkeder. Sâra, Ziya'yla buluşmayı beklediği bir günde etrafta "manevra yapmağa gelmiş bir piyade alayı"ndan bahseder. O gün zabitler aralarında bir spor eğlencesi düzenlerler: "Futbol oynanacak, nişan atılacak, at koşturulacak, daha bilmem neler yapılacaktır. Ayrıca bir de motosiklet yarışı düşünmüşler." (B. K. D. s.112) Ziya, kendisine oynan oyunu öğrenince önceden planladığı gibi bu motosiklet yarışlarında intihar ederek olaya kaza süsü verir.

Yazar, *Gökyüzü*, *Eski Hastalık* ve *Kan Davası* romanlarında bahsi geçen sporlarla ilgili çok fazla detay vermez. *Gökyüzü*'nde roman kahramanı, evine sık gelip giden Turgut adında bir gencin Sevim'e olan ilgisini fark eder. Bir gün hep beraber yemek yedikleri esnada Turgut'un spora meraklı olduğunu bildiği için maç konusunu açar: "Turgudu açmak için en iyi çare spordan bahsetmek olduğunu bilirim." (G. s. 44) *Eski Hastalık*'ta Züleyha'nın araba kazası yaptığı gencin bir sporcu olduğu ve araba yarışlarına katıldığı romanda şöyle geçer: "Bu

delikanlı, geçen sonbaharda Büyükdere yolunda yapılmış bir amatör müsabakasında -kapıdaki aynı otomobille- ikincilik kazanmış bir sporcudur ve İstanbul'da bulunduğu dört aydan beri de Züleyha'ya kur yapmaktadır.” (E. H. s. 7) Romanda ayrıca Züleyha'nın da öğrencilik yıllarında sporla ilgili olduğu anlatılır: “Ders, iş, spor ve eğlence ile dopdolu bir hayatı vardı.” (E. H. s. 26) Yazar bu sporlar hakkında fazla bilgi vermez, sadece alafranga yaşama uygun genç kız profili çizer. Kazdan sonra Yusuf'la beraber Silifke'ye gitmek için çıktıkları uzun deniz yolculukları esnasında mola verdikleri bir kasabada güreş yarışı izlerler. *Kan Davası*'nda Yukarı Sazan ve Aşağı Sazan köyleri için Ömer ve arkadaşlarının verdiği mücadele olumlu sonuçlar verir. Romanın sonlarında Murat Bey'in misafirleri için düzenlediği kamp eğlencesinden bahsedilir. Aralarında dağ sporlarına meraklı ve macera seven gençlerin bulunması sonucunda misafirler eğlenceli bir kamp haftası geçirirler.

“Murat Bey, bu sefer peşine kalabalıkça bir grup takmıştı: Memur arkadaşlarından birkaçı Bozova'nın genç inkılâpçı Maarif Müdürü, fotoğrafçı bir İstanbul gazetecisi, onu görünce de Bozova Sesi'ni çıkaran bir Belediye Meclisi âzası, akla gelmez bir yenilik olarak da iki kadın: Aşağı Sazan'ın Esmâ Güneyli'si ile orta yaşlı bir ebe... Esmâ Güneyli, ders yılı sonunda, kendi isteğiyle Bozova merkezi mekteplerinden birine nakledilmişti.

Ebe, Vilâyetin ve Murat Bey'in Yukarı Sazan'a bir hediyesi idi. Murat Bey'in kampanyası arasında Yukarı Sazan'da ebessizlikten ölmüş kadının hikâyesi de gazetelere geçmişti. Bunun üzerine Bozova mebuslarından ikisi Meclise bir takrir de vermişlerdi.

Murat Bey, misafirler için bir haftalık bir program tertibetmişti. Bu, Yukarı Sazan'da bir kamp eğlencesi olacaktı. Sonra, onları uğurlıyacak ve kendisi epey bir zaman Ömer'e ve Ferhat'a misafir olacaktı.

Gelenlerin hepsi genç insanlardı; dağ spoları ve macera özentileri vardı. Onun için Garipler yolunu çıkış, başlıbaşına bir eğlence oldu. Ümmühan ile bir başka katır bagajları taşımaktaydılar.” (s. 216)

Modernleşme sürecinde Batılı tarzda spor etkinlikleri oldukça ilgi görür. Kimilerinin modern görünmek, kimilerinin ise sağlıklı bir yaşam için tercih ettiği spor aktiviteleri günden güne çeşitlenerek yaygınlık kazanır. Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında spor, *Bir Kadın Düşmanı* romanı dışında daha çok roman kahramanlarının modern yaşantılarını yansıtan bir etkinlik olarak karşımıza çıkar. Yazar spor konusuna değindiği romanlarında hem spor yapan, hem sporla yakından ilgilenen karakterlere yer verir. Ziya karakterinde ise spor, hayatın bir ilkesi olarak karşımıza çıkar. Tenis, yüzme, boks, futbol, at yarışları, romanlarda başlıca geçen

spor aktiviteleri olduğu gibi dönemin en moda etkinlikleri arasındadır.

2. 2. 3. Boş Vakit Eğlenceleri

Reşat Nuri Güntekin, romanlarında değişik sosyal etkinliklere yer verdiği gibi roman kahramanlarını boş vakitlerinde çeşitli eğlenceli etkinliklerle de meşgul eder. Bu etkinlikler arasında en çok resim yapmak ve avcılık vardır. Yazarın hemen her romanında bu iki etkinlikle uğraşan kişiler mevcuttur. Romanlarda resim daha çok ana karakterlerin uğraştığı bir etkinlik, avcılık ise daha çok yan karakterlerin eğlencesi olarak geçer.

Harabelerin Çiçeği'nde roman kahramanı Süleyman Kemal, küçüklüğünden beri resim yapmaya meraklıdır. Çocukluğunda kuzeni Seniha ile konaklarında oynadıkları çeşit oyunlar dışında saatlerce resim de yaparlar: “O vakitler, en büyük merakım, camın üzerine kâğıt koyarak resim yapmaktı. O gelir gelmez, sütninemin odasına kaçar, gazetelerden kesilmiş vapur resimlerini, pencerenin camlarına yapıştırır ve saatlerce üzerinden resim yapardık.” (H. Ç. s. 25) Ayrıca Bursa'da yakın arkadaş olduğu Hayrullah Bey, evinde ziyaret ettiği roman kahramanın yaptığı resimlerine de tanıklık eder. Süleyman için resim yapmak, acı günlerin en büyük eğlencesidir. Hayrullah Bey bir akşam “geçen boş zamanlarından istifade ederek” neden ortaya “bir eser koymadığını sorarak”, resimlere olan hayranlığını dile getirir. (H. Ç. s. 21)

Süleyman Kemal'le yakın arkadaş olan Hayrullah Bey ise avcılıkla ilgilenir. Fakat bu konuda çok becerikli olmadığından kendisiyle alay edilmemesi için çeşitli yollara başvurur. Bursa'da özellikle kış mevsimlerinde çıktığı bir avcılık gününden şöyle bahseder:

“Av merakı, gayet kolay izah edilebilir bir şey. Öteki avcılardan şu farkım vardır ki, benim çantam, ava giderken doludur: Ekmek kırıntısı ve kuş yemiyle. Maamafih, dönüşte çantamı tartarak elimden alan hizmetçime karşı, küçük düşmemek için, arasına, birkaç keklik, bazen da bir yaban ördeği getiririm. Nilüfer köprüsüne yakın bir kulübede oturan, Arap, fakir bekçinin daima bana satacak, birkaç avı vardır.” (H. Ç. s. 19)

Çalıkuşu romanında Feride resime oldukça düşkündür. Çocukluğundan beri resim yapmayı sever ve bu alışkanlığını öğretmen olduğu zamanda da devam ettirir. Görev gereği gitti Anadolu'da boş günlerinde evlatlık aldığı Münise'nin suluboya resmini yapar. Feride

resim merakını şöyle anlatır:

“Küçüktenberi resim yapmayı çok severim. Mektepte tam not aldığım hemen tek ders o idi. Köşkte tertemiz oda duvarlarına, mektepte heykellerin mermer kaidelerine, kurşun, yahut boya kalemlerile yaptığım resimler için ne kadar azar işitmiş, ceza çekmişim. İstanbul’dan gelirken çantama bir alay resim kâğıdı ve boya kalemleri almıştım. Oteldeki yalnızlık günlerimde yazıdan sıkıldıkça resim yapıyordum ve bu benim için hoş bir teselli oluyordu.” (Ç. s. 128)

Romanda ayrıca atla dolaşma etkinliği de vardır. Feride çocukluk yıllarında Hüseyin ile atla dolaştığı günlerinden bahseder: “Babam evde olmadığı zaman Hüseyin ahırdan atı çalar, beni kucağına oturarak saatlerce kırlarda dolaştırırdı.” (Ç. s. 8)

Akşam Güneşi’nde roman kahramanı Nazmi, Avrupa’dan amcasının köşküne dönünce bir boşluğa düşer. İstanbul eğlence hayatı, alışık olduğu eğlence anlayışından oldukça uzaktır. Bu sebeple kendisini eğlendirecek farklı etkinliklere başvurur. Çeşitli aktivitelerle geçirdiği boş zamanlarından şöyle bahseder:

“İstanbul o vakit beni sıkıyordu. Onun eğlence âlemleri bana Avrupa’nın bir karikatürü gibi geliyordu. Vakit geçirmek için Alemdağı yollarında at ile uzun uzun dolaşıyor ve avcılık ediyor, köşkün bahçesinde sulu boya resim yapıyor, sonra mütemadiyen kitap okuyordum.” (A. G. s. 36)

Kan Davası’nda roman kahramanı Ömer’in resime olan düşkünlüğü gençlik yıllarına dayanır: “Çok eskilerden beri o, benim boş zamanlarımın tek eğlencesidir” olarak tanımladığı resim merakı, Ömer’in çocukluk yıllarında başlayan ve hayatı boyunca sürdürdüğü bir etkinliktir. (K. D. s. 13) Romanda askerlik zamanında Bozova tren istasyonunda tanıştığı kimsesiz bir kız çocuğu Ömer’de büyük etkiler bırakır. Roman kahramanı yanından hiç eksik etmediği küçük resim defterine çizdiği çehreler yanına bu çocuğun resmini de ekler.

“Adını öğrenemedim. Fakat henüz bütün tazeliği ile zihnimde duran çehresini kaybetmemeli. Defterimi çıkarıyorum ve bu iş, önümdeki küçük kahve masası üstünde umduğumdan çok daha kolay ve çabuk çıkıyor. Ezbere kroki çizmeğe kendimi pek alıştırmamışım. Fakat şimdilik o kadar gözümün önünde ki, karşımda poz verecek canlı bir modelden farksız gibidir.” (K. D. s. 17)

Ayrıca romanda av merakı olan kişilirden de bahsedilir: “Benimle beraber avdan dönmüş olan Müslim ve Çürük Ali ile bir konuşma yapıyoruz.” (K. D. s. 189)

Son Sığınak'ta Süleyman tiyatro dışında resime de meraklıdır. Roman kahramanı ayrıca dekor maketlerle uğraşmayı da sever. Çocukluk yıllarına dayanan tiyatro sevgisiyle Süleyman, kardeşleriyle beraber köşklerinin bahçesinde amatör dekorlardan oluşan tiyatro sahneleri hazırlarlar. Gençlik yıllarında bulunduğu Zekazik kampındaki tiyatro sahnesi de ayrıca roman kahramanın dekor hevesinden çıkar.

“İşte Zekazik tiyatrosu bu dekor hevesinden çıkmıştır. Aramızda benim bir daha belini doğrultamamış neslimin en parlak gençleri vardı ve harbin gerçek mağlupları onlardı. Zavallılar, çöl tiyatrosuna bir suya saldırır gibi asıldılar. Elimizde kitap olmadığı için aklımızda kalan parçalarla bir ‘Vatan-Silistre’ bile oynadık. Genç ümitlerimizi bir zaman daha kırılmaktan kurtaran bu kamp tiyatrosu olmuştur.” (S. S. s. 31)

Kamptan sonra İstanbul’a dönen Süleyman, Kuledibi’nde bir Yahudi pansiyonunda yaşar. Süleyman’ın buradaki boş günleri resim ve dekorla geçer: “Haliç’i gören odamın odasında marangoz masalarına benizyen uzun bir masam vardır. Boş günlerimi bu masada resimler ve dekor maketleri yapmakla geçiririm.” (S. S. s. 29)

Dudaktan Kalbe, Bir Kadın Düşmanı, Miskinler Tekkesi romanlarında avcılık yine yan karakterlerin meraklı olduğu bir etkinlik olarak karşımıza çıkar. *Dudaktan Kalbe*’de Vedat’ın, Kütahya’da bulunduğu sürede arkadaşlarıyla ava gitmesi anlatılır: “Haftada bir iki defa da bazı yeni arkadaşlarıyla beraber ava gidiyordu.” (D. K. s. 163) *Bir Kadın Düşmanı*’nda damat Remzi Bey’in kardeşi avcılıkla ilgilenir. “O Remzi Bey gibi Avrupa filan görmemişti. Bütün merakı avcılıktır. Senenin her mevsiminde ve ayında avın bir ayrı neville meşguldür. (B. K. D. s. 35) *Miskinler Tekkesi*’nde bir dönemler Nur-i İrfan okulunda yazı hocalığı yapan roman kahramanı burada tanıştığı bir kişinin ava gittiğinden bahseder: “Sonra baba yaz kış her gün sabahtan evvel tüfeğini sırtlıyarak surlar dışında avlanmağa giderdi. (M. T. s. 38)

Gizli El ve Eski Hastalık romanlarında at binme, modern bir etkinlik olarak geçer. *Gizli El*’de Şeref, Aziz Paşa’nın çiftliğinde ders vermeye başlayınca zaman içinde çeşitli alafanga etkinliklere tanıklık eder. Çiftlikte yakınlaştığı ve sonradan evlendiği Seniha’dan vals, at binme gibi modern etkinlikler öğrenir. Romanda ayrıca Adnan’ın fotoğrafçılık ve arabalara olan ilgisinden de bahsedilir. *Eski Hastalık*’ta İstanbul’da modern bir hayat yaşayan Züleyha, at gezintilerini lüks bir eğlence olarak görür ve at binenlere imrenir: “Bazı akşamüstleri Bebek’te,

Büyükdere yolunda ecnebi amazonlara tesadüf ettikçe, hasedinden erirdi.” (E. H. s. 34)

2. 3. Eğlence Mekânları

Modernleşme sürecinde geleneksel dönemden farklı olarak çeşitli etkinlikler için yeni mekânlar açılmaya başlar. Bunlar arasında gazino, lokanta, bar gibi mekânlar akla ilk gelen yerlerdir. Kahveler geleneksel dönemden beri var olan varlığını sürdürerek bu dönemde bir takım değişikliklerle yeniden yapılır. Ayrıca bu tarz mekânlarda kadınların da bulunmaya başlaması modern dönemin önemli yenilikleri arasındadır. Reşat Nuri Güntekin, İstanbul, İzmir ve Anadolu’yu ele aldığı bazı romanlarında bu yerlerde bulunan veya yeni açılmaya başlayan çeşitli eğlence mekânları hakkında geniş bilgiler verir. Yazarın *Harabelerin Çiçeği* dışındaki bütün romanlarında bu tarz mekânlara oldukça sık rastlanır.

Çalığışu romanında Feride, Kâmran’dan ayrıldıktan sonra türlü mücadelelerle Anadolu’da öğretmenliğe başlar ve değişik vilayetlerde görev yapar. Feride, Ç...’de başına gelen bir takım olaylar yüzünden oradan da ayrılarak okul müdüresinin tavsiyesi üzerine İzmir’e gider. Maarif Müdürü’nün yanında bulunduğu bir günde burada tanıştığı Reşit Bey, çocuklarına Fransızca dersi vermesi için Feride’ye bir nevi mürebbiyelik teklif eder. Karşıyaka’ya Munise ile yerleşen Feride yeni işinden ve kızlardan oldukça memnundur. Ayrıca Anadolu’dan sonra İzmir’in eğlenceli gece hayat manzarası Feride’yi adeta büyüler.

“Geç vakte kadar pencereden rıhtımı ve denizi seyrettim. Pencere bütün körfezi görüyor. Karşıda İzmir, yıldızlarla donanmış bulut kümelerine benzeyen tepelerle muhteşem bir donanma aydınlığı içinde yanan Kordonile görülecek şey.

Fakat doğrusu, önümdeki Karşıyaka rıhtımı beni daha ziyade eğlendirdi. Burada ne güzel, ne eğlenceli bir hayat var. Gece yarısına kadar tramvaylar işliyor, havagazlarının yeşil aydınlığında ardi arası kesilmeyen genç kabileleri piyasa ediyor. Uzakta, denize allı, yeşilli ziyalar akıtan bir gazinoda, kitaralarla kâh şen, kâh mahzun havalar çalıyorlar.” (Ç. s. 278)

Romanda Anadolu’nun sönük gece hayatı yanında İzmir’de yapılanmaya başlayan yeni eğlence mekânları dikkat çeker. İzmir’de, özellikle Yunan işgali sırasında bu tarz mekânların sayısı oldukça artar. Anadolu’da ise modern anlamda bir eğlence hayatı ancak Cumhuriyet’ten

sonra canlanır.

Gizli El romanının Gemlik'te geçen kısmında kahveler dışında modern anlamda eğlence mekânlarına çok rastlanmaz. Eğlenceye oldukça düşkün olan Aziz Paşa kumar için Bursa veya İstanbul'a gitmediği zamanlarda Gemlik'teki kahvelerde oturur: "Aziz Paşa deniz kıyısındaki kahvelerden birinde oturuyordu." (G. E. s. 55) Bu kahveler hakkında romanda çok fazla detay verilmez. Modern anlamdaki eğlence mekânlar, romanın İstanbul'da geçen kısmında fazladır. Şeref, Seniha ile evlendikten sonra İstanbul'a taşınır. İşinde oldukça yükselir, ayrıca iş seyahatleri için Avrupa'ya gidip gelmeye başlar. Şeref, iş gereği için çeşitli ortamlarda bulunduğu toplantılar sayesinde eğlence hayatına oldukça alışır. "Sonra geçtiğim yerlerde içip eğlenmek için uğradığım çalgılı gazinolarla barlardan sonra bazı adresleri öğrenerek yaptığım bazı iş konuşmaları." (G. E. s. 110) Bu tarz gazinolar bilindiği üzere kadınlı erkekli etkinlikler için en gözde eğlence mekânlarıdır. İçki, müzik eşliğinde sabahlara kadan süren bu eğlence mekânlarında tesadüf ettiği bazı düşük ahlaklı kadınları Şeref, Avrupa'da ki kadınlarla kıyaslar: "Üstelik bizinkiler Avrupa'daki yolculuklarımda barlarda, çalgılı gazinolarda gördüğüm kadınlardan da daha açık saçıktilar. Erkeklerle danseden kadın biraz birşey içti mi onun karşısında çiftetelli oynamakta da utanılacak bir şey görmüyordu." (G. E. s. 115)

Damga'da roman kahramanı İffet, işlemediği hırsızlık yüzünden hapis yatmak zorunda kalır. Bir damga gibi üzerine yapışan bu lekeden, hayatı boyunca kurtulmaya çalışsa da başaramaz. Çalıştığı yerlerden hırsızlıktan hapis yattığı ortaya çıkınca ayrılmak zorunda kalır. Kendisini bütün sosyal etkinliklerden soyutlamaya çalışsa da ara sıra eğlence mekânlarında kafa dağıtmaktan kendini alamaz. Yine böyle umutsuz bir gecede dolaşırken Unkapanı taraflarında girdiği bir meyhanede karşılaştığı manzarayı şöyle anlatır:

"Yolumun üstünde sefil manzaralı, koltuk meyhaneleri vardı. Bunlardan birine uğrayarak bir kadeh konyak içmeği düşündüm. Belki vücudüm ısınır, dizlerime biraz kuvvet gelirdi.

Kapıyı açınca yüzüme şarap kokusuile dolu sıcak bir hava çarptı. Masalarda oturacak yer yoktu. Üstümdeki karları silktikten sonra tezgâha yaklaştım, bir kadeh konyak istedim.

İçeri odalardan birinde birkaç sarhoş gayda ile hora tepiyorlardı. Vücudüme tatlı bir hararet yayıldı, gözlerim parladı." (D. s. 86)

Meyhane ortamı az da olsa İffet'i rahatlatır. İçtiği birkaç kadeh konyaktan sonra hesabı istediği meyhanecinin “borcunuz yok beyim” sözleri karşısında şaşırarak etrafı gözler ve hapishanede tanıştığı Ermeni bir arkadaşını görür. Bu karşılaşma İffet'i huzursuz ettiği gibi neşesini de kaçıırır.

Umutsuzlukla geçen günlerinde eski arkadaşı Celâl, onun en büyük yardım ve destekçisi olur. Celâl, arkadaşının suçsuz olduğuna inandığı gibi ona çalışması için çeşitli yerlerde iş bulur. En sonunda kendi işlerini yerine koyan ve Kütahya'da bir şirket kuran Celâl, İffet'i kendi yanına alır. İffet, uzun süren bir dava sonucunda kendisine miras kaldığı haberini alınca İstanbul'a döner. Zamanla yoluna girmeye başladığı hayatından memnun olsa da başından geçen olaydan ötürü eğlence mekânlarında bulunmamaya özen gösterir. Fakat Kütahya'da bulunduğu sıralarda kendisine oldukça yardımcı dokunan şirket muhasebecisi Fazıl Bey'in İstanbul'a gelmesiyle arkadaşını gezdirmek durumunda kalır. İffet, bar, tiyatro, çalgılı gazinolar gibi çeşitli eğlence mekânlarında arkadaşına rehberlik eder.

Beyoğlu'nda dönemin en gözde yeri olan Tepebaşı bahçesi de gittikleri yerler arasındadır. Cami, müzelerle geçen yoğun bir günün akşamında Fazıl Bey'in isteği üzerine Tepebaşı bahçesine gitmeye karar verirler. Yoldan çevirdikleri bir araba ile Tepebaşı'na gidecekleri sırada arabacının hapisten tanıdığı “Hidayet Dede” lakabındaki adam olduğunu gören İffet neye uğradığını şaşırır.

“Fazıl Bey İstanbul diyince aklıma en evvel eğlence ve sefahet gelen dışarıklılardan. Bütün eğlence yerlerini gezip görmek istiyordu. Evimde ne yapsam, ne kadar ikram etsem makbule geçmiyecekti.

Naçar Beyoğlunun barlarında, tiyatrolarında arkadaşımın mihmandarlık etmeğe başladım. Hakbuki başımdan geçen vakadan sonra böyle yerlerde kendimi göstermek istemezdim.

Bir gün misafirime bazı camilerle Evkaf müzesini gezdirmişt看. Müzeden çıktığımız zaman ortalık kararıyordu.

Fazıl Bey: - Bugün çok yorulduk, dedi. Tepebaşı bahçesine gidip bir iki bira içsek nasıl olur, hem de çalgı dinleriz.

Misafirim çalgıdan pek anlamazdı. Asıl istediği kadın görmektir. Civarda araba bulamadık; Vefa yokuşunu yayan olarak inmeğe başladık. Unkapanı köprüsüne yakın bir yerde araba duruyordu, arabacı elinde kamçısıyla oturduğu yerde uyukluyordu.” (D. s. 121)

Arkadaşı uzun zamandan sonra karşılaşmaları şerefine büyük ısrarlarala İffet'i meyhaneye götürür. “Yokuşu çıkarken kötü bir rum meyhanesi önünde durdu. Hidayet Dede bizi arabadan indiremediğini görünce meyhaneciyi çağırdı. Üç rakı istedi. Dünyada bundan feci ve gülünç vaziyet tasavvur edilemezdi. Fazla olarak meyhanenin önünde bir de lâtarna çalınıyordu”. (D. s. 122) En sonunda ondan kurtularak Tepebaşı'na geçerler. Kısa bir süre sonra oldukça sarhoş bir şekilde Hidayet Dede'nin yanlarına gelmesi İffet'i olduğu kadar etraftakileri de rahatsız eder. Romanda meyhaneler daha çok sefil, hırsız takımının gittikleri eğlence yeri olarak gösterilir. Bu durum modernleşme sürecinde sayıları artan çalgılı gazinoların daha çok tercih edilmesiyle alakalı bir durumdur. Meyhaneler, geleneksel dönemin en gözde eğlence yerleri arasındayken zamanla işlevselliğini kaybeder.

Roman kahramanın başından geçen en son olay ise yıllar sonra uğruna hapis yatmağa göze aldığı Vedia ile karşılaşmalarıdır. İffet bu tesadüften sonra kendi içinde derin sessizliğe gömülür: “Onu gördüğüm zaman fazla bir teesür duymadım, diyordum fakat eminim ki kalbimdeki yara yeniden açıldı. Yeniden ıstırap çekmeğe başlayacağım. Bu tesadüf çok fena oldu” sözleriye akşama kadar sersem bir halde dolaşır. (D. s. 126) En sonunda ortalık karariken çalgılı gazino bahçelerinden birine oturur. İffet, son bir ümit ve heyecanla dolu olduğu bu gecede, gazinoda çalan mahzun Rumen havası şarkılarıyla çocuklar gibi ağlar.

Dudaktan Kalbe'de Bozyaka'ya kızı Cavidan'la arkadaşını ziyarete gelen Vefik Paşa, bestelerine hayran oldukları Hüseyin Kenan'ın da burada bulunması üzerine tanışma fırsatı bulurlar. Vefik Paşa, Bozyaka'da bulunduğu süre içinde “Arap deresinin alaturka dekoru” diye tanımladığı çeşitli meyhane ve kahve gramofonlarında Kenan'ın ünlü alafranga parçasının çalınmasını “tuhaf düşüyor” sözleriyle yorumlar. (D. K. s. 10) Avrupai bir adam olan Vefik Paşa için İzmir'de daha çok yazlık yeri olarak kullanılan Bozyaka'daki bu mekânlar, modernlikten uzak olduğu gibi, gelenekselliğin pasından kurtulamayan yerlerdir.

Bozyaka'nın alaturka dekoru karşısında, Kordon'un şaşaalı gece hayatı ve modern mekânları alafranga yaşamı yansıtır. Kenan, eğlence için burayı tercih ettiği gibi, çoğu gecelerde birçok gazinoda kendi parçalarına tesadüf eder: “İçindeki renkli kâğıt fenerleriyle nadide bir Çin estampına benzeyen bir gazinoda yine kendi parçalarından birini çalıyorlardı.” (D. K. s. 39) Cavidan'la aralarındaki yakınlık evlilikle sonuçlanınca, İstanbul'un en modern

semtleri arasında olan Nişantaşı'na taşınırlar. Oldukça lüks geçen hayatları, çeşitli Avrupa seyahatlerine rağmen hiçbir zaman mutlu bir evlilikleri olmaz. Kenan'da zaman içinde Lâmia'ya olan acıma duygusu aşka dönüşünce karısından daha da çok uzaklaşır. Ayrıca Cavidan'la kötü giden evliliği ve karısının gözünde günden güne alçaldığını düşünen Kenan, kendisini eğlenceye verir.

“Yine yavaş yavaş sefahetlere, çapkınlıklara kendimi vermeğe başlamıştım. Bir gün, olmayacak insanlarla delicesine kumar oynuyor, bir başka gün en âdi kadınların peşine takılıyor, zaman zaman barlara, çalgılı meyhanelere dadanıyordum. Ne sukut.. ne sukut!..” (D. K. s. 224)

Romanda çalgılı gazino, meyhane gibi mekânlar dışında, İstanbul'da Bomonti semtinde açılan modern bir mekândan bahsedilir. Şişli'de bulunan bu semt, ismini burada kurulan Bomonti Bira Fabrikası'ndan (1890) aldığı gibi, dönemin modern semtleri arasındadır. Kütahya'da sürgünde olan Vedat, Hüseyin Kenan'la arkadaştır. Sürgünden sonra İstanbul'a döndüğünde Hüseyin Kenan'la karşılaştıkları bir günde ona bu semtte açılan yeni bir mekândan şöyle bahseder: “Geçen gün Bomonti taraflarında yeni açılmış bir bahçe keşfettim. Daha ayak alışmadığı için kimseler gelmiyor. Fakat cennetten bir köşe azizim. Öyle güzel, öyle serin ki. Seninle bir iki bira içer, vakit geçiririz. Ne dersin?” (D. K. s. 230)

Akşam Güneşi'nde Avrupa'da eğitim gören roman kahramanının, burada eğlenceyle dolu dolu geçen hayatından oldukça sık bahsedilir. Özellikle Paris'e ilk gittiği zamanlarda sokakların her gece sabahlara kadar aydınlık içinde olması, gazino, tiyatro gibi eğlence mekânlarının geç saatlere kadar açık olması, Nazmi için büyük bir yeniliktir.

- “- Her gece bu sokaklar böyle aydınlık mıdır?
- Elbette... Sabaha kadar..
- Gazinolar, tiyatrolar, bütün eğlence yerleri açık mıdır?
- Tabii..
- Bu insanlar daima böyle eğlenirler mi?
- Elbette... “ (A. G. s. 32)

Kısa sürede buradaki eğlence mekânlarının en popüler isimleri arasında yer alan Nazmi, “Prens dö Bosfor” lakabıyla ün salar. Arkadaşlarıyla her gece çeşitli gazinolarda sabahlara kadar dans, müzik, içki eşliğinde eğlenirler. Bu durum eğitim hayatı boyunca böyle devam

eder.

Paris'ten sonra İstanbul'a döndüğünde, burdaki eğlence hayatı ona Avrupa'nın bir karikatürü gibi görünür. Çoğu günlerini amcasının köşkünde geçiren Nazmi, eğlenceye uzun bir süre ara vermek zorunda kaldığını anlar. Zamanla başından geçen talihsiz olaylar onu bambaşka bir insan olmaya mecbur bırakır. Hastalığı yüzünden mesleğine devam edemediği gibi büsbütün eğlenceden uzak bir hayat yaşamaya mahkûm olur. Bu zor günlerinde yanında olan tek kişi kuzeni Şükran ile ani bir evlilik kararı alarak sakin bir hayat yaşamak için M...'de annesinden kalan çiftliğe yerleşirler.

Kısa bir süre sonra Jülide'nin çiftliğe gelmesiyle sergilediği şımarık tavırlar Nazmi'nin huzurnu kaçırır. Aralarında eskiye dayanan arkadaşlıkları sanki yaşanmamış gibi Jülide, hayran olduğu bu adamdaki değişimi gördükçe daha da hırçınlanır. Çiftlikte Nazmi'nin olmadığı günlerde çeşitli alafranga etkinlikler düzenler, kimi günler ise Freskomlio köyünde kurulan panayıruları izlemek için oraya giderek gazinolarda eğlenir. “- Bugün pazar... Freskomilo köyünde sonbahar panayırının üçüncü haftası... Sen yine oraya gidip gâvur karıları içinde gazinoya oturacaksın... Çalgı dinleyeceksin...” (A. G. s. 136) Araları zaman içinde düzelen Nazmi ve Jülide artık birbirlerine karşı kırıcı olmadıkları gibi ara sıra berber kasabaya gezmeğe de giderler. M..., Fransız kolonisinin yoğun olduğu bir yer olduğu için burada her yıl “On dört Temmuz” şenlikleri düzenlenir. Ayrıca bu geceye özel kasabada balolar verilir. Yine böyle bir günde belediye bahçesi gazinosunda oturan Nazmi, kendisini aramaya gelen Jülide için “Kasabada bir müslüman kadının bir gazinoya ayak atması ilk defa görünüyordu.” (A. G. s. 198) sözleriyle bu tarz mekânlara müslüman kadınların girmediğini vurgular. Bilindiği üzere ülke genelinde kadınlar için tam anlamında bir özgürlük ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşir.

“On dört Temmuz gecesi... Belediye reisi ve Müftü Efendi ile beraber Belediye Bahçesinde oturuyorduk. Hava, çok güzeldi. Denizde kâğıt fenerlerle donanmış kayıklar dolaşıyor, rıhtım gazino ve kahvelerinde orkestradan gayda ve lâtarnaya kadar çeşitli çalgılar çalıyordu.

Bahçenin kapısından siyah çarşafı, narin bir hanım girdi. Bizim bulunduğumuz tarafa doğru yürümeğe başladı. Belediye Reisi ile Müftü Efendi hayretle bakıyorlardı. Kasabada bir müslüman kadının bir gazinoya ayak atması ilk defa görünüyordu.

Biraz yaklaşınca Jülideyi tanıdım. O, Belediye Reisi ve Müftüyü hafif bir baş işaretiyle selâmladı.

Sonra gülerek bana:

-Buraya girmem belki doğru olmadı, dedi, fakat sizi görmek mecburiyetindeydim enişte...

Jülideyi Belediye Reisine takdim etmek lâzım geldi. O, kibar terbiyeli bir adamdı. Yalnız fazla vehham ve korkaktı. Müterredit bir tavırla Jülideyi oturmağa davet etti, fakat o, bir bakışta vaziyeti anlamıştı:

-Teşekkür ederim, arkadaşlarım var, dedi, yalnız bir dakika enişteme müsaadenizi rica edeceğim...

Deniz kenarına kadar bana arkadaşlık eder misiniz enişte?" (A. G. s. 198)

Yeşil Gece'de eğlence mekânı yok denecek kadar azdır. Bunun nedeni, romanda eğlenceye yer verilmemesidir. Romanda sadece İstanbul'da bulunduğu sıralarda Şahin Efendi'nin gittiği bir kır kahvesinden bahsedilir. Medrese eğitimi alan Şahin Efendi, kafasında artan sorular yüzünden gündün güne huzursuzluğa kapılır. Kendi iç dünyasında yaşadığı kargaşalara bir son vermek için Efendi Hazretleri diye bilinen bir zatla görüşmeye karar verir. Beykoz'a kendisi ile konuşmaya gittiği günde Efendi Hazretlerinin bir kır kahvesinde bekler. Bir süre sonra gelen zatı gözlemlemeye başlayan Şahin Efendi, kendisinin aslında ne kadar dünyalık bir adam olduğunun kanısına varır. Efendi Hazretleri kendisini bekleyen Şahin Efendi'nin yanındaki bir taş masada etrafında iki kibar beyefendi ile o yaz Kanlıca gazinosunda çalgı çalan Tatyos adındaki şarkıcıdan bahsederler. "Kır kahvesinin kırık taş masası etrafında havai bir sohbet başladı. Havadan, sudan, bir hafta evvelki fırtınadan sonra Boğaza giren balık sürülerinden, o yaz Kanlıca gazinosunda çalgı çalan Tatyostan uzun uzun bahsedildi." (Y. G. s. 32) Şahin Efendi bu havai konuşmaları dinledikten sonra kendisine aslında bir faydası dokunmayacak olan bu adamı görmeye geldiğine pişman olur.

Acımak ve Yaprak Dökümü romanlarında geçen eğlence mekânlarında kahveler ön plandadır. *Acımak*'ta Mürşit Efendi'nin, görev gereği bulunduğu ilçede memurların gittiği kahveden söz edilir: "Akşamüstü daireden çıkınca memurlar kahvesine uğruyor, bir iki parti tavla oynuyorum." (A. s. 75) Memurların kendi aralarında yaptığı bu kahve eğlenceleri dışında gece âlemlerine de katılmaya başlayan roman kahramanı iş hayatı dışındaki programını bu eğlencilerle geçirir. *Yaprak Dökümü*'nde ise kahveler, Ali Rıza Bey için eğlenceden çok evindeki huzursuzluklardan kaçıp sığındığı bir mekândır:

"Ali Rıza Bey, öteden beri kahvelerin, gazinoların baş düşmanı idi. Memurluğu zamanında mütemadiyen: 'Nedir bu miskinhaneler efendim? Elimde kuvvet olsa bunların hepsini kapatırım' diye söylenmişti. Evvelâ Çamlıca'ya yahut Üsküdar çarşısına doğru yaptığı uzun yürüyüşler esnasında kır

kahvelerinde dinlenmekle başlamıştı. Sonra, yavaş yavaş çarşı ve mahalle kahvelerine alıştı. (Y. D. s. 33)

Gökyüzü romanında İstanbul'un modern eğlence mekânları vardır. Roman kahramanı yanına evlatlı olarak aldığı Sevim ve arkadaşı Mükerrerem ile Bursa'da buldukları ruh çağırma seansı, Sevim'in uzun sürecek bir rahtsızlığı yakalanmasına sebep olur. İstanbul'da birkaç arkadaşı ile Sevim'e hasta bakıcılık yapan roman kahramanı bu süreçten bunaldığı bir gecede kendisini dışarıya atar: "Sokağa çıktığım zaman yatı mektebinin duvarlarından atlayıp kaçmış bir çocuk bir çocuk kadar heyecanlıydım." (G. s. 160) Kendisine güzel bir eğlence programı hazırlayarak sinema, bar gibi çeşitli eğlence mekânlarına gider. Sinemada gösterilen hastalık filmi moralini bozsa da gitiği barlarda aradığı neşeyi yakalar: "Karşı köşede sekiz, on genç bağıra bağıra birbirleriyle ve bar kızlarıyla şaka ediyor, kakhahalarıyla cazbandın sesini bastırıyorlardı." (G. s. 160) Keyfi yerine gelen roman kahramanı, buradan sonra ikinci bir bara gider. Bu mekânı "birincisinden daha kalabalık ve gürültülüydü" diye tanımlar ve burada içtiği viski eşliğinde etrafta eğlenen, danseden çiftleri geç saatlere kadar seyreder.

"Bu ikinci bar, birincisinden daha kalabalık ve gürültülüydü. Gene bir viski getirttim ve danseden çiftlerin birer birer önümden geçmelerini seyretmeğe başladım.

Bardağım yarılanmış, başım dönmeğe başlamıştı. Ortadaki kalabalığın arasında birden bire bizim Turgudu görmeyeyim mi? Turgutla danseden kız, gayet kısa boylu olduğu için öteki çiftlerin arasında kayboluyor, genç akrabam, kıvrıkcık saçları, güzel ve vakur çehresiyle ortada kendi kendine zıplıyor gibi görünüyordu.

O da beni aynı saniyede gördü ve fena halde bozuldu. Kolundaki kızı nereye saklayacağını şaşırıyor, kendini benim önüme doğru sürükleyen akıntıya karşı koyabilmek için var kuvvetiyle uğraşıyordu.

Dans bittikten sonra Turgut, süklüm püklüm yanıma geldi; kız ortadan kaybolmuştu. Evvelâ ikimiz de birbirimizden utanıyorduk. Benimki neyse ne... Fakat onun utanması büsbütün mânasızdı... Kimseye hesap vermeğe mecbur olmayan genç ve hür bir çocuktü. Hele Sevimden gördüğü muameleden sonra ne yapsa hakkı vardı." (G. s. 164)

Eski Hastalık'ta İstanbul'da modern bir yaşam süren Züleyha, eğlence hayatına da oldukça düşkündür. O zamanlar Boğaz'ın Rumeli kıyısı adeta bir panayır yeri gibi neşe ve canlılık içindedir. Züleyha, akşamları rıhtımda çeşit çeşit üniformalarla dolup taşan, renkli bayraklarla süslü gazinolarda ecnebi zabıt ve askerlerin Rum ve Ermeni kızlarlar kucak kucağa eğlendiklerini, dansettikleri gördükçe bu modern hayata olan hayranlığı artar. Dayısı Şevket

Bey'in yaptığı sosyetik eğlencelerde bulunması, kolejli arkadaşlarıyla beraber çeşitli etkinliklerle geçen günleri, ona kendisini bu hayatın bir parçası olarak hissettirir. Yaz akşamlarında Bebek bahçesinde alafranga müzikler eşliğinde dinlediği müzikler, mehtap gecelerinde arkadaşlarıyla beraber yaptığı sandal gezintilerinde eğlendiği sıralarda bazen babasını hatırlayarak ara sıra hüzne kapılır.

Züleyha, bir yaz tatilinde Anadolu'da görev yapan babasının isteği üzerine oraya gider. Burada babasıyla geçirdiği günler ve kısa bir zaman sonra Yusuf'la tanışması hayatını büsbütün değiştirir. Züleyha, buradaki zamanını, çeşitli modern etkinlikler düzenleyerek geçirir ve alafranga yaşamı Anadolu'ya öğretmek ister. Vilayetlerde yapılan organizasyonlar, asrî hayata olan inancını güçlendirir ve onu buraya bağlar. Kendisi kadar yenilikçi biri olmasa da Yusuf'la evlenme kararı alınca Silifke'ye yerleşir. Burada İstanbul'dan gelmiş gençler, ara sıra Silifke'ye uğrayan hatırlı misafirler için açılan bir mekânı idare eder. Bu mekân, babasının ölümünden sonra içine kapanan Züleyha için bir neşe kaynağı olur. Bu salon, Silifke'de modern anlamda açılan ilk salondur. Bu mekânda dans, briç gibi çeşitli alafranga etkinlikler düzenlenir. "İstanbuldan gelmiş gençler, arasına Silifkeye uğrayan hatırlı misafirler için bir salon açıldı. Dansediliyor, briç oynanıyor, Züleyha, evvelki istihfaflarını unutarak, neşe ile bu salonu idare ediyordu." (E. H. s. 120)

Ateş Gecesi romanında Kemal Murat, gençlik yıllarında sürgün olduğu Milas'ta evli ve çocuklu bir kadın olan Afife'yi karşılıksız bir aşkla sever. Yıllar sonra Afife, İstanbul'a Kemal Murat'ın ailesiyle yaşadığı köşke gelerek Murat'a olan hislerini söylediye de aynı karşılığı bulamaz. Kemal Murat, bir zamanlar hastalıklı bir aşkla sevdiği bu kadını diğer kadınlardan farksız bulur. Afife, Murat'tan beklediği ilgiyi göremez ve İstanbul'dan ayrılmaya karar verir. Murat, Afife'nin gitmesinden bir gün evvel annesinin hep beraber son bir araba gezintisi yapmak istemesine karşı çıkmaz ve hep beraber Kısıklı'ya giderler. Yolda birçok Rum ve Ermeni aileye rastladıklarında burada bir yortu gününe tesadüf ettiklerini anlarlar. Gazinolar civarında kurulan atlıkarınca ve salıncaklarla âdeta bayram yerine dönen bu sokakta her tarafta gramofonlar, laternalar eşliğinde eğlenen aileler vardır.

"Daha ilerde, Kısıklı'daki gazinolar civarında bir atlıkarınca ve birkaç kayık salıncakla adeta bir bayram yeri kurulmuştu. Yeni elbiseler giymiş fakir esnaf aileleri gazinonun masaları üzerine yaydıkları sofralarda içki içerek, yiyecek yiyerek eğleniyorlar, irili ufaklı çocuklar, salıncakların

etrafında kaynaşarak bayram yapıyorlardı. Etrafımızda gramofonlar, laternalar çalıyor, gömleklerinin bilekleri sıvalı aile babaları rakı içiyor, yemek hazırlayan, salata doğrayan kadınlara yardım ediyorlardı.” (A. G. s. 285)

Miskinler Tekkesi'nde dilencilikle hayatını kazanan roman kahramanı, Tamaşalık mahallesinde yaşadığı zamanlarda buradaki meydan kahvesinde İzmir'in meşhur Hacı damacısı olarak anılan Yemen'li bir adamın oyunlarıyla eğlenen insanlardan bahseder: “Semtin büyükleri yaz geceleri Tilkiliğin meşhur meydan kahvesinde Hacıya dama oynatırlar, arasıra dalına basıp kötü kötü küfür ettirerek eğlenirlerdi.” (M. T. s. 51) Roman kahramanı uzun bir zaman İzmir'de çalıştıktan sonra İstanbul'a yerleşir. İş için gezdiği sokaklarda çeşitli mekânlarında yapılan eğlencelere tanık olur. Dışarıya kadar gelen şarkıcı sesleri ve tabak gürültüleriyle çalgılı gazinolar eğlencenin en çoşkulu geçtiği mekânlardır. İstanbul'da işe çıkmadığı günlerde evde oturarak mahalledeki insanlar hakkında her gün yeni şeyler öğrenir. Bu mahallede yaşayan bir imamın gazino kurma hikâyesi romanda şöyle geçer:

“Asıl kahvecinin ne olduğunu bilmem. Fakat hafız şimdi musikinin en şöhretli üstatlarından birdir. Büyük kardeşi Beyoğlunda büyücek bir çalgılı gazinonun sahibidir. Bizim mahalledeki ec baştanbaşa tamir edilmiş ve boyanmıştır. Küçük kız al katta bir terzihane açarak artık ihtiyarlıyan eski ustasını yanına makastar almıştır. Yukarı katta kumar oynanır ve hemen her gece ortalık karardıktan sonra araba araba kibar kadınlar ve erkekler gelir. Bu işin idaresi Anadoludaki kocasının yanında çok sıkıntı çekmiş, fakat buna mukabil evde gizli kumar oynatmak sanatını bütün inceliklerle öğrenmiş olan büyük kıza verilmiştir.

Sakalın “bamteli” tabir edilen kısmının biraz altında eski güzel sakalından, mecdiye çeyreği büyüklüğünde, bir ağarmış hâtıra ve nümune bırakmış olan imamın vazifesi arasıra misafirlerinin arasında dolaşmaktan ibaret gibidir. Yalnız kapı ziline hızla çalınması, yahut sokata yüksek sesle münakaşa bir olması gibi hallerde, misafirlerden biri ürkeklik gösterecek olursa imam çevik bir hareketle elindeki tesbihi havaya atıp tutar, eski dil alışkanlığıyla “sayei resulullahta hiç endişe buyurmayın, keyfiniz bakın” diye teminat verir ve gülümsüyerek gözlerinden birini kırpar.” (M. T. s. 184)

Romanda ayrıca imamın Boğaziçi iskelelerinden birinde kahve sahibi bir arkadaşına verdiği öğütler değişen eğlence anlayışını göstermesi bakımından önemlidir: “İş yapmadığından şikâyet eden adama imam aynı semtte akşam üstleri ve geceleri adam almıyan içkili gazinoları gösteriyor: ‘Zamana uymak lazımdır; kahve ile, çayla bu iş yürümez; sen de onlar gibi yap. Günahı varsa Allah bana yazsın. Sen benim ne müslüman adam olduğumu

bilirsin.” (M. T. s. 184)

Kan Davası'nda Bozova'da açılan yeni eğlence mekânlarından bahsedilir. Eğlenceye düşkün bir adam olan Murat Bey, bir gece yemekten sonra Ömer ve Feraht'ı Bozova'da bir eğlence mekânına götürmeyi teklif eder.

“Haydi çocuklar, Bozova'nın modern gece hayatını görmeğe gidiyoruz. Şen Yuva barında hovardalık yapacağız.” Murat Bey'in bar dediği bu mekân aslında bir çarşı başında kurlumuş büyük havuzlu bir gazinodur. Eğlenmek için gittikleri bu mekânda Ömer, dipteki büfenin yanına kurulmuş bir ufak sahnede, ud ve kemanla şarkı söyleyen kadınlardan şöyle bahseder: “Kadınlardan biri yorgan gibi kalın bir mantoya sarılıp bürünmüştür. O haliyle çekingen, kedi halinde hanım hanımcık bir ev kadınına benzemektedir. Fakat şarkı söylemek için ayağa kalktığı zaman mantoyu atarak, boncuklu bir tül elbise ile hemen hemen çıplak kalmaktadır.” (K. D. s. 32)

Romanda aynı zamanda Aşağı Sazan ve Yukarı Sazan köylerinde gençlerin grup grup kâğıt ve tavlâ oynadıkları kahvelerden bahsedilir. Bu kahveler arasında en meşhur olanı ise Hacı Rüstem'in çalgılı ve kumarlı mekânlarıdır. Bu kahvede gramofonda çalınan alafranga parçalar eşliğinde oyunlar oynanır. Ömer, Yukarı Sazan köyündeki bu kahveden geçerken gördüğü sefil manzarayı şöyle anlatır:

“Bir gramofon Bozova'da salgın halinde olan ve onun barında masamıza gelen şarkıcı kadının o gece birkaç defa söylemiş olduğu uydurma alafranga bir şarkıyı çalmaktadır. Yalnız, kıyafetler düşüktür; hele hasırların üstünde yüzükoyun yatark kâğıt oynayan, zar atan genç çocukları.” (K. D. s. 106)

Kavak Yelleri'nde mesleği gereği Anadolu'da görev yapan Sabri Bey, bulunduğu vilayette Cumhuriyetle beraber değişmeye başlayan yapılanmalar ve yeni mekânlardan oldukça sık bahseder. Yeni İstasyon parkı, Belediye Gazinosu, kasabanın lüks lokantası en önemli modern mekânlar arasındadır. Vilayetteki Yeni İstasyon parkı özellikle kaymakam, belediye ve parti resilerinin nerdeyse her akşamüstü uğradığı en gözde yerdir. İçinde gazino ve çocuk bahçesinin de mevcut olduğu bu yere bazıları aileleriyle beraber gelir. Sabri Bey, bulunduğu kasabada yeni açılan Belediye Gazinosu'ndan ise şöyle bahseder:

“O zaman, akşamüstü Hükümetten çıkarken beni, Belediye Gazinosuna dâvet eden arkadaşlara nazlanmadım ve kös kös peşlerine takıldım. Fakat onlar da gazinoya girer girmez hemen birbirleriyle

yahut orada buldukları bir ahbab ile tavlaya, dominoya, altmışaltıya başlıyorlardı. Benim, oyun bilmediğime hem üzülmekte, hem şaşmakta idiler. Zorla bana tavla öğretmeğe kalkanlar oldu. Ondan ümit kesince domino teklif ettiler, hattâ bir defasında zorla oyuna soktular. Nihayet, olmadığımı görünce kendilerini seyretmemi teklif ettiler ve beni, haime bıraktılar. Kısa bir zaman dediklerini yaptıktan sonra sandalyemi biraz geriye alıyor, masaların üstünde kalmış yırtık İstanbul gazeteleri parçalarını, Karagöz ve Köroğlu mecmualarından kalmış yaprakları tekrar tekrar okuyordum. Bunlar bitince de etrafımı seyretmeğe sıra geliyordu.”

Burası Galata’da ve bazı sahil şehirlerindeki gazinolara benzeyen upuzun bir gazino idi. Cumhuriyet’ten sonra içi yeniden yapılracasına tamir edilmiş, putreller betonlaştırılarak sıra sıra sütunlar çevrilmiş, eski kahve ocağı bar şekline sokulmuş, sonuna arasına kasabaya uğrıyan çalgıcılar ve gezginci tiyatrolar için bir de sahne yapılmıştı.” (K. Y. s. 106)

Cumhuriyet’le beraber Anadolu’da açılan modern mekânlar, halkın alafranga usullere göre yaşamaya yönelmesi için önemli bir etkindir. Kasabadaki gazinoda her akşam belli saatlerde “başlarında melon şapkalar gibi kaskatı duran fötr şapkalarla durmdan tavla ve domino oynayan insanlar, sürü sürü uzun tıraşlı insanlar”la dolup taşar. (K. Y. s. 106) Gazinoyla beraber yavaş yavaş modernleşmeye başlayan kasba, vilayetteki modern hayattan biraz daha geridedir. Kasabaki gazino daha çok erkeklerin kullandığı bir mekân iken, vilayetteki gazinonun bahçesinde kadınlı, erkekli aileler oturur.

Vilayetin en lüks lokantası olarak bilinen yer ise “Baba”nın lokantasıdır. Manastırlı bir adamın işlettiği bu lokanta, Dereboyu çarşısında geç saatlere kadar açık olan sayılı bir kaç mekân arasındadır. Resmi ziyafetlerin ve düğünlerin yemekleri hep bu lokantadan ısmarlanır. Ayrıca Cumhuriyet Otel’inde misafir olan müfettiş, mühendis gibi vazifeli kişiler bu lokantada yemek yerler. “Modern Palas” olarak yeniden yapılanmaya başlayan kasabadaki Cumhuriyet Otelin’de ise “sıcak ve soğuk sulu odalar, lüks bir lokanta, hatta ilerde bir caz bile temin edileceği” yeni planlanmalar arasındadır. (K. Y. s. 128)

Romanın İstanbul’da geçen kısmında yine aynı şekilde çeşitli modern mekânlardan bahsedilir. Bu romanda yazar taşra ve İstanbul arasındaki eğlence farkını mekânlar üzerinden açıklar. İstanbul eğlence anlayışını ile Anadolu eğlence anlayışını gezdiği yerlerle kıyaslayan roman kahramanı Sabri Bey, İstanbul eğlence hayatının modernliğini vurgular. Karısının ölümünden sonra İstanbul’a dönen Sabri Bey, Koço adındaki garsonun çeşitli çalgılı gazinolar hakkındaki verdiği tavsiyeler üzerine kendisine bir gezi ve eğlence programı hazırlamaya karar

verir. Akşamları çıktığı Beyoğlu sokaklarında karşılaştığı manzarayı roman kahramanı şöyle anlatır:

“Defterimdeki büyük Beyoğlu otellerini adresleri vardı. Heybeli dönüşünde evvela onlara uğradım. Fakat türlü türlü lisanlar konuşarak hollerinde dolaşan kadın ve erkeklerin kıyafet ve çehrelerinden, çeşit çeşit salonlar, barlar ve lokantaların manzarasından ürktüm.” (K. Y. s. 263)

Talebeliğinde bazı yaz akşamları arkadaşlarıyla gittiği Moda ve Mühürdar Gazinoları dışında, Taksim ve Tepebaşı gibi modern mekânları da gezen Sabri Bey, eğlence mekânlarının geçirdiği değişimlere hayret eder. Eskiden sadece ortalık kararırken çalmaya başlayan orkestralardan ibaret olan Tepebaşı Bahçesi'nin eski hali Sabri Bey'in hafızasında canlanır.

“Zaten İstanbul'un en civcivli yerinde değil miyim? Yıllardır hasretini çektiğim Beyoğlu. Burada çok değişiklikler olduğu muhakkak. Fakat yine de eskiden daha bir başka türlü idi gibi geliyor bana. Meselâ otelimin çok yakınındaki Tepebaşı Bahçesini görünce bir köylü hasretiyle: “Sakın yanlış bir yer olmasın. Orası kuru gibi bir yerdi!” diye hatıralarımı yokluyorum. O zaman, dalları birbirine barışmış küme küme Karpuz fenerlerle donanmış dalları altındaki takım takım masalarda kadınlı erkekli aileler, kuytu köşelerde kollarını birbirine dolamış çiftler, orkestra dinliyerek akşam yemeği yerlerdi. Haydi onların hiçbiri kalmadı diyelim. Fakat altlarındaki arsaya ne oldu? Neden bu kadar daraldı? O ağaçlar, yollar v.s. den başka şu köşede bir de koskocaman bar vardı. Emin Hulûsi ile beraber, kılık kıyafetimizden utanarak, bir iki kere kapısından kafamızı uzatmıştık. Bugün, onun en lüks masalarına Emin Hulûsi ile oturacak, en gözde Avrupa artistlerini şampanya içmeğe davet edecek halde İstanbul'a dönüyorum. Fakat o, takımıyla kayboluyor ve yerinde üç, beş karış toprakla birkaç tane merdiven basamağı kalıyor. Biçare Emin Hulûsi'den ise o kadar kalmadı! Müftü gibi senli benli olmağa başladığımız ihtiyar Koço'ya alay ederek soruyorum: “Yahu, o nasıl Tepebaşı? Gelirken baktım. Cami avlusu gibi bir yer!... Güneş açmış... Üç, beş çocuk koşuyor... Kenarındaki sıralarda hamallar, sokak satıcıları dileniyor!”

Koço: “Tepebaşı'nın daha iyidi başka yerlerde Doktor bey” diyor ve içini çekerek parmaklarıyla para işareti yapıyor. “Amma çok para ister... O ki para var, her şey var... O ki para yok... Benim gibi hiçbir şey yok.” (K. Y. s. 271)

İstanbul'daki gecelerinin çoğunu Beyoğlu sokaklarını dolaşarak geçiren Sabri Bey, ara sıra Koço'nun tavsiye ettiği mekânlara gider. Bu mekânlardaki eğlence programlarından Sabri Bey şöyle bahseder:

“Bu bahçelerin en kalabalıklarından birine gittim. Arka sıralardaki masalardan birine oturdum. Program gerçekten zengindi; Büyük bir saz heyeti; solo yapacak iki meşhur okuyucu; ondan sonra da

rakkaseleriyle beraber Mısır'dan yeni gelmiş bir Arap takımı ve daha başka varyeteler.” (K. Y. s. 277)

Bu eğlence gecelerinde dolaştığı Beyoğlu sokaklarında çeşitli manzaralarla karşılaşır:

“Bazen kapalı dükkânlar arasındaki çalgılı bir gazinoda birkaç kadın ve erkeğin şarkı söyliyerek yahut kavga ve küfür ederek çıktığı görülüyor; sarhoş bir kadını ağıya ağıya kaldırım kenarında bir otomobile bindiriyorlar; ayaklarını sürüye sürüye yürüyen fakir kılıklı bir adam karşı kaldırımda durup bakıyor.” (K. Y. s. 275)

Son Sığınak romanında tren yolculuğu esnasında verilen bir molada, yolcular istasyon yakınlarındaki bir kahvede uzun süre dinlenirler. Genişçe bir kahveyi dolduran yolcuların bir kısmı yemek yerken, bir kısmı tavla ve kâğıt oyunları ile eğlenir. Kahve civarındaki bir Halkevi'nde yapılan düğüne davet edilmeleri üzerine, düğünden sonra geceyi orda geçirirler. Bu gecede yaşanan bir takım tesadüfler ve tiyatro hakkındaki konuşmalar, aralarında bir tiyatro kumpanyası kurma fikrine yol açar. Kısa süre sonra İstanbul'da Servet Bey'in babasından kalan eski bir konakta tiyatro çalışmaları başlatılır ve aralarında bir kutlama yapmak için hep beraber o akşam Tepebaşı gazinosuna giderler: “Bahçe zamanı henüz gelmemiştir; fakat hava, adeta sıcaktır. Gardenbarın yanına komuşu birkaç masada yerleşiyor ve Halice karşı yavaş yavaş akşam yemeği yemeğe başlıyoruz.” (S. S. s. 34) İstanbulda yoğun geçen çalışmalar, sınav ve mülakatlar ardından hazırlıklarını tamamlayan tiyatro kumpanyası Anadolu turnelerine çıkar.

Gezdikleri birçok vilayette oyunlarını sahneledikleri gibi buldukları yerlerde yeni eğlence mekânlarına rastlarlar. Cumhuriyet yıllarında Anadolu'da değişmeye başlayan eğlence hayatı, birçok yeni mekânın açılmasını ve yeni yapılanmaların hızlanmasını da beraberinde getirir. Tiyatro trupu, buldukları bir vilayette gösteriden sonra dinlenmeleri için Vali tarafından gazinoya davet edilirler.

“Bir kenarda uyuya kalmış Lâlanın ayağına çizmeleriyle basarak adamcağızı ince ince haykırtmış olan bir iri boy polis, getirdiği kâğıdı Valiye uzattı. Anlaşılan ehemmiyetli bir mesele için kendisini çağırıyordu. Vali, kâğıdı okur okumaz ayağa kalktı:

-Arkadaşlarım, ben maalesef sizden ayrılmaya mecburum. Sizin gibi büyük artistlere bir (supe) vermek usuldendir. Fakat Müdürüm bana vekâlet eder. Gerçi gece hayatını henüz kuramadık ama deniz kıyısında güzel bir gazinomuz var, orada biraz istirahat edersiniz... Ben de kalben sizinle beraberim...

O, bunları söyledikten sonra çıkıyor. Telâşlanmış olan Sıhhiye Müdür:

-Buyrun, gazinoya gidelim!

Diyor. Biz, yakınlar, birbirimize bakışıyoruz.

Ben:

-Müsade ederseniz ben trupu alacağım!

Diyorum. Sonra, hafif bir nezaket eğilmesiyle:

-Reisimiz bizi temsil etmeye kifayet ederler, baş artisleri de veririz: Maragrit ile Armanı...

Bir telâştır başgösteriyor. Bazıları:

-Şeref verirler, diyorlar.

Şeref vereceklerin kızlar olacağı malûmdur. Diğerlerinde bir hafif bozuntu oluyor. Valinin o cihetten temiz ve tehlikesiz bir adam olduğuna eminim. O, hakikaten memleket adamıdır. Kadınlardan birini koynuna koysanız bir imar meselesini tutturacağı ve binaenaleyh unutacağı muhakkaktır. Fakat ötekiler öyle değil.” (S. S. s. 93)

Cumhuriyet’le beraber Anadolu’da gelişen modern anlamda bir gece hayatı, uzun süren çalışmalar ve yeni yapılanmalarla eğlence hayatının değişmesini sağlar. Tiyatro kumpanyası, çıktıkları Anadolu turnesinde, uğradıkları her vilayette farklı eğlence mekânlarına tesadüf ederler. Bazı vilayetlerde modern anlamda devam eden çalışmalar, bazılarında ise geleneksel eğlence hayatını alafranga usüllere göre uygulayanlar vardır. Yine böyle gittikleri bir vilayette geceleri her tarafta gramofonlar, çalgılar, radyolar eşliğinde belediye gazinosunda farklı trupların temsillerine rastlarlar. Anadolu’da, özellikle İnkılâbın ilk yıllarında barlar daha ön planda iken, Cumhuriyet’ten sonra onların yerini çalgılı kahveler almaya başlar. Sahil kasabaların bu yeni “kafeşantanları” yırtık perdelerinde deniz kızları ve sanat perilerinin resimleriyle süslenir. Ayrıca modern anlamda geliştirilen bu mekânlarda tiyatro temsilleri için “şanolar” vardır. Tiyatro kumpanyası, bir vilayette kahveler arasında yapılan bir eğlence organizasyona denk gelirler: “Kahveler, aralarında bir organizasyon yapmışlar. Birer, ikişer kişilik sazlar. Arada varyeteler. Kahvelerde içki içiliyor, birbirlerine rekabet yapıyorlar. Hatta saz arasında bir tanesinin cambazı da oynuyor. (S. S. s. 181) Anadolu’daki bazı bölgelerde ise kahveler, yeniden yapılanarak kumar salonuna dönüştürülür. “Otelin yukarı katında yapılmakta olan bir kahvedeyiz. Burası öteden beri kahve imiş; şimdi bir salon olacağı anlaşılıyor. Lokmanın tahminine göre bir kumarhane.” (S. S. s. 194)

Reşat Nuri Güntekin, İstanbul ve Anadolu bölgesindeki eğlence mekânları hakkında

önemli bilgiler verir. Bilindiği üzere 19. yüzyılda Osmanlı hayatında başlatılan Batılı çalışmalar, eğlence mekânlarının büyük bir hızla değişmesini sağlar. İstanbul'un özellikle Beyoğlu ve çevresindeki mekânlar, alafranga yaşam tarzının en büyük örneğidir. Yazar, İstanbul'daki mekânların zaman içinde değişimini Beyoğlu'daki mekânlar üzerinden gösterir. Romanlarda özellikle Anadolu'da başlatılan yenilik çalışmaları, eğlence mekânlarının uğradığı değişimi ve değişen yaşam tarzını göstermesi açısından önemlidir. Çeşitli vilayet ve kasabalarda açılan gazino, çalgılı kahve ve barlar Anadolu halkının hızla modernleşmesi için önemli bir etkidir.

Zaman içinde değişen sosyal hayat standartları, yeni mekânların açılmasını da beraberinde getirir. Gazino, çalgılı kahve, bar gibi çeşitli eğlence yerleri gündelik hayatın bir parçası haline gelir ve bu mekânlarda bulunmak modern bir yaşamın gerçeği olarak görülür. Geleneksel eğlence hayatında kahve, meyhane vb. yerler artık daha az kullanılmakla birlikte, zaman içinde eski işlevselliğini kaybeder. Çoğu Beyoğlu'nda bulunan ve sayıları günden güne artan çalgılı kahve veya çalgılı gazinolar kışlık ve yazlık kullanımlara göre ayarlanır. Kimi bölgelerde özellikle yaz mevsimleri için ayarlanan gazinolar deniz kıyısına yakın yerlerde yer alır veya bahçe içinde tasarlanır. Ayrıca bu mekânların bir kısmı birahane olarak da anılır.

SONUÇ

Reşat Nuri Güntekin, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde eser veren önemli yazarlarından biridir. Güçlü sezgi yeteneği ve gözlemci kişiliğini başarıyla yapıtlarına yansıtan Güntekin, yazın yaşamına on dokuz roman, yüzden fazla hikâye, on dokuz tiyatro, bir gezi kitabı otuzu aşkın çeviri ve uyarlama eser sığdırmıştır. 1920-1955 yılları arasında kaleme aldığı romanlarında Meşrutiyet, Mütareke ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşanan olayları anlatır. Bir kültür romancısı olan Reşat Nuri, insan hayatını çeşitli yönleriyle ele alır. Gündelik hayatın önemli bir parçası olan eğlence de, yazarın romanlarında geniş yer tutar. Aileler arasında yapılan eğlenceler, modernleşme sürecinde değişime uğrar. Balo, dans, çay partileri, tiyatro, kumar gibi alafranga eğlence türleri dönemin başlıca sosyal etkinlikleri arasında yer alır. Değişen sosyal anlayış yeni eğlence mekânlarını da beraberinde getirir. Yazar gerek İstanbul, gerekse Anadolu çevresinde geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinde değişen eğlence kültürünü başarılı bir şekilde romanlarına taşır.

Araştırmamızın ana bölümünde görüldüğü üzere, Reşat Nuri romanlarında çeşitli eğlence türlerine yer verir. Müzik, dans, balo, tiyatro, sinema, düğün, oyunlar, yazarın ilk romanından, son romanına kadar üzerinde durduğu başlıca eğlence türleri olup dönemin değişen eğlence anlayışını yansıtması açısından oldukça önemlidir. Batılılaşma süreci içinde değişen değerlerle beraber müzik zevki de değişmiş, böylelikle alafranga müziğe ilgi duyulmaya başlanmıştır. Güntekin, Anadolu hayatını ağırlıklı olarak ele aldığı romanlarında daha çok geleneksel müziğe yer verir. Hemen her romanında alaturka müzikle ilgili bir kavram bulunması, Anadolu hayatında devam eden geleneksel eğlence anlayışıyla ilgilidir. *Çalılıkuşu*, *Değirmen* romanlarında alaturka müzik anlayışı hakim olduğu gibi diğer bütün romanlarında alaturka müzikten izler vardır.

Reşat Nuri romanlarında batılılaşma karşısında gülünç ve özentili karakterler yaratmaz, onların kendi geleneksel sosyal hayatları içinde eğlenmelerini sağlar. Batılılaşma karşısında roman karakterlerini olumsuz bir şekilde yönlendirmeyen yazar, onlara sosyal çevreleri içinde doğru ve bilinçli modernleşme yolları arar. Geleneksel ve modern yaşamdan kesitler sunduğu romanlarında her iki dünyayı kendi değerleri içinde ele alır. Romanlarında yarattığı karakterler

ya tam alaturka ya da alafranga tiplerdir. Batı müziğine, yarattığı alafranga tipler üzerinden değinen yazar romanlarında bu müzikle ilgili detaylı bilgiler vermez. *Gizli El*, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Yaprak Dökümü*, *Eski Hastalık* alafranga müziğin en yoğun geçtiği romanlardır. Özellikle *Bir Kadın Düşmanı* ve *Yaprak Dökümü* romanlarda geçen müzikli eğlence partileri, dönemin değışen eğlence anlayışını göstermesi açısından önemlidir.

Cumhuriyet döneminde Anadolu eğlence hayatının büyük bir hızla değışmesi batı müziğine olan ilgiyi daha çok arttırır. Gramofonlar kimilerinin modern görünmek, kimilerinin ise dans öğrenmek amacıyla kullandığı en yaygın müzik aleti olur. Ayrıca radyolarda alaturka müziğin yasaklanması toplumu batı müziğine olduğu kadar halk müziğine de yönlendirir. *Eski Hastalık*, *Kan Davası*, *Kavak Yelleri*, *Son Sığınak* romanları Anadolu'da değışen müzik anlayışını yansıtır.

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında dansla ilgili kavramlar özellikle alafranga yaşayışın hakim olduğu romanlarında fazladır. *Harabelerin Çiçeği*, *Damga*, *Dudaktan Kalbe*, *Yeşil Gece*, *Acımak*, *Kızılçık Dalları*, *Ateş Gecesi*, *Değirmen* ve *Miskinler Tekkesi* romanlarında dansla ilgili hiçbir detay yoktur. *Çalikuşu* romanında ise yazar sadece bir defa dans kavramına değinir. Romanda geçen gizli dans dersleri, Anadolu insanının Cumhuriyet'ten önce dansa olan ön yargılarını göstermesi bakımından önemlidir. Geleneksel eğlence anlayışında gece âlemlerinde kadın oynatmaktan ibaret olan dans algısı, modernleşmeyle beraber değışse de tam anlamıyla serbestliğini kazanamaz. Yazar özellikle *Gizli El* romanında modern dans kavramına yabancı olan Anadolu halkını ele alır.

19. yüzyılın son çeyreğinde Müslüman Türk evlerinde yapılan değışik eğlencelerde yerini alan modern dansların Anadolu'da yaygınlık kazanması Cumhuriyet döneminde gerçekleşir. Cumhuriyet öncesinde dans kavramının veya erkeğin kadınla beraber dans etmesinin Anadolu'da uygun karşılanmadığını vurgulayan yazar, Cumhuriyet yıllarında bu algının değışimini işler. Cumhuriyet döneminde değışen eğlence anlayışı ile birlikte Anadolu halkı batılı eğlence türlerine yönelirler. Anadolu vilayetlerinde özellikle dans öğrenmek adeta bir salgın haline gelir. *Eski Hastalık*, *Kavak Yelleri* romanlarında bu konuyu ele alan yazar, Anadolu halkının dansa olan yoğun ilgisini değışen eğlence anlayışı üzerinden değerlendirir. İstanbul ve Ankara dışında her yıl Anadolu'da düzenlenmeye başlayan balolar, davet ve

toplantılarda dans vazgeçilmez bir eğlence türü haline gelir. Güntekin dans konusuna değindiği *Gizli El*, *Akşam Güneşi*, *Yaprak Dökümü*, *Eski Hastalık* romanlarda vals, tango, kadril ve fokstrot gibi dönemin modern dansları hakkında bilgi verir.

Balolar, bilindiği üzere Cumhuriyet dönemi eğlence hayatının simgesi haline gelen modern bir eğlence türüdür. Modernleşme süreci içinde Avrupa'dan Osmanlı hayatına giren balo kültürü, Cumhuriyet'le birlikte serbestlik kazanarak tüm ülkede yaygınlaşır. Güntekin, özellikle *Akşam Güneşi* ve *Kavak Yelleri* romanlarında Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Anadolu'da düzenlenen balolar hakkında önemli bilgiler verir. Yazar bu iki romanında Anadolu kent ve kasabalarında düzenlenmeye başlayan balo etkinliklerinin geleneksel eğlence anlayışını nasıl etkilediğini gözler önüne sererek, Anadolu'da değişen eğlence hayatını ortaya koyar. Balolar, Reşat Nuri'nin romanlarında geleneksel dönem eğlence anlayışı ve modern eğlence anlayışını değişimini yansıtması açısından önemlidir. Yazar, *Akşam Güneşi*'nde Cumhuriyet'ten önce düzenlenen balolar hakkında bilgi verir. Bu dönemde Müslüman kadınların baloya gitmesinin uygun olmadığını Jülide'nin ironik bir şekilde baloyu kütüphaneden izlemesiyle anlatan yazar, *Kavak Yelleri* romanında bu algının değişimini vurgular. Cumhuriyet'ten önce sırf nezaketten dolayı davet edilen fakat Türklerin gitmesi mümkün olmayan balolara, Cumhuriyet yıllarında kadınsız gidilmesi uygun görülmez. Bu durum Cumhuriyet'in kadınlara verdiği saygınlık ve özgürlükle alakalıdır. Aynı zamanda balolar, Anadolu eğlence hayatını etkilemiş ve değiştirmiş olması açısından önemlidir. Denilebilir ki, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde düzenlenen yıllık Cumhuriyet baloları halka modern bir yaşamın kapılarını araladığı gibi onların medenileşmesi için de fırsat sunar. Yazarın bu romanlar dışında *Harabelerin Çiçeği*, *Eski Hastalık* ve *Son Sığınak* romanlarında da çok kapsamlı olmamakla beraber baloyla ilgili kısımlar bulunmaktadır.

Tanzimat döneminde büyük bir canlılık kazanan tiyatro hayatı ve sinema, Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında yer verdiği modern bir eğlence türüdür. Romanlarında hem geleneksel hem de modern tiyatro hakkında önemli bilgiler veren yazar özellikle *Kızılılık Dalları* ve *Son Sığınak* romanlarında dönemin tiyatro anlayışını ortaya koyar. Güntekin, romanlarında sinema konusunu tiyatro kadar kapsamlı bir şekilde ele almaz. Yazarın sadece *Eski Hastalık* ve *Kavak Yelleri* romanlarında geçen bahçe sinemaları, Anadolu'da değişen eğlence hayatını göstermesi bakımından önemlidir. Bunların dışında yazar bazı roman

kahramanlarını eğlence maksadıyla ortaoyunu, tiyatro ve sinemaya gönderip onların eğlenmelerini sağlar. Yazarın *Çalığışu*, *Gizli El*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Acımak*, *Yaprak Dökümü*, *Ateş Gecesi*, *Kan Davası* romanlarında ise tiyatro ve sinema ile ilgili hiçbir veriye rastlanmaz.

Reşat Nuri Güntekin, *Son Sığınak* adlı son romanında tiyatro kumpanyası üzerinden, tiyatro hayatını üç dönemde ele alır. Tanzimat dönemi tiyatroları hakkında önemli bilgiler veren yazar, romanda yarattığı karakterler üzerinden II. Abdülhamit döneminde gizlice tiyatroya gidenleri, istibdat yüzünden evlerde gizlice oynanan tiyatrolara yapılan baskınları vurgulayarak, dönemin baskıcı anlayışını tenkid eder. Bilindiği üzere 1908'e kadar tulûat gösterileriyle devam eden tiyatro hayatı, ancak Meşrutiyet'ten sonra eski canlılığına kavuşur. Bu dönemde Darülbeydi'nin kurulması (1914) Türk tiyatrosunun gelişiminde önemli rol oynar. Özellikle kadın tiyatro oyuncular bu dönemde çoğalarak sahneye çıkmaya başlar. Yazar bu konuya *Kızılıcak Dalları*'nda Gülsüm, *Son Sığınak*'ta Makbule örnekleri üzerinden değinir. Bu durum geleneksellikten modernliğe geçişteki en önemli adımlardan biridir. *Son Sığınak*'ta Süleyman ve arkadaşlarının kurdukları tiyatro grubu ile Anadolu'yu dolaşmasıyla Cumhuriyet döneminde tiyatro hayatının artık bütün Anadolu'ya kadar uzandığını görürüz. Bu dönemde Anadolu vilayetlerinde tulûatçılar rağbet görürken, İstanbul'da tam anlamında Batılı tiyatro anlayışı hakimdir.

Reşat Nuri Güntekin romanlarında gündelik hayatın önemli bir parçası olan düğünler farklı bir eğlence türü olarak karşımıza çıkar. Güntekin, düğün kavramını sadece sıradan bir eğlence etkinliği olarak kullanmaz, dönemin değişen eğlence anlayışını yansıtmaya açısından da ele alır. *Gizli El*, *Bir Kadın Düşmanı* ve *Eski Hastalık* bu değişimi en iyi anlatan romanlardır. Bunların dışında *Çalığışu*, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Yaprak Dökümü*, *Ateş Gecesi* ve *Son Sığınak* romanlarında düğünle ilgili detaylara yer veren yazar geleneksel ve modern düğünler hakkında önemli veriler sunar. Yazarın İstanbul ve yakın çevrelerinde geçen romanlarında alafranga düğün anlayışı hakim iken (*Gizli El*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Yaprak Dökümü*), bazı bölgelerde yapılan düğünlerde alaturka merasimlerine de yer verilmesi, geleneksel alışkanlıkların tamamen unutulmadığının bir göstergesidir. *Bir Kadın Düşmanı* ve *Eski Hastalık* romanlarında bu konuya değinen yazar, o dönemde aynı gün içinde yapılan alaturka ve alafranga düğün merasimlerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Ayrıca *Eski Hastalık*'ta bazı Anadolu vilayetlerinde batılılaşma etkisiyle düğün merasimlerine alafranga motifler

eklendiğini görürüz. Bunlardan “cazbant” ve “dans” en önemlileridir. Bunun dışında geleneksel eğlence anlayışının devam ettiği Anadolu bölgelerinde yapılan düğünlerin (*Çalikuşu, Dudaktan Kalbe, Ateş Gecesi*) çoğu alaturka olduğu gibi, yazar iyi bildiği Anadolu yaşantısının değişik düğün âdetlerine de değinir. Diyebiliriz ki, Cumhuriyet ile beraber hızla modernleşmeye başlayan düğünler zaman içinde değişse de gelenekten tam anlamıyla kopmuş sayılmazlar.

Reşat Nuri Güntekin’in romanlarında çocuk ve yetişkin oyunları hemen her romanında karşımıza çıkan bir eğlence türüdür. Yazar özellikle zorlu bir hayat mücadelesi veren roman kahramanlarının eğlence dünyalarını çocukluk yıllarında çeşitli oyunlarla süsler. Bu oyunlar, çoğu zaman onların hatıralarını canlı tutan en güzel anlardır. Türlü çocuk oyunları, *Harabelerin Çiçeği* roman kahramanı Süleyman’ın, *Çalikuşu*’nda Feride’nin, *Damga* romanında İffet’in, *Yeşil Gece*’de Şahin Efendi’nin çocukluklarına dair anılarında hatırladıkları en güzel eğlence anlarıdır. Güntekin’in romanlarında her çocuk için bir ihtiyaç olan oyun, kimi zaman onların hayal dünyalarını süsleyen ve mutlu bir dönem geçirmelerini sağlayan en önemli etken olarak karşımıza çıkar. Yazar *Çalikuşu* ve *Kan Davası* romanlarında Anadolu’nun bazı bölgelerinde çocuklar tarafından oynanan değişik oyunlara da dikkat çeker. Anadolu vilayetlerinin bazı köylerinde oynanan “cenaze oyunları” çocukların hayal dünyalarının ne şekilde etkilenebileceğini göstermesi açısından önemlidir. Bunun dışında koşmaca, top oyunları, saklambaç, körebe vb. oyunlar bilinen en yaygın oyunlar olduğu gibi Reşat Nuri’nin romanlarında çocuklar arasında en çok oynanan oyunlardır. Yazarın *Kızılıcak Dalları* romanı çocuk oyunlarının en yoğun geçtiği romandır.

Bilindiği üzere kumar ve çeşitli iskambil oyunları modernleşme sürecinde Osmanlı eğlence hayatına giren Avrupa tarzı oyunlardır. Güntekin’in romanlarında çocuk oyunları kadar yetişkin oyunları da oldukça yer tutar. Yazarın hemen her romanında eğlence amaçlı oynanan geleneksel ve modern oyunlara oldukça sık rastlanır. Bunlar arasında tavla ve iskambil oyunları yazarın romanlarında en çok yer verdiği yetişkin eğlenceleridir. Yazar ayrıca dönemin eğlence anlayışını yansıtan çeşitli salon oyunlarına da yer verir. Roman kahramanlarının çoğu zaman eğlence amaçlı oynadıkları bu tarz oyunlar, *Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Gökyüzü* romanlarında sıkıntılı anların giderilmesi için de oynanır. Bilindiği üzere modernleşme sürecinde Osmanlı hayatına giren ve kısa zamanda yayılan iskambil oyunları, evlerde yapılan aile toplantılarının en yaygın eğlenceleri arasındadır. Güntekin’in romanlarında poker, briç,

prafa, pasyans en çok oynanan iskambil oyunları arasındadır. Bu oyunlar İstanbul ve yakın çevrelerinde daha çok evlerde yapılan aile toplantılarında oynanırken (*Gizli El, Yaprak Dökümü*), Anadolu'da kahvelerde oynanır (*Acımak, Yeşil Gece, Kan Davası*). Diyebiliriz ki modernleşmeyle beraber evlerde yapılan eğlence toplantılarında iskambil oyunları modernliğin bir göstergesi sayılır. Ayrıca bu toplantılarda eğlence amaçlı düzenlenen çeşitli salon oyunları (*Yaprak Dökümü, Kavak Yelleri*) yetişkinler arasında büyük ilgiyle oynanır. Yazar geleneksel dönem eğlence anlayışının değişmeye başlamasının en önemli göstergelerinden biri sayılan kumarhanelere de değinir. İlk kumarhaneler Tanzimat döneminde Beyoğlu ve çevresinde açılmış olup zamanla çevreye de yayılır (*Gizli El, Miskinler Tekkesi*). Özellikle Cumhuriyet yıllarında Anadolu kasabalarında yeni açılmaya başlayan otel ve gazino gibi yerlerde kumar oynamak için ayrılan bölümler, Anadolu eğlence hayatı için önemli bir yeniliktir (*Eski Hastalık, Kavak Yelleri, Son Sığınak*).

Romanlarında eğlence kavramını çeşitli yönleriyle ele alan Güntekin, geleneksel ve alafranga etkinliklere oldukça yer verir. Hemen her romanında değindiği davetler, içki âlemleri, doğum günü, bağ gezileri, bayram kutlamaları gibi çeşitli sosyal etkinlikler, modernleşme sürecinde değişmeye başlayan eğlence anlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Reşat Nuri Güntekin'in *Gizli El, Dudaktan Kalbe, Acımak, Değirmen* romanlarında geçen geleneksel dönem etkinliklerinde erkek eğlenceleri ön plandadır. Bu tarz eğlencelerde bulunan kadınlar sadece yabancı veya dansöz kadınlardır. Kadın ve erkeğin beraber bulunduğu bazı davetlerde ise yemek sofralarının ayrı olduğu görülür (*Dudaktan Kalbe*). Bağ gezintileri, ziyafet gibi etkinlikler daha çok modern hayata yabancı olmayan İstanbul ve İzmir çevrelerinde gerçekleşirken (*Gizli El, Dudaktan Kalbe*), Anadolu'da bahar kutlamaları ve eğlenceleri ön plandadır (*Çalığışu*). Yazar ayrıca farklı din ve geleneklerdeki kutlamalara da *Harabelerin Çiçeği, Damga, Akşam Güneşi, Ateş Gecesi ve Miskinler Tekkesi* romanlarında yer verir.

19. yüzyılda başlayan ve Cumhuriyet'e kadar devam eden Batılılaşma çabaları toplum hayatını her yönden etkiler. Böylelikle modernleşme sürecinde değişmeye başlayan eğlence hayatı da, alafranga etkinlik ve kutlamalarla çeşitlenir. Alafranga eğlencelerin en önemli özelliği şüphesiz ki kadın ve erkeğin beraber eğlenmesidir. Batılılaşma sürecinde başlayan ve günden güne artan modern sosyal etkinlikler zaman içinde Anadolu'ya kadar yayılır. Özellikle Cumhuriyet yıllarında Anadolu'da kadınların da aralarında bulunduğu etkinlikler oldukça

fazladır. Güntekin'in romanlarında geçen "isim günü", "supe", "kabul günü", "gardenparti", "plaj eğlenceleri" gibi modern etkinlikler dönemin en önemli Avrupalı etkinlikleri arasındadır. Bu tarz etkinlikler *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Eski Hastalık* ve *Son Sığınak* romanlarında dikkat çekecek derecededir.

Bilindiği üzere Osmanlı toplumunda Batılılaşma sürecinde başlayan spor aktiviteleri ancak Cumhuriyet döneminde etkisini göstererek yaygınlık kazanır. Meşrutiyet ilanından sonra geliştirilmeye ve ilgi duyulmaya başlan tenis, boks, atletizm vb. spor dalları en çok tercih edilen aktiviteler arasında olduğu gibi Reşat Nuri'nin romanlarında da rastlanan spor eğlenceleri arasındadır. Güntekin, *Dudaktan Kalbe*, *Akşam Güneşi*, *Bir Kadın Düşmanı*, *Gökyüzü*, *Eski Hastalık*, *Kan Davası* romanlarında spor konusuna değinir. Modernleşme sürecinde Batılı tarzda spor etkinlikleri oldukça ilgi görür. Kimilerinin modern görünmek, kimilerinin ise sağlıklı bir yaşam için tercih ettiği spor aktiviteleri günden güne çeşitlenerek yaygınlık kazanır. Reşat Nuri Güntekin spor konusuna değindiği romanlarında hem spor yapan hem sporla yakından ilgilenen karakterlere yer verir. *Bir Kadın Düşmanı*'nda Ziya karakterinde spor, hayatın bir ilkesi olarak karşımıza çıkarken, yazarın diğer romanlarda daha çok roman kahramanlarının modern yaşantılarını yansıtan bir etkinliktir. *Dudaktan Kalbe*'de Cavidan, *Akşam Güneşi*'nde Jülide, *Gökyüzü*'nde Turgut, *Eski Hastalık*'ta Züleyha, *Kan Davası*'nda Murat Bey'in misafirleri için spor daha çok modern yaşamın bir eğlencesi olarak tercih edilir. Tenis, yüzme, boks, futbol, at yarışları, romanlarda başlıca geçen spor aktiviteleri olduğu gibi dönemin en moda etkinlikleri arasındadır. Romanlarında değişik sosyal etkinliklere yer veren Güntekin, kimi zaman roman kahramanlarını boş vakitlerinde çeşitli eğlenceli etkinliklerle meşgul eder. Bu etkinlikler arasında en çok resim yapmak ve avcılık vardır. Yazarın hemen her romanında bu iki etkinlikle uğraşan kişiler mevcuttur. Romanlarda resim daha çok ana karakterlerin uğraştığı bir etkinlik (*Harabelerin Çiçeği*'nde Süleyman, *Çalığışu*'nda Feride, *Kan Davası*'nda Ömer), avcılık ise daha çok yan karakterlerin (*Harabelerin Çiçeği*'nde Doktor Hayrullah, *Dudaktan Kalbe*'de Vedat) boş vakit eğlencesi olarak karşımıza çıkar.

Reşat Nuri Güntekin'in eğlence açısından incelediğimiz romanlarında İstanbul ve Anadolu bölgesindeki eğlence mekânları hakkında da önemli bilgiler vardır. Hemen her romanında dönemin eğlence mekânlarını ele alan Güntekin, geleneksel eğlence hayatında kahve, meyhane vb. yerlerin artık daha az kullanılıp, zaman içinde eski işlevselliğini

kaybettiğini vurgular. Bilindiği üzere 19. yüzyılda Osmanlı hayatında başlatılan Batılılaşma çalışmaları, eğlence mekânlarının büyük bir hızla değişmesini sağlar. Modernleşme sürecinde geleneksel dönemden farklı olarak çeşitli etkinlikler için yeni mekânlar açılmaya başlar. Bunlar arasında gazino, lokanta, bar gibi mekânlar akla ilk gelen yerlerdir. Kahveler geleneksel dönemden beri var olan varlığını sürdürerek özellikle Cumhuriyet döneminde birtakım değişikliklerle yeniden yapılır (*Son Sığınak*). Ayrıca bu tarz mekânlarda kadınların da bulunmaya başlaması modern dönemin önemli yenilikleri arasındadır. Çoğu Beyoğlu'nda bulunan ve sayıları günden güne artan çalgılı kahve veya çalgılı gazinolar artık dönemin yeni eğlence mekânlarıdır. Kimi bölgelerde özellikle yaz mevsimleri için ayarlanan gazinolar deniz kıyısına yakın yerlerde yer alır veya bahçe içinde tasarlanır (*Akşam Güneşi, Ateş Gecesi, Kavak Yelleri*). Ayrıca bu mekânların bir kısmı bazı bölgelerde gazino yerine birahane olarak da anılır (*Kan Davası*).

Reşat Nuri Güntekin *Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, Gökyüzü, Eski Hastalık, Kan Davası, Kavak Yelleri* ve *Son Sığınak* adlı romanlarında İstanbul, İzmir ve Anadolu'da bulunan veya yeni açılmaya başlayan çeşitli eğlence mekânları hakkında geniş bilgiler verir. Yazarın *Harabelerin Çiçeği* dışındaki bütün romanlarında bu tarz mekânlara oldukça sık rastlanır. İstanbul'un özellikle Beyoğlu ve çevresindeki mekânlar, alafranga yaşam tarzının en büyük örneğidir. Yazar *Kavak Yelleri* romanında İstanbul'daki mekânların zaman içinde değişimini Beyoğlu'daki mekânlar üzerinden gösterir. *Kavak Yelleri* romanı aynı zamanda Cumhuriyet döneminde Anadolu'da başlatılan yenilik çalışmaları, eğlence mekânlarının uğradığı değişimi ve değişen yaşam tarzını göstermesi açısından önemlidir. Yazar, *Kan Davası, Kavak Yelleri* ve *Son Sığınak* romanlarında Anadolu'da artan alafranga eğlence mekânlarına değinir. Çeşitli vilayet ve kasabalarda açılan gazino, çalgılı kahve ve barlar Anadolu halkının hızla modernleşmesi için önemli bir etkidir. Romanlarda gözlemlenen eğlence mekânlarının değişiminden yola çıkarak diyebiliriz ki zaman içinde değişen sosyal hayat standartları, yeni mekânların açılmasını da beraberinde getirir. Böylelikle gazino, çalgılı kahve, bar gibi çeşitli eğlence yerleri gündelik hayatın bir parçası haline gelir ve bu mekânlarda bulunmak modern bir yaşamın gerekeçesi olarak görülür.

ROMANLARDA EĞLENCE GÖRÜNÜMLERİ TABLOLAR

1. Harabelerin Çiçeği

Çocuk oyunları	Süleyman Kemal ve Seniha'nın küçükken oynadıkları oyunlar
Boş vakit eğlencesi/resim yapmak	Boş vakitlerinde Süleyman Kemal'in eğlencesi
Maskeli tiyatro oyunu	Süleyman Kemal ve okul arkadaşlarının okulda düzenledikleri eğlence
Balo	Paris'te Süleyman Kemal ve Bijut'un katıldığı maskeli etkinlik
Çocuk oyunları	Gözleri açıldıktan sonra Maryanti'nin çocuklarla oynadığı oyunlar
Av merakı	Boş vakitlerinde Doktor Hayrullah Bey'in eğlencesi

2. Çalıkuşu

Alaturka düğün	Feride'nin Kerbelâ'daki dadısı Fatma'nın düğünü
Çocuk oyunları	Feride'nin Hüseyinle küçükken oynadıkları oyunlar
Çocuk oyunları	Feride'nin teyzesinin köşkünde muhacir çocuklarla oynadıkları oyunlar
Özel eğlenceler	Feride ve okul arkadaşlarının tatil zamanlarındaki eğlenceleri
Kır ve piknik eğlenceleri	Besime ve Ayşe'nin akraba ve dostlarına düzenledikleri davetler
Özel eğlenceler	Aziz Bey'in Kâmrân'a Tekirdağ'da düzenlediği eğlenceler

Çocuk oyunları	Feride'nin öğretmenlik yaptığı köyde çocukların oynadıkları oyunlar
Boş vakit eğlencesi/resim yapmak	Boş vakitlerinde Feride'nin eğlencesi
Kır ve piknik gezintileri	Feride'nin öğretmenlik yaptığı vilayette halkın davetiyle katıldığı eğlenceler
Alaturka düğün	Feride'nin Zeyniler'deki öğrencisi Zehra'nın düğünü
Alaturka düğün	Feride'nin B...'deki öğrencisi Cemile'nin düğünü
Çocuk oyunları	Feride'nin Muniseyle oynadıkları oyunlar
Özel eğlenceler	Ç... vilayetindeki kadınların eğlenceleri
Sazlı sözlü eğlenceler	Feridun Bey'in teyzesinin düzenlediği davet
Alafranga eğlenceler	Reşit Bey'in kızlarının arkadaşlarıyla eğlenceleri
Alaturka müzik	B... vilayetinde okul öğretmeni Yusuf Efendi
Alaturka düğün	Aziz Bey'in Kâmranla katıldığı köy düğünü

3. Gizli El

İçkili eğlenceler	Şeref ve memur arkadaşlarının katıldığı eğlenceler
Kumar	Aziz Paşa'nın Gemlik dışında katıldığı eğlence

Danslı eğlenceler	Aziz Paşa'nın İstanbullu misafirleriyle eğlenceleri
Özel eğlenceler	Şeref ve iş arkadaşlarının katıldığı eğlenceler
Alafranga düğün	Aziz Bey'in İstanbul'dan bir akrabası
Yetişkin oyunları	Aziz Paşa ve Doktor Cemil'in oynadıkları oyun
İçkili eğlenceler	Gemlik'te bazı kişilerin aralarında düzenledikleri eğlence
Alafranga eğlenceler	Seniha'nın katıldığı eğlenceler
Özel Eğlenceler	Murat Bey'in iş gereği katıldığı eğlenceler
Yetişkin oyunları	Zengin tüccarların oynadıkları oyunlar
Alafranga eğlence mekânları	Şeref'in iş gereği bulunduğu eğlence yerleri

4. Damga

Çocuk oyunları	İffet ve Murat'ın küçükken oynadıkları oyunlar
Tiyatro	İffet'in eniştesi ve kuzeniyle küçükken gittikleri tiyatro
Kır ve piknik eğlenceleri	Ecnebi halkın düzenledikleri eğlenceler
Alaturka eğlence mekânları	İffet ve hapis arkadaşlarının bulunduğu eğlence yerleri
İçkili eğlenceler	Anadolu eşraf ve tüccarlarının aralarında düzenledikleri eğlenceler
Alafranga eğlence mekânları	İffet ve Fazıl Bey'in İstanbul'da buldukları eğlence yerleri

Tiyatro	İffet ve Fazıl Bey'in İstanbul'da gittikleri tiyatro
---------	--

5. Dudaktan Kalbe

Alafranga müzik	Kenan'ın besteleri
İçkili özel eğlenceler	Münir Bey'in akraba ve dostlarına düzenlediği eğlenceler
Alafranga eğlence ve mekânları	Vefik Paşa ve Cavidan'ın düzenledikleri-katıldıkları eğlenceler
Sazlı sözlü eğlenceler	Kenan'ın babasının katıldığı eğlenceler
Kır eğlenceleri	Bozyaka halkının düzenledikleri eğlenceler
İçkili eğlenceler	Bozyaka halkının düzenledikleri eğlenceler
Sazlı sözlü eğlenceler	Bozyaka halkının düzenledikleri eğlenceler
Çocuk oyunları	Lâmia, Mebrure ve Makbule'nin oynadıkları çocuk oyunlar
Alaturka düğün	Kütahya'daki Huriye Hanım'ın kardeşinin düğünü
Yetişkin oyunları	Vedat ve Kemal Bey'in oynadıkları oyunlar
Alaturka müzik	Makbule'nin dinlediği müzikler
Av merakı	Boş vakitlerinde Vedat'ın eğlencesi
Spora dayalı eğlenceler	Cavidan ve Münir Bey'in İzmir'de katıldıkları spor etkinlikleri
Alafranga eğlenceler	Kenan'ın katıldığı eğlenceler
Alafranga eğlence mekânları	Kenan ve Vedat'ın İstanbul'da buldukları eğlence yeri

6. Akşam Güneşi

İçkili danslı eğlenceler	Nazmi'nin Paris'te katıldığı eğlenceler
Alafranga eğlence mekânları	Nazmi'nin Paris'te bulunduğu yerler
Avcılık ve resim merakı	Boş vakitlerinde Nazmi'nin eğlencesi
Alafranga müzik	Jülide'nin kemanla çaldığı besteler
Alafranga eğlenceler	Jülide'nin Avrupa'da katıldığı eğlenceler
Kır eğlenceleri	Jülide'nin M... adasında düzenlediği eğlenceler
Spora dayalı eğlenceler	Jülide ve Ayşe'nin aralarında düzenlediği eğlence
Danslı eğlenceler	Jülide ve Rum kızlarının çiftlik eğlenceleri
Özel eğlenceler	Şükran'ın katıldığı-düzenlediği davetler
Alafranga eğlence mekânları	Belediye reisi ve Müftü Efendi'nin vilayette buldukları yerler
Alaturka düğün	Ayşe'ye çiftlikte yapılan düğün
Balo	Nazmi ve Jülide'nin katıldığı Fransız etkinliği
Alaturka düğün	Jülide'nin çiftlikte yapılan düğünü
Danslı eğlenceler	Vapur yolcularının aralarında düzenledikleri eğlence
Balo	Fransız kolonisinin her yıl düzenledikleri etkinlik
Yetişkin oyunları	Nazmi ve birkaç yolcunun trende oynadıkları oyun

7. Bir Kadın Düşmanı

Özel eğlenceler	Sâra ve arkadaşlarının düzenledikleri davetler
Kır ve piknik eğlenceleri	Remzi Bey'in ailesi ve dostlarının katıldıkları eğlence
Danslı eğlenceler	Sâra'nın Marmaris'te katıldığı eğlenceler
Yetişkin oyunları	Sâra ve kuzenin oynadıkları oyun
Alafranga eğlenceler	Sâra'nın Marmaris'te katıldığı-düzenlediği eğlenceler
Spora dayalı eğlenceler	Ziya ve sporcu arkadaşlarının çeşitli spor etkinlikleri
Çocuk oyunları	Ziya ve okul arkadaşlarının oynadıkları oyunlar
Özel eğlenceler	Sâra'nın dayısının düzenlediği davetler
Özel eğlenceler	Lâtif Bey'in düzenlediği davetler
Alaturka ve alafranga düğün	Vesime ve Remzi Bey'in Marmaris'te yapılan düğünü
Av merakı	Boş zamanlarında Lâtif Bey'in eğlencesi

8. Yeşil Gece

Çocuk oyunları	Şahin Efendi'nin küçükken arkadaşlarıyla oynadıkları oyunlar
Alaturka eğlenceler	Softaların medresede ara sıra düzenlediği eğlenceler
Çocuk oyunları	Sarıova öğrencilerinin oynadıkları oyunlar

Gizli içkili eğlenceler	Sarıova halkının aralarında düzenledikleri eğlenceler
Yetişkin oyunları	Sarıova halkının kahve oyunları
İçkili özel eğlenceler	Sarıova memurlarının aralarında düzenledikleri eğlenceler

9. Acımak

İçkili eğlenceler	Memurların aralarında düzenledikleri eğlenceler
İçkili eğlenceler	Mürşit Efendi'nin katıldığı eğlenceler
Yetişkin oyunları	Mürşit Efendi ve diğer memurların kahve oyunları
Sazlı sözlü eğlenceler	Nasuhi Bey'in düzenlediği eğlenceler
Özel eğlenceler	Zehra'nın anne ve anneannesinin katıldığı-düzenlediği davetler
Düğünler	Zehra'nın ablasının katıldığı düğün

10. Yaprak Dökümü

Alafranga düğün	Ferhunde ve Şevket'in düğünü
Danslı eğlenceler	Ferhunde, Leylâ ve Neclâ'nın katıldığı-düzenlediği eğlenceler
Salon oyunları	Eve gelen misafirlerin aralarında düzenledikleri etkinlikler
Alafranga eğlenceler	Leylâ'nın avukat sevgilisinin düzenlediği eğlenceler
Yetişkin oyunları	Ali Rıza Bey'in kahve arkadaşlarının oynadıkları oyunlar

11. Kızılık Daları

Çocuk oyunları	Gülsüm ve konak çocuklarının oynadıkları oyunlar
Alaturka eğlenceler	Nadide Hanım'ın katıldığı eğlenceler
Tiyatro	Nadide Hanım ve ailesinin gittikleri tiyatro
Sinema	Konak halkından bazı kişilerin etkinliği
Tiyatro	Gülsüm'ün kantocu olarak sahneye çıkması

12. Gökyüzü

Okul eğlenceleri	İsimsiz kahramanın katıldığı etkinlik
Özel eğlenceler	İsimsiz kahraman ve Sevim'in aralarında geçen eğlenceler
Spora dayalı eğlenceler	Turgut'un spor etkinlikleri
Alafranga eğlence mekânları	İsimsiz kahramanın İstanbul'da bulunduğu eğlence yerleri
Alafranga eğlence mekânları	Turgut'un İstanbul'da bulunduğu eğlence yerleri
Danslı eğlenceler	Bardaki genç kızın oyunları
Sinema	İsimsiz kahramanın katıldığı etkinlik
Yetişkin oyunları	İsimsiz kahraman ve Mükerrerem'in oynadıkları oyun
Kır eğlenceleri	Sevim ve Turgut'un düzenlediği eğlenceler

13. Eski Hastalık

Alafranga eğlenceler	Züleyha ve arkadaşlarının katıldığı-düzenlediği eğlenceler
Alafranga eğlence mekânları	Züleyha'nın İstanbul'da bulunduğu eğlence yerleri
Spora dayalı eğlenceler	Züleyha'nın spor etkinlikleri
Danslı eğlenceler	Ecnebi zabıt ve askerlerin eğlenceleri
Danslı eğlenceler	Şevket Bey'in düzenlediği eğlenceler
Balo	Şevket Bey'in düzenlediği etkinlik
Danslı eğlenceler	Züleyha ve Anadolu halkının düzenlediği eğlenceler
Kır eğlenceleri	Züleyha ve Anadolu halkının düzenlediği eğlenceler
Alafranga düğün	Anadolu eşrafından birinin asrî düğünü
Alaturka müzik	Sakızlı bir muhacirin söylediği şarkı
Alafranga ve alaturka düğün	Züleyha ve Yusuf'un Silifke ve çiftlikte yapılan düğünü
Park sineması	Züleyha ve Yusuf'un bir kasabada katıldıkları bir etkinlik
Plaj eğlencesi	Züleyha'nın sahil kasabasında yaptığı etkinlik
Spora dayalı eğlence	Züleyha'ya kur yapan gencin spor etkinlikleri

14. Ateş Gecesi

İçkili eğlenceler	Varvar Dudu'nun evinde düzenlediği eğlenceler
-------------------	---

Özel eğlenceler	Klise mahallesi sakinlerinin aralarında düzenlediği etkinlikler
Alaturka düğün	Selim Bey'in bir tanıdığı köy düğünü
Alafranga eğlenceler	Kemal Murat'ın Avrupa'da katıldığı eğlenceler
Özel eğlenceler	Kemal Murat ve ailesinin katıldıkları etkinlik
Çocuk oyunları	Kemal Murat'ın yeğenlerinin oynadıkları oyunlar
Alafranga eğlence mekânları	Halktan bazı ailelerin buldukları eğlence yerleri
Yetişkin oyunları	Rıfkı Bey ve kaymakamın aralarında oynadıkları oyun

15. Değirmen

Sazlı sözlü eğlenceler	Ömer Bey'in düzenlediği eğlenceler
Sazlı sözlü eğlenceler	Sarıpınar memurlarının katıldığı eğlenceler
Kır eğlenceleri	Yardım heyetine düzenlenen eğlenceler
Alaturka müzik	Bir köylünün söylediği şarkı
Özel eğlenceler	Ömer Bey'in verdiği davetler
Özel eğlenceler	Yardım heyeti ve bazı memurların katıldığı davetler
Danslı eğlenceler	Bulgar dansöz kızın eğlence gecelerinde oyunları

16. Miskinler Tekkesi

Alaturka müzik	İsimsiz kahramanın aldığı müzik dersleri
Çocuk oyunları	İsimsiz kahraman ve diğer çocukların küçükken oynadıkları oyunlar
Yetişkin oyunları	Konak halkının bazı gecelerde oynadıkları oyunlar
Av merakı	Boş zamanlarında Şefkati Bey'in eğlencesi
Özel eğlenceler	Tamaşalık mahalle sakinlerinin düzenledikleri geleneksel eğlenceler
Çocuk oyunları	İsmail ve diğer mahalle çocuklarının oynadıkları oyunlar
Sinema	İsimsiz kahraman ve İsmail'in İstanbul'da gittikleri etkinlik
Alafranga eğlenceler	Mahalledeki iki kızkardeşin evlerinde düzenlediği eğlenceler
Alafranga eğlence mekânları	İmam ve hafız oğlunun yeni açtıkları eğlence yeri

17. Kan Davası

Özel eğlenceler	Bozova halkının bayram etkinliği
Boş vakit eğlencesi/resim yapmak	Boş zamanlarında Ömer'in eğlencesi
Alaturka müzik	Ferhat'ın söylediği şarkılar
Alafranga eğlence mekânları	Bozova'da Murat Bey'in bulunduğu eğlence yeri
Çocuk oyunları	Bozova çocukların aralarında oynadıkları oyunlar

Yetişkin oyunları	Aşağı Sazan köylülerinin kahve oyunları
Yetişkin oyunları	Yukarı Sazan köylülerinin kahve oyunları
Alafranga müzik	Bozovalı bir kadının gazinoda söylediği şarkılar
Alafranga müzik	Ukkaş Efendi ve kızı Ayşe'nin misafirlerine söylediği şarkılar
Alafranga eğlenceler	Fettah ve Zeynep'in aralarında geçen eğlenceler
Alafranga eğlence mekânları	Hacı Rüstem'in köyde işlettiği yer
Kır eğlenceleri	Murat Bey ve misafirlerinin eğlenceleri
Spora dayalı eğlenceler	Murat Bey'in misafirlerine düzenlediği etkinlik

18. Kavak Yelleri

Balo	Kasaba halkının katıldığı etkinlik
Alafranga eğlence mekânları	Kasabanın ileri gelenlerinin aileleriyle buldukları eğlence yerleri
Danslı eğlenceler	Kasaba halkının düzenlediği eğlenceler
Salon oyunları	Kasabadan birkaç gencin eğlence gecelerinde oynadıkları oyun
Yetişkin oyunları	Kasabadan bazı kişilerin oynadıkları oyunlar
Alafranga eğlence mekânları	Sabri Bey ve Emin Hulûsi'nin İstanbul'da buldukları eğlence yerleri

Özel eğlenceler	Kasaba halkı ve çocukların katıldığı davetler
Sinema	Sabri Bey'in İstanbul'da gittiği etkinlik
Alafranga eğlence ve mekânları	Sabri Bey'in katıldığı ve bulunduğu eğlence yerleri
Bahçe sineması	Rizeli bir adamın kasabada kurduğu sinema etkinliği
Alaturka müzik	Arap takımın gazinoda çaldığı şarkılar
Yetişkin oyunları	Hastanede birkaç kişinin aralarında oynadıkları oyunlar
Tiyatro	Sabri'nin gençlik zamanlarında katıldığı tiyatro
Alafranga eğlenceler	Sabri'nin katıldığı eğlenceler
Sinema	Perihan'nın gittiği etkinlik
Balo	Sabri Bey ve Sabri'nin Yalova'da katıldıkları etkinlik
Balo	Perihan ve Ayperi'nin Yalova'da katıldıkları etkinlik
Kumar	Sabri'nin ara sıra eğlence olarak yaptığı etkinlik
Balo	İzmirli iki genç tacirin Yalova'da katıldıkları etkinlik

19. Son Sığınak

Müzik	Şarkıcı Makbule'nin Anadolu turneleri
Yetişkin oyunları	Yolculardan birkaç kişinin aralarında oynadıkları oyun

Alafranga düğün	Genç bir subayın Halkevi'nde yapılan asrî düğünü
Alafranga eğlenceler	Servet Bey'in katıldığı eğlenceler
Tiyatro	Süleyman ve Azmi'nin kampta yaptıkları tiyatro
Tiyatro	Servet Bey, Hoca ve Makbule'nin gençlik zamanlarında katıldıkları tiyatro
Alafranga eğlence mekânları	Süleyman ve tiyatro arkadaşlarının İstanbul'da buldukları eğlence yeri
Alafranga eğlenceler	Vapurdaki süvarinin yolculara düzenlediği eğlenceler
Balo	Makbule ve truptan birkaç kişinin vapurda katıldıkları etkinlik
Yetişkin oyunları	Kambur ve Hakkı'nın oynadıkları oyunlar
Danslı eğlenceler	Remziye, Melek ve Masume'nin sahne oyunları
Yetişkin oyunları	Doktorun ara sıra oynadığı kumar oyunları
Tiyatro	Hafız Nuri'nin Anadolu'da düzenlediği etkinlik
Alaturka müzik	Anadolu kahvelerinde Seyit Ali Pehlivan'ın söylediği şarkılar
Alafranga eğlenceler	Anadolu halkının düzenlediği eğlenceler
Plaj eğlencesi	Makbule ve diğer kadınların bir sahil kasabasında yaptıkları etkinlik
Tiyatro	Valinin gençliğinde katıldığı tiyatro

Alafranga düğün	Masume'nin düğünü
Özel eğlenceler	Süleyman ve tiyatro arkadaşlarının katıldığı davetler

KAYNAKÇA

İncelenen Romanlar:

- Güntekin, Reşat Nuri, *Harabelerin Çiçeği*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1968
- , *Çalikuşu*, Semih Lûtfi Kit., İstanbul 1945
- , *Gizli El*, Çağlayan Yayınevi, İstanbul 1954
- , *Damga*, Semih Lûtfi Kit., İstanbul 1944
- , *Dudaktan Kalbe*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1957
- , *Akşam Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1963
- , *Bir Kadın Düşmanı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1943
- , *Yeşil Gece*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1968
- , *Acımak*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1962
- , *Yaprak Dökümü*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1968
- , *Kızılıcık Dalları*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1957
- , *Gökyüzü*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1964
- , *Eski Hastalık*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1963
- , *Ateş Gecesi*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1978
- , *Değirmen*, Semih Lûtfi Kit., İstanbul 1944
- , *Miskinler Tekkesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1946
- , *Kan Davası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1960
- , *Kavak Yelleri*, İnkılâp ve Aka Kit., İstanbul 1979
- , *Son Sığınak*, İnkılâp Kitabevi., İstanbul 1961

Yardımcı Kaynaklar:

- Aktaş, Prof. Dr. Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 1991
- Alphan, Melis, *Moda Moda Dedikleri*, Ayraç Kit., Ankara 2008
- Altınay, Hüsniye- Yücer, Halime, *Moda ve Tarihi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1992
- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri: 1860-1923*, İnkılap Kit., İstanbul 1995
- Altuğ, Taylan, *Bir Ruh Kimliği: Reşat Nuri Güntekin*, İnkılap Yay., İstanbul 2005
- And, Metin, *Türk Tiyatrosu Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul 1970
- Andı, M. Fatih, *Roman ve Hayat*, Türk Edebiyatı Vakfı Yay., İstanbul 2004
- Anadol, Cemal- Kara, Mehmet, *Atatürk ve Sanat*, Yayılım Yay., İstanbul 2001
- Asiltürk, Bâki, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Hastalık*, İkaros Yay., İstanbul 2009
- Asiltürk Bâki, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000
- Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, (haz.: Ali Şükrü Çoruk) Kitabevi Yay., İstanbul 2004
- Barbarasoğlu Karabıyık, Fatma, *Modernleşme Sürecine Moda ve Zihniyet*, İz Yay., İstanbul 2004
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1973
- Birsel, Salâh, *Kahveler Kitabı*, Sel Yay., İstanbul 2014
- Blackman, Cally, *Modanın Tarihi: 1990'den Bugüne*, (çev.: Kaan Onur Kaftanoğlu), Kerasus Kitap, İstanbul 2013
- Burdurlu, İbrahim Zeki, *Romanlarıyla Reşat Nuri Güntekin*, Karınca Matbaacılık, İzmir 1971
- Crane, Diana, *Moda ve Gündemleri: Giyimde Sınıf, Cinsiyet ve Kimlik*, (çev.: Özge Çelik), Ayrıntı Yay., İstanbul 2003
- Çelik, Doç. Dr. Hüseyin, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkid*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Matbaası, Van 1995
- Çetin, Prof. Dr. Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kit., Ankara 2009

- Çoruk, Ali Şükrü, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, Kitabevi Yay., İstanbul 1995
- Davis, Fred, *Moda, Kültür ve Kimlik*, (çev.: Özden Arıkan), Yapı Kredi Yay., İstanbul 1997
- Emil, Prof. Dr. Birol, *Reşat Nuri Güntekin*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989
- Emil, Prof. Dr. Birol, *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası I: Harabelerin Çiçeği'nden Gökyüzü'ne*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1984
- Evin, Ahmet Ö., *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*, Agora Kit., İstanbul 2004
- Enginün, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Degâh Yay., İstanbul 2010
- Enginün, Prof. Dr. İnci, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yay., İstanbul 1991
- Ercilasun, Prof. Dr. Bilge, *Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler 1*, Akçağ Yay., Ankara 1997
- Fethi Naci, *Reşat Nuri'nin Romancılığı*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2003
- Fethi Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, Gerçek Yay., İstanbul 1981
- Franklin, Caryn vd, *Moda: Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi*, (çev.: Duygu Özen), Kaknüs Yay., İstanbul 2013
- Güntekin, Reşat Nuri *Anadolu Notları*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1968
- İlhan, Attilâ, *Hangi Battı*, Bilgi Yay., Ankara 1972
- İnci Elçi, Prof. Dr. Handan, *Roman ve Mekân: Türk Romanında Ev*, Arma Yay., İstanbul 2003
- Kabagöz, Murat Can, *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloza, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul*, Haretik Yay., Ankara 2016
- Kanter, M. Fatih, *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin*, İnkılâp Kit., İstanbul 2006
- Kantarcıoğlu, Sevim, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Paradigma Yay., İstanbul 2007
- Kaplan, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yay., Ankara 1997
- Karakışla, Yavuz Selim, *Osmanlı Hanımları ve Kadın Terzileri (1869-1923)*, Akıl Fikir Yay., İstanbul 2014

- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara 2007
- Kavcar, Doç Dr. Cahit, *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1985
- Kefeli, Prof. Dr. Emel, *Anlatım Tekniği Olarak Mektup*, Kitabevi Yay., İstanbul 2002
- Kerman, Prof. Dr. Zeynep, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Akçağ Yay., Ankara 1998
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi-Makaleler 4*, İletişim Yay., İstanbul 1999
- Meriç, Nevin, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi, Âdâb-ı Muâşeret*, Kaknüs Yay., İstanbul 2000
- Metinsoy, Mahir Elif, *Mütareke Dönemi İstanbul'unda Moda ve Kadın 1918-1923*, Libra Yay., İstanbul 2014
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1: Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a*, İletişim Yay., İstanbul 1991
- Önertoy, Prof. Dr. Olcay, *Reşat Nuri Güntekin*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul 1991
- Özdemir, Nebi, *Türk Eğlence Kültürü*, Akçağ Yay., Ankara 2006
- Özçelebi, Betül, *Cumhuriyet Döneminde Edebi Eleştiri I: 1923-1938*, MEB Yay., İstanbul 2003
- Özer, İlbeyi, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yay., İstanbul 2006
- Salihoglu, Hüseyin (haz.), *20. Yüzyıl Edebiyat Sanatı*, İmge Kit., Ankara 1995
- Sevengil, Refik Ahmet, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*, İletişim Yay., İstanbul 1993
- Sevin, Nureddin, *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., İstanbul 1973
- Sınar, Alev, *Hikâye ve Romanımızda Çocuk: 1872-1950*, Alfa Yay., İstanbul 1997
- Simmel, Georg, *Modern Kültürde Çatışma*, (çev.: Osman Akınhay) Agora Kit., İstanbul 2005
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., İstanbul 2005
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2007

Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı 1: Romanın Unsurları*, Ötüken Yay., İstanbul 2003

Tercüman, Çilem, *Türk Romanında Moda ve Toplumsal Değişim 1923-1940*, İletişim Yay., İstanbul 2018

Töre, Enver, *Meşrutiyet Tiyatrosu*, Duyap Yay., İstanbul 2006

Turhan, Mümtaz, *Kültür Değişimleri*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., İstanbul 1972

Türkçe Sözlük, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul 1945

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2005

Yavuz, Hilmi, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, Çağdaş Yay., İstanbul 1975

Yetiş, Kâzım, *Dönemler ve Problemler Aynasında Türk Edebiyatı*, Kitabevi Yay., İstanbul 2007

Yücebaş, Hilmi, *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri*, Yeni Matbaa, İstanbul 1957

Yücel, Mustafa, *Reşat Nuri Güntekin*, Berikan Yay., Ankara 2003

Yücer, Halime- Hüsniye Altınay, *Moda ve Tarihi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1992

Zat, Vefa, *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yay., İstanbul 1999

Makale, Röportaj ve İnternet Kaynakları

Akyüz, Kenan, “Çalıküşü”, *Hisar*, Ocak 1957

Aykut, Pelin, “Splendid Oteli”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakıf Ortak Yay., İstanbul 1994

Banarlı, Nihat Sami, “İki Lala”, *Hürriyet*, 22 Aralık 1956

Belge, Murat, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, “Türkiye’de Günlük Hayat” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt I-III, İstanbul 1983

Çapa, Mesut, “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği”, *Toplumsal Tarih*, Sayı: 30, Haziran 1996

Deniz, Ümit, “(Reşat Nuri) Çocukluk Hatıraları”, *Milliyet*, 16 Ocak 1955

Duman, Doğan, “Cumhuriyet Baloları,” *75 Yılda Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, ed. Oya Baydar, Derya Özkan, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1999

Durudoğan, Seza: “Taksim Bahçesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt VII, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yay., İstanbul 1994

Gülersoy, Çelik: “Pera Palas”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, cilt VI, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yay., İstanbul 1994

Kaplan, Mehmet, “Öğretmenler ve Memurlar Romancısı: Reşat Nuri”, *İstanbul*, Şubat 1957

Naci Sadullah, “Reşat Nuri Anlatıyor”, *Yedigün*, 7 Ağustos 1915

Nayır, Yaşar Nabi, “Edebiyatçılarımız Konuşuyor”, *Varlık Yay.*, İstanbul 1953

Ormanlar, Çağla, “Giyim Kuşam Modaları: Püsküllü Bela’dan Şapka’ya 1923-40” *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, ed. Oya Baydar-Derya Özkan, Tarih Vakfı Yay., Haziran 1999

Özgüven, Fatih, “Reşat Nuri Güntekin: Akşam Güneşi”, *Çağdaş Eleştiri*, S. 5, Temmuz 1982

Öztürkmen, Arzu: “Zamanı Eylemek, Eğlenmek: Cumhuriyet Dönemi Eğlence Biçimlerini Yeniden Düşünmek”, *75 Yılda Değişen Yaşam Değişen İnsan Cumhuriyet Modaları*, Ed. Oya Baydar-Derya Özkan, Tarih Vakfı Yay., Haziran 1999

Parlatır, İsmail, “Türk Romanında Tipler: Feride (Çalıkuşu)”, *Türk Dili*, S. 413, Mayıs 1986

Simavi, Sedat, “Reşat Nuri Güntekin ve Çalıkuşu”, *Yedigün*, 24 Aralık 1937

Simavi, Sedat, “Üstadla Konuşmalar: Reşat Nuri Bey”, *İnci*, Temmuz 1922

Uysal, Sermet Sami, “Eşlerine Göre Edebilerimiz: Hâdiye Güntekin Bize Reşat Nuri’yi Anlatıyor” *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1954

Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Reşat Nuri ve Eserleri”, *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1957, nr. 11673

<http://www.buyukkulup.org.tr/kulupTarih.cesi.aspx>

http://www.beyoglu.bel.tr/beyoglu_beledi.yesi/default.aspx?SectionId=16

<http://www.istanbulkulturturizm.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF64C9C7E66308B>